SÕRMUSTE ISAND

Esimene Osa

SÕRMUSTE VENNASKOND

J.R.R. Tolkien

TEINE RAAMAT

SÕRMUSE VENNASKOND

Teine raamat

SÕRMUSTE ISAND

Esimene Osa

SÕRMUSTE VENNASKOND

J.R.R. Tolkien

TEINE RAAMAT

1. PEATÜKK
Palju kohtumisi

Frodo ärkas ja leidis end voodis lamamas. Algul arvas ta, et on kauaks magama jäänud pärast pikka ebameeldivat unenägu, mis ikka veel tema mäluserval viivles. Või oli ta haige olnud? Aga lagi näis võõras; see oli lame ning rikkalikult nikerdatud puutaladega. Ta lebas veel veidi aega paigal, vaadates päikeselaike seinal ja kuulates kosekohinat.

"Kus ma olen ja mis kell on?" küsis ta valjusti lae käest.

"Elrondi Majas ja kell on kümme hommikul," sõnas hääl. "See on kahe kümne neljanda oktoobri hommik, kui teada tahad."

"Gandalf!" hüüatas Frodo istuli karates. Vana võlur istus lahtise akna all.

"Jah," kostis ta, "siin ma olen. Ja sina oled ka õnneks siin, pärast kõiki neid totrusi, mida sa kodust lahkumise järel tegid."

Frodo heitis jälle pikali. Tema olemine oli vaidlemiseks liiga mõnus ja rahulik ning pealegi ei arvanud ta, et ta selle vaidluse võidab. Ta oli nüüd täiesti ärkvel ja mälestus reisist tuli tagasi: too kohutav "otsetee" läbi Vana Metsa, "äpardus" Kepslevas Ponis ning tema hullutemp, kui ta Ilmarünka all kurus Sõrmuse sõrme pani. Kuni ta kõigi nende asjade peale mõtles ja püüdis asjatult meelde tuletada oma saabumist Kaljulõhele, valitses pikk vaikus, mida katkestasid vaid Gandalfi piibu lühidad popsatused, kui ta valgeid suitsurõngaid aknast välja puhus.

"Kus Juss on?" küsis Frodo viimaks. "Ja kas teistega on kõik korras?"

"Jah, nad on kõik elu ja tervise juures," vastas Gandalf "Juss oli siin, kuni ma ta umbes poole tunni eest puhkama saatsin."

"Mis koolmel juhtus?" küsis Frodo. "See kõik oli kuidagi ähmane, ja on veel praegugi."

"Küllap vist. Sa hakkasid nõrkema," kostis Gandalf "Haav sai sinust viimaks jagu. Veel paar tundi ja me poleks enam suutnud sind aidata. Aga sul on üksjagu rammu, mu armas kääbik! Nagu sa ka Kääpas tõestasid. Siis rippus asi juuksekarva otsas: võib-olla oli see kõige ohtlikum hetk üldse. Sa oleksid võinud ka Ilmarünkal vastu pidada."

"Sa paistad juba väga palju teadvat," sõnas Frodo. "Ma pole teistele Kääpast rääkinud. Alguses oli see liiga jube ja pärast tuli muudele asjadele mõelda. Kuidas sa seda tead?"

"Sa oled unes palju lobisenud, Frodo," lausus Gandalf tasa, "ja mul polnud raske su mõtteid ja mälestusi lugeda. Ära karda! Kuigi ma just äsja su tegusid "totrusteks" nimetasin, ei mõelnud ma seda tõsiselt. Ma mõtlen sinust hästi - ja teistest ka. Pole just väike vägitükk läbi sääraste ohtude nii kaugele tulla ja ikka veel Sõrmust kaasas kanda."

"Ilma Rühkijata poleks me sellega kunagi hakkama saanud," ütles Frodo.

"Aga me vajasime sind. Ma ei teadnud, mida ilma sinuta peale hakata."

"Ma jäin hiljaks" sõnas Gandalf "ja sellest oleks peaaegu saanud meie häving. Kuid ometi pole seegi väga kindel; ehk oli just nõnda kõige parem."

"Räägi mulle ka, mis juhtus!"

"Kõik omal ajal! Elrond ei taha, et sa täna millestki räägiksid või millegi üle muretseksid."

"Aga rääkimine päästaks mind mõtlemisest ja imestamisest, mis on vähemalt sama väsitavad," ütles Frodo. "Ma olen nüüd täitsa ärkvel ja mulle tuleb meelde nii palju asju, mis seletamist nõuavad. Miks sa hiljaks jäid? Sa peaksid mulle vähemalt selle ära ütlema."

"Sa kuuled varsti kõigest, mida teada tahad," sõnas Gandalf "Me kutsume kokku Nõukogu niipea, kui sa küllalt terveks saad. Praegu võin ma ainult seda öelda, et mind peeti vangis."

"Sind?" hüüatas Frodo.

"Jah, mind, Gandalf Halli," lausus võlur tõsiselt. "Maailmas on igasuguseid jõude, nii häid kui kurje. Mõned on suuremad kui mina. Mõne vastu pole mind veel mõõdetud. Aga minu aeg tuleb. Morguli isand ja tema Mustad Ratsanikud on välja ilmunud. Sõda läheneb!"

"Sa siis tundsid neid Ratsanikke juba enne, kui ma neid kohtasin?"

"Jah, ma tundsin neid. Tegelikult rääkisin ma neist ükskord sullegi, sest Mustad Ratsanikud ongi

Sõrmusevaimud, Sõrmuste Isanda Üheksa Teenrit. Aga ma ei teadnud, et nad on jälle ärganud, või muidu oleksin ma koos sinuga otsekohe põgenenud. Kuulsin neist uudiseid alles pärast seda, kui ma olin juunikuus sinu juurest lahkunud, aga see lugu võib oodata. Praegusel hetkel on Aragorn meid suurest hukatusest päästnud."

"Jah," lausus Frodo, "Rühkija oli see, kes meid päästis. Kuigi ma pelgasin teda algul! Juss ei usaldanud teda minu arvates päriselt kunagi, vähemalt mitte senikaua, kuni me Glorfindeliga kohtusime."

Gandalf naeratas. "Sellest ma juba kuulsin," ütles ta. "Nüüd tal enam kahtlusi ei ole."

"Tore," ütles Frodo, "sest ma olen Rühkijasse väga *kiindunud*. Noh, kiindunud pole tegelikult päris õige sõna. Ma tahan öelda, et pean temast väga lugu, kuigi ta on kummaline ja teinekord päris sünge. Tõtt-öelda meenutab ta mulle tihti sind. Ma ei teadnud, et Suured Inimesed võivad ka niisugused olla. Ma arvasin, et nad on lihtsalt suured ja üsna rumalad: lahked ja rumalad nagu Katkujuur, või õelad ja rumalad nagu Sõnajala Villu. Aga ega me Maakonnas inimeste kohta palju tea, kui vooremaalased ehk välja arvata."

"Sa ei tea isegi nende kohta palju, kui arvad, et vana Kesvajaak on rumal," sõnas Gandalf "Omal alal on ta tark küllalt. Ta mõtleb vähem kui räägib, ja aeglasemalt; kuid ta võib mõnikord ka läbi telliskiviseina näha, nagu nad Voorel ütlevad. Kuid selliseid, nagu Aragorn Arathorni poeg, on Keskmaal vähe järele jäänud. Mere tagant tulnud kuningate sugu on peaaegu otsas. Võib juhtuda, et Sõrmuse Sõda jääb nende viimaseks seikluseks."

"Kas sa tahad öelda, et Rühkija on üks vanade kuningate hõimust?" küsis Frodo üllatunult. "Ma arvasin, et nad on juba kaua aega tagasi kadunud. Ma mõtlesin, et ta on ainult rajaleidja."

"Ainult rajaleidja!" pahvatas Gandalf "Kallis Frodo, seda need rajaleidjad just ongi: viimane jäänus siin Põhjas suurest Lääne Inimeste rahvast. Nad on mind ennegi aidanud ning ma vajan nende abi ka tulevail päevadel, sest me oleme küll Kaljulõhele jõudnud, kuid sõrmus ei saa veel puhata."

"Ega vist," sõnas Frodo. "Aga senini oli mu ainus mõte siia tulla ja ma loodan, et ei pea enam kaugemale minema. Täitsa mõnus on lihtsalt puhata. Ma olen kuu aega maapaos olnud ja seigelnud ning minu isu nende asjade järele on nüüd täis."

Ta jäi vait ja sulges silmad. Mõne aja pärast hakkas ta taas kõnelema. "Ma arvutasin siin natuke," lausus ta, "aga ma ei saa kuidagi päevi 24. oktoobrini kokku. Täna peaks olema kahekümne esimene. Me pidime kahekümnendal koolmele jõudma."

"Sa oled rääkinud ja arvutanud rohkem, kui sulle hea on," ütles Gandalf. "Kuidas su külg ja õlg ennast tunnevad?"

"Ei tea," vastas Frodo. "Nad ei tunne ennast üldse, mis on isegi edusamm," ta sirutas ennast, "aga ma võin oma käsivart jälle pisut liigutada. Jah, see hakkab jälle elama. See pole külm," lisas ta parema käega vasakut katsudes.

"Väga hea!" ütles Gandalf "See paraneb kiiresti. Sa oled varsti jälle terve. Elrond on sind ravinud: ta on päevade kaupa sinu eest hoolitsenud, sestsaadik, kui sind siia toodi."

"Päevade kaupa?" imestas Frodo.

"Noh, neli ööd ja kolm päeva, kui täpne olla. Haldjad tõid su koolmelt siia kahekümnenda öösel, ja siis sa oma ajaarvamises segi läksidki. Me olime sinu pärast suures mures ja Juss ei lahkunud ööl ega päeval peaaegu üldse sinu kõrvalt, muidu kui ainult teadete viimiseks. Elrond on tervendamise meister, kuid meie vaenlase relvad on surmavad. Tõtt-öelda ei julgenud ma palju loota, sest ma kahtlustasin, et kinnikasvanud haavas istub veel mõni tükk noaterast. Aga seda ei leitud enne eilset õhtut. Siis võttis Elrond killu välja. See oli sügaval ning puges aina sügavamale."

Frodo värises, meenutades julma noa täkitud tera, mis Rühkija käes haihtus. "Ära muretse!" lausus Gandalf "See on nüüd läinud. Sulas ära. Ja näib, et kääbikud kuhtuvad väga vastumeelselt. Ma olen tundnud tugevaid sõjamehi Suure Rahva hulgast, kellest too kild oleks kiiresti jagu saanud, mida sina seitseteist päeva oma ihus kandsid."

"Mida nad oleksid minuga teinud?" küsis Frodo. "Mida Ratsanikud teha tahtsid?"

"Nad tahtsid purustada sinu südant Morguli-noaga, mis haava sisse jääb. Kui see oleks õnnestunud, oleks sinust saanud nendesarnane, ainult nõrgem ja nende käsu all. Sinust oleks saanud vari Musta Isanda valitsuse all; ta oleks sind piinanud, sest sa tahtsid tema Sõrmust endale pidada - kui saab olla veel suuremat piina kui sõrmusest ilma jääda ja seda tema sõrmes näha."

"Tänu taevale, et ma seda hirmsat ohtu ei mõistnud!" sõnas Frodo jõuetult. "Mul oli muidugi surmahirm, aga kui ma oleksin enamat teadnud, poleks ma julgenud isegi liigutada. See on ime, et ma pakku pääsesin!"

"Jah, õnn või saatus on sind aidanud," kostis Gandalf, "rääkimata julgusest. Sinu süda jäi puutumata ja ainult õlg sai viga ainult tänu sellele, et sa lõpuni vastu panid. Aga see läks küll üle noatera! Kõige suuremas ohus olid sa sõrmust sõrmes kandes, sest siis viibisid sa ise ka poolenisti varju ilmas ning nad oleksid võinud sind kinni võtta. Sina nägid neid ja nemad sind."

"Ma tean," ütles Frodo. "Neid oli jube vaadata! Aga miks me kõik nende hobuseid nägime?"

"Sest need on ehtsad hobused, samuti nagu nende mustad kuued on ehtsad kuued, mida nad kannavad selleks, et oma olematusele kuju anda, kui nad elavatega suhtlevad."

"Aga miks need mustad hobused siis niisuguseid ratsanikke kannavad? Kõigile teistele loomadele ajab nende lähedus hirmu nahka, isegi Glorfindeli haldjaratsule. Koerad hakkavad ulguma ja haned

pistavad kaagatama."
"Sest need hobused on sündinud ja kasvatatud Mordori Musta Isandat teenima. Mitte kõik tema teenrid ja varad pole varjud! Tal on orkid ja trollid, vargid ja libahundid, ning tema valduses on olnud ja on praegugi palju inimesi, sõjamehi ja kuningaid, kes kõnnivad elavaina päikese all ning on siiski tema võimuses. Ja nende arv kasvab päevpäevalt."
"Aga Kaljulõhe ja haldjad? Kas Kaljulõhe on ohutu paik?"
"Jah, praegu küll, kuni kõik muu saab vallutatud. Haldjad võivad Musta Isandat karta ja tema eest pageda, kuid enam kunagi ei hakka nad teda kuulama ega teenima. Ja siin Kaljulõhes elavad veel mõned tema peavaenlastest: haldjatargad, eldarite isandad kõige kaugemate merede tagant. Nemad eikarda Sõrmusevaime, sest need, kes on elanud Õnnistatud Kuningriigis, elavad korraga mõlemas maailmas ning neil on suur vägi nii Nähtava kui Nähtamatu vastu."
"Ma arvasin, et nägin valget kuju, mis säras ega tuhmunud nagu teised. Kas see oli siis Glorfindel?"
"Jah, sa nägid teda hetkeks sellisena, nagu ta teisel poolel on: üks võimsatest Esmasündinuist. Ta on haldjaisand printside kojast. Kaljulõhel on tõesti jõudu vähemalt veidi aegagi Mordorile vastu seista, ning mujal elab veel teisigi jõude. Ka Maakonnal on oma jõud, ehkki teistsugune. Kuid kõigist säärastest paikadest saavad varsti saared piiramisrõngas, kui asjad samamoodi edasi lähevad. Must Isand paneb välja kogu oma väe.
"Siiski," ütles ta korraga püsti tõustes ja lõuga ette sirutades, ning tema habe tõmbus sirgu ja kangeks nagu turris traat, "me peame oma julgust alal hoidma. Sa saad varsti terveks, kui sa end surnuks ei vatra. Sa oled Kaljulõhes ega pea praegu millegi pärast muretsema."
"Minul ei ole mingit julgust, mida alal hoida," sõnas Frodo, "aga ega ma praegu muretsegi. ütle mulle ainult, mis mu sõpradest on saanud, ja räägi ükskord ära, mis seal koolmel viimaks juhtus, ning ma jään selleks korraks rahule. Pärast seda heidan ma vist natukeseks magama, aga ma ei saa enne silma kinni, kuni sa pole lugu lõpuni rääkinud."
Gandalf tõstis oma tooli sängi kõrvale ja vaatas Frodot pika pilguga. Värv oli kääbiku näkku tagasi tulnud ja ta silmad olid selged ning ärkvel ja täie teadvuse juures. Ta naeratas ning temaga ei paistnud midagi viltu olevat. Aga võluri pilk märkas siiski kerget muutust, mis pani kogu kääbiku keha ja eriti ta tekil lebava vasaku käe õrnalt läbi paistma.
"Seda võis oodata," ütles Gandalf endale. "Ta pole veel kaugeltki terve ning mis temast lõpuks saab, ei oska isegi Elrond öelda. Loodetavasti mitte midagi kurja. Ta võib muutuda puhta valgusega täidetud klaasi taoliseks - nende silmadele, kes seda näha suudavad."
"Sa näed väga hea välja," ütles ta valjusti. "Hea küll, ma jutustan sulle väikese loo omal vastutusel. Aga ainult väga väikese, pea meeles, ja siis pead sa jälle magama jääma! Siin see lugu nüüd on, niipalju kui mina teada sain. Ratsanikud tormasid otse sinu poole, niipea kui sa põgenesid. Nad ei vajanud enam oma hobuste juhatust: sa olid saanud neile nähtavaks, olles juba nende maailma lävel. Samuti tõmbas Sõrmus neid ligi. Sinu sõbrad hoidsid teelt kõrvale, või muidu oleks nad pikali sõidetud. Nende teada ei saanud miski sind päästa, kui valge hobune seda ei suutnud. Ratsanikud olid kinnipüüdmiseks liiga kiired ning võitluseks oli neid liiga palju. Jalameestena poleks isegi Glorfindel ja Aragorn koos suutnud kõigile Üheksale korraga vastu seista.
Kui Sõrmusevaimud olid mööda tuisanud, jooksid su sõbrad neile järele. Koolme lähedal on tee kõrval väike nõgu, mida varjavad paar kidurat puud. Seal süütasid nad kiiresti tule, sest Glorfindel teadis, et kui Ratsanikud püüavad üle jõe minna, tabab neid veetulv, ning siis peab ta nendega toime tulema, kes tema poole jõge jäävad. Sel hetkel, kui tulv paistma hakkas, tormas ta välja ning Aragorn ja teised tema järel, põlevad oksad käes. Tule ja vee vahele püütuna ning haldjaisandat tema raevus nähes varjud kohkusid ja nende hobuseid haaras hullus. Kolm Ratsanikku kandis tulva esimene löök minema; ülejäänud vedasid nende oma hobused voogudesse ning vesi mattis nad enda alla."
"Ja see ongi Mustade Ratsanike lõpp?" küsis Frodo.
"Ei," vastas Gandalf "Nende hobused said hukka ning ilma nendeta on nad sandistatud. Kuid Sõrmusevaime endid ei saa nii lihtsalt hävitada. Praegusel hetkel pole neilt küll midagi karta. Sinu sõbrad tulid üle jõe, kui tulv oli möödunud, ning leidsid sind näoli kaldapealsel lamamas, murdunud mõõk keha all. Hobune valvas su kõrval. Sa olid kaame ja külm ning nad pelgasid, et sa oled surnud või midagi veel hullemat. Elrondi rahvas kohtus nendega, kui nad sind tasakesi Kaljulõhe poole kandsid."
"Kes selle tulva korraldas?" küsis Frodo.
"Elrondi käsk," kostis Gandalf "Selle oru jõgi on tema võimu all ning kerkib vihaga kõrgele, kui tal on suur vajadus Koolet sulgeda. Niipea, kui Sõrmusevaimude pealik jõkke ratsutas, lasti tulvavesi valla. Muuseas, ma lisasin sinna ka pisut oma kätetööd: sa võibolla ei märganud seda, kuid mõned lained võtsid suurte valgete hobuste ja säravate ratsanike kuju; peale selle tuli jõge mööda alla hulk veerevaid kivirahne. Hetkeks kartsin ma, et olime liiga metsiku raevu valla päästnud, nii et tulv võiks meie võimu alt välja minna ja teid kõiki minema uhtuda. Need veed on väga jõulised, mis Udumägede lumest alla sulavad."
"Jah, nüüd tuleb see kõik mulle meelde," ütles Frodo, "see tohutu möirgamine. Ma arvasin, et upun koos kõigi oma sõprade ja vaenlastega. Aga nüüd oleme me väljaspool ohtu?"
Gandalf vaatas kiiresti Frodo poole, kuid too oli silmad sulgenud. "Jah, praegu olete te kõik

väljaspool ohtu. Varsti tuleb siin suur pidusöök ja lõbutsemine Bruineni koolme võidu tähistamiseks, ning te kõik istute seal aukohtadel."

"Vahva!" sõnas Frodo. "Küll on tore, et Elrond ja Glorfindel ja kõik need vägevad isandad, Rühkijast rääkimata, minu pärast nii palju vaeva näevad ja minu vastu nii lahked on!"

"Noh, siin on mitu põhjust, miks nad peaksid seda tegema," lausus Gandalf naeratades. "Mina olen üks hea põhjus. Sõrmus on teine: sina oled Sõrmusekandja. Ja sina oled Sõrmuseleidja Bilbo pärija."

"Kallis Bilbo!" ütles Frodo uniselt. "Huvitav, kus ta küll olla võiks? Ma soovin, et ta oleks siin ja võiks kõike seda oma kõrvaga kuulda. See teeks talle palju nalja. Lehm hüppas üle kuu! Ja see vaene vana troll!" Seejärel jäi ta magama.

Frodo oli nüüd varjul Viimases Lahkes Majas Merest ida pool. See maja oli Bilbo sõnul "täiuslik maja, kui sa tahad süüa või magada, jutte vesta või laulda, või lihtsalt istuda ja mõtiskleda, või mõnusat segu neist kõigist". Juba siinviibimine ise oli ravim väsimuse, hirmu ja kurbuse vastu.

Õhtu edenedes ärkas Frodo taas üles ning leidis, et ta ei tunne enam vajadust puhkuse ja une järele, vaid tahab hoopis süüa ja juua ning pärast seda võibolla ka veidi juttu vesta ja laulda. Ta tõusis voodist ning avastas, et tema käsivars on juba peaaegu sama kasutuskõlblik nagu varemgi. Ta leidis valmis panduna puhtad rohelisest kangast rõivad, mis talle täpipealt sobisid. Peeglisse vaadates nägi ta jahmatusega oma mäletatavast palju kõhnemat peegelpilti: see sarnanes märkimisväärselt Bilbo noore õepojaga, kes koos onuga Maakonnas ringi bulkuda tavatses, kuid silmad vaatasid hoopis mõtlikumalt.

"Jah, sa oled sestsaadik ühtteist näinud, kui sa viimati peeglist välja piilusid," ütles ta oma heiastusele. "Aga nüüd rõõmsa kohtumise terviseks!" Ta sirutas käed välja ja vilistas väikest viisijuppi.

Sel hetkel koputati uksele ja Juss tuli sisse. Ta jooksis Frodo juurde ning võttis kohmetult ja häbelikult tema vasakust käest kinni. Ta silitas seda õrnalt ning punastas siis ja pöördus rutakalt kõrvale.

"Tere, Juss!" ütles Frodo.

"See on soe!" sõnas Juss. "Sinu käsi, tähendab, isand Frodo. See oli nendel pikkadel öödel nii külm. Ah-hoirassaa ja hollallaa!" hüüdis ta, säravi silmi jälle Frodo poole pöördudes ja põrandal tantsu lüües. "Küll on kena sind jälle jalge peal ja oma nägu näha, peremees! Gandalf palus mul siia tulla ja vaadata, kas sa oled valmis alla tulema, ja mina arvasin, et ta teeb nalja."

"Ma olen valmis," ütles Frodo. "Lähme ja vaatame, mis ülejäänud seltskond teeb!"

"Ma võin sind nende juurde viia, peremees," lausus Juss. "See on siin üks suur ja isevärki maja. Alati on siin midagi uut leida ja sa ei tea kunagi, mille otsa sa järgmise nurga taga satud. Ja haldjad, peremees! Haldjad siin ja haldjad seal! Mõned on nagu kuningad, kole suured ja uhked, ja teised jälle rõõmsad nagu lapsed. Ja see pillimäng ja laul - mitte, et mul oleks siia tulekust saadik suurt mahti või südant olnud seda kuulata. Aga ma hakkan selle koha kombeid juba natuke jagama."

"Ma tean, mida sa teinud oled, Juss," ütles Frodo tema käest kinni võttes.

"Aga täna õhtul saad sa rõõmustada ja isu täis kuulata. Tule, juhata mind nendes nurgatagustes!"

Juss juhtis teda läbi mitme vahekäigu ja paljudest astmetest alla ja välja suurde aeda järsu jõekalda kohal. Frodo leidis oma sõbrad istumas maja idaküljel ukse ees. Alla orgu olid langenud varjud, kuid kaugete mägede nõlvadel kumas ikka veel valgus. Õhk oli soe. Kõlas voolava ja langeva vee vali pladin ning õhtut täitis puude ja lillede hõrk lõhn, nagu oleks suvi ikka veel Elrondi aedades viivelnud.

"Juhhei!" hüüdis Punapõsk püsti karates. "Siin on meie kõrgeauline nõbu! Tee vabaks Frodole, Sõrmuse Isandale!"

"Kuss!" sõnas Gandalfetiku varjulisest sügavusest. "Kurjad asjad ei tule sellesse orgu, kuid me ei pruugiks neid siiski nimetada. Sõrmuse Isand ei ole mitte Frodo, vaid Musta Kantsi valitseja Mordoris, kelle jõud taas üle maailma sirutub! Meie istume kindluses. Väljas läheb pimedaks."

"Gandalf on meile muidki rõõmustavaid asju öelnud," lausus Punapõsk.

"Ta arvab, et peab mind korrale kutsuma. Aga niisuguses paigas on ju võimatu sünge või rõhutud olla! Ma tunnen, et võiksin laulda, kui teaksin mõnda praeguses olukorras sobilikku lugu."

"Mul on endal ka lauluisu," naeris Frodo. "Kuigi praegu on mu söögi ja joogiisu veel suuremad!"

"Seda viga annab kergesti parandada," ütles Punapõsk. "Sa näitad siin oma tavalist nutikust, tõustes üles täpselt söögiajaks."

"Rohkem kui söögiajaks! Piduroaks!" lausus Ilo. "Niipea kui Gandalf teatas, et sa oled toibunud, hakati selleks ettevalmistusi tegema." Ta jõudis vaevalt oma jutu lõpetada, kui paljude kellade helin neid saali kutsus.

Elrondi maja saal oli rahvast täis: enamasti haldjaid, kuigi oli ka teist masti külalisi. Elrond istus oma kombe kohaselt suures toolis pika laua otsas asuval kõrgendil; tema kõrval istusid ühel pool Glorfindel ja teisel pool Gandalf

Frodo vaatas neid imetlusega, sest ta ei olnud kunagi varem näinud Elrondit, kellest kõnelesid nii paljud lood, ning isegi Glorfindel ja Gandalf keda Frodo nii,hästi arvas tundvat, paistsid tema paremal ja vasemal käel istudes auväärsete ja võimsate isandatena.

Gandalf oli teistest kasvult lühem, kuid tema pikk valge juus, lai hõbedane habe ja tugevad õlad

tegid temast otsekui targa kuninga mingist vanast muinasloost. Tema eakas näos suurte lumivalgete kulmude all hõõgusid mustad silmad nagu söed, mis võisid äkitselt leegitsema lüüa.

Glorfindel oli pikk ja sirge, tema juus oli kui sulakuld, ta nägu klaar ja noor ja kartmatu ja lustlik; tema silmad olid kirkad ja terased, tema hääl nagu muusika; ta laubal kumas tarkus ja ta käsivartes peitus ramm.

Elrondi nägu oli ajatu, ei noor ega vana, kuigi selle joontesse oli kirjutatud mälestus paljudest asjadest, nii rõõmsatest kui kurbadest. Tema juuksed olid tumedad nagu ehavarjud ning nende peale oli asetatud hõbedane rõngas; tema silmad olid hallid kui selge õhtu ning neist hiilgas tähevalgusele sarnanev sära. Ta paistis auväärne nagu kuningas, keda on krooninud paljud talved, ning samas terve nagu karastunud sõjamees oma täies jõus. Tema oli Kaljulõhe Isand ning võimas nii haldjate kui inimeste seas.

Laua keskel, seinal rippuva kootud kanga vastas, seisis ehiskatuse all tool, millel istus emand, kaunis silmale ja oma naiselikul moel Elrondiga nõnda sarnane, et Frodo pidi teda mehe hõimlaseks arvama. Noor oli ta, ja ometi ka mitte. Tema tumedaid juuksepalmikuid polnud härm veel puutunud, tema valged käsivarred ja helge nägu olid veatud ja siledad ning tähevalgus hiilgas tema silmis, mis olid hallid kui pilvitu öö; ometi näis ta kuninglik ning mõte ja teadmine olid tema pilgus, nagu sel, kes on näinud palju asju, mida aastad toovad. Lauba kohal kattis tema pead tillukestest pärlitest ja hõbeniitidest põimitud sädelevvalge võrk; kuid tema pehmel hallil rüül polnud mingit kaunistust peale hõbedast tikitud lehtedega vöö.

Nõnda juhtus, et Frodo nägi teda, keda vähesed surelikud on näinud: Arwenit, Elrondi tütart, kelles öeldi Lūthieni ilu taas maa peale tulevat; teda hüüti Undómieliks, sest tema oli oma rahva Ehatäht. Kaua oli ta viibinud oma ema hõimu mail, mägede taga Lórienis, ning oli alles hiljaaegu Kaljulõhele oma isamajja tagasi tulnud. Aga tema vennad, Elladan ja Elrohir, olid rännakul: nad sõitsid tihti koos Põhja rajaleidjatega kaugeil väljadel, unustamata kunagi oma ema piinu orkide koobastes.

Säärast ilu ühes elavas olendis polnud Frodo iial varem näinud ega oma meeles kujutlenud ning ta oli ühtaegu üllatunud ja hämmeldunud, leides, et ta istub Elrondi lauas kõrvuti kogu selle kõrge ja kauni rahvaga. Kuigi tal oli sobivas suuruses tool ja ta istus mitme padja peal, tundis ta end väga väikese ja kohatuna, ent see tunne möödus kiiresti. Pidusöök oli lõbus ning toit kõik, mida tema nälg võis ihaldada. Läks hulk aega, enne kui ta taas enda ümber vaatas või oma naabrite poole pöördus.

Kõigepealt otsis ta oma sõpru.Juss palus, et tal lubataks oma peremeest teenida, kuid talle öeldi, et sedakorda on ta aukülaline. Nüüd nägi Frodo teda koos Punapõse ja Iloga istumas ühe kõrvallaua ülemises otsas kõrgendi lähedal. Rühkijast ei olnud mingit märki.

Frodo paremal käel istus tähtsa väljanägemisega päkapikk, väga külluslikult rõivastatud. Tema habe, väga pikk ja kaheharuline, oli valge - peaaegu niisama valge kui tema lumivalge rüü. Ta kandis hõbedast vööd ning ta kaela ümber rippus hõbedast ja teemantidest kett. Frodo jättis söömise, et teda vaadata.

"Ole aga terve tulemast!" ütles päkapikk tema poole pöördudes. Siis tõusis ta oma toolilt ja kummardus. "Glóin, sinu teenistuses!" sõnas ta ning kummardus veel sügavamale.

"Frodo Paunaste, sinu ja su perekonna teenistuses," vastas Frodo kombekalt, hämmastusega püsti tõustes ja oma patju laiali pillates. "Kas ma arvan õieti, et sina oled see Glóin, üks suure Thorin Tammiskilbi kaheteistkümnest kaaslasest?"

"Täiesti õigesti," kostis päkapikk, korjas padjad kokku ja aitas Frodo lahkelt tema istmele tagasi. "Mina sinu kohta ei küsi, sest mulle juba öeldi, et sa oled kuulsa Bilbo sugulane ja lapsendatud pärija. Luba mul sind paranemise puhul õnnitleda!"

"Tänan väga!" sõnas Frodo.

"Olen kuulnud, et sul tuli ette väga kummalisi seiklusi," ütles Glóin.

"Ma panen väga imeks, mis toob neli kääbikut nii pikale reisile. Midagi niisugust pole juhtunud sestsaadik, kui Bilbo meiega kaasa tuli. Aga võib-olla ei peaks ma liiga lähedalt pärima, kuna Elrond ja Gandalf ei paista sellest meelsasti kõnelevat?"

"Arvan, et me ei pea sellest praegu rääkima," lausus Frodo viisakalt. Ta aimas, et isegi Elrondi majas ei sobinud Sõrmus juhusliku jutuajamise teemaks, ning igal juhul tahtis ta selleks korraks oma mured unustada. "Aga mind huvitab sama palju," lisas ta, "mis toob nii tähtsa päkapiku Üksildasest Mäest nõnda kaugele?"

Glóin silmitses teda. "Kui sa sellest kuulnud ei ole, siis arvan ma, et me ei pea ka sellest praegu rääkima. Usun, et isand Elrond kutsub meid kõiki õige pea kokku, ning siis kuuleme nii mõndagi. Aga on palju muudki, millest võime kõnelda."

Nad vestlesid kogu ülejäänud söömaaja, kuigi Frodo rohkem kuulas kui rääkis, sest Sõrmusesse mitte puutuvad Maakonna uudised tundusid nii väikesed ja kauged ja tähtsusetud, kuna Glóinil oli Ürgmaa põhjaosas toimuva kohta nõnda palju öelda. Frodo sai teada, et Grimbeorn Vana, Beorni poeg, oli nüüd paljude kangete meeste peremees, ning nende maale mägede ja Sünklaane vahel ei julgenud ükski ork oma jalga tõsta.

"Tõepoolest," ütles Glóin, "kui poleks beornlasi, siis oleks pääs Orust Kaljulõhele ammu võimatuks muutunud. Nad on vaprad mehed ja hoiavad Kõrge Kuru ja Karurahnu koolme vabana. Aga nende tollid on kõrged," lisas ta pead raputades, "ja vana Beorni kombel pole ka nemad päkapikkudest ülearu vaimustuses. Siiski võib neid usaldada ja see loeb tänapäeval palju. Kusagil ei suhtu inimesed

meisse nii sõbralikult kui Orulinnas. Bardlased on hea rahvas. Neid juhib Bard Vibuküti pojapoeg, Bardi poja Baini poeg Brand. Ta on tugev kuningas ning tema valdus ulatub nüüd Esgarothist kaugele itta ja lõunasse."

"Ja kuidas su oma rahval läheb?" küsis Frodo.

"Nende kohta on palju öelda, nii head kui halba," kostis Glóin, "aga enamasti ikka head: meil on senini õnne olnud, kuigi nonde aegade varju eest pole kusagile pääsu. Kui sa tõesti tahad meist kuulda, siis räägin ma sulle rõõmuga uudiseid. Aga kui ära väsid, siis ütle mulle! Öeldakse, et oma käsitööst rääkiva päkapiku keelt ei saa miski kinni pidada."

Ja sellega laskus Glóin pikka aruandesse päkapikuriigi tegemistest. Ta oli vaimustuses nii viisaka kuulaja leidmisest, sest Frodo ei ilmutanud mingeid väsimuse märke ega püüdnud teemat vahetada, kuigi ta eksis peagi ära võõraste inimeste ja paikade veidrate nimede hulka, millest ta iial varem kuulnud ei olnud. Tal oli siiski huvitav kuulda, et Dáin oli ikka veel Mäe all kuningaks ning oli vana (juba üle kahesaja viiekümne aasta), elujõuline ja kujuteldamatult rikas. Neist kümnest kaaslasest, kes Viie Väe lahingus ellu jäid, olid seitse ikka veel temaga: Dwalin, Glóin, Dori, Nori, Bifur, Bofur ja Bombur. Bombur oli nüüd nii paks, et ei suutnud ise oma asemelt söögilaua äärde toolile minna ning kuus noort päkapikku pidid teda tõstma.

"Ja mis on saanud Balinist ja Orist ja Óinist?" küsis Frodo.

Vari libises üle Glóini näo. "Me ei tea seda," vastas ta. "Olengi peamiselt Balini pärast siia Kaljulõhele nõu küsima tulnud. Aga räägime täna parem rõõmsamaist asjust!"

Glóin hakkas vestma oma rahva tegemistest, jutustades Frodole nende suurtest töödest Orus ja Mäe all. "Meil läheb hästi," ütles ta. "Aga metallitöös ei saa me oma isade ligi, kelle saladustest on palju kaduma läinud. Me teeme häid turviseid ja teravaid mõõku, kuid me ei saa enam valmistada sarnast soomust ega tera, milliseid tehti enne lohe tulekut. Ainult kaevandamises ja ehitamises oleme eelkäijaist mööda läinud. Sa peaksid nägema Oru kanaleid, Frodo, ja purskkaeve ja tiike! Sa peaksid nägema mitmevärviliste kiviplaatidega sillutatud teid! Ja maaaluseid kodasid ja käik tänavaid, mille võlvid on nikerdatud puude sarnaseks, ja terrasse ja torne Mäe külgedel! Siis näeksid sa, et me pole laiselnud."

"Ma tulen neid kunagi vaatama, kui saan," ütles Frodo. "Bilbo jaoks oleks see alles üllatus, kui ta näeks kõiki neid muutusi, mis Smaugi laastatud maal on toimunud!"

Glóin vaatas Frodot ja naeratas. "Sa olid Bilbosse väga kiindunud, eks ole?"

"Jah," vastas Frodo. "Ma tahaksin parema meelega näha teda kui kõiki maailma losse ja kindlusi."

Viimaks jõudis pidusöök lõpule. Elrond ja Arwen tõusid ja läksid saali teise otsa, ning seltskond järgnes neile kindlas korras. Uksed lükati lahti, nad sammusid üle laia vahekäigu ja läbi teiste uste ning jõudsid kaugemasse kotta. Seal ei olnud laudu, ainult hele tuli põlemas hiigelsuures koldes kahe nikerdatud samba vahel.

Frodo leidis end kõndimas Gandalfi kõrval. "See on Tule Koda," ütles võlur. "Siin kuuled sa palju laule ja lugusid - kui vaid ärkvel püsid. Aga pidupäevade välisel ajal seisab see enamasti tühja ja vaiksena ning siis tulevad siia need, kes soovivad rahus mõtiskleda. Siin põleb alati tuli, aasta ringi, aga muud valgust on vähe."

Kui Elrond sisenes ja oma istme poole suundus, hakkasid haldjalaulikud õrna muusikat mängima. Aegamisi sai koda täis ning Frodo vaatas vaimustusega neid paljusid kauneid pidulisi, kes olid siia kogunenud; kuldne tulekuma mängles nende nägudel ja sätendas nende juustes. Korraga märkas ta tulest veidi kaugemal väikest tumedat kogu, kes istus madalal järil ja toetus selgapidi vastu sammast. Tema kõrval põrandal oli jooginõu ja natuke leiba. Frodo arvas, et ta võis haige olla (kui Kaljulõhes keegi üldse haige oli) ning jättis sellepärast pidusöögile tulemata. Tema pea oli sügavale rinnale vajunud ning üle ta näo oli tõmmatud tumeda keebi hõlm. Elrond läks ja seisis vaikiva kogu kõrvale. "Ärka Ules, väike isand!" lausus ta naeratades. Siis pöördus ta Frodo poole ja palus teda lähemale. "Nüüd on see tund viimaks käes, mida oled kaua oodanud, Frodo," sõnas ta. "Siin on su sõber, keda oled kaua igatsenud."

Tume kuju tõstis pea ja paljastas oma näo.

"Bilbo!" hüüdis Frodo äkilises äratundmises ning tormas sinna.

"Tere, Frodopoiss!" sõnas Bilbo. "Nii et sa oled siis lõpuks siia jõudnud. Ma lootsin, et saad tulla. No hüva! Kuuldavasti on kogu see pidu siin sinu auks püsti pandud. Loodan, et see meeldis sulle?"

"Miks sa seal ei olnud?" hüüdis Frodo. "Ja miks ma enne sind näha ei saanud?"

"Sellepärast, et sa magasid. Mina olen sind küll ja küll näinud. Ma istusin iga päev koos Jussiga sinu kõrval. Aga pidus ma nüüdsel ajal enam suurt ei käi. Pealegi oli mul muud teha."

"Mida sa siis tegid? "

"Noh, istusin ja mõtlesin. Ma teen seda nüüd üsna tihti ja see paik on selle jaoks tavaliselt kõige parajam. Või ärka üles!" mühatas ta Elrondile silma pilgutades. See säratas erksalt ning Frodo ei näinud selles vähimatki märki unisusest. "Ärka üles! Ma ei maganud, isand Elrond. Kui teada tahad, siis te tulite oma pidusöögilt igatahes liiga ruttu tagasi ja segasite mind - keset laulu tegemist! Ma jäin paari rea peale toppama ja mõtlesin nende üle, aga nüüd ei saa ma neid vist kunagi joonde. Siin tuleb nii palju laulmist, et kõik mõtted pühitakse minu peast minema. Ma pean oma sõbra Dúnadani appi kutsuma. Kus ta on?"

Elrond naeris. "Küll ta üles leitakse!" sõnas ta. "Siis lähete teie kaks vaiksemasse nurka ja lõpetate oma töö, ning lasete meil enne pidutsemise lõppu seda kuulda ja hinnata." Käskjalad saadeti Bilbo sõpra otsima, ehkki keegi ei teadnud, kus ta on või miks teda lauas polnud.

Vahepeal võtsid Frodo ja Bilbo kõrvuti istet ning Juss tuli kärmesti ja mahutas ennast nende lähedale. Nad rääkisid üheskoos vaiksel häälel, unustades nende ümber käiva laulu ja lõbutsemise. Bilbol polnud enda kohta palju öelda. Kääbiklast lahkudes oli ta sihitult ümber uidanud, mööda teed või maad selle ümber, aga kuidagiviisi ikka kurssi Kaljulõhe poole hoidnud.

"Jõudsin siia ilma eriliste seiklusteta," ütles ta, "ja pärast puhkust läksin päkapikkudega Orulinna: see oli minu viimane reis. Rohkem ma rändama ei lähe. Vana Balin oli minema läinud. Siis ma tulin siia tagasi ja siin ma olengi olnud. Tegelesin siin üheteisega. Olen oma raamatut edasi kirjutanud. Ja muidugi laule teinud. Vahel nad laulavad neid: lihtsalt sellepärast, et mulle headmeelt teha või nii; sest õigupoolest pole nad Kaljulõhe jaoks küllalt head. Ja siis ma kuulan ja mõtlen. Aeg ei paista siin mööduvat: ta lihtsalt on. See on üks iseäralik paik.

Ma kuulen igasuguseid uudiseid, teistpoolt mägesid ja Lõunast, aga Maakonnast üsna harva. Muidugi kuulsin ma Sõrmusest. Gandalf on tihti siin käinud. Mitte et ta mulle suurt midagi räägiks; ta on nüüd veel väiksema jutuga kui varem. Dúnadan jutustab mulle rohkem. Mõelda vaid, et minu sõrmus nii palju segadust tekitab! Kahju, et Gandalf selle kohta enne rohkem teada ei saanud. Ma oleksin selle ise ammu ilma suurema kärata siia toonud. Olen tihtipeale mõelnud Kääbiklasse sellele järele minna, aga ma hakkan vanaks jääma ja nad ei lase mul minna: Gandalf ja Elrond, ma mõtlen. Nad arvasid vist, et Vaenlane otsib mind igalt poolt taga ja teeb minust hakkliha, kui ta mu Ürgmaal ringi tatsamas leiab.

Ja Gandalf ütles: "Sõrmus on edasi läinud, Bilbo. See ei too head ei sulle ega teistele, kui sa jälle sellega jahmerdama hakkad." Imelik jutt, just Gandalfi moodi. Aga ta ütles, et hoolitseb sinu eest, ja siis ma jätsin asja sinnapaika. Hirmus tore on sind jälle elusa ja tervena näha!" Ta vakatas ja vaatas Frodot kahtlevalt.

"Kas see on sul kaasas?" küsis ta siis sosinal. "Ma ei saa oma uudishimu vastu midagi parata, tead küll, pärast kõike seda, mis ma olen kuulnud. Tahaksin sellele jälle korraks pilgu peale visata."

"Jah, see on mul kaasas," vastas Frodo kummalist vastumeelt tundes. "See näeb samasugune välja, nagu ennegi."

"Noh, ma tahaksin seda ainult hetkeks näha," ütles Bilbo.

Riidesse pannes oli Frodo märganud, et une ajal oli Sõrmus talle uue, tugeva ja kerge ketiga kaela riputatud. Nüüd tõmbas ta selle aegamisi välja. Bilbo sirutas käe ette. Aga Frodo tõmbas Sõrmuse kiiresti tagasi. Ahastuse ja hämmastusega leidis ta, et ei vaata enam Bilbot; nende vahele oli langenud vari ning läbi selle paistis talle kätte väike kortsus elukas näljase näo ja luidrate krabavate kätega. Ta tundis soovi teda lüüa.

Muusika ja laul näisid ümberringi vaibuvat ning vaikusele maad andvat. Bilbo vaatas kähku Frodole otsa ja rehmas käega üle silmade. "Ma saan aru," ütles ta. "Pane see ära! Mul on kahju - kahju, et sa pead seda koormat kandma - kahju kõigest. Kas seiklustel ei tule iial lõppu? Ega vist. Keegi teine peab lugu ikka edasi vedama. Noh, sinna pole midagi parata. Ma mõtlen, kas sellest on üldse mingit kasu, kui ma oma raamatu lõpetan? Aga ärme sellepärast muretseme - lase nüüd tõelisi Uudiseid kuulda! Räägi mulle Maakonnast!"

Frodo peitis Sõrmuse ära ning vari hajus, jätmata järele mälestuseraasugi. Kaljulõhe valgus ja muusika olid taas tema ümber. Bilbo naeratas ja lõkerdas õnnelikult. Iga Maakonna uudiste pisiasi, millest Frodo rääkis - Jussi kaasabi ja rohkete parandustega - pakkus talle suurt huvi, alates kõige tähtsusetumast puulangetamisest kuni Kääbikla kõige väiksema põnni vallatusteni. Nad olid nii sügavasti. Nelja Kihelkonna asjadesse kaevunud, et ei märganudki tumerohelisse kuube rõivastatud mehe saabumist. Too seisis mitu minutit nende kõrval ja vaatas neid naeratades.

Äkki tõstis Bilbo pilgu. "Ah siin sa lõpuks oled, Dúnadan!" hüüdis ta.

"Rühkija!" üllatus Frodo. "Sul paistab õige palju nimesid olevat."

"Noh, *Rühkija* on igatahes üks, mida mina pole varem kuulnud," ütles Bilbo. "Miks sa teda niimoodi hüüad?"

"Niimoodi hüütakse mind Voorel" naeris Rühkija, "ja nõnda mind talle tutvustati."

"Ja miks sina teda Dúnadaniks hüüad?" küsis Frodo.

"Ta ju on seda," ütles Bilbo. "Siin nimetatakse teda sageli nõnda. Mina arvasin, et sa oskad küllalt haldjakeelt saamaks aru, mida *dún-adan* tähendab: Lääne inimene, nuumenorlane. Aga praegu pole paras aeg õppetükkideks!" Ta pöördus Rühkija poole. "Kus sa oled olnud, mu sõber? Miks sa pidus ei olnud? Neiu Arwen oli seal."

Rühkija vaatas tõsiselt alla Bilbo poole. "Ma tean," kostis ta. "Kuid mul tuleb tihti lõbu kõrvale lükata. Elrohir ja Elladan on ootamatult Ürgmaalt tagasi jõudnud ning neil oli sõnumeid, mida ma kohe kuulda tahtsin."

"Noh, kulla sõber," sõnas Bilbo, "nüüd, kus sa oled oma sõnumid ära kuulnud, kas sa ei saaks mulle hetke oma aega pühendada? Ma tahan, et sa mind ühes väga pakilises asjas aitaksid. Elrond ütleb, et minu laul peab enne õhtu lõppu valmis saama, ja ma olen sellega jännis. Lähme sinna taha poole ja teeme ta korda!"

Rühkija naeratas. "Tule siis!" ütles ta. "Lase kuulda!"

Frodo jäi nüüd veidiks ajaks iseenda hoolde, sest Juss oli uinunud. Ta tundis end üksildase ja mahajäetuna, kuigi tema ümber oli kogunenud kogu Kaljulõhe rahvas. Aga tema lähimad naabrid vaikisid, andunuina häälte ja pillide muusikale, ega pannud muud midagi tähele. Frodo asus kuulama. Viiside võlu ja ühtepõimunud haldjakeelsete sõnade kõla, mille tähendust ta küll vaevu mõistis, haarasid Frodo oma lummusse niipea, kui ta neid kuulama jäi. Talle näis, et sõnad võtavad kuju ning tema ees avanevad pildid kaugetest maadest ja ilusatest asjadest, mida ta iial isegi vaimusilmas näinud ei ole, ning tulekumas saalist saab kuldne udu vahuse mere kohal, mis uhub maailma ääri. Lumm muutus üha enam ja enam unenäoliseks, kuni ta tundis, et voogava kulla ja hõbeda lõputu jõgi voolab üle tema, olles liiga rikkaliku mustriga, et seda mõista; see sai osaks tuikavast õhust tema ümber, kastis ta märjaks ning uputas enda alla. Frodo vajus kiiresti selle särava raskuse all sügavasse unevalda.

Seal uitas ta kaua unelmas muusikast, mis muutus voolavaks veeks ning siis äkki kõlavaks hääleks. See paistis olema värsse laulva Bilbo hääl. Algul nõrgalt, siis selgemini kostsid sõnad:

Earendil oli meremees,
kel koduveeks Arvernien;
seal laev tal valmis ellinguil,
et Nimbrethili viiks ta lend.
Sel laternate hõbehelk
ju nõnda erk kui päikene,
sel vöör kui uhke luligerind
ja purjepind siidläikene.

Mees turvistikku rüütas end,
mis kängitsend on kuningaid;
ta kilpi katsid ruuniread,
et hoope peataks nende taig;
tal vibukaareks lohekihv
ja mõõgarihm kuldhelmeid täis,
ta nooled vestet' mustast puust
ja soomus kuustki valgem näis;
ta terasmõõk lõi haljast tuld
ja kotkasulg tal ehtis pead;
ta teemantkiiver kivikülm
ja erk berüll tal rinna peal.

All kaame kuu ja tähtede
tee kaugele viis meremeest;
jäi selja taha põhjarand
ja julge ränd tal seisis ees.
Ta möödus sealt, kus Ahta Jää
külm kalbe hääl ööd lõhestab,
kus päevahakk toob loidu tuult,
kõnd koidupunas õhetab;
ning eksles vetel tähituil,
kus enam kuid ei loenda aeg.
Nii Igiöösse jõudis ta,
kuid otsit' maad ei leidnud laev:
ei näinud valgust, tormi vaid
ta tunda sai ja pages siis
taas kodu poole üle vee -
nii läänest tee ta itta viis.

Seal tuli Elwing, valgust tõi
ja loitma lõi öötaevas leek,
mis heledam on teemandist,
kui tähepist ta kaelakeel.
Ta Silmarili võttis keelt
ja mehe meelt nii julgustas,
et sidus kivi laubal' tal -
see rada talle valgustas.
Siis tõusis Mere tagant torm,
nii sünk ja morn kui Teine Ilm,
ning Tarmenelist puhus tuul

ja ihhu puuris lõikav külm.
Iil tõukas laeva üle vee,
kust harva tee läeb elavail
ja koolnu hall on laintevahk:
ta läände lahkus idamailt.

Nii Igiööst ta ära tõi
vee raevund võim; vood mustavad
seal kandsid meest, kus mere all
ju muistsed vallad puhkavad.
Ent viimaks vaikset muusikat
seal kuulis ta, kus lõpeb ilm,
kus laine püüab päikselt tuld
ning kustub kuld ja tuhmub helm.
Ta nägi Mäge tõusmas veest
ja Pilgu ees tal laius maa:
need Valinor ja Eldamar,
kus ehavarjud laskumas.
Ööst pagend rändur rahu sai
nüüd sadamais neis helgetes
ning Haldjakodus puhkas ta,
kus õhk on klaar ning selges vees
on heisstumas Tirion -
me haldjalinn kui valge pärl
seal Ilmarini Künka all,
kus peegliks talle Varjujärv.

Ta kuulis laule kaunimaid
ning osa saineist lugudest,
mis kandlekeelil kullatuil
seal vestsid muistseist tegudest.
Sai haldjavalgeks tema rüü
ja tuled süüdati ta ees,
kui Calacirianist viis
tal varjuriiki salatee.
Ta peatus seal, kus lõpeb aeg
ja aastaid vaeb vaid pilveränd,
kus Vana Kuning kõrgel Mäel
ju muistsel väel on valitsend;
seal inimtõust ja haldjasoost
ning nende loost sai kõneldud,
ja imesid ta näha sai,
mis elavaile keelatud.

Siis uue laeva mithrilist
nad tagusid, mil helkiv rind
puht haldjaklaas; ning mastipuul
ei püüdnud tuult tal purjepind,
vaid erevalge Silmaril
seal valgust pillas päiksena,
kui seadis kaunis Elbereth
ta mastitippu läiklema.
Ta kinkis tiivad mehele,
et viiksid need ta ära maalt
ning tulekandjaks seilama
ta lõpmata jääks taevaraal.

Jäi maha ranna karge õhk
ja Igiõhtu künkaküür;
nii kandis tiib ta üle sealt,
kus tuuli peatab Mägismüür.
Nii Ilma Lõpust lahkus mees,
et leida teed mis koju viiks
ta varjuvallast hämarast;
ning justkui üksik tähekiir

ta udust kerkis koidu eel
mil päikest veel ei taba silm,
mil sinab taevas põhjata
ja Põhjas tasa selgib ilm.

Siis üle Keskmaa sõudis laev
ja taevalaeni tõusis itk
alt neidiste ja naiste suust.
Kuid kuni kuul veel jätkub retk,
ei senini ta puhkust saa,
ei enam maad tal puutu jalg,
sest tähe paik on taeva all
ja keelat' talle surmavald;
ning sestap siiamaani teel
mis niipea veel ei lõppu näe,
ja lampi kandmas üle maa
on Läänesaare Tulilaev.

Laul lõppes. Frodo avas silmad ja nägi, et Bilbo istub oma järil kuulajate ringi keskel, kes naeratasid ja plaksutasid.

"Me tahaksime seda veel kord kuulata," ütles üks haldjas.

Bilbo tõusis ja kummardas. "Ma olen meelitatud, Lindir," sõnas ta. "Aga on liiga väsitav seda kõike korrata."

"Mitte sinu jaoks!" vastasid haldjad naerdes. "Sa tead küll, et oma värsside lugemine pole sulle kunagi liiga väsitav. Kuid me ei saa ainult ühe korra kuulamisega sinu küsimusele vastata!"

"Mida!" hüüdis Bilbo. "Te ei oska öelda, millised osad olid minu ja millised Dúnadani omad?"

"Meil pole kerge kahe sureliku vahel vahet teha," lausus haldjas.

"Jama, Lindir!" turtsatas Bilbo. "Kui sa ei suuda inimest kääbikust eristada, siis on su otsustusvõime nõrgem kui ma arvasin. Nad on ju sama erinevad nagu herned ja õunad."

"Võib-olla. Lamba jaoks tundub teine lammas muidugi erinev," naeris Lindir. "Või lambakarjuse jaoks. Aga surelikud pole meie huviala. Meil on muudki uurida."

"Ma ei vaidle sinuga," sõnas Bilbo. "Pärast nii pikka muusikat ja laulmist tuleb mulle uni peale. Ma jätan sind siia mõistatama, kui sa tahad."

Ta tõusis ja tuli Frodo juurde. "Noh, see on nüüd läbi," lausus ta vaiksel häälel. "Läks paremini kui ma arvasin. Minu laulu ei taheta just sageli teist korda kuulata. Mida sina sellest arvad?"

"Ma parem ei proovigi arvata," sõnas Frodo naeratades.

"Sa ei peagi," ütles Bilbo. "Tegelikult oli see tervenisti minu. Välja arvatud too roheline kivi, mille Aragorn sisse panna laskis. Ta pidas seda vist tähtsaks. Ma ei tea küll, miks. Muidu arvas ta ilmselt, et see värk käib mulle kaugelt üle jõu, ja ütles, et kui mul jätkub jultumust Elrondi majas Earendilist laulda, on see minu oma asi. Ma arvan, et tal oli õigus."

"Ei tea," lausus Frodo. "See tundus mulle kuidagi sobivat, kuigi ma ei oska öelda, kuidas. Ma tukastasin veidi, kui sa alustasid, ning see paistis jätkavat midagi, mida ma unes nägin. Ma sain alles päris lõpus aru, et see olid sina, kes laulis."

"Siin on tõesti raske ärkvele jääda, kui sa pole sellega harjunud," ütles Bilbo. "Mitte et kääbikud kunagi omandaksid haldjate isu muusika ja luule ja lugude järele. Neile meeldib see vist sama palju kui toit või rohkemgi. Nad lasevad sellega veel tükk aega edasi. Mis sa arvad, kui lipsaksime äkki minema ja ajaksime mõnes vaikses paigas veel terakese juttu?"

"Kas me võime?" kusis Frodo.

"Muidugi! See on pidu, aga mitte töö. Tule ja mine nagu ise tahad, kui sa ainult kära ei tee."

Nad tõusid ja taandusid vaikselt varju ning suundusid ukse poole. Jussi jätsid nad maha, kuna ta magas raskelt, naeratus näol. Sellest rõõmust hoolimata, mida Bilbo seltskond talle pakkus, tundis Frodo Tule Kojast väljudes kahetsuse tõmmet. Kui nad üle läve astusid, laulis üksik selge hääl:

A Elbereth Gilthoniel,
silivren penna míriel
o menel aglar elenath!
Na-chaered palan-díriel
o galadhremmin ennorath,
Fanuilos, le linnathon
nef aear, sí nef aearon!

Frodo peatus hetkeks ja vaatas tagasi. Elrond istus oma toolil ja tuli kumas tema näol nagu suvevalgus puudel. Tema kõrval istus neiu Arwen. Oma üllatuseks nägi Frodo, et Aragorn seisab tema kõrval; mehe tume keep oli tagasi heidetud, selle alt paistis haldjaturvis ning tema rinnal hiilgas

täht. Nad vestlesid teineteisega ning korraga näis Frodole, et Arwen pöördub tema poole ning naise silmade sära langeb kaugusest temale ja purustab ta südame.

Ta seisis võlutuna paigal, kuna haldjalaulu kaunid silbid sõnadest ja viisist loodud kirgaste kalliskividena tema peale pudenesid. "See on laul Elberethile," lausus Bilbo. "Nad laulavad seda ja teisigi Õnnistatud Kuningriigi laule täna õhtul veel palju kordi. Tule!"

Ta juhatas Frodo oma väikesesse kambrisse. Selle aknad avanesid aeda ja vaatasid lõunasse üle Bruineni kuristiku. Seal istusid nad veidi aega, silmitsedes läbi akna heledaid tähti nõlvu katvate metsade kohal ning vesteldes vaikselt. Nad ei kõnelnud enam kauge Maakonna väikestest uudistest ega tumedatest varjudest ja ohtudest, mis neid ümbritsesid, vaid kenadest asjadest, mida nad olid koos maailmas näinud, haldjatest, tähtedest, puudest ja helge aasta õrnast sügisest metsades.

Viimaks kõlas uksel koputus. "Vabandage väga," ütles Juss pead sisse pistes, "aga ma lihtsalt mõtlesin vaadata, et ega teil täna enam midagi tarvis lähe?"

"Vabanda ise ka, Mängla Juss," vastas Bilbo, "aga ma arvan, et sa tahtsid oma peremehele meelde tuletada, et tal on aeg sängi heita."

"Nojah, isand, nad räägivad, et homme omiku vara tuleb too Nõukogu, ja ta tõusis täna alles esimest korda ülesse."

"Täitsa õige, Juss," naeris Bilbo. "Sa võid jalga lasta ja Gandalfile öelda, et su peremees on voodisse läinud. Head ööd, Frodo! Tjah, sind oli ikka tore näha jälle me hulga aja! Ei ole teist niisugust rahvast nagu kääbikud, kellega saaks korralikult juttu puhuda. Ma hakkan vanaks jääma ja mõtlen tihtipeale, et kas ma näengi enam neid peatükke, mida sina meie lukku kirjutad. Head ööd! Ma lähen õige natuke jalutama ja vaatan aias Elberethi tähti. Maga hästi!"

2. PEATÜKK
Elrondi Nõukogu

Järgmisel päeval ärkas Frodo varakult ning tundis end värske ja tervena. Ta jalutas terrassidel valjult voolava Bruineni kohal ja vaatas kahvatukülma päikese tõusu mägede tagant ning tema madalate kiirte paistet läbi õhukese hõbeja vine; kaste sädeles kollastel lehtedel ning iga põõsa küljes välkus härmalõngade loor. Juss kõndis sõna lausumata tema kõrval, nuusutas õhku ning vaatas aegajalt imetlevail silmil suuri kõrgustikke idakaares. Nende tippe kattis valge lumi.

Teekäänaku taga kivisse raiutud istmel leidsid nad Gandalfi ja Bilbo sügavas jutuhoos. "Tere hommikut!" ütles Bilbo. "Kas oled suure nõukogu jaoks valmis?"

"Ma olen kõigeks valmis," vastas Frodo. "Aga kõige rohkem meeldiks mulle täna jalutada ja orgu uurida. Ma tahaksin minna neisse männimetsadesse seal üleval." Ta osutas Kaljulõhe nõlvale kaugel põhja pool.

"Ehk tuleb sul selleks võimalus," kostis Gandalf "Kuid me ei saa praegu veel mingeid plaane teha. Täna on meil palju kuulda ja otsustada."

Nende kõneluse katkestas äkitselt üksiku kella kõla. "See on kutse Elrondi Nõukogule," hüüdis Gandalf "Tulge nüüd! Nad tahavad näha nii sind kui Bilbot."

Frodo ja Bilbo järgnesid võlurile kiirel sammul mööda käänulist rada tagasi maja juurde; nende taga sörkis kutsumata ja hetkeks unustatud Juss. Gandalf juhatas nad eeskotta, kus Frodo oli eile õhtul oma sõbrad leidnud. Nüüd kumas orus selge sügishommiku valgus. Udusest jõesängist kostis veevulin. Linnud laulsid ning maal lasus täielik rahu. Frodo jaoks näisid tema ohtlik pagemine ja kuuldused välismaailmas kasvavast pimedusest vaid mälestusena halvast unenäost, kuid näod, mis neid sisenedes silmitsesid, olid tõsised.

Seal oli Elrond ning paljud teised istusid vaikides tema ümber. Frodo nägi Glorfindelit ja Glóini ning Rühkijat oma kulunud reisiriietes üksi nurgas istumas. Elrond pani Frodo oma kõrvale istuma ja esitles teda seltskonnale:

"Siin, mu sõbrad, on kääbik Frodo Drogo poeg. Vähesed on siia saabunud läbi suurema ohu või tähtsama ülesandega."

Siis näitas ja nimetas ta neid, keda Frodo polnud enne kohanud. Glóini kõrval oli üks noorem päkapikk: tema poeg Gimli. Glorfindeli kõrval seisis mitmeid teisi nõunikke Elrondi kojast, kelle pealik oli Erestor; ning temaga koos oli Galdor, haldjas Hallidest Sadamatest, kes tuli siia Círdan Laeva meistri ülesandel. Seal oli ka üks võõras haldjas rohelises ja pruunis rüüs: Legolas, oma isa, Põhja-Sünklaane haldjakuninga Thranduili sõnumitooja. Pisut eraldi istus keegi pikk mees kena ja peene näoga, tumedapäine ja hallisilmne, pilk uhke ja karm.

Ta oli riietatud ratsakuube ja -saabastesse ning kuigi tema rõivad olid kallid ja mantel karusnahaga ääristatud, olid need pikast reisist määrdunud. Ta kaela ümber oli üksiku valge kiviga hõbedast võru ja ta lokid olid õlgadeni pügatud. Mõõgarihma küljes kandis ta suurt hõbedast huulikuga sarve, mis nüüd tema põlvedel lebas. Ta silmitses Frodot ja Bilbot imekspanuga.

"Siin," ütles Elrond Gandalfi poole pöördudes, "on Boromir, mees Lõunast. Ta tuli hallil koidikul ja otsib nõuannet. Ma olen palunud tal kohal viibida, sest tema küsimused saavad siin vastuse."

Mitte kõigest, millest Nõukogul kõneldi ja vaieldi, ei pea siinkohal jutustama. Palju räägiti välisilma asjadest, eriti Lõunast ja laiadest maadest idapool mägesid. Neist asjust oli Frodo palju kõmu kuulnud, kuid Glóini lugu oli talle uus ning ta kuulas päkapiku juttu huviga. Selgus, et kogu nende suurepärase kätetöö keskel on Üksildase Mäe päkapike südamed ometi rahutud.

"Sellest on nüüd palju aastaid möödas," lausus Glóin, "kui ärevuse vari meie rahva peale langes. Kust see tuli, ei osanud me algul arvata. Hakkasid levima salajutud: kõneldi, et me oleme sulgunud kitsasse urgu ning laiast maailmast võib leida märksa suuremat rikkust ja hiilgust. Mõned rääkisid Moriast: meie isade kaevandusest, mida meie keeli Khazad-dûmiks kutsutakse; ning nad ütlesid, et meil on nüüd viimaks küllalt jõudu ja arvukust, et sinna tagasi minna."

Glóin ohkas. "Moria! Moria! Põhjamaade ime! Liiga sügavale tungisime seal ning äratasime nimetu hirmu. Kaua on sealsed ääretud kojad tühjalt seisnud sestsaadik, kui Durini lapsed põgenesid. Aga nüüd kõnelesime sellest taas igatsusega ja samas kartusega, sest ükski päkapikk pole söandanud Khazad-dûmi ustest siseneda paljude kuningate eluajal, välja arvatud ainult Thror, ja tema sai hukka. Ent viimaks võttis Balin sosinaid kuulda ja otsustas minna; ning kuigi Dáin ei andnud talle selleks heal meelel luba, võttis ta kaasa Ori ja Óini ja palju meie rahvast ning läks nendega ära lõunasse.

See juhtus ligemale kolmkümmend aastat tagasi. Mõnda aega kuulsime me uudiseid ning need olid head: tuli teateid, et nad on Moriasse sisenenud ja seal suuri töid alustanud. Siis saabus vaikus ning sealtpeale pole me Moriast ühtki sõna kuulnud.

Siis tuli umbes aasta eest Dáini juurde sõnumitooja, kuid mitte Moriast, vaid Mordorist: öine ratsamees, kes kutsus Dáini tema koja väraval. Isand Sauron Suur, nagu ta ütles, soovis meiega sõprust sõlmida. Vastu lubas ta anda sõrmuseid, nagu vanasti. Ning ta päris iseäranis kääbikute järele: kes nad säärased on ja kus nad elavad. "Sest Sauron teab," ütles ta, "et üks neist oli teile kunagi tuntud."

See tegi meid väga murelikuks ning me ei andnud talle vastust. Siis tasandas ta oma häält ning oleks seda magusamaks teinud, kui oleks suutnud. "Väikese tunnismärgina ainuüksi teie sõprusest palub Sauron seda," ütles ta, "et te leiaksite tolle varga," see oli tema sõna, "ja võtaksite temalt vabal tahtel või sunniviisil ühe väikese sõrmuse, vähima sõrmuseist, mille ta ükskord varastas. See on vaid nipsasi, mis Sauronile meeldib, ning tunnismärk teie heast tahtest. Leidke see, ning kolm sõrmust, mis päkapikuisandail vanasti olid, saavad teile tagasi antud ning Moria kuningriik saab igavesti teie omaks. Uurige välja, kas see varas veel elab, ja kus, ning teile saab osaks suur autasu ja Isanda igikestev sõprus. Keelduge, ja asjad ei lähe mitte nii hästi. Kas keeldute?"

Siis kõlas ta hingus nagu madude sisin ning kõik, kes ümber seisid, värisesid, aga Dáin ütles: "Ma ei ütle jaa ega ei. Ma pean seda sõnumit kaaluma ja leidma, mida ta oma kena kuue all peidab."

"Kaalu hästi, aga mitte liiga kaua," lausus tema.

"Minu mõtlemise aeg on mu enda kulutada," vastas Dáin.

"Kuniks," kostis tema ja ratsutas pimedusse.

Rasked on meie pealike südamed olnud sellest ööst saadik. Me ei pidanud sõnumitooja karusest häälest otsima hoiatust, et ta sõnad on ühtaegu ähvardavad ja valelikud, sest me teadsime juba, et Mordorisse naasnud vägi pole muutunud ning reetis meid juba vanal ajal. Kaks korda on sõnumitooja tagasi tulnud ja vastuseta minema läinud. Kolmas ja viimane kord, nagu ta ütleb, on varsti tulekul, veel enne aasta lõppu.

Ja nüüd saatis Dáin mind viimaks Bilbot hoiatama, et Vaenlane otsib teda, ning võimaluse korral teada saama, miks ta otsib seda sõrmust, vähimat kõigist sõrmustest. Samuti palume me Elrondi nõuannet. Sest Vari kasvab ja roomab lähemale. Kuulsime, et sõnumitoojad on samuti käinud kuningas Brandi juures Orulinnas ning et tema neid pelgab. Me kardame, et ta võib järele anda. Tema idapiiril on juba sõda tõusmas. Kui me ei vasta, võib Vaenlane oma mehed kuningas Brandi ja Dáini ründama saata."

"Tegid hästi, et tulid," vastas Elrond. "Täna kuuled sa kõik, mida vajad, mõistmaks Vaenlase kavatsusi. Kõik, mida te teha saate, on vastu panna, olgu teil lootust või mitte. Kuid te ei seisa üksi. Te saate teada, et teie häda on vaid osa kogu läänemaailma hädast. Sõrmus! Mida me peame tegema Sõrmusega, selle vähimaga sõrmuseist, selle nipsasjaga, mis Sauronile meeldib? See on otsus, mille me peame langetama.

See on põhjus, miks te olete siia kutsutud. Kutsutud, ütlen ma, kuigi ma ei ole teid mitte siia kutsunud, võõrad kaugetelt maadelt. Te olete tulnud ja siin justkui juhuslikult õigel hetkel kohtunud. Siiski pole see nõnda. Uskugem parem, et see on nõnda seatud, ning meie, kes me siin istume, ja ei keegi teine, peame nüüd maailma hukatusest päästmiseks nõu leidma.

Seepärast saab siin avameeli räägitud asjadest, mida tänini vaid üksikud teavad ja enda teada peavad. Ja algatuseks, et kõik saaksid aru, milles oht seisab, saab Sõrmuse Lugu siinkohal hakatusest otsani ära jutustatud. Ja mina teen sellega algust, kuigi teised selle lõpetavad."

Siis kuulasid kõik, kuidas Elrond rääkis oma selgel häälel Sauronist ja Võimusõrmustest ning nende sepistamisest maailma Teisel Ajastul kaua aega tagasi. Mõnedele oli osa tema jutust tuntud, kuid kogu lugu ei teadnud keegi, ning palju silmi pöördus hirmus ja imestuses Elrondi poole, kui ta rääkis Eregioni haldjaseppadest ja nende sõprusest Moriaga ja nende teadmishimust, mille abil Sauron neid lõksu meelitas. Sest sellal polnud ta veel kuri vaadata ning nad võtsid vastu tema abi ja said võimsaks oma kunstis, kuna tema sai teada kõik nende saladused ja reetis nad ning sepistas salaja Tulemäes Ühe Sõrmuse, mis pidi saama isandaks kõigi teiste üle. Kuid Celebrimbor teadis seda ning peitis ära Kolm, mida tema oli tagunud, ning siis tuli sõda ja maa laastati ning Moria värav sulgus.

Kõigi järgnevate aastate jooksul otsis Sauron toda Sõrmust, kuid kuna seda lugu on mujal jutustatud ja Elrond ise pani selle oma teaduseraamatuisse kirja, ei hakata seda siin meenutama. See on pikk lugu, täis suuri ja hirmsaid tegusid, ning kuigi Elrond rääkis kõigest lühidalt, tõusis päike kesktaevasse ja hommik möödus, enne kui ta lõpule jõudis.

Ta jutustas Númenorist, selle tõusust ja langusest ning Inimkuningate naasmisest tormituule tiibadel Mere sügavustest Keskmaale. Siis said kuningateks Elendil Pikk ning tema kanged pojad Isildur ja Anárion; nad lõid Põhja kuningriigi Arnorisse ja Lõuna kuningriigi Gondorisse Anduini suudmele. Kuid Mordori Sauron ründas neid ja nad moodustasid haldjate ja inimeste Viimse Liidu, ning Gil-galadi ja Elendili väed kogunesid Arnoris.

Nüüd pidas Elrond vahet ja ohkas. "Ma mäletan hästi nende lippude toredust," ütles ta. "See meenutas mulle Vanade Aegade hiilgust ja Beleriandi vägesid, kuhu nii palju suuri printse ja pealikke oli kogunenud. Ja ometi mitte nii palju ega nii häid, kui Thangorodrimi langemise ajal, mil haldjad arvasid, et kuri on igaveseks murtud, kuid ta ei olnud seda mitte."

"Sa mäletad?" sõnas Frodo, öeldes oma mõtte hämmelduse tõttu valjusti välja. "Aga ma arvasin," kohmas ta, kui Elrond tema poole pöördus, "ma arvasin, et Gilgaladi langemine oli ammu aega tagasi."

"Nii see oli," kostis Elrond tõsiselt. "Kuid minu mälu ulatub tagasi isegi Vanadesse Aegadesse. Earendil oli minu isa, kes sündis Gondolinis enne selle langemist; ja minu ema oli Elwing, Doriathi Lúthieni poja Diori tütar. Ma olen näinud Lääneilma kolme ajastut ning palju kaotusi ja palju viljatuid

võite.

Ma olin Gil-galadi heerold ja marssisin koos tema väega. Ma olin Dagorladi lahingus Mordori Musta Värava ees, kus meie peale jäime: sest Gil-galadi Oda ja Elendili Mõõga, Aiglose ja Narsili vastu ei saanud keegi. Ma nägin viimast taplust Orodruini nõlvadel, kus Gil-galad suri ja Elendil langes ning Narsil murdus tema all; kuid Sauron ise sai lüüa ning Isildur lõikas Sõrmuse tema käest oma isa mõõgapideme killuga ning võttis selle endale."

Siis sekkus võõras, Boromir. "Ah vaat mis sõrmusest sai! " hüüdis ta. "Kui Lõunas ka kunagi säärast lugu räägiti, siis on see ammu unustatud. Ma olen kuulnud tolle Suurest Sõrmusest, keda me nimepidi ei kutsu, kuid me uskusime, et see kadus maailmast koos tema esimese riigi langemisega. Isildur võttis selle! Vaat see on alles uudis."

"Kahjuks jah," kostis Elrond. "Isildur võttis selle, kuigi poleks pidanud. See oleks kohe tulnud visata Orodruini tulle, milles ta valmistati. Kuid vähesed märkasid Isilduri tegu. Tema üksi seisis oma isa kõrval selles viimses surmaheitluses, ning Gilgaladi kõrval seisis ainult Círdan, ja mina. Kuid Isildur ei kuulanud meie nõu.

"Ma võtan selle kui veretasu oma isa ja venna eest," ütles ta ning meie keelust hoolimata pidas selle endale. Kuid peagi vedas Sõrmus ta surma, ja nõnda kutsutakse seda Põhjas Isilduri Hukuks. Ometi oli surm parem kui muu, mis oleks võinud temaga juhtuda.

Ainult Põhja jõudsid need sõnumid, ja ainult väheste kätte. Pole siis ime, et sina ei ole neid kuulnud, Boromir. Rõõmuväljade hävitavast taplusest, kus Isildur hukkus, tulid ainult kolm meest pärast pikka rännakut üle mägede tagasi. Üks neist oli Othar, Isilduri kilbikandja, kes kandis Elendili mõõga kilde ning tõi need Valandilile, Isilduri pärijale, kes oli lapsena Kaljulõhele jäänud. Kuid Narsil oli murtud ja tema valgus kustunud ning teda pole senini uuesti sepistatud.

Kas ma nimetasin viljatuks Viimse Liidu võitu? See polnud siiski täiesti nii, kuigi ei saavutanud oma eesmärki. Sauron sai lüüa, kuid mitte hukka. Tema Sõrmus oli kadunud, kuid mitte hävitatud. Must Kants oli purustatud, kuid selle alusmüüre ei kantud laiali, sest need olid loodud Sõrmuse jõul ning kuni see on alles, seisavad ka müürid. Palju haldjaid ja kangeid mehi ning palju nende sõpru sai selles sõjas hukka. Anárion tapeti ja Isildur tapeti, ning Gil-galadi ja Elendili ei olnud enam. Iial enam ei saa olema sellist haldjate ja inimeste väge, sest inimesed paljunevad ja Esmasündinud vähenevad ning need kaks sugu on teineteisest võõrdunud. Sellest päevast alates on Númenori sugu alla käinud ja nende aastate mõõt on vähenenud.

Pärast sõda ja Rõõmuväljade tapatalgut kahanes põhjas Läänesaare inimeste arv ning nende Annúminase linn Ehakuma järve ääres langes varemeisse; Valandili pärijad asusid elama Fornosti linna Põhjakinkudel ning seegi paik on nüüd maha jäetud. Inimesed hüüavad seda Surnute Valliks ning kardavad neisse paikadesse minna. Sest Arnori rahvas hääbus ja vaenlased hävitasid neist viimsedki ning nende võim möödus, jättes endast järele vaid haljad kalmud rohtunud küngastel.

Lõunas kestis veel kaua Gondori kuningriik; mõne aja jooksul tema hiilgus kasvas, meenutades veidi Númenori võimsust enne kadu. Inimesed ehitasid kõrgeid torne ja tugevaid kindlusi ja sadamaid paljudele laevadele ning Inimkuningate tiivuline kroon tekitas aukartust paljude rahvaste hulgas. Nende pealinn oli Osgiliath, Tähelinn, millest voolas läbi Suur Jõgi. Nad ehitasid ka Minas Ithili, Tõusva Kuu Kantsi, Varjumägede idanõlvale; ning lääne poole Valgete mägede jalamile kerkis Minas Anor, Loojuva päikese Kants. Seal kasvas Kuninga õuel valge puu tolle puu seemnest, mille tõi Isildur üle sügava vee, ning selle puu seeme tuli omakorda Eresseast ja selle eellane Äärmisest Läänest tol päeval enne päevade algust, mil maailm oli veel noor.

Kuid Keskmaa kärmete aastate möödudes langes Meneldili Anárioni poja sugu ja Puu närbus ning nuumenorlaste veri segunes vähemate inimeste verega. Siis jäid vahid Mordori müüridel magama ning tumedad asjad hiilisid Gorgorothi tagasi. Ning ükskord tulid kurjad jõud välja ja vallutasid Minas Ithili ja asusid sinna elama, ning tegid sellest paigast hirmu pesa; seda nimetatakse nüüd Minas Morguliks, Sortside Kantsiks. Siis nimetati Minas Anor Minas Tirithiks, Vardjate Kantsiks, ning need kaks linna olid alati sõjajalal, kuid Osgiliath nende vahel jäeti maha ja tema varemetes uitasid varjud.

Nii on see olnud palju inimpõlvi. Kuid Minas Tirithi Isandad võitlevad ikka veel edasi, trotsides meie vaenlasi ja hoides vabana Jõge Argonathist Mereni. Ning nüüd jõuab lõpule see osa loost, mida mina pean rääkima. Sest Isilduri päevil läks Valitsev Sõrmus kõigi teadmiste alt välja ning Kolm vabanesid tema võimu alt. Kuid nüüd on nad taas ohus, sest meie kurvastuseks on Üks leitud. Las selle leidmisest räägivad teised, sest selles mängisin mina väikest osa."

Ta lõpetas, kuid Boromir tõusis otsekohe pika ja uhkena nende ette. "Luba mul, isand Elrond," lausus ta, "lisada kõigepealt ühtteist Gondori kohta, sest nimelt Gondorist olen ma tulnud. Ja kõigil oleks hea teada, mis seal sünnib. Sest vähesed, arvan ma, teavad midagi meie tegudest ning aimavad seega vähe ähvardavast ohust, kui me viimaks langema peaksime.

Arge uskuge, et Gondori maal on Númenori veri otsas ja tema uhkus ja väärikus unustatud. Tänu meie vaprusele on Ida metslasi seni ohjeldatud ja Morguli õudust vaos hoitud, ning ainult seeläbi on rahu ja vabadus säilinud maadel meie, Lääne kaitsevalli taga. Aga kui Jõe ülepääsud võidetakse?...

Ent see tund polegi võibolla nii kaugel. Nimetu Vaenlane on jälle tõusnud. Suits tõuseb taas Orodruinist, mida meie Turmamäeks kutsume. Musta Maa võim kasvab ja me oleme raske surve all. Kui Vaenlane tagasi tuli, aeti meie rahvas minema Ithilienist, meie ausast valdusest Jõe idakaldal,

kuigi meil oli seal kindel jalgealune ja palju relvastatud mehi. Kuid tänavu aastal juunikuus tuli Mordorist meie peale ootamatu sõjakäik ning meid pühiti minema. Me jäime neile hulga poolest alla, sest Mordor oli idalaste ja julmade haradrimidega liitu astunud; kuid meid ei võitnud mitte vaenlaste arvuline ülekaal. Seal oli jõud, mida me enne pole tundnud.

Mõned ütlesid, et seda võis näha suure musta ratsamehe kujul, mis oli nagu must vari kuupaistel. Kuhu ta iganes ilmus, seal haaras hullus meie vaenlasi ja hirm langes meie kõige vapramategi peale, nii et hobused ja inimesed andsid alla ja põgenesid. Ainult riismed meie idavägedest tulid tagasi, hävitades enda järel viimase silla, mis seisis Osgiliathi varemete keskel.

Ma olin selles väesalgas, mis hoidis silda, kuni see purustati. Ainult neli pääsesid ujudes: mina ja mu vend ja kaks teist meest. Kuid me võitleme ikka edasi ja hoiame Anduini läänekallast, ning need, kes meie selja taga varju leiavad, jagavad meile kiitust, mil iganes nad meie nime kuulevad: palju kiitust, kuid vähe abi. Ainult Rohanist tuleb veel mehi meie juurde, kui me neid kutsume.

Sel kurjal tunnil olen ma tulnud läbi paljude ohtlike penikoormate Elrondi juurde ülesandega: sada ja kümme päeva olen ma ihuüksi teel olnud. Aga ma ei otsi sõjaks liitlasi. Öeldakse, et Elrondi vägi on tarkuses, mitte relvades. Ma tulen küsima nõu ja seletust rasketele sõnadele. Sest ootamatu rünnaku eelõhtul tuli mu vennale rahutu une ajal nägemus; ning pärast seda tuli sarnane nägemus talle veel sageli, ja ühel korral ka mulle.

Selles unes nägin ma idataevast tumenemas ja äikest jõudu kogumas, kuid Läänes viivles veel kahvatu valgus ning sellest kostis minuni kauge, kuid selge hääl, mis hüüdis:

Otsige Mõõka, mis murtud:
ta koduks on Imladris;
seal uusi lootusi tärkab,
mis kangemad Morgulist.
Seal läheb täide su kartus,
et Turm on peagi käes:
Isilduri Hukk taas ärkab
ja väikemees teele läeb.

Neist sõnadest ei mõistnud me palju, ja me rääkisime oma isa Denethori, Minas Tirithi Isandaga, kes tunneb hästi Gondori teadusi. Ainult seda oskas ta öelda, et Imladris oli vanasti haldjakeeli ühe kauge põhjamaa oru nimi, kus elab Elrond Poolhaldjas, suurim teadusemeistritest. Nähes, kui meeleheitlik on meie häda, tahtis mu vend innuga nägemust järgida ja Imladrist otsima minna; kuid et tee oli ohust ja kahtlustest tulvil, võtsin ma ise selle reisi ette. Vastumeeli lasi isa mul minna ja kaua olen ma ekselnud unustatud teedel, otsides Elrondi koda, millest paljud olid kuulnud, kuid vähesed teadsid, kus see asub."

"Ja siin, Elrondi kojas, saab paljugi sulle selgemaks," sõnas Aragorn tõustes. Ta heitis oma mõõga lauale, mis seisis Elrondi ees, ja mõõga tera oli kahes tükis. "Siin on Mõõk, mis sai Murtud!" ütles ta.

"Ja kes oled sina, ja mis on sul asja Minas Tirithiga?" küsis Boromir, vaadates imestusega rajaleidja kõhna nägu ja tema ilmast räsitud mantlit.

"Ta on Aragorn, Arathorni poeg," lausus Elrond, "ja ta on läbi paljude isade Isilduri järeltulija, kes oli Elendili poeg Minas Ithilist. Ta on Põhja duunedainide pealik ja vähesed on sellest rahvast veel alles."

"Siis kuulub see sulle, aga mitte mulle!" hüüdis Frodo hämmeldunult ning hüppas jalule, nagu hakataks temalt kohe Sõrmust tagasi nõudma.

"See ei kuulu kummalegi meist," kostis Aragorn, "kuid nii on määratud, et sina pead seda mõne aja kandma."

"Too Sõrmus välja, Frodo!" ütles Gandalf pühalikult. "Aeg on tulnud. Hoia seda kõrgel, siis mõistab Boromir oma mõistatuse tähendust."

Kõik jäid vait ja nende pilgud pöördusid Frodo poole. Korraga panid häbi ja hirm ta võpatama ning ta tundis suurt vastumeelt Sõrmust näidata ja vastikust seda puudutada. Ta soovis olla kusagil kaugel ära. Sõrmus kiirgas ja loitles, kui ta seda oma väriseva käega nende pilgu all hoidis.

"Vaadake Isilduri Hukku!" ütles Elrond.

Boromiri silmad välgatasid, kui ta kuldset sõrmust põrnitses. "Väikemees!" pomises ta. "On siis Minas Tirithi viimne tund lõpuks tulnud? Aga mispärast me peame murtud mõõka otsima?"

"Sulle ei öeldud *Minas Tirithi viimne tund,*" ütles Aragorn. "Kuid viimne tund ja suured teod on tõesti lähedal. Sest Mõõk, mis sai Murtud, on Elendili Mõõk, mis murdus tema keha all, kui ta langes. Tema pärijad on seda hoidnud, kui kõik muud pärandid olid kaotatud, sest juba vanast ajast kõneldi meie seas, et see saab uueks loodud, kui leitakse Sõrmus, Isilduri Hukk. Nüüd, kus sa oled otsitud mõõka näinud, mida sa küsid? Kas sa tahad, et Elendili Koda taas Gondorisse tagasi tuleks?"

"Mind ei saadetud siia heategu paluma, vaid ainult mõistatuse lahendust otsima," vastas Boromir uhkelt. "Kuigi meil on kitsikus käes ning Elendili Mõõk oleks suurem abi, kui oskasime loota - kui säärane asi võib tõesti mineviku varjude hulgast tagasi pöörduda." Ta vaatas jälle Aragorni poole, kahtlus silmis.

Frodo tundis, kuidas Bilbo tema kõrval kannatamatult niheleb. Ilmselt oli ta oma sõbra pärast pahandatud. Äkitselt püsti tõustes purskas ta:

Kuld on ka see, mis ei hiilga,
pole rändajail kadunud siht;
puu jõudu ei hallad saa viia,
kui on närbund ka viimne kui leht.
Halli tuha alt tuli kord tärkab,
valgus sünnib kord varjude seas;
uueks loodud saab mõõk, mis on murtud
krooni kannab taas kuninga pea.

"Võib-olla mitte väga hea, aga täpselt omal kohal - kui sa vajad veel midagi peale Elrondi sõna. Kui selle kuuldasaamine oli väärt saja ja kümne päeva pikkust teekonda, siis on sul targem seda ka kuulda võtta!" Ta turtsatas ja istus tagasi.

"Ma tegin selle ise," sosistas ta Frodole, "Dúnadani jaoks, tükk aega tagasi, kui ta mulle esimest korda endast rääkis. Ma soovin peaaegu, et mu seiklused ei oleks läbi ja ma võiksin temaga kaasa minna, kui see päev tuleb."

Aragorn naeratas talle ning pöördus siis taas Boromiri poole. "Omalt poolt annan ma sulle sinu kahtlused andeks," ütles ta. "Vähe meenutan ma Elendili ja Isilduri kujusid, sellistena nagu nad oma kuninglikkuses seisavad kivisse lõigatuina Denethori koja seintel. Ma olen vaid Isilduri pärija, mitte Isildur ise. Mul on olnud pikk ja raske elu, ning penikoormad, mis laiuvad selle paiga ja Gondori vahel, on ainult väike osa minu rännakutes. Ma olen ületanud palju jõgesid ja mägesid, kõndinud paljudel tasandikel, isegi nii kaugetel maadel nagu Rhûn ja Harad, kus tähed on võõrad.

Aga minu kodu, säärane, nagu ta on, asub Põhjas. Sest seal on elanud Valandili pärijad isade ja poegade katkematu liinina mitmete põlvede jooksul. Meie päevad on tuhmunud ja meie arv kahanenud, kuid Mõõk on alati uuele kandjale edasi läinud. Ning seda ma sulle ütlen, Boromir, enne kui ma lõpetan. Meie, kõnnumaa rajaleidjad, oleme üksildased mehed, kütid - aga me kütime alati Vaenlase teenreid, sest neid leidub kõigis paigus, mitte ainult Mordoris.

Kui Gondor oleks olnud kindel kants, Boromir, oleksime me mänginud teistsugust osa. Palju kurje asju on seal, mida teie tugevad seinad ja heledad mõõgad ei pea. Te teate vähe neist maadest oma piiride taga. Rahu ja vabadus, ütled sa? Põhi oleks neist vähe teadnud, kui meid poleks olnud. Hirm oleks nad hävitanud. Kuid kui tumedad asjad tulevad asustamata küngastelt või hiilivad välja päikeseta metsadest, siis lööme meie nad põgenema. Milliseid teid julgeks keegi käia, milline kindlustunne valitseks vaiksetel maadel või lihtsate meeste kodudes öösiti, kui duunedainid magaksid või oleksid kõik hauda läinud?

Ja siiski saame meie teist vähem tänu kuulda. Rändajad vaatavad meid kurja pilguga ja maamehed annavad meile põlastavaid nimesid. "Rühkija" olen ma ühe paksu mehe jaoks, kes elab päevatee kaugusel vaenlastest, kes külmutaksid ta südame jäässe või teeksid tema linnakese rusudeks, kui teda vaibumata ei valvataks. Ometi on nõnda parem. Kui lihtrahvas on vaba murest ja hirmust, siis jääbki ta lihtsaks, ning meie peame neid salajas sellistena hoidma. See on olnud minu hõimu kohus, sellal kui aastad mööduvad ja rohi kasvab.

Aga nüüd hakkab maailm taas muutuma. Tuleb uus tund. Isilduri Hukk on leitud. Lahing on käeulatuses. Mõõk saab uuesti sepistatud. Mina tulen Minas Tirithisse."

"Isilduri Hukk on leitud, ütled sa," kostis Boromir. "Ma olen näinud eredat sõrmust väikemehe käes, kuid Isildur öeldakse olevat hukkunud enne selle maailma ajastu algust. Kuidas teavad Targad, et see sõrmus on tema oma? Ja kus on see vahepealsed aastad olnud, enne kui nõnda kummaline kuller ta siia tõi?"

"Sellest saab räägitud," lausus Elrond.

"Aga mitte praegu, palun, isand!" hüüdis Bilbo. "Päike tõuseb juba lõunasse ja ma tunnen, et mul on tarvis oma jõudu kosutada."

"Ma ei nimetanud sind," sõnas Elrond naeratades. "Aga nüüd ma teen seda. Tule! Jutusta meile oma lugu. Ja kui sa pole oma juttu veel värssidesse pannud, siis võid sa meile selle lihtsates sõnades ette kanda. Mida lühemini, seda kiiremini sa oma kosutuseni jõuad."

"Väga hea," ütles Bilbo. "Ma teen, nagu sa tahad. Aga nüüd räägin ma õige loo ja kui mõned siin on seda teisiti kuulnud," ta heitis kõõrdpilgu Glóini poole, "siis palun ma neil see unustada ja mulle andestada. Tollal tahtsin ma vaid seda aaret kindlalt enda omaks tunnistada ja vabaneda varga nimest, mis mulle anti. Aga nüüd saan ma asjadest ehk natuke paremini aru. Igatahes nõnda see juhtus."

Mõnedele kohalviibijaile oli Bilbo lugu täiesti uus ning nad kuulasid seda hämmastusega, kuna vana kääbik, kes oli asjade käiguga slsimas üsna rahul, jutustas oma seiklustest Guglunkiga täies ulatuses. Ta ei jätnud välja ühtki mõistatust. Ta oleks neile ka oma peost ja Maakonnast kadumisest vestnud, kui tal oleks lubatud, aga Elrond peatas ta käeviipega.

"Hästi räägitud, mu sõber," ütles ta, "kuid selleks korraks aitab. Praegu piisab meile teadmisest, et

Sõrmus on edasi läinud sinu pärijale Frodole. Las nüüd kõneleb tema!"

Siis jutustas Frodo, märksa väiksema innuga kui Bilbo, oma tegemistest Sõrmusega sellest päevast peale, kui see tema hoida anti. Iga sammu tema teekonnal Kääbiklast Bruineni koolmele küsiti üle ja arutati, ning kõike, mida ta Mustade Ratsanike kohta meenutada suutis, uuriti hoolikalt. Viimaks istus ta jälle maha.

"Pole paha," sõnas Bilbo. "Sa oleksid sellest kena loo teinud, kui nad poleks kogu aeg vahele seganud. Ma püüdsin väheke üles märkida, aga me peame selle teinekord veel kahekesi koos üle käima, kui ma sellest kirjutada kavatsen. Sinu teekond annab juba enne siiajõudmist mulle mitme peatüki jagu kraami!"

"Jah, lugu tuli päris pikk," vastas Frodo. "Aga see jutt ei paista mulle ikka veel päris täielik. Ma tahan ikka veel palju teada, eriti Gandalfi kohta."

Galdor Sadamatest, kes nende kõrval istus, kuulis nende kõnelust pealt. "Sa räägid ka minu eest!" hüüdis ta ning lausus Elrondi poole pöördudes: "Tarkadel võib olla hea põhjus uskuda, et väikemehe leid on tõesti too paljuräägitud Suur Sõrmus, kuid vähemteadjatele paistab see siiski ebatõenäoline. Aga kas me ei võiks tõendusi kuulda saada? Ja seda küsiksin ma ka, kus on Saruman? Ta on õppinud mees sõrmuseteaduses, kuid teda pole meie hulgas. Mis on tema nõu - kui ta teab neist asjust, millest me oleme kuulnud?"

"Küsimused, mida sa esitad, Galdor, on üksteisega seotud," sõnas Elrond. "Ma pole neist mööda vaadanud ja nad saavad vastatud. Kuid nende asjade selgitamine on Gandalfi töö, ning tema kutsun ma viimasena, sest see on aukoht ja kõigis asjus on tema olnud peamees."

"Mõned, Galdor," kostis Gandalf "peaksid Glóini teateid ja Frodo jälitamist küllaldaseks tõestuseks selle kohta, et väikemehe leid on Vaenlasele väga väärtuslik ese. See on sõrmus. Ja siis? Üheksa on Nazgûlite käes. Seitse on ära võetud või hävitatud." Seepeale Glóin võpatas, kuid ei öelnud sõnagi. "Kolme asukohta me teame. Mis see üks siis on, mida ta nii väga ihaldab?

Jõe ja Mäe, kadumise ja leidmise vahel laiub tõepoolest suur hulk aega. Kuid lünk Tarkade teadmises on lõpuks täidetud. Ent liiga aeglaselt. Sest Vaenlane on tihedasti meie kannul, isegi lähemal, kui ma kartsin. Ja on hea, et kuni selle aastani ja tänavuse suveni ei saanud ta nähtavasti kogu tõde teada.

Mõned teist mäletavad, et palju aastaid tagasi söandasin ma ise Dol Gulduris Surnumanaja uksest sisse astuda ja salaja tema käike uurida, ning leidsin sedakaudu, et meie kartus on õige. see polnud keegi muu kui Sauron, meie Vaenlane igivanast ajast, taas jõudu ja kuju võtmas. Mõned mäletavad ka, et Saruman keelas meil tema vastu avalikult välja astuda ning pikka aega tegelesime me ainult tema jälgimisega. Kuna tema vari aina kasvas, andis Saruman viimaks järele ning Nõukogu ühendas oma jõud ja ajas kurja Sünklaanest välja - see juhtus täpselt Sõrmuse leidmise aastal. Kummaline juhus - kui see ikka oli juhus.

Ent me jäime hiljaks, nagu Elrond ette nägi. Sauron oli ka meid jälginud ning pikka aega meie löögi vastu valmistunud, valitsedes Mordorit eemalt Minas Morguli kaudu, kus elasid tema Üheksa teenrit, kuni kõik olivalmis. Siis andis ta meie survele järele, teeseldes põgenemist, ning tuli varsti pärast seda Musta Kantsi ja andis endast avalikult teada. Siis sai Nõukogu viimast korda kokku, sest nüüd me kuulsime, et ta otsib veel innukamalt seda Ühte. Kartsime, et tal on selle kohta uudiseid, millest meie midagi ei teadnud. Kuid Saruman ütles "ei" ja kordas seda, mida oli meile enne öelnud: et Üht ei leita Keskmaal enam kunagi.

"Halvimal juhul," lausus ta, "teab meie Vaenlane, et meie käes seda pole ning see on tänini kadunud. Kuid mis on kadunud, seda võib leida, arvab ta. Arge kartke! Tema lootus veab teda alt. Kas pole ma seda asja hoolikalt uurinud? See kukkus Suurde Anduini ning palju aega tagasi, kui Sauron magas, kandsid jõe vood selle merre. Las jääda ta sinna kuni Lõpuni."

Gandalf jäi vait, vaadates ida poole Udumägede kaugete tippude suunas, mille juurte all oli maailma oht nii kaua peidus olnud. Siis ta ohkas.

"Seal tegin ma vea," ütles ta. "Saruman Targa sõnad uinutasid mind, kuid ma oleksin pidanud varem tõde otsima ja nüüd oleks meie oht väiksem."

"Me kõik tegime vea," kostis Elrond, "ning ilma sinu valvsuseta oleks Pimedus ehk juba ammu meie peale langenud. Aga räägi edasi!"

"Mu süda aimas halba algusest saadik, ilma igasuguse nähtava põhjuseta," jätkas Gandalf, "ning ma tahtsin teada, kuidas oli see sõrmus Guglunki kätte sattunud ja kui kaua ta seda juba omas. Niisiis asusin ma teda valvama, arvates, et ta tuleb üsna pea pimedusest välja oma aaret otsima. Ta tuligi, kuid põgenes ja kadus jäljetult. Ja siis jätsin ma õnnetuseks asja sinnapaika, ainult valvates ja oodates, nagu me oleme liialt sageli teinud.

Aeg möödus paljude muude murede seltsis, kuni mu kahtlusi äratas taas äkiline hirm. Kust tuli kääbiku sõrmus? Mida tuli sellega teha, kui mu kartused tõeks osutusid? Selles pidin ma otsusele jõudma. Kuid ma ei rääkinud oma hirmust kellelegi, teades, kui ohtlik on valedesse kõrvadesse jõudev enneaegu poetatud sõna. Musta Kantsiga peetud pikkade sõdade jooksul on reetmine alati olnud meie suurim vaenlane.

See juhtus seitseteist aastat tagasi. Varsti sain ma teada, et igasugused piilurid, isegi linnud ja

loomad, on Maakonna ümber kogunenud, ning mu pelg kasvas. Palusin duunedainide abi ja nad kahekordistasid oma valvet; ning ma avasin oma südame Aragornile, Isilduri pärijale."

"Ja mina," lausus Aragorn, "panin ette Guglunk üles otsida, kuigi see võis näida liiga hiline samm. Ja kuna tundus sobilik, et Isilduri pärija parandab Isilduri vea, läksin ma koos Gandalfiga pikale ja lootusetule otsingule."

Siis jutustas Gandalf kuidas nad olid läbi otsinud kogu Ürgmaa kuni Varjumägede ja Mordori müürideni. "Seal saime me temast kuulda ning arvasime, et ta on kaua seal pimedais mägedes elanud, kuid me ei leidnud teda ning viimaks sattusin ma ahastusse. Ja siis mõtlesin ma oma ahastuses katse peale, mis teeks Guglunki leidmise tarbetuks. Sõrmus ise võis öelda, kas ta on see Üks. Mälestus Nõukogul lausutud sõnadest tuli mulle meelde: Sarumani sõnadest, mida ma tol korral peaaegu tähele ei pannud. Nüüd ilmusid need sõnad mu mälusopist välja.

"Üheksal, Seitsmel ja Kolmel," ütles Saruman, "oli igaühel oma kivi. Kuid mitte Ühel. See oli ümar ja kaunistamata, nagu oleks see üks vähimaist sõrmustest, kuid selle valmistaja pani sõrmuse peale märgid, mida teadjad võiksid ehk näha ja lugeda."

Millised märgid need olid, seda ta ei öelnud. Kes seda teakski? Valmistaja. Ja Saruman? Aga nõnda suur, kui tema teadmine ka on, peab sel ka allikas olema. Kelle käsi peale Sauroni on seda asja iial hoidnud, enne kui see kaotsi läks? Ainult Isilduri käsi.

Selle mõttega jätsin ma jälitamise sinnapaika ning läksin kiiresti Gondorisse. Endistel aegadel võeti minu ordu liikmeid seal hästi vastu ning Sarumani kõige paremini. Ta oli tihti ja pikka aega Linna Isandatel külas viibinud. Ent nüüd näitas Isand Denethor minu vastu üles endisest väiksemat lahkust ning lubas mul vastutahtsi oma kirjarullide ja raamatute kogus ringi vaadata.

"Kui sa tõepoolest otsid ainult ürikuid vanadest aegadest ja Linna loomisest, nagu sa ütled, siis lase käia!" lausus ta. "Sest minu jaoks on minevik vähem pime kui tulevik, ja see on minu mure. Aga kui sa pole just võimekam kui Saruman, kes on siin pikka aega uurinud, siis ei leia sa siit midagi, mis pole hästi tuntud mulle, kes ma olen selle Linna teadusemeister."

Nõnda ütles Denethor.Ja siiski leidub tema kogudes palju ürikuid, mida tänapäeval isegi vähesed teadusemeistrid lugeda oskavad, sest nende kirjad ja keeled on praegusaja inimestele mõistmatuks muutunud. Ja Minas Tirithis asub siiski üks kirjarull, mida pole kuningate langemisest saadik lugenud keegi peale Sarumani ja minu ning mille pani kirja Isildur ise. Sest Isildur ei läinud Mordori sõjast otse minema, nagu mõned on rääkinud."

"Võibolla mõned Põhjas," sekkus Boromir. "Gondoris teavad kõik, et ta läks kõigepealt Minas Anorisse, elas seal veidi aega koos oma vennapoja Meneldiliga ja õpetas teda, enne kui usaldas talle Lõuna kuningriigi valitsemise. Sel ajal istutas ta sinna oma venna mälestuseks Valge Puu viimase võsu."

"Ent samal ajal koostas ta ka selle kirjarulli," ütles Gandalf "ja seda Gondoris ei mäletata, nagu näha. Sest see rull puudutab Sõrmust, ja nõnda kirjutas seal Isildur:

Suur Sõrmus saab nüüd Põhja kuningriigi päranduseks, kuid kiri sellest jääb Gondorisse, kus samuti elavad Elendili pärijad kui peaks tulema aeg, mil mälestus nendest suurtest asjadest kustub.

Ja pärast neid sõnu kirjeldas Isildur sõrmust nii, nagu ta selle leidis.

See oli kuum, kui ma selle esimest korda pihku võtsin, tuline nagu lohe, ning mu käsi sai kõrvetada, nõnda et ma kahtlen, kas ma sellest valust enam iial vabaks saan. Aga ometigi on ta ju kirjutamise ajal jahtunud ja näikse kahanevat, kuigi ta ei kaota ei oma ilu ega kuju. Juba on kiri sellel mis algul oli selge nagu tuleleek, tuhmunud ja vaevalt näha. See on ülespandud Eregioni haldjakirjas, sest nõnda peene töö jaoks ei ole Mordoris sobilikke tähti, aga selle keel on mulle tundmata. Ma arvan selle olevat Musta Maa keele, sest see on rüveja tahumata. Mis kurja see ütleb, ma ei tea; aga ma joonistan selle siia üles, et ta mitte mäletamata ei kaoks.

Ehk on Sõrmusel puudus Sauroni käe kuumast, mis oli must ja ometigi põletas nagu tuli, ja nõnda sai Gil-galad hävitatud; ja peaks see kuld saama kuumaks tehtud tuleks ehk kirika uuesti välja. Aga mina omalt poolt ei taha mitte seda asja rikkuda: kõigest Sauroni kätetööst on see ainumas õige. See on mulle kallis aare, kuigi ma tema eest valusat hinda pean maksma,

Kui ma neid sõnu lugesin, jõudis mu otsing lõpule. Sest joonistatud kiri oli tõesti, nagu Isildur arvas, Mordori ja Kantsi teenrite keeles. Ja mis seal seisis, oli juba teada. Sest sel päeval, mil Sauron Ühe sõrme pani, sai Celebrimbor, Kolme valmistaja sellest teada ning kuulis kaugelt teda neid sõnu lausumas, ja nõnda said tema kurjad kavatsused paljastatud.

Lahkusin kohe Denethorist, ent kui ma põhja poole ruttasin, tulid Lórienist mulle teated, et Aragorn on seda teed läinud ja leidnud olevuse, keda kutsutakse Guglunkiks. Seepärast läksin ma kõigepealt temaga kohtuma ja tema lugu kuulma. Millistesse surmaohtudesse tema oli ihuüksi läinud, ei julgenud ma mõeldagi."

"Neist pole suurt tarvidust rääkida," lausus Aragorn. "Kui mees peab Musta Värava ees käima või Morguli oru surmalilli tallama, siis satub ta muidugi ohtu. Ka mina kaotasin lõpuks lootuse ja alustasin

koduteed. Ja siis sattusin ma juhtumisi selle peale, mida otsisin: kergetele jalajälgedele mudase lombi kõrval. Kuid nüüd oli jälg värske ja kiire ega juhtinud mitte Mordorisse, vaid sealt eemale. Järgnesin talle mööda Surnusoo serva ning siis kohtasin teda. Nägin, kuidas ta luuras umbjärve kaldal, piilus laskuvas õhtuhämaruses vette, ja võtsin siis Guglunki kinni. Ta keha oli kaetud rohelise limaga. Kardan, et ta ei hakka mind kunagi armastama, sest ta hammustas mind ja ma polnud tema vastu õrn. Ma ei saanud tema suust kätte muud kui hambajälgi. Pidasin tagasiteed oma rännaku kõige hullemaks osaks: tema valvamist päeval ja ööl, jooksutamist enda ees, lõõg kaelas, suu kinni topitud, kuni söögi ja joogi puudumine teda taltsutas, sihtisin teda ikka ja aina Sünklaane poole. Tõin ta viimaks sinna ja andsin ta haldjate kätte, sest nii oli kokku lepitud; ja ma olin rõõmus tema seltskonnast vabanedes, sest ta haises. Loodan omalt poolt, et ma ei pea teda enam kunagi nägema; kuid Gandalf tuli ja pidas temaga pika jutu maha."

"Jah, pika ja väsitava," ütles Gandalf "kuid mitte tulutu. Esiteks ühtis tema lugu sellega, mida Bilbo meile täna esimest korda avalikult jutustas, kuid sel oli vähe tähtsust, sest ma olin seda juba aimanud. Aga siis sain ma teada, et Guglunki sõrmus tuli Suurest Jõest Rõõmuväljade lähedalt. Samuti kuulsin ma, et see oli kaua tema valduses olnud. Palju elusid tema väikese rahva kohta. Sõrmuse jõud oli tema aastaid pikendanud kaugele üle nende loomuliku ulatuse, ent sellist võimu omavad vaid Suured Sõrmused.

Ja kui see pole veel küllaldane tõend, Galdor, siis on ju veel too teine katse, millest ma rääkisin. Sellesama sõrmuse peal, mida olete siin kõrgel hoituna näinud, ümara ja kaunistamatuna, on ikka veel loetavad need tähed, millest Isildur kirjutas, kui kellelgi jätkub tahtejõudu see kuldne asjake veidiks ajaks tulle visata. Toda olen ma teinud ja seda olen ma lugenud:

Ash nazg durbatulûk, ash nazg gimbatul, ash nazg thrakatulûk
agh burzum-ishi krimpatul."

Muutus võluri hääles oli rabav. Korraga kõlas see ähvardavalt, võimsalt, kivikalgilt. Vari näis libisevat üle kõrge päikese ning etik muutus hetkeks pimedaks. Kõik värisesid ning haldjad sulgesid oma kõrvad.

"Kunagl. varem pole ükski hääl julgenud Imladrises selle keele sõnu kuuldavale tuua, Gandalf Hall!" ütles Elrond, kui vari möödus ja seltskond kergendatult hingas.

"Ja loodame, et keegi seda siin enam ei räägi," vastas Gandalf "Siiski ei palu ma sinult vabandust, isand Elrond. Sest kui me ei taha, et seda keelt varsti igas Lääne nurgas kuulda on, siis jätkem kõrvale kõik kahtlused, kas see sõrmus on tõepoolest too, milleks Targad teda nimetavad: Vaenlase varandus, sepistatud kogu tema kurjusega, ning selles peitub suur osa tema kunagisest jõust. Mustadest Aastatest tulid need sõnad, mida Eregioni sepad kuulsid ja teadsid, et neid on reedetud:

Üks Sõrmus juhib neid
Üks leiab üles,
Üks Sõrmus toob nad kokku pimeduse süles.

Teadke samuti, mu sõbrad, et ma uurisin Guglunkilt rohkemgi välja. Ta ei tahtnud kõnelda ja tema lugu polnud selge, kuid on väljaspool kahtlust, et ta käis Mordoris ja seal pigistati temalt välja kõik, mida ta teadis. Sealt teab Vaenlane nüüd, et Üks on leitud, et see oli kaua aega Maakonnas; ning kuna tema teenrid on seda peaaegu meie ukseni jälitanud, saab ta peagi teada, või teabki juba nüüd, mil ma seda räägin, et sõrmus on siin."

Kõik istusid veidi aega vaikides, kuni Boromir viimaks rääkima hakkas. "Too Guglunk on väike olend, nagu sa ütled? Väike, aga suur nuhtlus. Mis temast sai? Millist karistust sa ta kandma panid?"

"Ta on vangis, kuid ei midagi hullemat," ütles Aragorn. "Ta on palju kannatanud. Pole kahtlust, et teda piinati, ja hirm Sauroni ees mustab tema südant. Ent mina näiteks olen rõõmus, et Sünklaane valvsad haldjad teda oma hoole all hoiavad. Tema õelus on suur ja annab talle jaksu, mida ei oskaks nii kõhnalt ja närtsinud olevuselt oodatagi. Ta võiks meile siiski palju halba teha, kui ta vabadusse pääseks. Ja ma ei kahtle selles, et tal lubati Mordorist lahkuda vaid mingi kurja ülesande täitmiseks."

"Oh häda!" hüüdis Legolas, ning tema kaunis haldjanäos oli suur ahastus. "Teated, millega mind siia saadeti, pean ma nüüd edasi andma. Need pole head, kuid alles siin sain ma aimu, kui halvad võivad nad selle seltskonna jaoks olla. Urglik, keda kutsutakse Guglunkiks, on põgenenud."

"Põgenenud?!" karjatas Aragorn. "See on tõesti halb uudis! Kardan, et peame seda kõik kibedasti kahetsema. Kuidas juhtus, et Thranduili rahvas oma valvetöös eksis?"

"Mitte valvsuse puudumise tõttu," kostis Legolas, "kuid võib-olla liigse lahkuse pärast. Ja me kardame, et vang võis teistelt abi saada, ning et meie tegemistest teatakse rohkem, kui me sooviksime. Valvasime seda olendit Gandalfi palvel ööl ja päeval, ehkki see ülesanne oli väga väsitav. Kuid Gandalf andis meile tema paranemiseks lootust ja meil polnud südant teda igavesti maa all vangikongis pidada, kus ta oleks oma vanade mustade mõtete juurde tagasi langenud."

"Minu vastu te küll nii hellad ei olnud," ütles Glóin silmade välkudes, kui temas ärkasid vanad mälestused vangipõlvest haldjakuninga koja sügavates keldrites.

"Ole nüüd!" ütles Gandalf "Palun ära sega vahele, mu hea Glóin. See oli kahetsusväärne arusaamatus, mis on juba ammu õigeks aetud. Kui kõik kaebused, mis haldjate ja päkapike vahel seisavad, siin üles võetakse, siis võime me sama hästi ka Nõukogu laiali saata."

Glóin tõusis ja kummardus ning Legolas jätkas. "Ilusa ilmaga viisime me Guglunki metsa; ja seal oli üks teistest eraldi seisev kõrge puu, mille otsa ta armastas ronida. Lasksime tal sageli üles kõige kõrgemate oksteni minna, kuni ta vaba tuult tundis, kuid panime alati puu alla vahi välja. Ühel päeval keeldus ta alla tulemast ning vahil polnud tahtmist talle järele ronida: ta oli õppinud jalgadega sama hästi okste külge klammerduma kui kätega, ja nii istusid nad poole ööni puu juures.

See oli toosama suveöö, mil kuu ja tähed ei paistnud, kui mäekollid meile ootamatult kallale tungisid. Lõime nad mõne aja pärast minema; neid oli palju ja nad olid meeletud, kuid nad tulid üle mägede ega olnud metsaga harjunud. Kui lahing sai läbi, leidsime, et Guglunk on kadunud ning tema valvurid tapetud või kaasa võetud. Siis sai meile selgeks, et rünnak korraldati tema vabastamiseks ning ta teadis seda ette. Kuidas seda korraldati, ei oska me arvata; kuid Guglunk on kaval ja Vaenlasel palju piilureid. Mustad asjad, mis Lohe langemise aastal metsast välja aeti, on nüüd suuremal hulgal tagasi tulnud ning Sünklaas on jälle kuri paik, välja arvatud seal, kus meie kuningriik veel püsib.

Meil pole õnnestunud Guglunki uuesti tabada. Leidsime tema jäljed ühes paljude mäekollide omadega, mis viisid sügavale metsa, lõuna poole. Kuid õige pea kaotasime need silmist ning me ei söandanud jahti jätkata, sest olime jõudnud Dol Gulduri lähedusse ja see on siiani väga halb paik, kuhu me ei lähe."

"Olgu, olgu, ta on läinud," sõnas Gandalf "Meil pole aega teda jälle otsida. Ta peab oma ülesande täitma. Kuid ta võib mängida veel osa, mida ei tema ega Sauron ole ette näinud.

Ja nüüd vastan ma Galdori teistele küsimustele. Kus on Saruman? Millist nõu tema meile selles hädas annab? Selle loo pean ma täienisti ära rääkima, sest ainult Elrond on seda tänini kuulnud ja sedagi lühidalt, kuid see puudutab kõike, mida peame lahendama. See on viimane peatükk Sõrmuse Loos, niikaugele, kui see jõudnud on.

Juuni lõpul olin ma Maakonnas, kuid ärevusepilv valdas mu meeli ja ma ratsutasin selle väikese maa lõunapiirile, sest mul oli eelaimus mingist ohust, mis minu eest veel varjul püsis, aga siiski lähenes. Seal jõudsid minuni sõnumid, mis kõnelesid sõjast ja kaotustest Gondoris, ja kui ma kuulsin Mustast Varjust, rabas külm mu südant. Kuigi ma ei leidnud muud peale paari põgeniku Lõunast, näis mulle, et neis istub hirm, millest nad ei räägi. Siis pöördusin ma itta ja põhja ning rändasin mööda Rohelist Teed; ja Voore lähedal kohtusin ma teepervel istuva reisimehega, kelle hobune tema kõrval rohtu sõi. See oli Radagast Pruun, kes elas kunagi Rhosgobelis, Sünklaane serva lähedal. Ta on üks minu ordu liige, kuid ma polnud teda palju aastaid näinud.

"Gandalf!" hüüdis ta. "Ma otsisin sind. Aga ma olen siinmail võõras. Teadsin vaid, et sind võib leida säärase veidra nimega metsikust kandist nagu Maakond."

"Su teave oli õige," vastasin ma. "Aga ära esita seda nõnda, kui kohalikke elanikke kohtad. Sa oled praegu Maakonna piiride lähedal. Ja mida sa minult tahad? See peab küll hädaline asi olema. Sa pole kunagi suur reisi mees olnud, kui just kibe vajadus sind välja ei aja."

"Mul on pakiline ülesanne," ütles ta. "Mu uudised on halvad." Siis vaatas ta enda ümber ringi, nagu võiksid hekkidel kõrvad olla. "Nazgûl," sosistas ta. "Üheksa on jälle liikvel. Nad on salaja üle jõe tulnud ja liiguvad lääne poole. Nad on võtnud musta riietatud ratsanike kuju."

Siis teadsin ma, mida olin ilma teadmata kartnud.

"Vaenlasel peab suur häda või plaan olema," ütles Radagast, "kuid mis see on, mis teda neisse kaugeisse ja mahajäetud paikadesse ajab, ei oska ma arvata."

"Mida sa sellega mõtled?" küsisin.

"Olen kuulnud, et igal pool, kuhu Ratsanikud lähevad, küsivad nad teed Maakonda."

"Ah nõnda," sõnasin, kuid mu süda võpatas. Sest isegi Targad võisid karta Üheksale vastu astuda, kui nood on koondunud oma julma pealiku ümber. Ta oli kunagi suur kuningas ja nõid, ning nüüd külvab ta surma hirmu. "Kes seda sulle rääkis ja kes sind siia saatis?" küsisin.

"Saruman Valge," vastas Radagast. "Ja ta palus öelda, et kui sul tarvis on, siis aitab ta sind, kuid sa pead kohe tema abi otsima, sest muidu on liiga hilja."

See sõnum tõi mulle lootust. Sest Saruman Valge on suurim minu ordus. Radagast on muidugi väärt võlur, vormide ja värvitoonide muutumise meister, teab palju taimede ja loomade kohta ning linnud on tema erilised sõbrad. Kuid Saruman on kaua uurinud Vaenlase enese kunste ning sel kombel oleme me tihti suutnud teda ennetada. Dol Gulduristki ajasime ta välja Sarumani plaanide järgi. Võib-olla on ta leidnud mõne relva, kuidas Üheksat tagasi lüüa.

"Ma lähen Sarumani juurde," ütlesin.

"Siis pead sa minema otsekohe," lausus Radagast, "sest ma olen sind otsides palju aega raisanud ja seda on mul napilt. Mul kästi sind leida enne jaanipäeva ja see on nüüd käes. Isegi kui sa kohe praegu teele asud, jõuad sa vaevalt enne seda kohale, kui Üheksa on otsitava maa leidnud. Mina pöördun nüüd tagasi." Sellega ronis ta hobuse selga ning oleks silmapilk minema kapanud.

"Oota üks hetk!" hüüdsin ma. "Me vajame sinu abi, ja kõigi olevuste abi, kes seda anda võivad. Saada sõna kõigile lindudele ja loomadele, kes on sinu sõbrad. Ütle, et nad tooksid Sarumanile ja

Gandalfile uudiseid kõigest, mis sellesse asja puutub. Lase sõnumid saata Orthanci."

"Seda ma teen," ütles ta ning pühkis minema, nagu oleksid kõik Üheksa tal kannul.

Ma ei saanud talle kohe järgneda. Ma olin sel päeval juba väga kaugele sõitnud ja sama väsinud kui mu hobune ning pidin asjade üle järele mõtlema. Ööbisin Voorel ja otsustasin, et mul pole aega Maakonda tagasi minna. Ma pole kunagi teinud suuremat viga!

Kirjutasin Frodole kirja ja usaldasin oma sõbra kõrtsmiku kätte, et too selle ära saadaks. Asusin teele koidikul ning jõudsin viimaks Sarumani elupaika. See on eemal lõunas Raudlinnas, Udumägede lõpus, mitte kaugel Rohani Lõhest. Boromir võib teile öelda, et see on suur avatud org, mis asub Udumägede ja Ered Nimraisi ehk tema koduste Valgete Mägede põhja poolsete eelküngastike vahel. Raudlinn aga on püstloodsete kaljude ring, mis müürina orgu ümbritseb, ning selle oru keskel seisab kivitorn nimega Orthanc. Seda ei valmistanud Saruman, vaid Númenori inimesed kaua aega tagasi; see on väga kõrge ja peidab endas palju saladusi, kuid ei paista olevat eriti oskuslik töö. Sinna ei pääse muidu kui Raudlinna ringist läbi minnes ning selles ringis on üksainus värav.

Ühel hilisõhtul jõudsin ma selle väravani, mis oli nagu suur kaar kalju seinas ning sellel seisis tugev valve. Kuid väravavahid teadsid mu tulekust ja ütlesid, et Saruman ootab mind. Ratsutasin kaare alla ja värav sulgus vaikselt minu järel ning korraga hakkas mul hirm, kuigi ma ei teadnud, mispärast.

Aga ma ratsutasin Orthanci jalamile ja astusin Sarumani trepile; seal võttis ta mind vastu ja juhatas oma kõrgesse kambrisse. Ta kandis sõrmes sõrmust.

"Nii et sa siis tulid, Gandalf," lausus ta tõsiselt, kuid tema silmist kumas valge hiilgus, nagu oleks tema südames külm naer.

"Jah, ma tulin," ütlesin. "Tulin su abi otsima, Saruman Valge." See nimi paistis teda vihastavat.

"Ah tõesti, Gandalf Hall!" pilkas ta. "Abi otsima? Seda on harva kuuldud, et abi otsiks Gandalf Hall, kes on nii kaval ja tark, rännates mööda maid ja toppides oma nina igale poole, olgu tal sinna asja või mitte."

Vaatasin teda ja imestasin. "Aga kui mind pole petetud," laususin ma, "siis on praegu liikvel asjad, mis vajavad kõigi meie jõudude ühendamist."

"See võib nii olla," sõnas ta, "aga sinuni jõuab see mõte küll õige hilja. Ei tea, kui kaua oled sa minu, Nõukogu pea eest varjanud kõige tähtsamat asja? Mis ajab sind nüüd välja sinu peidupaigast Maakonnas?"

"Üheksa on jälle välja ilmunud," vastasin. "Nad tulid üle Jõe. Nii Radagast mulle ütles."

"Radagast Pruun!" naeris Saruman ega varjanud enam oma põlgust.

"Radagast Linnutaltsutaja! Radagast Lihtsameelne! Radagast Lollpea! Ometi oli tal küllalt nutti, et mängida osa, mille ma talle määrasin. Sa oled siin ja see oli kogu mu sõnumi eesmärk. Ja siia sa jääd, Gandalf Hall, ja puhkad oma reisidest. Sest mina olen Saruman Tark, Saruman Sõrmuse meister, Saruman Mitmevärviline!"

Siis vaatasin ma teda lähemalt ja nägin, et tema rõivad, mis näisid valgetena, ei olnud seda mitte, vaid olid kootud kõigist värvidest, ning kui ta liikus, virvendasid need ning muutsid tooni, nii et silm sattus segadusse.

"Mulle meeldis valge rohkem," laususin.

"Valge!" irvitas ta. "See kõlbab algatuseks. Valget riiet võib värvida. Valge lehe võib täis kirjutada; valget valgust võib murda."

"Sellisel juhul pole see enam valge," ütlesin ma. "Ja see, kes murrab asja, et teada saada, mis see on, lahkub tarkuse teelt."

"Sa ei pruugi rääkida minuga nagu ühega nendest lollidest, keda sa sõpradeks pead," sõnas ta. "Ma ei toonud sind siia, et sa mind õpetaksid, vaid selleks, et sulle valikut pakkuda."

Siis ajas ta end sirgu ja hakkas rääkima, nagu esitaks hoolsalt ettevalmistatud kõnet. "Vanad Ajad on läinud. Keskmised Ajad on möödumas. Noored Ajad algavad. Haldjate aeg on läbi, kuid meie aeg käeulatuses: inimeste maailm, mida meie peame valitsema. Kuid meil peab olema jõudu, jõudu valitseda kõiki asju oma tahte järgi, selle hea nimel, mida vaid Targad näevad.

Ja kuula, Gandalf mu vana sõber ja abimees!" ütles ta, tulles lähemale ja rääkides nüüd hoopis pehmema häälega. "Ütlesin *meie*, sest *meie* võime need olla, kui sina minuga ühined. Uus Jõud on tõusmas. Selle vastu meie vanad liitlased ja tarkused ei aita. Haldjad või väljasurev Númenor ei paku meile enam mingit lootust. See on üks valik sinu ees, meie ees. Me võime tolle Jõuga ühineda. See oleks tark, Gandalf. Nõnda on meil lootust. Selle võit on käeulatuses ning neile saab osaks rikkalik autasu, kes sellele kaasa aitasid. Kui Jõud kasvab, kasvavad ka selle ustavad sõbrad, ning Targad, nagu sina ja mina, võivad kannatlikkuse abil viimaks selle teid juhtima hakata ja selle oma kontrolli alla võtta. Me võime õiget hetke oodata, me võime oma mõtted enesele pidada, mõistes võib-olla hukka teel tehtud kuritööd, kuid kiites heaks kõrge ja peamise eesmärgi: Teadmised, Seadused, Kord; kõik need asjad, mida oleme seni asjatult püüdnud saavutada, kuna meie nõrgad või laisad sõbrad on meid pigem takistanud kui aidanud. Ei pea ega saagi tulema mingit tõelist muutust meie kavatsustes, vaid ainult meie vahendites."

"Saruman," ütlesin ma, "ma olen taolisi jutte ennegi kuulnud, kuid ainult Mordori saadikute suust rumalate tüssamiseks. Mulle ei mahu pähe, et sa tõid mind ainult selleks siia, et mu kõrvu väsitada."

Ta kõõritas minu poole ning vaikis hetke kaalutledes. "Hüva, ma näen, et tark siht ei ole sulle

meele järele," lausus ta. "Veel mitte? Mitte enne, kui mõni parem vahend välja mõeldakse?"

Ta tuli ja pani oma pika kämbla minu käsivarrele. "Ja miks mitte, Gandalf?" sosistas ta. "Miks mitte? Valitsev Sõrmus? Kui me suudaksime seda käsutada, tuleks Jõud meile. Selle pärast ma tegelikult sind siia tõingi. Sest minu teenistuses on palju silmi ja ma usun, et sa tead, kus see kallis sõrmus praegu asub. Kas pole nii? Või miks muidu Üheksa Maakonda otsivad, ja mida sina ise seal teed?" Seda öeldes säratas tema silmis iha, mida ta ei suutnud enam varjata.

"Saruman," ütlesin temast eemale tõmbudes, "ainult üks käsi korraga saab Ühte kanda, ja sa tead seda hästi, nii et ära näe vaeva, öeldes *meie*! Aga ma ei anna seda, ei, ma ei anna sellest sulle isegi teateid, nüüd, kus ma sinu mõtteid tundma olen õppinud. Sa olid Nõukogu pea, kuid oled end viimaks paljastanud. Nagu näha, on mul valida, kas alistuda Sauronile või sulle. Ma ei vali kumbagi. On sul teisi pakkumisi?"

Nüüd oli ta külm ja ohtlik. "Jah," ütles ta. "Ma ei oodanudki, et sa targasti talitad, isegi omaenese kasuks; kuid ma andsin sulle võimaluse mind vabal tahtel aidata ja säästa sind sel kombel suurest murest ja vaevast. Kolmas võimalus on siia jääda, kuni lõpuni."

"Kuni millise lõpuni?"

"Kuni sa avaldad mulle, kust Üht leida. Ma võin leida vahendeid sinu veenmiseks. Või kui see leitakse sinust hoolimata ja Valitsejal on aega kergemate asjadega tegelda: mõelda välja, ütleme, sobiva tasu Gandalf Halli tõrksuse ja ülbuse eest."

"See ei tarvitse osutuda kergemaks asjaks," märkisin. Ta naeris, sest mu sõnad olid tühjad ja ta teadis seda.

Nad võtsid mu kinni ja panid üksinda Orthanci tippu, kus Saruman tavatses tähti vaadelda. Sealt ei pääse alla muul moel, kui mööda mitme tuhande astmega kitsast treppi, ja all asuv org tundub olevat väga kaugel. Vaatasin seda ja nägin, et kui see ka kunagi oli haljas ja kaunis, oli see nüüd täis auke ja sepipadasid. Hundid ja orkid elasid Raudlinnas, sest Saruman kogus endale suurt väge vastukaaluks Sauronile, ja mitte tema teenistusse. Kõigi ta töökodade kohal hõljus must suits ning mähkis end Orthanci müüride ümber. Seisin üksinda saarel keset pilvemerd ja mul polnud võimalust põgeneda ning mu päevad olid kibedad. Külm lõikus mu ihusse ning mul polnud palju ruumi edasi-tagasi kõndimiseks, kui ma seal Ratsanike Põhja tuleku üle juurdlesin.

Et Üheksa olid taas tõusnud, selles olin ma kindel ka ilma Sarumani valelike sõnadeta. Ammu enne Raudlinna jõudmist olin ma teel kuulnud sõnumeid, mis ei saanud eksida. Hirm oli alati mu südames Maakonna sõprade pärast, ent mul oli siiski lootust. Lootsin, et Frodo asus kohe teele, nagu mu kiri teda palus, ja jõudis Kaljulõhele enne tapva tagaajamise algust. Ja selgus, et nii mu kartus kui lootus toetuvad halvale põhjale. Sest mu lootus toetus paksule mehele Voorel ja kartus Sauroni kavalusele. Kuid paksud mehed, kes müüvad õlut, peavad vastama paljudele kutsetele, ning Sauroni jõud on ikka veel väiksem, kui hirm seda näitab. Kuid Raudlinna ringis üksi lõksus istudes polnud kerge mõelda, et kütid, kelle ees kõik on pagenud või langenud, võiksid kaugel Maakonnas takerduda."

"Ma nägin sind!" hüüdis Frodo. "Sa kõndisid edasitagasi. Kuu valgus paistis sinu juustele."

Gandalf vakatas üllatunult ning vaatas talle otsa. "See oli ainult uni," ütles Frodo, "aga see tuli mulle äkki meelde. Ma olin täitsa unustanud. Nägin seda mõnda aega tagasi, vist pärast Maakonnast lahkumist."

"Siis tuli see hilja," lausus Gandalf "nagu sa näed. Ma olin täbaras olukorras. Ja need, kes mind tunnevad, nõustuvad, et ma olen harva nii suures hädas viibinud ja ei talu õnnetust hästi. Gandalf Hall kükitamas nagu kärbes reetlikus ämblikuvõrgus! Ent isegi kõige peenemad ämblikud võivad mõne niidi lõdvaks jätta.

Kõigepealt kartsin ma, nagu Saruman kahtlemata sooviski, et ka Radagast on langenud. Kuid ma polnud tabanud meie kohtumisel tema hääles ega pilgus midagi võltsi. Kui ma oleksin, siis poleks ma iialgi Raudlinna läinud, või oleksin palju paremini ette vaadanud. Nõnda Saruman arvaski, ning varjas seepärast oma mõtteid ja pettis oma käskjalga. Olnuks igal juhul lootusetu üritus ausat Radagasti reetmisele meelitada. Ta otsis mind heas usus ja nii veeniski mind minema.

See oli Sarumani plaani hukk. Sest Radagast ei teadnud mingit põhjust, miks ta ei peaks tegema nõnda, nagu ma palusin; ning ta ratsutas minema Sünklaane poole, kus tal oli palju vanu sõpru. Ja Udumägede kotkad lendasid mööda ilma laiali ja nägid palju asju: huntide kogunemist ja orkide värbamist, Üheksat Ratsanikku sinna-tänna rändamas, ning kuulsid uudist Guglunki põgenemisest. Ja nad saatsid kulleri mulle neid sõnumeid tooma.

Nõnda juhtus, et suve lõpupoole tuli üks kuuvalge öö ning Gwaihir Tuulteisand, kiireim Suurtest Kotkastest, lendas ootamatult Orthanci ning leidis mind tornitipus seismas. Siis rääkisin ma temaga ja ta kandis mind minema, enne kui Saruman sellest aimu sai. Olin Raudlinnast juba kaugel, kui hundid ja orkid tulid väravast välja mind taga ajama.

"Kui kaugele sa mind viia saad?" küsisin Gwaihirilt.

"Palju penikoormaid," kostis tema, "kuid mitte maailma lõppu. Mind saadeti tooma teateid, aga mitte kandameid."

"Siis pean ma endale maapealse ratsu hankima," ütlesin, "ja erakordselt kiire ratsu, sest nõnda suurt ruttu pole mul veel varem olnud."

"Siis kannan ma su Edorasse, Rohani kuninga kotta," lausus ta, "sest see pole väga kaugel." Olin rõõmus, sest Rohani Ratsurimargis elasid rohirrimid, hobuste isandad, ning pole võrdseid neile

ratsudele, keda kasvatatakse tolles suures orus Valgete ja Udumägede vahel.

"Kas Rohani meeste peale võib sinu arvates veel loota?" küsisin Gwaihirilt, sest Sarumani reetlikkus oli mu usku kõigutanud.

"Nad maksavad hobustega andamit," kostis ta, "ja saadavad igal aastal paljusid Mordorisse, või nõnda räägitakse; kuid nad ei ole veel ikke all. Aga kui Saruman on kurjaks pöördunud, nagu sa ütled, siis ei saa ka nende hukk kaugel olla."

Ta pani mind enne koitu Rohani maale maha; aga nüüd olen ma küll liiga pikalt jutustama jäänud. Ülejäänu peab olema lühem. Rohanis leidsin kurja Sarumani valede kujul juba töös olevat, ning maa kuningas ei kuulanud mu hoiatusi. Ta palus mul võtta hobune ja kaduda ning ma valisin ühe oma meele järgi, kuid mitte talle meelepärase. Võtsin parima hobuse kogu ta maal, kelle sarnast ma ei ole iial näinud."

"Siis peab ta tõesti väärt loom olema," ütles Aragorn, "ja see kurvastab mind rohkem kui mistahes muud halvad uudised, et Sauron säärast andamit nõuab. See polnud nõnda, kui ma viimati tol maal viibisin."

"Vannun, et nõnda pole see ka nüüd," sõnas Boromir. "See on vale, mis tuleb Vaenlase suust. Ma tunnen Rohani mehi, meie vapraid ja ustavaid liitlasi, kes elavad ikka veel neil mail, mida me neile ammu aega tagasi andsime."

"Mordori vari ulatub kaugete maade kohale," vastas Aragorn. "Saruman on selle alla langenud. Rohan on sisse piiratud. Kes teab, mida sa sealt leiad, kui sa kunagi sinna tagasi pöördud?"

"Vähemalt seda mitte," kostis Boromir, "et nad oma elu hobustega välja ostavad. Nad armastavad oma ratsusid sama palju kui iseennast. Ja mitte põhjuseta, sest Ratsurimargi hobused tulevad Põhja väljadelt, kaugel Varjust, ning nende tõug, nagu nende peremeestegi oma, on pärit kunagistest vabadest aegadest."

"See on tõsi!" ütles Gandalf "Ja nende hulgas on üks, kes võinuks sündida maailma koidikul. Üheksa hobused ei suuda temaga võistelda; ta on väsimatu ja kiire nagu voogav tuul. Nad hüüdsid teda Varivalgeks. Päeval sätendab tema karv nagu hõbe, öösel aga on tume kui vari ning ta möödub märkamatult. Kerge on tema jalaast! Iial varem pole ükski mees tema selga istunud, kuid mina võtsin ja taltsutasin ta, ning ta kandis mind nõnda kiiresti, et ma jõudsin Maakonda siis, kui Frodo oli Kääpaseljakutel, kuigi asusin Rohanist teele samal ajal, kui tema Kääbiklast lahkus.

Ent hirm kasvas minus, kui ma sõitsin. Põhja jõudes kuulsin sõnumeid Ratsanikest ning kuigi ma neile päevpäevalt lähenesin, olid nad minust ikkagi ees. Sain teada, et nad on oma jõud jaganud: mõned jäid idapiiridele, mitte kaugele Rohelisest Teest, ja mõned tungisid Maakonda lõunast. Sõitsin Kääbiklasse ja Frodo oli läinud, kuid ma ajasin vana Mänglaga paar sõna juttu. Palju sõnu, aga vähe asja ette. Tal oli üksjagu öelda Paunaotsa uute omanike puuduste kohta.

"Ma ei kannata muutusi," ütles ta, "mitte oma eluajal, ja veel vähem kõige halvema poole." "Muutusi kõige halvema poole," kordas ta palju kordi.

"Halvim on paha sõna," ütlesin talle, "ja ma loodan, et sa selle nägemiseni ei ela." Aga viimaks noppisin tema jutu hulgast välja, et Frodo oli Kääbiklast lahkunud vaevalt nädala eest ning selsamal õhtul oli must ratsamees Künkale tulnud. Seepeale kappasin ma hirmuga edasi. Jõudsin Pukivalda ja leidsin selle keemas nagu sipelgapesa, mida on kepiga torgitud. Jõudsin Kilginõo majja, mis oli lahti murtud ja tühi, kuid selle lävel lebas mantel, mis oli olnud Frodo oma. Siis jättis lootus mind maha ning ma ei oodanud uudiseid, mis oleksid mind rahustanud, vaid ratsutasin mööda Ratsanike jälgi edasi. Neid oli raske jälgida, sest nad hargnesid mitmesse suunda, ning ma sattusin segadusse. Aga näis, et paar neist on Voore poole läinud, ning seda teed läksin minagi, mõeldes sõnadele, mida võiksin kõrtsmikule öelda.

"Nad hüüavad teda Katkujuureks," mõtlesin ma. "Kui see viivitus oli tema süü, siis katkun ma iga viimse kui karva tema totakast peast välja."

Ta ei oodanudki vähemat ning kui ta mu nägu nägi, siis langes ta kummuli maha ja hakkas ise sealsamas katkumisega pihta."

"Mida sa temaga tegid?" hüüdis Frodo ärevalt. "Ta oli meie vastu väga lahke ja tegi kõik, mis tema võimuses!"

Gandalf naeris. "Ära karda!" sõnas ta. "Ma ei hammustanud ja haukusin ainult õige natuke. Uudised, mida ma temast välja pigistasin, rõõmustasid mind nii väga, et kui ta värisemise järele jättis, kaisutasin ma seda vana tobu. Kuidas see juhtus, ei osanud ma arvata, aga ma kuulsin, et te olite Voorel eelmisel ööl ja läksite samal hommikul koos Rühkijaga teele.

"Rühkijaga!" hüüdsin ma rõõmu pärast häält tõstes.

"Jah, isand, kardan küll, isand," kogeles Katkujuur minust valesti aru saades. "Ma katsusin küll teha kõik, mis ma sain, aga ta sai nendega kokku ja nad panid seltsis minema. Nad pidasid end kõikse aja nati imelikult üleval, mis nad siin olid: ütleks, et päris põikpäiselt."

"Eesel! Lollpea! Kolm korda auväärne ja armastatud Kesvajaak!" hüüdsin mina. "See on parim uudis, mida olen jaanipäevast saadik kuulnud: vähemalt tervet kuldtükki väärt. Saagu su õlu seitse aastat erakordselt hästi käima!" ütlesin ma. "Nüüd võin ma rahuliku südamega puhkama heita, esimest korda üle teab kui pika aja."

Nõnda jäin ma ööseks sinna, mõeldes selle üle, mis Ratsanikest on saanud, sest Voorel oli neist ainult kahe kohta midagi kuulda. Aga sel ööl kuulsime me rohkem. Vähemalt viis tulid lääne poolt, tõukasid väravad eest ja sõitsid läbi Voore nagu ulguv tuul; ning Voore rahvas väriseb siiamaani ja ootab maailma lõppu. Tõusin enne koitu ja järgnesin neile.

Ma ei või muidugi kindel olla, kuid sealkandis juhtunu paistab mulle selge olevat. Nende pealik jäi salaja Voorest lõuna poole, kuna kaks ees läbi küla ratsutasid ja veel neli Maakonda tungisid. Aga kui nende töö Voorel ja Kilginõos nurja läks, pöördusid nad teadetega pealiku juurde tagasi ning jätsid maantee mõneks ajaks valveta, kui nende piilurid maha arvata. Pealik saatis mõned otse maad mööda itta ette ning sõitis ise koos ülejäänutega suures raevus mööda teed.

Kappasin Ilmarünka poole nagu tormituul ja jõudsin sinna teise Voorelt äraoleku päeva loojangu eel - ja nad olid seal enne mind. Nad taganesid minust, sest tundsid mu viha lähenemist ega julgenud sellele vastu astuda, kuni päike oli taevas. Kuid öösel tulid nad tagasi ja piirasid mu sisse mäe tipul, Amon Sûli vanas ringis. Seal oli mul tõesti kibe käes: säärast valgust ja leeki pole Ilmarünkal nähtud muistsetestst sõjatuledest saadik.

Päikesetõusul ma põgenesin ja suundusin põhja poole. Muud ei saanud ma teha. Oli võimatu sind seal kõnnumaal leida, Frodo, ning olnuks rumal seda proovida, kui kõik Üheksa mul kannul olid. Niisiis pidin ma Aragorni peale lootma. Kuid ma lootsin mõned neist eemale meelitada ning samas enne sind Kaljulõhesse jõuda ja abi välja saata. Neli Ratsanikku tulid tõepoolest mulle järele, kuid pöördusid mõne aja pärast tagasi ja läk!sid ilmselt koolmetele. Sellest oli siiski pisut abi, sest neid polnud siis mitte üheksa, vaid ainult viis, kui teie laagrit rünnati.

Jõudsin sinna viimaks mööda pikka rasket teed piki Härmalätte jõge ja läbi Õginõmmede ning siis põhja poolt alla tagasi. Ilmarünkast alates kulus selle tee peale neliteist päeva, sest ma ei saanud trollinõlvadel kivirüngaste keskel ratsutada ning pidin Varivalgest lahkuma. Saatsin ta peremehe juurde tagasi, kuid meie vahel oli tärganud suur sõprus ning kui mul ta abi tarvis läheb, tuleb ta mu kutse peale kohale. Nõnda juhtuski, et saabusin Kaljulõhele vaid kolm päeva enne Sõrmust ning sõnumid selle ohtlikust teekonnast olid juba sinna jõudnud - mis oli tõesti hea.

Ja see, Frodo, on minu loo lõpp. Andku Elrond ja teised mulle selle pikkus andeks. Kuid säärast asja pole enne juhtunud, et Gandalf murdis sõna ega tulnud nagu lubatud. Arvan, et pidin Sõrmusekandjale nõnda kummalist juhtumust selgitama.

Igatahes on see Lugu nüüd algusest lõpuni räägitud. Siin me kõik oleme ja siin on ka Sõrmus. Kuid oma põhiküsimuseni pole me veel jõudnud. Mida me sellega teeme?"

Saabus vaikus. Viimaks hakkas Elrond kõnelema.

"Too uudis Sarumani kohta on küll halb, " lausus ta, "sest me usaldasime teda ja ta teab lähedalt kõiki meie plaane. On ohtlik liiga sügavalt Vaenlase kunste uurida, olgu hea või halva mõttega. Kuid selliseid langusi ja äraandmisi on õnnetuseks ennegi juhtunud. Neist lugudest, mida oleme täna kuulnud, tundus Frodo oma mulle kõige kummalisem. Tean väheseid kääbikuid peale Bilbo ning nüüd näib mulle, et ta polegi ehk nii üksik ja ainulaadne, kui ma arvasin. Maailm on sellest ajast palju muutunud, kui ma viimati lääne pool käisin.

Kääpavahte teame mitme nime all ning Vanast Metsast on palju lugusid kõneldud: tänane mets on vaid üksik salu kunagise laane põhjapiirilt. Oli aeg, mil orav võis puult puule hüpates minna nüüdse Maakonna alalt Nõgimaale Raudlinnast lääne pool. Kord rändasin ma neil mail ning tundsin palju metsikuid ja veidraid asju. Kuid ma olin unustanud Bombadili, kui ta on tõesti seesama, kes tol ammusel ajal mööda metsi ja künkaid kõndis, olles juba siis vanem kui vana. Siis ei kandnud ta seda nime. Hüüdsime teda Iarwain Benadariks, vanimaks ja isatuks. Aga sestsaadik on teised rahvad talle palju teisigi nimesid andnud: päkapikkudele on ta Forn, Põhja inimestele Orald, ning teistele hoopis midagi muud. Ta on kummaline olend, kuid võibolla oleksin ma pidanud ta Nõukokku kutsuma."

"Ta poleks tulnud," ütles Gandalf.

"Kas me ei võiks veel praegu talle sõna saata ja tema abi paluda?" küsis Erestor. "Näib, et tal on võimu isegi Sõrmuse üle."

"Ei, seda ma ei teeks," sõnas Gandalf "Ütleme parem, et Sõrmusel pole võimu tema üle. Ta on iseenda peremees. Kuid ta ei saa Sõrmust ennast muuta ega muuta tema võimu teiste üle. Ja nüüd on ta tõmbunud väikesele maale, enda seatud piiridesse, mida küll keegi ei näe, oodates võib-olla aegade muutumist, ning neist väljapoole ta ei astu."

"Kuid nende piiride sees ei näi miski teda kohutavat," lausus Erestor.

"Kas ta ei võiks Sõrmust võtta ja seal igavesti kahjutuna hoida?"

"Ei," ütles Gandalf "mitte heal meelel. Ta võib nii teha, kui kogu vaba maa rahvas teda palub, kuid ta ei saaks selle vajalikkusest aru. Ning kui Sõrmus talle antaks, unustaks ta selle õige pea või viskaks hoopis minema. Säärased asjad tal meeles ei seisa. Tema oleks kõige ebakindlam valvur ning sellest piisabki vastuseks."

"Aga igal juhul," ütles Glorfindel, "lükkaks Sõrmuse temale saatmine ainult kurja päeva edasi. Ta on siit kaugel. Me ei saaks seda enam tema juurde tagasi viia, ilma et mõni piilur meid märkaks. Ja isegi kui me saaksime, leiaks Sõrmuste Isand varem või hiljem selle peidukoha ning suunaks kogu oma jõu Sõrmuse poole. Kas Bombadil üksi suudaks seda trotsida? Arvan, et mitte. Nii et viimaks, kui kõik muu on vallutatud, langeks ka Bombadil, Viimasena, nagu ta oli Esimene, ning siis tuleks Öö."

"Ma tean Iarwainist peale nime üsna vähe," ütles Galdor, "kuid arvan, et Glorfindelil on õigus. Võim meie Vaenlast trotsida ei peitu temas, kui säärast võimu ei leidu just maas eneses. Ja ometi näeme, et Sauron võib moonutada ja hävitada koguni mägesid. Võim, mis veel olemas on, peitub meis, siin Imladrises, või Círdanis Sadamatest, või Lórienis. Kuid kas jätkub neil jõudu, kas jätkub meil jõudu Vaenlasele vastu astuda, kui Sauron viimaks tuleb ja kõik muu on alla heidetud?"

"Minul pole seda jõudu," ütles Elrond, "ega ole ka neil."

"Kui Sõrmust ei saa jõuga tema eest igavesti peita," ütles Glorfindel, "jääb meil proovida vaid kahte asja: saata see üle Mere või hävitada."

"Kuid Gandalf on meile tõestanud, et me ei saa seda hävitada ühegi vahendiga, mis on meie võimuses," kostis Elrond. "Ja need, kes elavad teisel pool Merd, ei võta seda vastu: see kuulub Keskmaale kõiges heas ja halvas ning on meie,siinsete elanike kohus sellega toime tulla."

"Siis," lausus Glorfindel, "heitkem see sügavikku ja laskem Sarumani valedel täide minna. Sest nüüd on selge, et isegi Nõukogus tallasid tema jalad kõveraid teid. Ta teadis, et Sõrmus pole igavesti kadunud, kuid soovis meid niimoodi mõtlema panna, sest ta hakkas seda endale ihkama. Ometi on valedes tihti tõde varjul: Meres oleks see kindlas kohas."

"Mitte igavesti," ütles Gandalf "Sügavais vetes leidub igasuguseid asju ning mered ja maad võivad muutuda. Ning pole meie osaks mõelda vaid praeguse hetke peale või mõne inimese elueale või maailma mööduvale ajastule. Peaksime otsima lõplikku otsa tema õelusele, isegi kui meil pole lootust seda korda saata."

"Ja seda ei leia me mereteilt," ütles Galdor. "Kui Iarwaini juurde naasmist peeti liialt ohtlikuks, siis pagemine Mere äärde on täis veelgi suuremaid ohte. Mu süda ütleb mulle, et Sauron arvab meid lääne poole minevat, kui ta teada saab, mis on sündinud. See juhtub peagi. Üheksa on hobustest ilma jäänud, kuid see on vaid ajutine viivitus, kuni nad leiavad uued ja kiiremad ratsud. Ainult Gondori kuhtuv ramm seisab veeltema ja ta võidukäigu vahel mööda rannikut Põhja; ja kui ta tuleb, vallutades Valged Tornid ja Sadamad, ei jää haldjatel enam pääseteed Keskmaa pikenevate varjude eest."

"See võidukäik võib veel kaua viibida," ütles Boromir. "Gondor kuhtub, ütled sa. Kuid Gondor seisab ja isegi oma võimu lõpul on ta ikkagi väga tugev."

"Ja ometi ei suuda tema valvsus Üheksat tagasi hoida," ütles Galdor. "Ja ta võib leida teisi teid, mida Gondor ei valva."

"Siis," lausus Erestor, "jääb meile vaid kaks teed, nagu Glorfindel juba ütles: peita Sõrmus igaveseks või teha ta olematuks. Kuid mõlemad käivad meile üle jõu. Kes selle mõistatuse meie jaoks lahendab?"

"Keegi siin ei suuda seda teha," lausus Elrond tõsiselt. "Vähemalt ei oska keegi öelda, mis juhtub siis, kui me ühe või teise tee valime. Kuid mulle on nüüd selge, millise tee me peame valima. Läände minek paistab kergeim. Seepärast tuleb see kõrvale heita. Seda teed valvatakse. Haldjad on liiga sageli sinnapoole põgenenud. Nüüd tuleb meil valida raske tee, mida ei osata ette näha. Selles on meie lootus, kui mingit lootust saab olla. Minna otse surma - Mordorisse. Me peame Sõrmuse Tulle saatma."

Taas saabus vaikus. Frodo tundis isegi selles kaunis majas, vaadates välja päikeselisse orgu, mida täitis selgete vete vulin, kuidas surmav pimedus ta südamesse tungib. Boromir liigahtas ja Frodo vaatas tema poole. Mees sõrmitses oma suurt sarve ja kortsutas kulmu. Viimaks hakkas ta rääkima.

"Ma ei saa sellest aru," lausus ta. "Saruman on reetur, kuid kas tema sõnades ei peitunud terake tarkust? Miks te räägite aina peitmisest ja hävitamisest? Miks ei peaks me mõtlema, et Suur Sõrmus on tulnud meie kätesse meid suurima häda tunnil teenima? Seda valitsedes saavad Vabade Vabad Isandad kindlasti Vaenlasest võitu. Arvan, et seda kardab ta kõige enam.

Gondori mehed on vaprad ega alistu kunagi, kuid neid võib lüüa. Vapruse jaoks on esmalt vaja jõudu ning teiseks relva. Las olla see Sõrmus meie relv, kui tal on säärane võim, nagu sa ütled. Võtke see ja minge võidule!"

"Oh ei!" ütles Elrond. "Meie ei saa Valitsevat Sõrmust kasutada. Seda teame me liiga hästi. See kuulub Sauronile ja tema üksi valmistas selle ning see on läbini kuri. Selle võim, Boromir, on liiga suur, et kellegi tahte alla painduda, välja arvatud need, kel on juba endalgi suur jõud. Kuid nende jaoks kujutab ta endast veel suuremat ohtu. Iha selle järele rikub juba iseenesest südame. Vaata Sarumani! Kui keegi Tarkadest peaks Sõrmuse abil Mordori Isanda alistama, kasutades tema enese kunste, seaks ta enese Sauroni troonile ning välja ilmuks uus Must Isand.Ja see on teine põhjus, miks Sõrmuse peab hävitama: niikaua, kui ta on maailmas olemas, on ta isegi Tarkadele ohtlik. Sest miski ei ole alguses kuri. Isegi Sauron ei olnud. Ma kardan võtta Sõrmust, et teda peita. Ma ei võta Sõrmust, et teda valitseda."

"Mina samuti mitte," lausus Gandalf.

Boromir vaatas neid kaheldes, kuid noogutas siis pead. "Saagu nii," ütles ta. "Siis peame me Gondoris selliste relvade peale lootma, nagu meil on. Ja vähemalt senikaua, kuni Targad Sõrmust valvavad, võitleme me edasi. Võib juhtuda, et Mõõk-mis-sai-Murtud suudab voolule vastu seista - kui käsi, mis seda hoiab, pole pärinud vaid tolle üheainsa vara, vaid ka Inimkuningate keharammu."

"Kes teab?" sõnas Aragorn. "Ühel päeval paneme selle proovile."

"Ärgu viibigu see päev liiga kaua," ütles Boromir. "Sest kuigi ma ei palu abi, vajame me seda. Meid

lohutaks teadmine, et teised võitlevad samuti kõigi vahenditega, mis neil on."

"Siis lohuta end," lausus Elrond, "sest on ka teisi jõude ja kuningriike, mida sa ei tunne ja mis on sinu eest varjatud. Suur Anduin voolab läbi paljude kallaste, enne kui ta jõuab Argonathi ja Gondori Väravateni."

"Siiski tuleb kõigile kasuks," ütles päkapikk Glóin, "kui kõik need jõud ühendatakse ning igaühe võim seisab liidus teistega. Võib olla teisi, vähem reetlikke sõrmuseid, mida võime oma vajadusteks kasutada. Seitse on meile kadunud - kui Balin pole leidnud Thróri sõrmust, mis oli viimane ning millest pole midagi kuulda olnud pärast Thróri hukku Morias. Võin nüüd öelda, et Balin läks teele osalt lootuses seda sõrmust leida."

"Balin ei leia seda sõrmust Moriast," ütles Gandalf "Thrór andis selle oma pojale Thráinile, kuid mitte Thráin Thorinile. See võeti Thráinilt piinamisel Dol Gulduri koobastes. Ma jõudsin sinna liiga hilja."

"Oh häda!" hüüdis Glóin. "Millal meie tasumise tund kord tuleb? Kuid Kolm on veel alles. Kuidas on haldjate Kolme Sõrmusega? Räägitakse, et need olevat väga võimsad Sõrmused. Kas need pole mitte haldjakuningate käes? Kuigi needki valmistas kunagi ammu Must Isand. On nad laisad?

Ma näen siin haldjaisandaid. Kas nad ei ütle midagi?"

Haldjad ei vastanud. "Kas sa ei kuulnud mind, Glóin?" sõnas Elrond. "Kolme ei valmistanud Sauron, ega ole ta neid ka kunagi puutunud. Kuid neist ei tohi me rääkida. Ainult nõndapalju võin ma sel kahtluse tunnil öelda. Nad ei ole laisad. Kuid neid ei tehtud kui relvi sõjaks või vallutusteks: see pole nende võim. Nende valmistajad ei ihanud võimu ega valitsust ega ahnitud vara, vaid mõistmist, loomist ja ravimist, et hoida kõiki asju rikkumata. Seda on Keskmaa haldjad mõnel määral saavutanud, kuigi läbi mure. Kuid kõik, mida on sepistanud Kolme valdajad, pöördub nende hukatuseks ning nende meeled ja südamed avanevad Sauronile, kui ta Ühe tagasi saab. Siis oleks parem, kui Kolme poleks olnudki. See on tema eesmärk."

"Aga mis juhtub siis, kui Valitsev Sõrmus hävitatakse, nagu sa soovitad?" küsis Glóin.

"Me ei tea täpselt," vastas Elrond kurvalt. "Mõned loodavad, et Kolm Sõrmust, mida Sauron pole kunagi puutunud, saavad siis vabaks ning nende valdajad võivad parandada maailma haavu, mida tema on löönud. Kuid võib-olla saavad Ühe lahkumise järel hukka ka Kolm ning paljud kaunid asjad vajuvad unustusse. See on minu arvamus."

"Ometi toetavad kõik haldjad seda võimalust," ütles Glorfindel, "kui sel kombel saab Sauroni võimu murda ja hirm tema valitsuse ees kaob igaveseks."

"Nii pöördume me veel kord Sõrmuse hävitamise juurde tagasi," lausus Erestor, "ega jõua sellele ikka veel lähemale. On's meil jaksu leida Tuld, milles see tehti? See on lootusetu rada. Meeletu, ütleksin, kui Elrondi kauane tarkus mind ei keelaks."

"Lootusetu või meeletu?" sõnas Gandalf "See pole lootusetu, sest lootusetus on vaid nende jaoks, kes kahtlemata tee lõppu näevad. Meie ei näe. On tarkus tunda ära vajadust, kui kõiki teisi teid on kaalutud, kuigi see võib meeletu paista mõnele, kes ripuvad võltslootuse küljes. Hüva, las olla meeletus meie kate, loor Vaenlase silme ees! Sest ta on väga tark ning vaeb kõiki asju täpselt oma õeluse kaaludel. Kuid ainus mõõt, mida tema teab, on iha, iha võimu järele, ning nõnda hindab ta kõiki südameid. Tema pähe ei tule mõte, et keegi võiks sellest keelduda, et Sõrmust omades võiksime me tahta seda hävitada. Seda tahtes läheme tema arvestustest välja."

"Vähemalt mõneks ajaks," ütles Elrond. "Seda teed peame käima, kuid see saab olema väga raske. Ja ei jõud ega tarkus vii meid seda mööda kaugele. Sellele rajale asudes on nõrgal sama palju lootust kui tugeval. Ometi paneb just selline asjade käik maailma rattad liikuma: väikesed käed teevad oma tööd vajaduse sunnil, kuna suurte silmad vaatavad mujale."

"Väga hea, väga hea, isand Elrond!" ütles Bilbo korraga. "Sul pole tarvis rohkem öelda! Ma saan aru küll, kuhu sa sihid. Vana rumal kääbik Bilbo alustas seda asja ja Bilbo peab sellele ka lõpu tegema, või iseendale. Mul oli siin väga mõnus olla ja oma raamatut kirjutada. Kui teada tahad, siis kirjutan ma sellele just parasjagu lõpetust. Mõtlesin sinna panna: *ja ta elas õnnelikult kuni oma päevade lõpuni.* See on hea lõpetus ega lähe sellest halvemaks, kui teda ongi enne kasutatud. Nüüd ma pean seda muutma: see ei paista tõeks minevat; ja sinna paistab nagunii mitu peatükki juurde tulevat, kui ma niikaua elan, et neid kirja panna. See on jube nuhtlus. Millal ma pean pihta hakkama?"

Boromir vaatas üllatunult Bilbo poole, kuid naer suri tema huultel, kui ta nägi, et kõik teised suhtuvad vanasse kääbikusse sügava austusega. Ainult Glóin naeratas, ent tema naeratus tuli vanadest mälestustest.

"Muidugi, kallis Bilbo," ütles Gandalf "Kui sa oleksid tõesti seda asja alustanud, siis võiks sinult oodata ka selle lõpetamist. Kuid sa tead väga hästi, et *alustamise* au ei saa keegi endale nõuda ning iga kangelane mängib suurtes tegudes vaid väikest osa. Sa ei pea kummardama! Kuigi sa mõtlesid seda tõsiselt ja me ei kahtle, et sa teed nalja varjus väga vapra pakkumise. Kuid see käib sulle üle jõu, Bilbo. Sa ei saa seda asja tagasi. See on edasi läinud. Kui sa veel mu nõu vajad, siis ütlen ma, et sinu osa on täidetud, kui ehk kroonikakirjutamine välja arvata. Lõpeta oma raamat ja jäta lõpp muutmata! Sellele võime siiski veel loota. Aga ole valmis järge kirjutama, kui nad tagasi tulevad."

Bilbo naeris. "Sa pole mulle kunagi varem meeldivat nõu andnud," ütles ta. "Kuna kõik su ebameeldivad nõuanded on olnud head, siis mõtlen ma, kas see mitte paha ei ole. Siiski ei arva ma,

et mul oleks järel rammu või õnne Sõrmusega tegelemiseks. Too on kasvanud, ja mina mitte. Aga ütle mulle: keda sa nende all mõtled?"

"Kullereid, keda Sõrmusega teele saadetakse."

"Täpselt! Ja kes need saavad olema? Mulle näib, et see ongi asi, mida Nõukogu peab otsustama, ja kõik, mida ta otsustama peab. Haldjad võivad ainult jutust elada ja päkapikud suurt väsimust taluda, aga mina olen kõigest üks vana kääbik ja tahan oma lõunasööki. Kas te ei võiks nüüd mõnesid nimesid välja mõelda? Või asja pärastlõunale edasi lükata?"

Keegi ei vastanud. Lõunakell helises. Siiski ei kostnud keegi sõnagi. Frodo libistas pilgu üle nägude, kuid ükski polnud tema poole pööratud. Tema peale langes suur hirm, nagu ootaks ta mingi otsuse kuulutamist, mida ta oli ammu ette näinud ja asjatult lootnud mitte kõne alla tulevat. Tohutu igatsus puhkuse ja Kaljulõhes rahus Bilbo kõrval viibimise järele täitis ta südame. Viimaks sundis ta end rääkima ning üllatus ise oma sõnu kuuldes, nagu kasutaks mõni teine tahe tema väikest häält.

"Mina võtan Sõrmuse," lausus ta, "kuigi ma ei tunne teed."

Elrond tõstis pilgu ja vaatas teda ning Frodo tundis, kuidas tema pilgu teravus ta südame purustab. "Kui ma saan kõigest kuuldust õigesti aru," sõnas mees, "arvan ma, et see ülesanne on sulle mõeldud, Frodo, ja kui sina teed ei leia, siis ei leia seda keegi. See on Maakonna rahva tund, kui nemad tõusevad oma vaiksetelt väljadelt kõigutama torne ja Suurte nõukogusid. Kes kõigist Tarkadest osanuks seda ette näha? Või, kui nad on targad, miks peaksid nad seda teadma, kuni tund on löönud?

Aga see on raske kandam. Nii raske, et keegi ei saa seda teise peale panna. Ma ei pane seda sinu peale. Aga kui sa selle vabal tahtel kanda võtad, ütlen ma, et su valik on õige; ning kui kõigi aegade võimsad haldjasõbrad, Hador ja Húrin ja Túrin ja Beren kokku tuleksid, oleks sinu koht nende hulgas."

"Aga sa ei saada teda ju ometigi üksi teele, isand?" hüüatas Juss, suutmata end kauem vaos hoida ja hüpates välja nurgast, kus ta seni vaikselt põrandal oli istunud.

"Seda mitte!" ütles Elrond, pöördudes naeratades tema poole. "Vähemalt sina lähed temaga kaasa. Sind pole võimalik temast lahutada isegi siis, kui tema on salajasele nõupidamisele kutsutud ja sina ei ole."

Juss istus, punastades ja pobisedes maha. "Oleme ikka paraja portsu sisse sattund, isand Frodo!" sõnas ta pead vangutades.

3. PEATÜKK
Sõrmus läheb lõunasse

Hiljem pidasid kääbikud Bilbo toas eraldi koosoleku. Ilo ja Punapõsk olid nördinud, kuuldes, kuidas Juss Nõukokku hiilis ja Frodo kaaslaseks valiti.

"See pole üldse aus!" ütles Punapõsk. "Selle asemel, et teda välja visata ja raudu panna, võtab Elrond kätte ja annab talle tema jultumuse eest *autasu!*"

"Autasu!" hüüatas Frodo. "Valjemat karistust ei oska ma ette kujutadagi! Sa ei tea, mida sa räägid: sellele lootusetule reisile saatmine - ja autasu? Eile lootsin ma, et mu töö on tehtud ja ma võin siin tükk aega puhata."

"Pole ime," sõnas Ilo, "ja ma soovin, et sa võiksid. Aga me kadestame Jussi, mitte sind. Kui sina pead minema, siis on kõigile meist mahajäämine karistus, isegi kui jääme Kaljulõhele. Oleme sinuga pika tee maha käinud ja nii mõnestki raskest olukorrast läbi tulnud. Me tahame edasi minna."

"Seda ma mõtlesingi," ütles Punapõsk. "Meie, kääbikud, peaksime kokku hoidma, ja me hoiamegi. Mina tulen igal juhul, kui nad mind just raudu ei pane. Kellelgi peab selles seltskonnas ka aru peas olema."

"Siis ei valita sind kohe kindlasti, Peregrin Tukk!" ütles Gandalf vaadates sisse maapinna lähedal asuvast aknast. "Aga te kõik muretsete ilma asjata. Midagi ei ole veel otsustatud."

"Midagi pole otsustatud! " hüüdis Punapõsk. "Mida te seal siis tegite? Te istusite seal kinniste uste taga mitu tundi!"

"Rääkisime," kostis Bilbo. "Seal oli hirmus palju rääkimist ning igaühel oli oma silmade-avaja. Isegi vanal Gandalfil. Ma arvan, et Legolase uudised Guglunki kohta panid isegi tema hüppama, kuigi ta seda välja ei näidanud."

"Vale puha," ütles Gandalf "Sa ei pannud tähele. Ma olin seda juba Gwaihirilt kuulnud. Kui teada tahad, siis ainsad silmade-avajad, nagu sa ütled, olite sina ja Frodo; ja mina olin ainus, keda teie jutt ei üllatanud."

"Nojah," ütles Bilbo, "igal juhul ei otsustatud midagi enne vaese Frodo ja Jussi valimist. Kartsin kogu aeg, et sinna see asi pöörab, kui mind välja jäetakse. Aga kui sa minu käest küsid, siis saadab Elrond teele paraja kamba, kui on oma teated kätte saanud. Kas nad hakkasid sellega juba pihta, Gandalf?"

"Jah," ütles võlur. "Mõned maakuulajaist on juba välja saadetud. Homme läheb neid veel. Elrond saadab haldjaid, kes peavad ühendust võtma rajaleidjatega ning võimaluse korral ka Thranduili rahvaga Sünklaanes. Ja Aragorn läks teele koos Elrondi poegadega. Peame puhtaks lööma maa mitme penikoorma ulatuses, enne kui mingit käiku võime teha. Nii et pea püsti, Frodo! Sa saad ilmselt üsna kauaks siia jääda."

"Oh!" ohkas Juss süngelt. "Me ootame just parasjagu kaua, et talv jõuaks maha tulla."

"Sinna pole midagi parata," kostis Bilbo. "Osalt on see ka sinu süü, Frodo-poiss: kes sul käskis minu sünnipäeva oodata! Minu meelest kaunis naljakas viis seda tähistada. *Mitte* see päev, mida mina oleksin valinud K.-P.de Paunaotsale laskmiseks. Aga nii see nüüd on: sa ei saa ei kevadeni oodata ega enne teele minna, kui sõnumid pole tagasi tulnud.

Kui tali külmad valla lööb
ja kive lõhkab selgel ööl,
kui raagus puud ja mustab jää,
siis kõnnumaal sa kimpu jääd.

Aga ma kardan, et just see saab olema sinu osa."

"Karta on jah," ütles Gandalf "Me ei saa alustada enne, kui oleme Ratsanike kohta teateid saanud."

"Ma arvasin, et nad said kõik tulvavees hukka," ütles Ilo.

"Sõrmusevaime pole võimalik niimoodi hävitada," sõnas Gandalf. "Nende käskija jõud on nende sees ning nad tõusevad ja langevad koos temaga. Loodame, et nad kõik jäid ilma hobuste ja kehakateteta ning on veidi aega sellevõrra vähem ohtlikud; kuid me peame seda kindla peale teadma. Vaheapeal võiksid proovida oma mured ära unustada, Frodo. Ma ei tea, kas ma saan midagi sinu heaks teha, aga seda sosistan ma küll sulle kõrva. Üks ütles siin, et kellelgi peab selles seltskonnas ka aru peas olema. Tal oli õigus. Ma arvan, et tulen teiega kaasa."

Frodo rõõm selle teate üle oli nii suur, et Gandalf tõusis aknalaualt, kus oli istunud, ning võttis kübara peast ja kummardas. "Ütlesin ainult: *ma arvan, et tulen*. Ära sellega veel kindlalt arvesta. Selles asjas on Elrondil palju öelda ning sinu sõbral Rühkijal samuti. Mis meenutab mulle, et ma pean Elrondiga kohtuma. Nägemist!"

"Kui kauaks ma sinu meelest siia jään?" küsis Frodo Bilbolt, kui Gandalf oli läinud.

"Noh, ma ei tea. Kaljulõhel ei saa päevi lugeda," sõnas Bilbo. "Aga küllap üsna kauaks. Me saame korralikult juttu ajada. Mis oleks, kui sa mind mu raamatu juures aitaksid ja järgmisega algust teeksid? Kas sa oled lõpetuse peale mõtelnud?"

"Jah, üsna mitmele, ja kõik on tumedad ja ebameeldivad," kostis Frodo.

"Oi, nii see küll ei lähe!" ütles Bilbo. "Raamatutel peab hea lõpp olema. Kuidas see sobiks: *ja nad*

kõik jäid paika ja elasid sestpeale õnnelikult koos?"

"See sobiks hästi, kui asi päriselt ka nii läheks," lausus Frodo.

"Jah!" ütles Juss. "Ja kus nad elama hakkavad? Seda olen ma tihtipeale mõeld."

Veidi aega rääkisid ja mõtlesid kääbikud veel möödunud reisist ja ohtudest, mis ees ootasid; kuid Kaljulõhe maa mõjus neisse nõnda, et kogu hirm ja ärevus peagi nende meelest kadus. Tulevik, olgu hea või halb, polnud ununenud, kuid tema võim oleviku üle oli kadunud. Tervis ja lootus kosusid neis ning nad olid rahul iga hea päevaga, nagu see tuli, nautides iga einet, iga sõna ja laulu.

Nõnda lippasid päevad mööda ning iga hommik koitis kirka ja kaunina ja iga õhtu järgnes jaheda ja selgena. Kuid sügis kadus kiiresti, kuldne valgus taandus aeglaselt kahvatuks hõbedaks ning viimased lehed pudenesid raagus puudelt. Ida poolt Udumägedelt hakkas puhuma vilu tuul. Sügisene kuu kasvas öötaevas ümaraks ning ajas kõik väikesed tähed pakku. Kuid madalal lõunakaares säras üks täht punaselt. Igal ööl, kui kuu taas kahanes, paistis ta aina selgemini ja selgemini. Frodo nägi seda oma aknast sügaval taevarannal põlemas, nagu valvsat silma, mis jõllitas üle oruserval kasvavate puude.

Kääbikud olid juba peaaegu kaks kuud Elrondi majas viibinud, november oli sügise viimased riismed endaga kaasa viinud ja detsember möödumas, kui maakuulajad hakkasid tagasi tulema. Mõned olid läinud põhja poole, Härmalätte allikate taha Õginõmmedele; teised läände, ning Aragorni ja rajaleidjate abiga läbi otsinud maa kaugel piki Hallvoogu, kuni Tharbadini, kus vana Põhjatee ühe linna varemete juures üle jõe läks. Paljud olid läinud itta ja lõunasse ning mõned neist ületasid Udumäed ja sisenesid Sünklaande, kuna teised ronisid üle kuru Rõõmujõe allikal ja laskusid alla Ürgmaale ja üle Rõõmuväljade ning jõudsid viimaks Radagasti vanasse koju Rhosgobelis. Radagasti polnud seal ning nad tulid tagasi üle kõrge kuru, mida hüüti Tumenire Trepiks. Elrondi pojad, Elladan ja Elrohir, naasid viimasena; nemad olid teinud pika reisi, minnes mööda Hõbesoont tundmatule maale, kuid oma teest ei rääkinud nad kellelegi peale Elrondi.

Üheski kandis polnud maakuulajad avastanud mingeid märke või teateid Ratsanikest või teistest Vaenlase teenritest. Isegi Udumägede kotkastelt ei kuulnud nad värskeid uudiseid. Guglunkist polnud midagi näha ega kuulda, kuid metsikud hundid kogunesid endiselt ning küttisid jälle kaugel Suure Jõe ülemjooksul. Kolm musta hobust leiti kohe uppunuina ületulvanud koolmelt. Allavoolu kärestiku kaljudelt leidsid luurajad veel viie surnu kehad ning samuti pika musta mantli, lõhkise ja räbaldunud. Mustadest Ratsanikest polnud mingeid muid jälgi ning nende kohalolu polnud kusagil tunda. Paistis, et nad on Põhjast kadunud.

"Vähemalt kaheksale Üheksast saime jälile," ütles Gandalf "On muidugi vara kindlalt väita, aga arvatavasti võime loota, et Sõrmusevaimud paisati laiali ning nad on sunnitud oma Käskija juurde Mordorisse tagasi minema, tühjade ja kujututena.

Kui see nõnda on, siis läheb veidi aega enne, kui nad saavad uuesti jahti alustada. Muidugi on Vaenlasel ka teisi teenreid, kuid nemad peavad rändama kogu tee kuni Kaljulõhe piirideni, enne kui saavad meie jälje üles võtta. Ja kui me oleme ettevaatlikud, on seda raske leida. Kuid me ei või enam kauem viivitada."

Elrond kutsus kääbikud enda juurde. Ta silmitses tõsiselt Frodot. "Aeg on käes," ütles ta. "Kui Sõrmus kavatseb teele asuda, peab ta seda kiiresti tegema. Ent need, kes sellega koos lähevad, ei tohi loota oma ülesande täitmisel sõjalisele või jõulisele abile. Nad peavad minema Vaenlase valdusse, kaugele igasugusest abist. Kas sa jääd ikka oma sõna juurde, Frodo, et sina hakkad Sõrmusekandjaks?"

"Jään küll," kostis Frodo. "Ma lähen koos Jussiga."

"Siis ei saa ma sind palju aidata, isegi mitte nõuga," ütles Elrond. "Sinu teed näen ma üsna vähe ette, ja kuidas su eesmärki võib saavutada, ma ei tea. Vari on nüüd Udumägede jalamile roomanud ja tõmbub Hallvoo piirile; ja Varju all ei näe ma midagi selgelt. Sa kohtad palju vaenlasi, nii avalikke kui varjatuid; ning võid leida oma teel sõpru, kui sa seda kõige vähem ootad. Saadan välja sõnumeid nendele, keda tunnen laias maailmas; kuid maad on nüüd nii ohtlikuks muutunud, et mõned ei tarvitse pärale jõuda või saabuda kiiremini kui sina ise.

Ja ma valin sulle kaaslasi, kes sinuga koos tulevad, nii kaugele kui tahavad või saatus lubab. Neid peab olema vähe, sest sinu lootus on kiiruses ja varjatuses. Kui mul ka oleks haldjavägi Vanade Aegade relvastuses, oleks sellest vähe abi, välja arvatud Mordori jõu äratamiseks. Sõrmuse Vennaskond saab olema Üheksa, ja Üheksa Rändurit astuvad Üheksa Ratsaniku vastu, kes on kurjad. Koos sinu ja su ustava teenriga tuleb Gandalf sest see saab olema tema suur ülesanne ja võibolla ta tööde lõpp.

Ülejäänud esindavad maailma teisi Vabu Rahvaid: haldjaid, päkapikke ja inimesi. Legolas läheb haldjate eest ja Gimli Glóini poeg päkapikkude eest. Nad tahavad minna vähemalt mäekurudeni ja ehk ka kaugemale. Inimeste eest saab teil olema Aragorn Arathorni poeg, sest Isilduri Sõrmus puudutab teda väga lähedalt."

"Rühkija!" hüüatas Frodo.

"Jah," lausus too naeratades. "Palusin luba veel kord sinu reisikaaslaseks olla, Frodo."

"Ma oleksin ise ka palunud sul tulla," lausus Frodo, "aga arvasin, et sa lähed koos Boromiriga Minas Tirithisse."

"Lähengi," kostis Aragorn. "Ja Mõõk-mis-on-Murtud saab enne seda uuesti sepistatud, kui ma sõtta lähen. Aga sinu ja minu tee käivad kõrvuti mitmesaja versta vältel. Seepärast tuleb ka Boromir Vennaskonda. Ta on vapper mees."

"Jääb leida ülejäänud kaks kaaslast," ütles Elrond. "Nende üle pean ma veel mõtlema. Võin leida oma majarahva hulgast kellegi, keda on sobiv saata."

"Aga meie jaoks ei jäägi siis kohta!" hüüdis Punapõsk pettunult. "Me ei taha maha jääda. Me tahame minna koos Frodoga!"

"Seda sellepärast, et te ei mõista ega kujuta ette, mis teid ees ootab," sõnas Elrond.

"Ega Frodogi seda tea," ütles Gandalf ootamatult Punapõske toetades. "Mitte keegi meist ei näe seda selgelt. On tõsi, et kui need kääbikud ohtu mõistaksid, ei julgeks nad minna. Samas nad siiski sooviksid teele asuda, või sooviksid vähemalt julgeda, ja oleksid siis häbistatud ja õnnetud. Ma arvan, Elrond, et selles asjas on parem loota nende sõpruse kui suure tarkuse peale. Isegi kui sa valid meile haldjakuninga, näiteks Glorfindeli, ei suuda tema Musta Kantsi rünnata ega Tule juurde teed avada selle jõuga, mis temas on."

"Sa räägid tõsiselt," ütles Elrond, "kuid ma kahtlen siiski. Hoiatasin, et Maakond pole enam ohust vaba, ning mõtlesin neid kahte sinna sõnumi viijatena tagasi saata, et nad teeksid, mida suudavad, oma maa kombe kohaselt, et rahvast ähvardava ohu eest hoiatada. Igal juhul arvan ma, et noorem kahest, Peregrin Tukk, peaks siia jääma. Mu süda ei luba tal minna."

"Siis, isand Elrond, pead sa mu vangi panema või koti sees koju saatma," ütles Punapõsk, "sest muidu lähen ma Vennaskonnale järele."

"Jäägu siis nõnda! Sa lähed," ütles Elrond ning ohkas. "Nüüd on Üheksa täis. Seitsme päeva jooksul peab Vennaskond teele asuma."

Haldjasepad tagusid Elendili Mõõga uuesti ning joonistasid selle terale kirja, milles oli seitse taevatähte poolkuu ja kiirgava päikese vahel, ning nende ümber palju ruune, sest Aragorn Arathorni poeg läks sõtta Mordori vägede vastu. Väga ere oli mõõk, kui ta uuesti terveks tehti; päikesevalgus helkis sellel punaselt ja kuuvalgus kumas külmalt ning tema tera oli tugev ja vahe. Ja Aragorn andis sellele uue nime ja kutsus teda Andúriliks, Lääne Leegiks.

Aragorn ja Gandalf kõndisid koos või istusid, rääkides oma teekonnast ja ohtudest, mida nad seal kohtavad; ja nad uurisid kirjade ja mustritega kaunistatud kaarte ja tarkuseraamatuid, mida Elrondi majas leidus. Mõni kord oli Frodo nendega koos, kuid ta rahuldus nende kuulamisega ning veetis võimalikult palju aega koos Bilboga.

Neil viimastel päevadel istusid kääbikud õhtuti koos Tule Kojas ning kuulsid seal paljude teiste lugude hulgas ka täies pikkuses laulu Berenist ja Lúthienist ja Suure Kalliskivi võitmisest; kuid päeva ajal, kui Ilo ja Puna põsk väljas ringi uitasid, võis Frodot ja Jussi leida koos Bilboga tema väikeses kambris. Siis luges Bilbo lehekülgi oma raamatust (mis näis ikka veel väga ebatäiuslik) või lõike oma värssidest, või tegi märkmeid Frodo seikluste kohta.

Viimase päeva hommikul oli Frodo Bilboga kahekesi ja vana kääbik tõmbas oma voodi alt välja puust kasti. Ta tõstis kaane pealt ja kobas sees ringi.

"Siin on su mõõk," ütles ta. "Aga see läks katki, nagu sa tead. Ma võtsin selle enda kätte hoiule, aga unustasin seppadelt paluda, et nad selle ära parandaksid. Nüüd pole enam aega. Seepärast ma mõtlesin, et ehk sa võtaks hoopis selle siin?"

Ta võttis kastist väikese mõõga vanas näruses nahktupes. Siis tõmbas ta selle välja ning mõõga puhastatud ja hästi hoitud tera säratas äkki külmalt ja erksalt. "See on Astel," ütles ta ja torkas selle pingutamata sügavale puutalasse. "Võta, kui sulle meeldib. Mul ei peaks seda enam tarvis minema."

Frodo võttis mõõga tänulikult vastu.

"Ja siis veel see!" ütles Bilbo, tuues lagedale paki, mis näis oma suuruse kohta kaunis raske olevat. Ta mähkis lahti mitu kihti vana riiet ja tõstis üles väikese rõngasrüü. See oli kokku põimitud paljudest tillukestest rõngastest, peaaegu niisama peen kui linane riie, külm nagu jää ja tugevam kui teras. See säras nagu hõbe kuuvalgel ning oli valgeid kalliskive täis tipitud. Rüüga koos käis pärlitest ja kristallist vöö.

"Päris kena asi, kas pole?" lausus Bilbo, liigutades seda valguse käes. "Ja kasulik. See on minu päkapikusärk, mis Thorin mulle andis. Tõin selle Suurkaevest ära, enne kui teele läksin, ja pakkisin oma teemoona hulka. Võtsin kõik mälestised oma Reisist endaga kaasa, välja arvatud Sõrmuse. Aga ma ei kavatsenud seda kasutada ja praegu pole mul seda muuks tarvis, kui vahetevahel vaatamiseks. Sa peaaegu ei tunnegi selle raskust, kui sa ta selga paned."

"Ma ei paista... Noh, ma ei paista selle sees vist päris õige välja," ütles Frodo.

"Seda mõtlesin mina ka," sõnas Bilbo. "Aga ega väljanägemine polegi tähtis. Sa võid seda teiste riiete all kanda. Tule! Sa pead seda saladust minuga jagama. Ära kellelegi teisele räägi! Aga ma oleksin õnnelikum, kui teaksin, et see sul seljas on. Ma mõtlen, et võibolla pöörab ta isegi Mustade Ratsanike noad tagasi," lõpetas ta madalal häälel.

"Hea küll, ma võtan selle," lausus Frodo. Bilbo pani rüü talle selga ja kinnitas Astla tema sädelevale vööle; siis pani Frodo ülle oma vanad luitunud püksid, aluskuue ja vammuse.

"Sa näed välja nagu täitsa tavaline kääbik," ütles Bilbo. "Aga nüüd on sinus rohkem, kui pealtnäha paistab. Õnn kaasa!" Ta pöördus ümber ja vaatas aknast välja, püüdes laulujoru ümiseda.

"Ma ei oska sind selle eest küllalt tänada, Bilbo, ja kõigi su lahkuste eest," ütles Frodo.

"Ära proovigi!" sõnas vana kääbik, keeras ringi ja lõi talle matsu vastu selga. "Oi!" hüüdis ta. "Sa oled nüüd löömise jaoks liiga kõva! Aga seal ta on: kääbikud peavad kokku hoidma, ja Paunasted veel eriti. Kõik, mida ma vastutasuks soovin, on see: hoolitse enda eest nii hästi, kui suudad, ja too tagasi kõik uudised, mida saad, ja kõik vanad laulud ja lood, mida sa kuuled. Püüan oma raamatuga enne ühele poole jõuda, kui sa tagasi tuled. Tahaksin teise raamatu veel kirjutada, kui mulle antakse." Ta vakatas ja pöördus taas akna poole, lauldes vaikselt.

Ma tulepaistel mõtisklen
kord nähtud asjadest
ning suvekirkaist liblikaist
ja aasalilledest,

ja lehekullast sügisel,
kui heljub härmalõng,
ja uduvalgeist hommikuist,
mil veidi nukker hõng.

Ma tulepaistel mõtisklen,
mis maailmast saab siis,
kui saabub aeg, mil talvelund
ei kevad enam vii.

Sest nõnda palju asju veel
on nägemata mul:
eks lõhna igal kevadel
ju isemoodi muld.

Ma tulepaistel mõtisklen
neist rahvaist, kelle aeg
on mööda läind või tuleb siis,
kui minul minna aeg.

Ent sellal kui ma mõtisklen
neist päevist, mis on läind,
ma kuulatan, kas keegi ehk
mu ukse taga käib.

Oli külm hall päev detsembri lõpul. Idatuul voogas läbi paljaste puuokste ja virdas tumedais mändides künkanõlvadel. Pilveräbalad kiirustasid pea kohal, tumedalt ja madalalt. Kui varase õhtu rõõmutud varjud maale laskusid, asutas Vennaskond end teele. Nad pidid lahkuma hämaruses, sest Elrond soovitas neil reisida võimalikult palju öö katte all, kuni nad Kaljulõhest kaugele jõuavad.

"Te peate kartma Sauroni teenrite arvukaid silmi," ütles ta. "Ma ei kahtle, et uudised Ratsanike lüüasaamisest on juba temani jõudnud ning ta satub sellest raevu. Üsna pea tulevad tema luurajad jalgadel ja tiibadel üle piiri põhjapoolsetele maadele. Isegi taevast pea kohal peate te oma teed käies valvama."

Vennaskond võttis kaasa vähe sõjariistu, sest nende lootus oli varjatuses, mitte lahinguis. Aragornil polnud peale Andūrili ühtki relva ja ta läks teele oma roostepruunis ja samblarohelises rõivastuses, nagu kõnnumaa rajaleidja. Boromiril oli pikk mõõk, samasugune nagu Andúril, ainult kahvatuma minevikuga; samuti kandis ta kilpi ja oma sõjasarve.

"Valjult ja selgelt kõlab see küngaste orgudes," ütles ta, "ja las kõik Gondori vaenlased põgenevad!" Ta pani sarve huultele ja puhus ühe huike, mille kaja kaljult kaljule põrkus, ning kõik, kes Kaljulõhes seda häält kuulsid, hüppasid jalule.

"Peaksid olema pika meelega seda sarve taas kätte võttes, Boromir," ütles Elrond, "kuni sa seisad jälle oma kodumaa piiril ja sul on suur häda käes."

"Võibolla," lausus Boromir. "Kuid ma olen teele minnes alati oma sarvel kõlada lasknud ja kuigi me edaspidi varjudes kõnnime, ei hiili ma varga kombel öösse."

Päkapikk Gimli kandis ainsana avalikult lühikest rõngassärki, sest päkapikud ei armasta suuri koormaid tassida, ning tema vööl rippus laiateraline kirves. Legolasel olid vibu ja nooletupp ning vööl pikk valge nuga. Nooremad kääbikud kandsid mõõku, mille olid Kääbastest saanud; kuid Frodo võttis ainult Astla ning tema rõngasrüü jäi Bilbo soovi kohaselt varjatuks. Gandalf kandis oma saua, aga

tema küljele oli seotud haldjamõõk Glamdring, Orcristi kaaslane, mis nüüd lamas Thorini rinnal Üksildase Mäe all.

Elrond varustas kõiki paksude soojade riietega ning neil olid karusnahaga ääristatud vammused ja mantlid. Toidu, riiete, tekkide ja teiste tarviasjade varud laoti poni selga, kes polnud keegi muu kui too vaene loom, kelle nad Voorelt kaasa tõid.

Kaljulõhes veedetud aeg oli teinud temaga imelisi muutusi: ta karv läikis ja tal näis olevat taas nooruslikku elujõudu. See oli Juss, kes nõudis tema valimist, öeldes, et Villu (nagu ta suksut hüüdis) jääb otsa, kui ta kaasa tulla ei saa.

"See loom võib peaaegu rääkida," ütles ta, "ja hakkakski rääkima, kui ta siia kauemaks jääks. Ta vaatas mind täpselt nisukse näoga, nagu tahaks isand Punapõse kombel ütelda: kui sa mind endaga kaasa ei võta, Juss, siis ma tulen ise." Nõnda tuligi Villu koormaloomana ühes, olles ometi ainus Vennaskonna liige, keda lahkumine ei paistnud koormavat.

Hüvastijätusõnad said lausutud suures saalis tule ääres ning nüüd ootasid nad ainult Gandalfi, kes polnud veel majast välja tulnud. Lahtistest ustest hoovas tulekuma ning paljudes akendes süttisid väikesed tulukesed. Mantlisse mässitud Bilbo seisis vaikides ukseesisel Frodo kõrval. Aragorn istus, pea põlvede kohal kummargil; ainult Elrond teadis täielikult, mida see tund talle tähendab. Teistest paistsid pimeduses vaid hallid kogud.

Juss seisis poni kõrval, imedes oma hambaid ja põrnitsedes tusaselt hämarusse, kus jõgi all üle kivide rümas; tema seiklusjanu oli kõige sügavamas mõõnas.

"Villupoiss," ütles ta, "sa poleks pidand meie seltsi tulema. Sa oleks pidand siia jääma ja kõikse paremat heina sööma, kuni uus rohi kasvab." Villu lõi sabaga ega öelnud midagi.

Juss kehitas seljakotti oma õlal ja käis ärevalt mõttes üle kõik asjad, mida oli sinna sisse toppinud, püüdes meenutada, kas ta pole midagi unustanud: tema peamine aare, köögiriistad; väike karp soola, mida ta alati kaasas kandis ja võimaluse korral täitis; hea ports piiburohtu (kuid võib kindlasti öelda, et kaugeltki mitte küllalt); tael ja tulekivi; villased sokid; linane riie; tema isandale kuuluv kribukrabu, mille Frodo oli maha unustanud ja Juss kotti pistis, valmis tarviduse korral nendega võidukalt lagedale tulema. Ta kammis kõik mõttes läbi.

"Köis!" pomises ta. "Köit ei ole! Ja alles eila õhtal sa ütsid endale: "Juss, kuidas oleks ühe jupi köiega? Sul läheb seda tarvis, kui seda parasjagu käepärast pole." Noh, mul läheb seda tarvis. Ja mul ei ole seda praegu käepärast."

Sel hetkel tuli Elrond koos Gandalfiga välja ning kutsus Vennaskonna enda juurde. "See on minu viimane sõna," ütles ta madalal häälel. "Sõrmuse kandja läheb Turmamäe Otsingule. Temale üksi on pandud kohustus: mitte heita Sõrmust minema ega anda seda ühelegi Vaenlase teenrile ega lasta ühelgi seda kätte võtta peale Vennaskonna ja Nõukogu liikmete, ja sedagi ainult suurima häda korral. Teised lähevad temaga ühes kui vabad kaaslased, et teda teel aidata. Te võite temaga jääda või tagasi tulla või teistele radadele pöörata, nagu juhus tahab. Mida kaugemale jõuate, seda raskem on taganeda; ja ometi pole teile pandud mingit vannet ega kohustust minna kaugemale, kui te lähete. Sest te ei tunne veel oma südamete tugevust ega saa ette näha, mida igaüks teist teel võib kohata."

"Äraandja on see, kes jätab hüvasti niipea, kui tee pimedamaks läheb," ütles Gimli.

"Võibolla," ütles Elrond, "kuid ärgu lubagu see käia pimedas, kes pole näinud öö saabumist."

"Ometi võib antud sõna vankuvat südant tugevdada," lausus Gimli.

"Või selle murda," sõnas Elrond. "Ärge vaadake liiga kaugele tulevikku! Minge nüüd vapra südamega! Jääge hüvasti, ja las olla haldjate, inimeste ja kogu vaba rahva õnnistus teiega. Las paistavad tähed teie näole!"

"Õnn... õnn kaasa!" hüüdis Bilbo külmast kokutades. "Ega sa jõua seal vist päevikut pidada, Frodopoiss, aga ma tahan sinult kogu lugu kuulda, kui sa tagasi tuled. Ja ära jää liiga kauaks! Hüvasti!"

Paljud teised Elrondi majarahvast seisid varjus ja vaatasid nende minekut, soovides neile vaiksel häälel head teed. Polnud kuulda naeru ega lauluhäält. Viimaks pöördusid nad ära ning kadusid vaikselt hämarikku.

Nad läksid üle silla ja sammusid aeglaselt mööda pikki järske radu, mis viisid välja Kaljulõhe kuristikust, ning jõudsid viimaks kõrgele nõmmele, kus tuul sosistas kanarbikus. Siis heitsid nad pilgu alla Viimase Lahke Maja vilkuvatele tuledele ning rühkisid seejärel edasi öösse.

Bruineni koolmel lahkusid nad teelt ning suundusid mööda kurrulise maa kitsaid radu lõuna poole. Nende kavatsus oli hoida seda suunda mägedest lääne pool paljude verstade ja päevade jooksul. Maa oli palju künklikum ja viljatum kui Suure Jõe rohelises orus Ürgmaal teisel pool ahelikku ning seepärast kulges nende teekond aeglaselt, kuid teisalt lootsid nad sel kombel ebasõbralike silmade tähelepanu vältida. Sauroni luurajaid oli sel tühjal maal tänini harva nähtud ning radu teadsid vähesed peale Kaljulõhe rahva.

Gandalf kõndis kõige ees ja tema kõrval käis Aragorn, kes tundis seda maad ka pimedas. Teised tulid rivis nende kannul ning Legolas oli oma teravate silmadega järelväeks. Reisi esimene osa oli

raske ja üksluine ning Frodole ei jäänud sellest suurt midagi meelde peale tuule. Paljude päikeseta päevade jooksul puhus ida poolt mägedest jäine hingus ning ükski rõivas ei suutnud selle otsivaid sõrmi kinni pidada. Kuigi Vennaskond oli korralikult riides, tundsid nad harva sooja, olgu käies või puhates. Keskpäeval magasid nad rahutult mõnes nõos või peidus sassis okaspõõsaste all, mille tihnikuid mitmel pool kasvas. Hilisel pärastlõunal ajas valvur nad üles ja nad sõid oma põhilise eine: tavaliselt külma ja rõõmutu, sest tuld söandasid nad harva süüdata. Õhtul läksid nad jälle edasi, alati nii otse lõuna poole, kui tee lubas.

Algul näis kääbikutele, et kuigi nad nõrkemiseni kõndisid ja koperdasid, roomasid nad ikkagi edasi nagu teod ega jõudnud kuhugi. Iga päev näis maastik samasugune kui eile. Ometi tõmbusid mäed kindlalt lähemale. Kaljulõhest lõunas tõusid nad kõrgemale ja pöördusid läände; peaaheliku jalamile oli paisatud veelgi laiem ala kõledaid künkaid ja sügavaid orge täis vahutavat vett. Rajad olid harvad ja käänulised ning juhtisid neid tihti ainult mõne püstloodse joa servale või reetlikku mülkasse.

Nad olid kaks nädalat teel olnud, kui ilm muutus. Tuul jäi korraga vait ning pöördus siis lõunasse. Kiiresti ujuvad pilved tõusid kõrgemale ja sulasid ära ning nähtavale ilmus kahvatu ja kirgas päike. Pika öise rühkimise järel tuli külm selge koidik. Rändurid jõudsid madalale seljakule, mida kroonisid igivanad astelpõõsad, mille hallikasrohelised tüved näisid olevat ehitatud mägedega ühisest kivist. Nende tumedad lehed hiilgasid ja marjad lõõmasid punaseina tõusva päikese valguses.

Kaugel lõunas nägi Frodo kõrgete mägede tuhme piirjooni, mis näisid nüüd Vennaskonna teele risti ette jäävat. Ahelikust vasakul tõusis kolm tippu: kõrgeim ja lähim nägi välja nagu lumise tipuga kihv, mille suur ja paljas põhjapoolne järsak oli ikka veel enamjaolt varjus, kuid hõõgus päikeselaikudes punakalt.

Gandalf astus Frodo kõrvale ja tõstis käe varjuks silme ette. "Meil on hästi läinud," ütles ta. "Oleme jõudnud selle maa piirile, mida inimesed Astelmaks kutsuvad; siin elas palju haldjaid õnnelikumail aegadel, mil maa nimi oli Eregion. Üheksa kolmatkümmend penikoormat oleme linnulennult maha käinud, kuigi meie jalad on kõndinud palju rohkem verstu. Maa ja ilm muutuvad nüüd pehmemaks, aga võibolla ka sellevõrra ohtlikumaks."

"Ohtlik või mitte, aga õiget päikesetõusu on ikka tore näha," ütles Frodo, heites kapuutsi tagasi ja lastes hommikuvalgusel oma näole langeda.

"Aga mäed on otse meie ees," sõnas Punapõsk. "Me peame olema öösel ida poole pööranud."

"Ei," ütles Gandalf "Aga selgemas valguses näed sa kaugemale ette. Nende tippude taga pöördub ahelik edelasse. Elrondi majas on palju kaarte, aga sina ei visanud neile vist kunagi pilku peale?"

"Viskasin küll, mõnikord," lausus Punapõsk, "aga ma ei mäleta neist kuigi palju. Frodol on sääraste asjade peale parem pea."

"Minul ei ole kaarti tarvis," ütles Gimli, kes oli koos Legolasega üles tulnud ja silmitses kummalisel pilgul enda ees laiuvat maastikku. "Siin on see maa, kus meie isad juba vanast ajast tööd tegid, ja me oleme tagunud nende mägede kuju paljudesse metalli ja kivitöödesse ning paljudesse lauludesse ja lugudesse. Nad seisavad kõrgena meie unelmais: Baraz, Zirak, Shathûr.

Ainult üks kord varem olen ma neid oma teadliku elu jooksul kaugelt näinud, kuid ma tunnen neid ja nende nimesid, sest nende all asub Khazad-dûm, päkapikukaevand, mida nüüd hüütakse Mustaks Auguks, haldja keeles Moriaks. Seal seisab Barazinbar, Punasarv, julm Caradhras, ning tema taga Hõbepiik ja Pilvepea: Celebdil Valge ja Fanuidhol Hall, mida meie hüüame Zirakzigiliks ja Bundushathûriks.

Siin jagunevad Udumäed kaheks ning nende harude vahel asub sügav varjuline org, mida me ei suuda unustada: Azanulbizar, Tumenire org, mida haldjad nimetavad Nanduhirioniks."

"Tumenire oru poole me lähemegi," ütles Gandalf "Kui me ronime üle kuru, mida hüütakse Punasarve Väravaks, Caradhrase kaugemal küljel, siis jõuame Tumenire Treppi mööda sügavale päkapikkude orgu. Seal asub Peegeljärv ning Hõbesoone jõgi saab oma alguse jäistest lätetest."

"Tume on Kheled-zârami vesi," lausus Gimli, "ja külmad on Kibilnâla lätted. Mu süda hüppab mõeldes, et võin neid varsti oma silmaga näha."

"Tehku nende nägemine sulle rõõmu, mu hea päkapikk!" ütles Gandalf "Aga mida sina ka ei teeks, meie ei saa sinna orgu jääda. Me peame minema mööda Hõbesoont alla salajastesse metsadesse ja läbi nende Suure Jõe äärde ja siis..."

Ta vakatas.

"Jab, ja kuhu siis?" küsis Ilo.

"Teekonna lõppu - lõpuks," vastas Gandalf "Me ei saa liiga kaugele ette vaadata. Olgem rõõmsad, et rännaku esimene järk on ilusti läbi saanud. Arvan, et jääme siia puhkama, mitte ainult tänaseks päevaks, vaid ka ööks. Siin Astelmal on tervislik õhk. Palju kurja peab juhtuma sellel maal, enne kui ta lõplikult haldjad unustab, kui nad kord siin on elanud."

"See on tõsi," ütles Legolas. "Kuid selle maa haldjad olid meile, silvani rahvale võõrad ning puud ja rohi ei mäleta neid enam. Ainult kive kuulen ma kurtmas: *sügavalt kaevasid nad meid, kaunilt raiusid nad meid, kõrgele ehitasid nad meid, kuid nad on läinud. Nad on läinud*. Nad suundusid Sadamatesse ammu aega tagasi."

Sel hommikul süütasid nad tule sügavasse nõkku, mida varjasid suured astelpõõsa puhmad, ja

nende õhtuhommikusöök oli lõbusam kui senised. Nad ei kiirustanud pärast einet magama, sest arvasid endal selle jaoks terve öö aega olevat, ega kavatsenud uuesti teele minna enne järgmise päeva õhtut. Ainult Aragorn oli vaikne ja rahutu. Mõne aja pärast jättis ta Vennaskonna ja rändas oosi mööda edasi; seal seisis ta puu varjus, vaadates lõuna ja lääne poole, pea viltu nagu kuulatades. Siis naasis ta lohupervele ja vaatas alla oma naervate ja vestlevate kaaslaste peale.

"Mis lahti, Rühkija?" hüüdis Ilo üles. "Mida sa otsid? Tunned puudust Idatuulest?"

"Ei, seda mitte," vastas mees. "Aga millestki tunnen ma puudust küll. Ma olen palju kordi Astelmal viibinud. Siin ei ela nüüd ühtki rahvast, kuid palju teisi elukaid liigub ringi igal aastaajal, eriti linde. Aga nüüd on kõik vait peale sinu. Ma tunnen seda. Meie ümber pole verstade kaugusel ühtegi heli ja sinu hääl paneb maapinna kajama. Ma ei saa sellest aru."

Gandalf vaatas äkki huvitatult üles. "Mida sa selle põhjuseks pead?" küsis ta. "Kas siin peitub rohkem kui ainult üllatus nelja kääbiku nägemisest, meist ülejäänuist rääkimata, kui siinkandis kahejalgseid nii harva näha ja kuulda saab?"

"Loodan, et see on nii," kostis Aragorn. "Kuid mind on vallanud ärevus ja hirm, mida ma siin enne pole tundnud."

"Siis peame ettevaatlikumad olema," ütles Gandalf "Kui sa tood endaga kaasa rajaleidja, siis on tark tema sõnu tähele panna, eriti kui see rajaleidja on Aragorn. Me peame tasemini rääkima, vaikselt puhkama ja vahi välja panema."

Esimene vahikord oli Jussi käes, kuid Aragorn liitus temaga. Teised jäid magama. Tasapisi kasvas vaikus nii suureks, et isegi Juss tundis seda. Magajate hingamist võis vabalt kuulda. Poni saba vihin ja tema jalgade juhuslikud liigutused muutusid valjuks müraks. Juss kuulis omaenese liikmete kriiksumist, kui ta end pööras. Tema ümber oli surmavaikus ning kõige kohal rippus selge sinine taevas, sellal kui päike idast üles kerkis. Kaugel lõunas ilmus nähtavale tume laik, mis kasvas suuremaks ning tuli põhja poole nagu tuules lendav suits.

"Mis see on, Rühkija? See ei paista pilve moodi," sosistas Juss Aragornile. Mees ei vastanud, vaid vaatas pingsalt taevasse; aga peagi nägi Juss oma silmaga, mis neile ligines. Suure kiiruga lendavad linnuparved tiirlesid ja keerlesid maa kohal, nagu otsiksid midagi, ning tulid kindlalt lähemale.

"Ole paigal ja ära liiguta!" sisistas Aragorn Jussi astelpõõsa varju tõmmates, sest suur hulk linde lõi äkki peaväest lahku ning lendas madalal maa kohal otse seljaku poole. Jussi arvates olid need eriti suurt kasvu varesed. Kui nad neil nii tihedas tungis üle pea lendasid, et must vari nende järel mööda maapinda libises, kostis parve hulgast üks räme kraaksatus.

Aragorn ei tõusnud enne, kui nad olid põhja ja lääne suunas kaugusse kadunud, ning taevas oli jälle selge. Siis kargas ta püsti ning läks ja äratas Gandalfi.

"Mustade vareste parved lendavad üle kogu maa mägede ja Hallvoo vahel," ütles ta, "ja nüüd läksid nad üle Astelma. Nad pole kohalikud, vaid *krebainid* Fangornist ja Nõgimaalt. Ma ei tea, mida nad siit otsivad: võimalik, et lõunas on mingi häda lahti, mille eest nad pagevad; kuid ma arvan, et nad saadeti siia luurele. Olen märganud ka palju haukaid kõrgel taevas lendamas. Ma mõtlen, et peaksime täna õhtul jälle teele asuma. Astelma ei ole meile enam tervislik paik: seda valvatakse."

"Sel juhul valvatakse ka Punasarve Väravat," ütles Gandalf "ja ma ei kujuta ette, kuidas me ilma nende nägemata sinna pääseme. Aga selle üle mõtleme me siis, kui tarvis tuleb. Pimedas teeleasumise suhtes on sul kardetavasti õigus."

"Õnneks ajas meie lõke vähe suitsu ja oli madalaks põlenud enne kui *krebainid* tulid," sõnas Aragorn. "Peame selle kustutama ja mitte uuesti süütama."

"No kas see pole alles nuhtlus!" ütles Punapõsk. Uudised tule kustutamise ja õhtuse teelemineku kohta olid temani jõudnud niipea, kui ta hilisel pärastlõunal silmad avas. "Ja kõik mingisuguse vareseparve pärast! Mina lootsin täna õhtul tõeliselt head söömaaega: näiteks midagi kuuma."

"Noh, loota võid sa ka edaspidi," ütles Gandalf "Sul võib ees seista nii mõnigi ootamatu pidusöök. Mina isiklikult sooviksin rahus piipu tõmmata ja jalgu soojendada. Ühes asjas võib igatahes kindel olla: lõuna pool läheb ilm soojemaks."

"Kui mitte liiga soojaks," pomises Juss Frodole. "Ma hakkan juba arvama, et meil oleks paras aeg ükskord toda Tulipalavat Mäge näha saada ja Teega lõpuni jõuda. Algul ma mõtsin, et see Punasarv siin, või mis ta nimi'nd oligi, ongi seesamune mägi, aga siis rääkis Gimli oma jutu maha. Too päkapikukeel väänab sul keele sõlme!" Kaardid ei öelnud Jussile midagi ning kõik vahemaad ses võõras kandis näisid nii üüratud, et tema arvepidamine läks täiesti sassi.

Kogu selle päeva püsis Vennaskond peidus. Mustad linnud libisesid aeg ajalt neist üle, ent niipea, kui läände kalduv päike punakaks muutus, pöördusid nad lõunasse tagasi. Hämarikus asus Vennaskond teele ja võttis poolenisti ida poole keerates suuna Caradhrasele, mis kumas kauguses kadunud päikese viimastes kiirtes ikka veel punakalt. Taeva tumenedes ilmusid ükshaaval nähtavale valged tähed.

Aragorni juhtimisel sattusid nad heale rajale. Frodole näis see mingi vana tee jäänuste moodi, mis oli kunagi olnud lai ja hästi ehitatud ning viis Astelmalt mäekurule. Täiskuu tõusis üle mägede ja heitis kahvatut valgust, mille paistel kivide varjud olid mustad. Paljud neist paistsid olevat käsitsi töödeldud,

kuigi lebasid nüüd segipaisatuina varemeis kõledal paljal maal.

Oli külm tund enne esimest koidukiirt ning kuu oli madalale vajunud. Frodo vaatas üles taevasse. Äkki nägi või tundis ta varju üle kõrgete tähtede libisemas, nagu oleksid need hetkeks kustunud ja siis jälle põlema lahvatanud. Ta värises.

"Kas sa nägid midagi üle taeva libisemas?" küsis ta sosinal Gandalfilt, kes sammus tema ees.

"Ei, aga ma tundsin seda, mistahes see oli," kostis võlur. "See ei tarvitsenud muud olla, kui ainult õhuke pilveriba."

"Siis liikus see küll kiiresti," pomises Aragorn, "ja mitte koos tuulega."

Sel õhtul ei juhtunud enam midagi. Järgmine hommik koitis isegi selgemini kui eelmine. Aga õhk oli taas jahe ning tuul pöördus jälle ida poole. Nad kõmpisid veel kaks ööd edasi, tõustes kindlalt, kuid aina aeglasemalt mööda käänulist rada küngastele, ning mäed kõrgusid üha lähemal ja lähemal. Kolmandal hommikul seisis Caradhras nende ees, võimas tipp hõbedase lumega kaetud, seinad paljad ja püstloodsed ning tuhmpunased, nagu oleks nad koos kuivanud verega.

Taevas tõmbus tumedamaks ja päike kahvatas. Tuul oli kirdesse pöördunud. Gandalf nuusutas õhku ja vaatas tagasi.

"Talv võtab meie taga hoogu," ütles ta vaikselt Aragornile. "Kõrgustikud põhja pool on valgemad kui enne; lumi katab kaugelt nende õlgu. Täna läheme kõrgele Punasarve Värava poole. Sellel kitsal rajal võivad valvurid meid kergesti märgata ja varitseda, kuid ilmast võib kujuneda hullem vaenlane, kui miski muu. Mida sa nüüd meie sihist arvad, Aragorn?"

Frodo kuulis neid sõnu pealt ning mõistis, et Gandalf ja Aragorn jätkavad väitlust, mis sai alguse kaua aega tagasi. Ta jäi huviga kuulama.

"Ma ei arva meie sihist algusest lõpuni head, nagu sa väga hästi tead, Gandalf," vastas Aragorn. "Ning tuntud ja tundmatud ohud kasvavad teekonna edenedes. Aga me peame edasi minema ja ei ole hea mägede ületamist edasi lükata. Kaugemal lõunas pole kurusid enne Rohani Lõhet. Seda teed ma ei usalda, pärast neid sinu uudiseid Sarumani kohta. Kes teab, kumba poolt hobusekuningate väejuhid nüüd teenivad?"

"Jah, kes teab!" lausus Gandalf. "Aga on veel teine tee, ja mitte üle Caradhrase kuru: pime ja salajane tee, millest me oleme rääkinud."

"Aga ärgem sellest enam rääkigem! Veel mitte. Palun ära ütle teistele midagi, enne kui on selge, et muud võimalust ei ole."

"Me peame otsustama, enne kui edasi läheme," kostis Gandalf.

"Kaalugem siis seda asja mõttes, kuni teised puhkavad ja magavad," ütles Aragorn.

Hilisel pärastlõunal, kui teised oma hommikusööki lõpetasid, läksid Gandalf ja Aragorn koos kõrvale ja jäid Caradhrase poole vaadates seisma. Selle nõlvad olid nüüd tumedad ja sünged ning pea hallis pilves. Frodo vaatas neid, mõeldes, millist teed nad mõtlesid minna. Kui mehed Vennaskonna juurde tagasi tulid, hakkas Gandalf rääkima ning ta sai teada, et nad on otsustanud trotsida ilma ja kõrget kuru. Ta tundis kergendust. Ta ei osanud arvata, milline oli too teine pime ja salajane tee, kuid selle mainiminegi näis Aragorni kohutavat ning Frodo oli rõõmus, et see kõrvale jäeti.

"Nende märkide järgi, mida oleme viimasel ajal näinud," sõnas Gandalf, "kardan ma, et Punasarve Väravat valvatakse; ning samuti on mul kahtlusi selle ilma suhtes, mis meie taga kerkib. Võib lund tulla. Me peame minema nii kiiresti, kui suudame. Isegi sel juhul läheb meil kaks päevateed, enne kui me üles kurule jõuame. Täna õhtul läheb vara pimedaks. Me peame lahkuma nii ruttu, kui te valmis saate."

"Ma annaksin paar sõna nõu, kui tohib," ütles Boromir. "Ma sündisin Valgete Mägede varju all ja tean ühtteist kõrgetes paikades rändamisest. Meid ootab kibe külm, kui mitte midagi hullemat, enne kui me teisel pool alla laskume. Meil pole mõtet nii kiivalt varju hoiduda, et me surnuks külmume. Kui me siit lahkume, kus veel natuke puid ja põõsaid leidub, peab igaüks meist haokubu kaasa võtma, nii suure kui ta kanda jaksab."

"Ja Villu võib võtta natuke rohkem, eks ole, poisu?" sõnas Juss. Poni vaatas teda mornilt.

"Väga hea," ütles Gandalf. "Aga me ei tohi puid kasutada - mitte enne, kui meil on valida tule ja surma vahel."

Vennaskond asus taas esiotsa hea kiirusega teele, kuid peagi muutus nende rada järsuks ja raskeks. Väänlev ja tõusev tee oli paljudes kohtades peaaegu kadunud ning rohkete langenud kividega ummistunud. Kesköökš jõudsid nad suurte mägede jalamile. Kitsas rada keerdus nüüd ümber järsu kaljuseina vasakule, mille kohal kõrgusid nähtamatuna hämaras Caradhrase sünged tiivad; paremale jäi pimeduse laht, kus maa äkitselt sügavasse kuristikku langes.

Nad ronisid suure vaevaga teravast kallakust üles ning peatusid hetkeks selle tipul. Frodo tundis näol pehmet puudutust. Ta sirutas käe välja ja nägi ähmaselt valgeid lumehelbeid oma varrukale langemas.

Nad läksid edasi. Üsna varsti sadas tihedat lund, kogu õhk oli seda täis ning see kippus Frodo silmadesse. Gandalfi ja Aragorni tumedaid kumaras kogusid paar sammu eespool võis vaevu näha.

"See ei meeldi mulle mitte üks põrm," ähkis Juss tema selja taga. "Kenal talvehommikul on lumi tore asi, aga ma oleks saju ajal parema meelega voodis. Ma soovin, et see ports läheks ära Kääbiklasse! Seal oleks rahval selle üle hea meel." Peale Põhjakihelkonna kõrgete nõmmede oli tugev lumesadu Maakonnas haruldane ning seda võeti kui meeldivat sündmust ja võimalust lõbutseda. Ükski elav kääbik (peale Bilbo) ei mäletanud 1311. aasta Julma Talve, mil valged hundid üle külmunud Kangevirde Maakonda tulid.

Gandalf peatus. Tema kapuutsil ja õlgadel lasus tihe lumekiht; ta saabaste ümber ulatus lumi juba pahkluudeni.

"Seda ma kartsingi," ütles ta. "Mida sa selle peale kostad, Aragorn?"

"Mina kartsin ka," vastas Aragorn, "kuid vähem, kui mõnda muud asja. Ma teadsin lumeohtu, kuigi seda sajab nii kaugel lõunas harva, välja arvatud kõrgel mägedes. Aga meie ei ole veel kõrgel; me oleme alles üsna madalal, kus rajad on harilikult aastaringi lahti."

"Võibolla on see Vaenlase sepitsus," ütles Boromir. "Minu maal kõneldakse, et ta võib valitseda torme Varjumägedes, mis seisavad Mordori piiril. Tal on kummalisi võimeid ja palju liitlasi."

"Tema käsi on tõesti pikaks kasvanud," lausus Gimli, "kui ta suudab lume Põhjast siia, kahesaja penikoorma kaugusele meid kiusama ajada."

"Tema käsi on pikaks kasvanud," sõnas Gandalf.

Puhkepeatuse ajal tuul vaibus ja lumesadu hõrenes peaaegu lakkamiseni. Nad kõmpisid jälle edasi. Ent nad polnud läinud rohkem kui sada sülda, kui torm värske raevuga tagasi tuli. Tuul vilistas ja lumi muutus pimestavaks tuisuks. Varsti leidis isegi Boromir, et tal on raske edasi liikuda. Peaaegu kahekorra kokku murtud kääbikud rühkisid pikema rahva taga, kuid oli selge, et nad ei saa jätkuvas lumesaju palju kaugemale minna. Frodo jalad olid tinarasked. Punapõsk jäi teistest maha. Isegi Gimli, nii tugev nagu üks päkapikk võib olla, torises edasi kõmpides.

Korraga jäi Vennaskond seisma, nagu oleksid nad sõna lausumata ühisele otsusele jõudnud. Nad kuulsid enda umber pimeduses võikaid hääli. See võis olla ainult tuule mäng kaljuseina lõhedes ja uuretes, kuid helid kõlasid nagu teravad kriisked ja metsik ulguv naer. Mäenõlvalt hakkas alla veerema kive, vihisedes üle nende peade või partsatades nende kõrvale rajale. Aeg-ajalt kuulsid nad tuhmi mürinat, nagu veereks kusagilt kõrgelt alla tohutu kaljurahn.

"Me ei saa täna kaugemale minna," ütles Boromir. "Kes tahab, võib seda ju tuuleks nimetada, aga ümberringi kostab kohutavaid hääli; ja need kivid on meie pihta sihitud."

"Ma nimetan seda tuuleks," kostis Aragorn. "Aga see ei tee sinu sõnu valeks. Maailmas on palju kurje ja ebasõbralikke asju, mis ei armasta neid, kes kahel jalal käivad, aga ometi pole nad liidus Sauroniga, vaid ajavad omi asju. Mõned on siin maailmas olnud kauem kui tema."

"Caradhrast hüüti Julmaks ja tal oli halb kuulsus," ütles Gimli, "juba palju aastaid tagasi, mil neil maadel polnud Sauronist veel kuuldudki."

"Pole tähtis, kes on vaenlane, kui me ei suuda tema rünnakut tagasi lüüa," lausus Gandalf.

"Aga mida me teha saame?" hüüdis Punapõsk õnnetult. Ta toetus Ilo ja Frodo õlule ning värises.

"Kas jääda siia, kus me oleme, või minna tagasi," vastas Gandalf. "Edasi pole mõtet minna. Kui ma õigesti mäletan, siis läheb rada natuke kõrgemal kaljust lahku ja jookseb laia madalasse ruhiorgu pika raske kallaku põhjas. Seal ei paku miski meile varju lume või kivide - või millegi muu eest."

"Ja kuni torm püsib, pole mõtet tagasi minna," ütles Aragorn. "Teel siia üles pole me kohanud ühtki paika, mis pakuks rohkem varju kui see kaljusein, mille all me praegu oleme."

"Varju!" porises Juss. "Kui see on vari, siis saab ühest seinast ja katusest maja kokku."

Nüüd koondus Vennaskond nii tihedasti vastu kaljut kui sai. Kalju vaatas lõuna poole ja kumerdus all otsas natuke välja, nii et nad lootsid leida sealt mingitki kaitset põhjatuule ja langevate kivide eest. Aga tuulekeerised vingusid nende ümber igas küljes ning lund sadas maha veelgi tihedamate pilvedena.

Nad kössitasid koos, seljad seina vastu. Poni Villu seisis kannatlikult, aga kurvalt kääbikute ees ning varjas neid pisut; kuid peagi tõusis tuisulumi tema õnnaldeni ja jätkas kerkimist. Ilma suuremate kaaslasteta oleks kääbikud üsna varsti täielikult lume alla mattunud.

Frodole tuli suur tukastus peale; ta tundis end kiiresti sooja ja ähmasesse unne uppuvat. Ta arvas, et tuli soojendab ta varbaid ja varjudest teiselt poolt lõket kuulis ta Bilbo häält rääkimas. Minu arust pole su päevik suurem asi, ütles too. *Lumetorm kaheteistkümnendal jaanuaril: selle pärast poleks sul küll tarvis olnud tagasi tulla!*

Aga ma tahtsin puhata ja magada, Bilbo, vastas Frodo pingutusega, tundes end raputatavat ja tuli taas valusasti ärkvele. Boromir oli ta maast lumepesast üles tõstnud.

"See on väikemeeste surm, Gandalf " ütles Boromir. "On mõttetu siin istuda ja oodata, kuni lumi meil üle pea kasvab. Me peame enda päästmiseks midagi ette võtma."

"Anna neile seda," ütles Gandalf sorides paunas ja tõmmates välja nahkplasku. "Üks suutäis igaühele - kõigile. See on väga kallis. See on *miruvor*, Imladrise mõdu. Elrond andis selle mulle meie lahkumisel. Lase ringi!"

Niipea, kui Frodo oli neelanud piisakese sooja ja lõhnavat märjukesest, tundis ta oma südames uut jõudu ning raske roidumus lahkus ta liikmetest. Teised elavnesid samuti ning leidsid värsket lootust ja

elujõudu. Aga lumesadu ei andnud järele. See keerles nende ümber veel tihedamalt kui enne ning tuul puhus valjemini.

"Mida sa tulest arvad?" küsis Boromir korraga. "Nüüd on meil küll valida ainult tule ja surma vahel, Gandalf. Kahtlemata peidab lumi meid varsti kõigi vaenulike silmade eest, aga see ei aita meid."

"Sa võid tuld teha, kui tahad," vastas Gandalf. "Kui siin on piilureid, kes seda tormi õhutavad, siis näevad nad meid ka ilma tuleta."

Aga kuigi nad olid Boromiri nõuande peale kaasa võtnud puid ja tulehakatust, ei jätkunud haldja ega päkapiku oskustest, et säärast leeki kätte saada, mis tuulekeerises püsima jääks või märja puu külge hakkaks. Viimaks võttis Gandalf ise vastumeeli asja käsile. Ta tõstis haokubu korraks kõrgele üles ning käsutades *naur an edraith ammen!* torkas oma saua otsapidi kubusse. Silmapilk paiskus välja suur pahvak siniseid ja rohelisi leeke ning kimp lõi sädemeid pildudes lõkendama.

"Kui siin on mõni nägija, siis vähemalt mina olen neile paljastatud," ütles ta. "Kirjutasin *Gandalf on siin* niisuguste märkidega, mida osatakse lugeda Kaljulõhest Anduini suudmeteni."

Aga Vennaskond ei hoolinud enam piilureist või vaenulikest silmadest. Nende südamed rõõmustasid tulevalgust nähes. Puud põlesid lõbusasti ning kuigi lumi ümberringi susises ja sulaloigud nende jalge alla roomasid, soojendasid nad rõõmsalt leegi ääres käsi. Seal nad seisid, kühmutõmbunuina ringis ümber väikeste tantsisklevate ja vuhisevate leekide. Nende väsinud ja ärevil nägudel kumas punane valgus; nende selja taga oli öö nagu must sein.

Aga puud põlesid kiiresti ja lund langes ikka veel.

Lõke vajus madalaks ja sellele heideti viimane kubu. "Öö on vana," ütles Aragorn. "Koidik pole enam kaugel."

"Kui ükski koidik suudab neist pilvedest läbi murda," torises Gimli. Boromir astus ringist välja ja vaatas üles musta taevasse. "Lumi jääb hõredamaks," sõnas ta, "ja tuul vaiksemaks."

Frodo heitis väsinult pilgu pimedast alla langevaile helvestele, mis korraks heledalt kustuva tule valguses välgatasid, aga pikka aega ei leidnud ta ühtki märki nende loidumisest. Siis äkki taipas ta läbi pealetikkuva une, et tuul on tõesti vaibunud ning helbed suuremad ja harvemad. Aegamisi kerkis taevasse hämar valgus. Viimaks lakkas lumesadu täiesti.

Valguse tugevnedes ilmus nähtavale vaikne, otsekui surilinaga kaetud maailm. Nende pelgupaiga all olid valged kühmud ja kuplid ning vormitud sügavikud, mille alla nende rada täiesti ära kadus; aga kõrgustikud üleval peitusid paksudesse pilvedesse, mis olid ikka veel ähvardavast lumest rasked.

Gimli vaatas üles ja raputas pead. "Caradhras pole meile andestanud," ütles ta. "Tal jätkub veel palju lund meile kaela paisata, kui me edasi läheme. Mida rutem me alla tagasi saame, seda parem."

Sellega olid kõik nõus, kuid nende taandumine oli nüüd keeruline. See võis ka täiesti võimatuks osutuda. Ainult mõni samm nende tuleasemest eemal lasus maas mitme jala paksune lumekiht, kõrgem kui kääbikute pead; mõnes paigas oli tuul selle kalju vastu tohutuisse hangedesse kuhjanud.

"Kui Gandalf läheks heleda tulega kõige ees, võiks ta teile raja vabaks sulatada," ütles Legolas. Torm ei valmistanud talle erilist peavalu ning üksnes temal kogu Vennaskonnast oli süda kerge.

"Kui haldjad suudaksid üle mägede lennata, võiksid nad päikese siia tuua, et meid päästa," vastas Gandalf "Aga mul on muudki tegemist. Ma ei saa lund sulatada."

"Hüva," lausus Boromir, "kui pea ei lõika, siis peavad jalad lõikama, nagu minu kodumaal öeldakse. Tugevaim meist peab teed otsima. Vaadake! Kuigi praegu on kõik lumega kaetud, keeras meie rada üles tulles ümber selle kaljurünga. Seal hakkas lumi meid esimest korda vaevama. Kui me selle kohani välja jõuaksime, siis läheks võib-olla tagapool kergemaks. See ei paista olevat kaugemal kui sada sülda."

"Siis kaevame sinnani raja lahti, sina ja mina!" ütles Aragorn.

Aragorn oli Vennaskonnas kõige pikem, aga Boromir, küll veidi madalamat kasvu, oli laiem ja tugevama kehaehitusega. Tema juhtis teed ning Aragorn järgnes talle. Nad hakkasid aeglaselt liikuma ning rassisid peagi kõvasti. Kohati oli lumi rinnakõrgune ning tihti paistis Boromir oma suurte kätega pigem ujuvat või kaevavat kui kõndivat.

Legolas vaatas neid veidi aega naeratusega huulil ning pöördus siis teiste poole. "Tugevaim peab teed otsima, ütlete teie? Aga mina ütlen: las künnimees künnab, aga ujumise jaoks otsi saarmas ning kergeks jooksuks üle rohu ja lehtede või üle lume - haldjas."

Seda öelnud, hüppas ta kärmelt edasi ning Frodo märkas justkui esimest korda, kuigi oli seda kaua teadnud, et haldjal ei olnud saapaid, vaid ainult kerged kingad, mida ta alati kandis, ning tema jalad ei jätnud lumele pea aegu mingeid jälgi.

"Ela hästi!" hüüdis ta Gandalfile. "Ma lähen päikest otsima!" Siis sööstis ta paigast, nagu jookseks ta kindlal liival, jõudis peagi rühmavatele meestele järele, lehvitas neile möödudes, tõttas eemale ning kadus ümber kaljunurga.

Teised kössitasid oodates koos ja vaatasid, kuidas Boromir ja Aragorn suures valguses tillukesteks mustadeks täppideks kahanevad. Viimaks kadusid ka nemad silmist. Aeg venis. Pilved laskusid madalamale ning üksikud lume helbed keerlesid jälle alla.

Võis mööduda tund, kuigi aeg tundus märksa pikem olevat, ning siis nägid nad Legolast tagasi tulevat. Samal ajal ilmusid Boromir ja Aragorn kaugel käänaku tagant nähtavale ning rühkisid üle

nõlva tagasi.

"Noh," hüüdis Legolas üles joostes, "päikest ma just kaasa ei toonud. Tema rändab Lõuna sinistel väljadel ning väike lumevanik sel pisikesel Punasarve kingul ei huvita teda üldse. Aga ma tõin kaasa lootuskiire neile, kes peavad omil jalul kõndima. Kõigist suurim tuisuvaal on just tolle käänaku taga ning meie Tugevad Mehed pidid peaaegu selle alla mattuma.

Nad kaotasid lootuse, kuni ma tagasi tulin ja ütlesin, et hang pole palju laiem kui sein. Ja teisel pool jääb lumi äkki vähemaks ning allpool pole seda rohkem, kui vaid valge linik kääbiku varvaste jahutamiseks."

"Seda ma ütlesingi!" urises Gimli. "See polnud harilik torm. See on Caradhrase kuri tahe. Ta ei armasta haldjaid ega päkapikke ning see hang puhuti sinna selleks, et meie põgenemisteed ära lõigata."

"Aga õnneks on sinu Caradhras unustanud, et teil on inimesed kaasas," ütles Boromir, kes samal ajal üles jõudis. "Ja kanged inimesed veel pealegi, kui nii võib öelda; kuigi väiksemad mehed labidatega oleksid ehk rohkem asja eest olnud. Ometi lükkasime me läbi valli raja vabaks ning kõik teised võivad selle eest tänulikud olla, kes ei suuda joosta sama kergesti kui haldjad."

"Aga kuidas me sinna alla saame, isegi kui te olete hange läbi lõiganud?" küsis Punapõsk, öeldes välja kõigi kääbikute mõtte.

"Ärge kaotage lootust!" ütles Boromir. "Ma olen väsinud, aga mul on siiski veidi jõudu järel, ja Aragornil nõndasamuti. Me kanname väikest rahvast seljas. Teised peavad kahtlemata ise meie järel käimisega hakkama saama. Tule, isand Peregrin! Ma teen sinuga algust."

Ta tõstis kääbiku üles. "Ripu ise mul seljas! Mul läheb käsi tarvis," ütles ta ja astus edasi. Aragorn tuli Iloga tema järel. Punapõsk pani tema jõudu imeks, nähes läbipääsu, mille mees oli enne lahti kaevanud, kasutamata muid tööriistu peale oma suurte kämmalde. Isegi nüüd, koorem seljas, tegi ta järgnejate jaoks rada laiemaks, lükates edasi minnes lund kõrvale.

Viimaks jõudsid nad suure hangeni. See oli heidetud üle mägiraja nagu järsk ja ootamatu müür, ning selle hari, terav nagu noaga lõigatud, sirutus kaks korda nii kõrgele kui Boromiri pikkus; aga selle keskelt oli läbi murtud rada, mis tõusis ja langes nagu sild. Ilo ja Punapõsk pandi teisel pool maha ning nad jäid koos Legolasega ülejäänud Vennaskonna saabumist ootama.

Mõne aja pärast tuli Boromir Jussi kandes tagasi. Tema taga astus kitsal, ent nüüdseks hästi sisse tallatud rajal Gandalf juhtides Villut, kelle seljas kandami otsas turnis Gimli. Viimasena tuli Aragorn, Frodo kukil. Nad läksid läbi väljapääsu, ent vaevalt oli Frodo maapinda puudutanud, kui sügava mürinaga veeres alla kivivaring ja libisev lumi. Lumepihu lõi Vennaskonna pooleldi pimedaks, kui nad kalju vastas küürutasid, ning kui õhk taas selgines, nägid nad, et rada nende taga on sulgunud.

"Aitab, aitab!" hüüdis Gimli. "Me läheme nii kähku, kui suudame!" Ja tõepoolest paistis selle viimase hoobiga mäe õelus otsa saavat, nagu oleks Caradhras rahul, et sissetungijad on tagasi löödud ega söanda uuesti proovida. Lumeähvardus hajus, pilved hakkasid rebenema ja valgus muutus selgemaks.

Nagu Legolas oli teatanud, leidsid nad, et lumi muutub sedamööda järjest õhemaks, mida madalamale nad laskuvad, nii et isegi kääbikud võisid omal jalal vantsida. Varsti seisid nad kõik taas tolle järsu nõlva lamedal eendil, kus eile õhtul esimesi lumehelbeid tunda said.

Hommik oli üsna kaugele edenenud. Nad vaatasid kõrgustikult üle madalamate maade tagasi lääne poole. Eemal mägede jalamil laiuval küngastikul paistis too nõgu, kust nad mäekurule rühkima hakkasid.

Frodo jalad valutasid. Ta oli üdini külmunud ja näljane ning tema pea lõi pööritama, kui ta pika ja valulise laskumise peale mõtles. Frodo silme ees ujusid mustad täpid. Ta nühkis neid, aga täpid ei kadunud. Kaugel temast allpool, ent ometi kõrgel eelmägede kohal, keerlesid õhus tumedad punktid.

"Jälle linnud!" hüüdis Aragorn madalamale osutades.

"Midagi pole parata," ütles Gandalf "Olgu nad head või halvad, või ärgu olgu neil meiega üldse mingit pistmist, me peame kohe alla minema. Me ei jää isegi mitte Caradhrase jalamil uut ööd ootama!"

Külm tuul puhus nende taga, kui nad Punasarve Väravale selja pöörasid ja väsinult nõlvast alla komberdasid. Caradhras oli nad tagasi löönud.

4. PEATÜKK
Rännak pimeduses

Oli õhtu ning hall valgus hakkas taas kiiresti tuhmuma, kui nad ööseks peatuma jäid. Nad olid väga väsinud. Mägesid looritas süvenev hämarus ja tuul oli külm. Gandalf jagas igaühele veel ühe suutäie Kaljulõhe *miruvori*. Kui nad olid pisut söönud, kutsus ta kokku nõupidamise.

"Me ei saa täna öösel muidugi edasi minna," ütles ta. "Rünnak Punasarve Väravale on meid välja kurnanud ja me peame siin veidi puhkama."

"Ja kuhu me siis läheme?" küsis Frodo.

"Meie reis ja kohustus on ikka veel ees," vastas Gandalf "Meil pole muud valikut, kui edasi minna või Kaljulõhele tagasi pöörduda."

Punapõse nägu lõi Kaljulõhe mainimise peale särama; Ilo ja Juss vaatasid lootusrikkalt üles. Aga Aragorn ja Boromir ei andnud oma tunnetest märku. Frodo näis murelik.

"Ma soovin, et oleksin seal tagasi," ütles ta. "Aga kuidas ma saan ilma häbita tagasi minna - kui ehk ainult siis, kui pole tõesti ühtki teist teed ja me oleme juba kaotanud?"

"Sul on õigus, Frodo," ütles Gandalf "tagasiminek on kaotuse tunnistamine ja veel suurema kaotuse vastuvõtmine. Kui me nüüd tagasi pöördume, siis peab Sõrmus sinna jääma: me pole võimelised seda uuesti välja saatma. Siis satub Kaljulõhe varem või hiljem piiramisrõngasse ning pärast lühikest kibedat aega see hävitatakse. Sõrmusevaimud on surmavad vaenlased, aga nad on ainult varjud sellest jõust ja õudusest, mille nad siis saavutaksid, kui Valitsev Sõrmus taas nende isanda käes oleks."

"Siis peame me edasi minema, kui selleks tee leidub," ütles Frodo ohates. Juss muutus uuesti süngeks.

"On üks tee, mida võiksime proovida," ütles Gandalf. "Arvasin algusest peale, kui ma seda reisi kavandasin, et me peame seda proovima. Kuid see ei ole meeldiv tee ning ma pole sellest varem Vennaskonnale rääkinud. Aragorn oli selle vastu, kuni me polnud vähemalt katsunud üle mägede minna."

"Kui see on hullem kui Punasarve Värav, siis peab see tõesti hull olema," ütles Ilo. "Räägi meile kõik ära, et saaksime kohe kõige halvema teada."

"Tee, millest ma räägin, viib meid Moria kaevandustesse," ütles Gandalf Ainult Gimli tõstis pea; tema silmis lõi lõõmama tuli. Teiste peale langes hirm juba selle nime nimetamisel. Isegi kääbikud tundsid seda paika vaid ebamääraste õudusjuttude järgi.

"Tee viib meid Moriasse, aga kuidas saame me loota, et see meid ka Moriast välja viib?" küsis Aragorn tumedalt.

"See nimi tähendab kurja," ütles Boromir. "Ma ei näe vajadust sinna minna. Kui me ei saa minna üle mägede, siis rännakem lõuna poole, kuni jõuame Rohani Lõheni, kus inimesed on minu rahva vastu sõbralikud, ja valigem see tee, mida mööda ma siia tulin. Samuti võime me sealt mööduda ja minna üle Rauajõe Pikkranda ja Lebennini, ja jõuda nii Gondorisse läbi mereäärsete alade."

"Asjad on sellest saadik muutunud, kui sa põhja tulid, Boromir," vastas Gandalf "Kas sa ei kuulnud, mida ma sulle Sarumani kohta rääkisin? Temaga on mul omad asjad ajada, kui kõik see läbi saab. Aga Sõrmus ei tohi Raudlinna lähedusse sattuda, kui seda saab mingilgi kombel vältida. Rohani Lõhe on meie jaoks suletud, kuni me koos Kandjaga käime.

Pikemat teed ei saa me endale ajapuudusel lubada. Me võiksime säärase reisi peale kulutada terve aasta ja minna läbi paljude maade, mis on tühjad ja varjupaikadeta. Ometi pole need ohutud. Nii Sarumani kui Vaenlase silmad valvavad neid. Kui sa põhja tulid, Boromir, olid sa Vaenlase silmis vaid üksik rändaja Lõunast ning tema jaoks tähtsusetu: tema meel tegeles Sõrmuse otsimisega. Aga nüüd lähed sa tagasi kui Sõrmuse Vennaskonna liige ning oled ohus senikaua, kuni jääd meiega. Oht kasvab iga penikoormaga, mida kaugemale me lageda taeva all lõuna suunas läheme.

Kardan, et alates meie avalikust katsest mäekuru ületada on meie olukord veelgi meeleheitlikum. Meil ei ole kuigi palju lootust, kui me ruttu mõneks ajaks ei kao ja oma jälgi ei varja. Seepärast soovitan ma minna mitte üle mägede ega nende ümber, vaid mägede alt. See on rada, mida Vaenlane meilt viimasena ootab."

"Me ei tea, mida ta ootab," lausus Boromir. "Ta võib valvata kõiki teid, tõenäolisi ja ebatõenäolisi. Sellisel juhul oleks Moriasse minek otse lõksu jalutamine, vaevalt parem Musta Kantsi enese väravale koputamisest. Moria nimi on must."

"Sa räägid sellest, mida sa ei tea, kui võrdled Moriat Sauroni kindlusega," vastas Gandalf "Ma olen teist ainsana Musta Isanda koobastes viibinud, ja sedagi ainult tema vanemas ja väiksemas elupaigas Dol Gulduris. Need, kes astuvad läbi Barad-dûri väravate, ei tule enam tagasi. Aga ma ei juhiks teid Moriasse, kui meil poleks lootust sealt jälle välja tulla. Kui seal leidub orke, siis on tõsi, et meil võib täbarasti minna. Aga enamus Udumägede orkidest kihutati laiali või hävitati Viie Väe Lahingus. Kotkad teatavad, et orkid kogunevad taas kaugelt kokku, aga võib loota, et Moria on ikka veel vaba.

On isegi võimalus, et seal on veel päkapikke ning et mõnes nende isade sügavas kojas leiame me Fundini poja Balini. Ent kuidas ka ei läheks, peame käima neid radu, mida vajadus valib."

"Käin neid koos sinuga, Gandalf!" ütles Gimli. "Lähen ja otsin üles Durini kojad, mis seal ka ei ootaks - kui sa leiad need uksed, mis on suletud."

"Väga hea, Gimli!" lausus Gandalf "Sa julgustad mind. Asume koos peidetud uksi otsima. Ja me tuleme sealt läbi. Päkapikkude varemeis on päkapiku pead raskem segi ajada kui haldja või inimese või kääbiku oma. Ometi pole see mul esimene kord Morias viibida. Otsisin seal Thráini Thróri poega pärast tema kadumajäämist. Ma läksin läbi ja tulin jälle elavana välja!"

"Minagi läbisin kord Tumenire Värava," ütles Aragorn vaikselt, "ent kuigi ka mina välja tulin, on mu mälestus sellest väga halb. Ma ei taha enam teist korda Moriasse sattuda."

"Ja mina ei taha sinna isegi esimest korda sattuda," ütles Punapõsk.

"Ega mina," pomises Juss.

"Muidugi mitte!" lausus Gandalf. "Kes tahakski? Aga küsimus on selles, kes mulle järgneb, kui mina teid sinna juhin?"

"Mina!" ütles Gimli innukalt.

"Mina ka," sõnas Aragorn raskelt. "Sina järgnesid minu juhtimisele pea aegu hukuni lumetormis ega öelnud pärast ühtki laitvat sõna. Nüüd järgnen mina sulle - kui see viimane hoiatus sind ei liiguta. Ma ei mõtle praegu Sõrmust ega meid teisi, vaid sind, Gandalf Ja ma ütlen sulle: hoia end, kui sa Moria väravast sisse astud!"

"Mina ei lähe," ütles Boromir, "mitte enne, kui kogu Vennaskonna hääl minu vastu on. Mida Legolas ja väike rahvas ütlevad? Sõrmusekandja häält peab ju ometi kuulda võtma?"

"Mina ei taha Moriasse minna," ütles Legolas.

Kääbikud ei öelnud midagi. Juss vaatas Frodo poole. Viimaks hakkas Frodo rääkima. "Ma ei taha minna," sõnas ta, "aga samuti ei taha ma Gandalfi soovitusest keelduda. Ma palun, et me ei hääletaks enne, kui oleme öö ära maganud. Gandalf saab oma hääled kergemini hommikuvalguses kui selles külmas pimeduses. Kuidas küll tuul ulub!"

Nende sõnade järel vajusid kõik mõttesse. Nad kuulsid tuult vihisemas kaljude ja puude vahel ning nende ümber tühjas öös kostis ulgumist ja hala.

Äkki kargas Aragorn jalule. "Kuidas küll tuul ulub!" hüüdis ta. "See ulub hundihäälega. Vargid on üle mägede läände tulnud!"

"Kas me peame tõesti hommikuni ootama?" ütles Gandalf "Läks nii, nagu ma ütlesin. Jaht on käimas! Isegi kui me elame koiduni, kes julgeks nüüd öisel ajal lõuna poole minna, kui metsikud hundid tal kannul on?"

"Kui kaugel on Moria?" küsis Boromir.

"Minu mäletamist mööda jäi uks Caradhrasest edelasse, linnulennult umbes kakskümmend versta ja hundijooksult võibolla kolmkümmend," vastas Gandalf kibedalt.

"Siis läheme võimaluse korral teele niipea, kui valgeneb," lausus Boromir. "Hunti kuulda on hullem kui orki karta."

"Tõsi!" ütles Aragorn mõõka tupes lõdvaks lastes. "Aga kus varg nuusib, seal ork luusib."

"Oleksin pidanud Elrondi nõu kuulda võtnud," pomises Punapõsk Jussile. "Ma ei ole nagunii suurem asi. Minus pole küllalt palju Brandobras Möirahärja verd: see ulg paneb mu vere tarretama. Ma ei ole. ennast iialgi nii viletsasti tundnud."

"Minu süda on lausa varvaste juures väljas, isand Punapõsk," ütles Juss.

"Aga nad pole meid veel ära söönd ja meie hulgas on paar turskemat selli. Mis seda vana Gandalfi ka ei ootaks, aga hundi kõht see küll ei ole,"

Et öösel ennast kaitsta, ronis Vennaskond väikese künka tipule, mille all nad olid end varjanud. Seda kroonis salk vanu jändrikke puid, mille ümber laius katkine ring kivirahne. Selle keskel süütasid nad lõkke, sest polnud loota, et pimedus ja vaikus aitaks neil oma jälgi küttiva karja eest varjata.

Nad istusid umber tule ning need, kes ei valvanud, tukastasid rahutut und. Vaene poni Villu värises ja higistas oma kohal. Hundiulg kostis nüüd igal pool nende ümber, mõnikord lähemal ja mõnikord kaugemal. Ööpimeduses paistis palju hiilgavaid silmi üle künkaserva piilumas. Mõned julgesid isegi kiviringini tulla. Augus sõõri servas võis näha seismas tumedat hundikogu, kes neid silmitses. Eluka kõrist paiskus vappumapanev ulg, nagu oleks ta pealik, kes oma karja rünnakule kutsub.

Gandalf tõusis ja astus ette, hoides oma keppi kõrgel. "Kuula, Sauroni Peni!" hüüdis ta. "Gandalf on siin. Lase jalga, kui su nahk sulle armas on! Ma kärsatan su ära sabast koonuni, kui sa selle ringi sisse tuled."

Hunt urises ning sööstis pika hüppega nende poole. Samal hetkel kõlas terav tinin. Legolas oli oma noole lendu lasknud. Kostis õudne röögatus ning hüppav kogu varises maapinnale, haldjanool kõris. Varitsevad silmad sulgusid. Gandalf ja Aragorn astusid edasi, kuid küngas oli lage; küttiv kari oli põgenenud. Pimedus nende ümber muutus vaikseks ning ohkav tuul ei toonud nendeni ühtki huiget.

Öö oli vana ning kahanev kuu vajus läände, kumades tujukalt läbi pilvelõhede. Korraga ehmus Frodo unest üles. Ilma ühegi hoiatuseta puhkes laagri ümber raevukas ja metsik ulgumine. Suur vargide vägi oli vaikselt ühte kogunenud ning ründas neid nüüd igast küljest korraga.

"Visake puid tulle!" karjus Gandalf kääbikutele. "Tõmmake mõõgad välja ja seiske seljad vastakuti!"

Kui värske puu põlema süttis, nägi Frodo hüplevas valguses palju halle kogusid üle kiviringi karglemas. Neid tuli veel ja veel. Aragorn torkas mõõga läbi ühe tohutu suure juhi kõri; laia kaarega

niitis Boromir maha teise pea. Nende kõrval seisis harkisjalu Gimli ja vehkis oma päkapiku kirvega. Legolase vibu vingus.

Hubisevas tulekumas näis Gandalf korraga pikemaks kasvavat: ta tõusis üles, suur ähvardav kogu justkui mõne iidse kuninga kivikuju künkaharjal. Kummardudes nagu pilv, võttis ta lõkkest põleva oksa ja sammus huntidele vastu. Nad taandusid tema ees. Ta tõstis leegitseva haru kõrgele õhku. Korraga lahvatas sellest valge kiirgus nagu välk ning tema hääl kõmises kui kõu.

"Naur an edraith ammen! Naur dan i ngaurhoth!" hüüdis ta.

Kostis kärinat ja raginat ning puu tema kohal puhkes pimestavate leekide õitesse ja lehtedesse. Tuli kandus ladvalt ladvale. Kogu küngast kroonis ere valgus. Kaitsjate mõõgad ja noad hiilgasid ja välkusid. Legolase viimane nool süttis lennates põlema ning tungis lõkendades suure hundipealiku südamesse. Kõik teised põgenesid.

Aegamisi tuli kustus, jättes endast järele vaid langeva tuha ja sädemed; kibe suits tuprus põlenud tüvede kohal ja kandus tumedana künkalt minema, kui esimene koiduvalgus ähmaselt hiilgama lõi. Vaenlased olid purustatud ega tulnud enam tagasi.

"Mis ma sulle ütlesin, isand Punapõsk?" sõnas Juss mõõka tuppe torgates. "Hundid teda ei saa. See oli üks vägev silmadeavaja! Oleks mul peaaegu juuksed peast ära kõrvetand!"

Kui hommik täiesti valgeks läks, polnud huntidest enam mingit märki ning nad otsisid asjatult nende surnukehi. Võitlusest ei olnud jäänud muud jälge peale söestunud puude ja Legolase noolte künkatipul. Kõik olid rikkumata peale ühe, mille ots oli murdunud.

"Seda ma kartsingi," ütles Gandalf "Need ei olnud harilikud hundid, kes kõnnumaal toitu jahivad. Sööme kiiresti ja läheme!"

Päeval muutus ilm jälle, nagu oleks see mõne jõu valitsuse all, millel lumest enam kasu polnud, kuna nad kurult taganesid - sellise jõu all, mis tahtis nüüd saada selget valgust, et kõik kõnnul liikuv juba kaugelt näha oleks. Tuul oli öö jooksul põhjast loodesse pööranud ning jäi nüüd vaiki. Pilved kadusid lõuna poole ja taevas oli klaar, kõrge ja sinine. Kui nad lahkumisvalmina künkanõlval seisid, kumas üle mäetippude kahvatu päevavalgus.

"Me peame enne loojangut usteni jõudma," ütles Gandalf "või me ei jõua sinna üldse. See pole kaugel, kuid meie tee võib olla käänuline, sest siin ei oska Aragorn meid juhtida; ta on harva sellel maal kõndinud ning mina olen vaid ühel korral Moria läänemüüri all seisnud, ja see oli hulk aastaid tagasi.

Seal ta on," lausus Gandalf, osutades eemale kagu poole, kus mägede nõlvad järsult oma jalamil lasuvatesse varjudesse langesid. Kaugusas võis ähmaselt näha paljaste kaljude rida ning nende keskel, kõrgemana kui teised, üht suurt halli seina. "Kurult ära tulles juhtisin ma teid lõuna poole ja mitte tagasi lähtekohta, nagu mõned teist on ehk märganud. Hea, et ma nõnda tegin, sest nüüd on meil mitu versta vähem minna ja meil on kiire. Lähme!"

"Ma ei tea, mida loota, " lausus Boromir süngelt, "kas seda, et Gandalf leiaks, mida ta otsib, või et kaljuni jõudes leiame me väravad igaveseks kadunud olevat. Kõik võimalused paistavad halvad olema ning seina ja huntide vahele jäämine kõige tõenäolisem. Hakkame minema!"

Gimli kõndis nüüd ees võluri kõrval, nii agar oli ta Moriasse jõudma. Koos juhtisid nad Vennaskonda tagasi mägede suunas. Ainus vana tee Moriasse lääne poolt oli kulgenud piki Sirannoni jõge, mis voolas välja kaljude jalamilt uste asupaiga lähedal. Ent kas oli Gandalf eksinud või maa viimastel aastatel muutunud, kuid nad ei leidnud jõge sealt, kust teda otsisid - paar versta oma laagrist lõuna pool.

Hommik kaldus juba lõunasse ning ikka veel uitas ja koperdas Vennaskond punaste kivide viljatul pinnal. Nad ei näinud kusagil helkivat vett ega kuulnud selle häält. Kõik oli paljas ja kuiv. Nende südamed lõid vankuma. Nad ei näinud ühtki elavat asja ning taevas polnud ühtki lindu, ent mida tooks öö, kui nad sel puustusmaal tema kätte jääksid, seda ei julgenud keegi mõelda.

Äkki hõikas ette rutanud Gimli taganttulijaid. Ta seisis väikesel kühmul ja osutas paremale. Kohale kiirustades nägid nad enda ees kitsast sügavat vagu. See oli tühi ja vaikne ning vaevaline veenire voolas selle põhjas pruunide ja punaseplekiliste kivide vahel; nõva lähemal küljel oli rada, vilets ja katkine, mis otsis teed vana maantee lagunenud müüride ja kivisillutise vahel.

"Ahaa! Viimaks ometi!" hüüdis Gandalf "Siin see jõgi jooksiski: nad kutsusid teda Sirannoniks, Väravajõeks. Aga mis veega juhtunud on, seda ei oska ma arvata; vanasti oli see kiire ja vali. Tulge! Me peame kiirustama, muidu jääme hilja peale."

Vennaskond oli väsinud ja nende jalad valutasid, kuid nad rühkisid jonnakalt palju versti mööda konarlikku ja käänulist sihti. Päike hakkas keskpäevast läände kalduma. pärast lühikest peatust ja kiiret einet läksid nad jälle edasi. Nende ees kõrgusid mäed, kuid nende rada kulges sügaval orus ja nii nägid nad vaid ülemisi nõlvu ja kaugeid idapoolseid tippe.

Viimaks jõudsid nad terava käänakuni. Seal keeras tee, mis oli kaldunud lõunasse sängi serva ja vasakut kätt jääva järsu perve vahel, taas ida poole. Ümber nurga minnes nägid nad enda ees murdunud ja hambulise tipuga madalat kaljut, umbes neli sülda kõrge. Üle selle tilkus vesi läbi laia lõhe, mille oli nähtavasti uuristanud kunagine tugev ja rohkeveeline kosk.

"Asjad on tõesti muutunud!" ütles Gandalf "Aga koha suhtes pole kahtlust. See on kõik, mis on alles Astmejoast. Kui ma õieti mäletan, läks selle kõrvalt üles kivisse raiutud trepp, aga peatee pöördus vasakule ja kulges mitme tiiruga üles kaljutipule. Kose taga oli vanasti madal org kuni Moria Müürini ning Sirannon voolas läbi selle kõrvuti teega. Lähme vaatame, mismoodi seal praegu välja näeb!"

Nad leidsid kiviastmed raskusteta ning Gimli tormas kiiresti neist üles, Gandalf ja Frodo kannul. Tippu jõudes nägid nad, et ei saa seda teed kaugemale minna, ning Väravajõe kuivamise põhjus tuli ilmsiks. Nende selja taga täitis loojuv päike külma läänetaeva kuldse helgiga. Nende ees laius tume vaikne järv. Ei taevas ega päikeseloojang peegeldunud selle mornil pinnal. Sirannon oli tammiga suletud ning kogu oru täitnud. Kurjaendelise vee taga kõrgusid tohutud kaljud, nende karmid näod kalkusid kustuvas valguses: lõplikud ja möödapääsmatud. Frodo ei näinud mingit märki väravast või sissekäigust, ei mingit lõhet ega pragu tigedalt põrnitsevas kivis.

"Seal seisab Moria Müür," ütles Gandalf üle vee osutades. "Ja kunagi seisis seal Värav, Haldjauks Astelma maantee lõpus, mida mööda me oleme tulnud. Aga see tee on suletud. Kellelgi Vennaskonnast pole vist isu hilja õhtul üle selle sünge vee ujuda. See näeb haiglane välja."

"Me peame leidma tee ümber põhjakalda," ütles Gimli. "Vennaskonna esimene ülesanne on ronida üles mööda pearada ja vaadata, kuhu see meid viib. Isegi kui siin ei oleks järve, ei saaks me oma koormaponi sellest trepist üles tuua."

"Igal juhul ei saa me vaest looma kaevandustesse kaasa võtta," sõnas Gandalf "Tee mägede all on pime ning seal leidub kitsaid ja järske paiku, mida mööda tema käia ei saa, kui ka meie selleks võimelised oleme."

"Vaene vana Villu!" ütles Frodo. "Selle peale ma ei mõelnud. Ja vaene Juss! Ei tea, mida tema ütleb?"

"Mul on kahju," sõnas Gandalf "Vaene Villu oli hea kaaslane ja mu süda valutab teda nüüd tagasi saates. Oleksin reisinud kergemini ega looma kaasa võtnud, vähemalt mitte seda, keda Juss nii väga armastab, kui oleksin saanud oma tahtmist mööda talitada. Kartsin algusest saadik, et oleme sunnitud seda teed minema."

Päev jõudis lõpule ja külmad tähed vilkusid taevas ehakuma kohal, kui Vennaskond suurima võimaliku kiirusega nõlvast üles ronis ja järve kaldale jõudis. See ei paistnud ka kõige laiemas kohas olevat laiem kui paar-kolmsada sülda. Kui kaugele järv lõuna poole ulatus, seda nad kaduvas valguses ei näinud, aga põhjatipp polnud nende asukohast kaugemal kui kolmveerand versta ning orgu sulgevate kiviseljakute ja veepiiri vahel oli vaba maariba. Nad kiirustasid edasi, sest neil oli veel verst või paar minna, enne kui nad jõudsid tollesse paika kaugemal kaldal, kuhu Gandalf minna soovis; ning uks oli neil ikka veel leidmata.

Järve põhjatippu jõudes sattusid nad kitsale ojale, mis nende tee kinni pani. See oli roheline ja seiskunud, nagu sirutuks limane käsivars sulguvate küngaste poole. Gimli rühkis kartmatult edasi ja leidis, et vesi on madal ega ulatu pahkluudest kõrgemale. Nad järgnesid talle hanereas, otsides ettevaatlikult teed, sest rohtukasvanud lompide põhjas olid libedad kivid ja jalgealune oli reetlik. Frodo värises vastikusest, kui tume sogane vesi ta jalgu puudutas.

Kui Juss Vennaskonnast viimasena Villut teisel pool asuvale kuivale pinnale aitas, kostis vaikne heli: vihin, millele järgnes lopsatus, nagu oleks kala vee tüünet pinda häirinud. Kiiresti ümber pöördudes nägid nad kaduvas valguses varjudest mustaservalist virvendust: suured ringid jooksid kaugelt järve keskelt laiali. Kostis mulinat ning seejärel jäi kõik vaikseks. Hämarus tihenes ning viimane ehakuma kadus pilve varju.

Gandalf rühkis nüüd pika sammuga edasi ning teised järgnesid nii kiiresti kui said. Nad jõudsid kuivale maaribale järve ja kaljude vahel: see oli kitsas, tihti vaevalt viis sülda lai ning varisenud kaljusid ja kive täis; kuid nad leidsid tee, surudes end kalju vastu ja hoidudes tumedast veest nii kaugele kui võimalik. Verst maad mööda kallast lõuna pool sattusid nad astelpõõsastele. Tüved ja surnud oksad mädanesid lohkudes ning näisid olevat jäänused kunagisest tihnikust või hekist, mis ääristas uppunud oru põhjas kulgevat teed. Aga kalju lähedal seisis veel kaks tugevat ja elavat puud, mis olid suuremad kui ükski astelpõõsas, mida Frodo iial oli näinud või ette kujutanud. Nende jämedad juured sirutusid müüri äärest vee poole. Mustavate kaljude all ei paistnud nad puhmastest suuremana, kui neid Astmejoa tipust vaadati, nüüd aga kõrgusid nad pea kohal, jäigad, tumedad ja vaiksed, heites oma jalge ette sügavaid öövarje ning seistes tee lõpus nagu tunnimeestest sambad.

"Noh, viimaks oleme päral!" ütles Gandalf "Siin lõppes Astelmalt tulev haldjatee. Astelpaju oli selle maa rahva tunnus ning nad istutasid selle siia oma valduse lõppu tähistama, sest Lääneuks ehitati peamiselt nende jaoks, et nad saaksid Moria isandatega kaubelda. Need olid õnnelikud ajad, mil valitses soe sõprus erinevate rahvaste ning teinekord isegi päkapike ja haldjate vahel."

"See polnud päkapike süü, et nende sõprus lõppes," sõnas Gimli.

"Ma pole kuulnud, et see oleks haldjate süü olnud," lausus Legolas.

"Mina olen mõlemat kuulnud," märkis Gandalf "ja ma ei hakka praegu õigust mõistma. Aga ma palun, et vähemalt teie kaks, Legolas ja Gimli, saaksite sõpradeks ja aitaksite mind. Ma vajan teid mõlemaid. Uks on kinni ja peidus, ja mida kiiremini me selle leiame, seda parem. Öö on käes!"

Teiste poole pöördudes ütles ta: "Kuni ma otsin, võiksite teie end kaevandusse sisenemiseks

valmis panna. Sest ma kardan, et me peame oma hea koormaloomaga hüvasti jätma. Panege kõrvale enamus asjust, mida me külma ilma kartuses kaasa võtsime: sees teil seda vaja ei lähe, ega ka siis, kui me loodetavasti välja pääseme ja edasi Lõunasse rändame. Selle asemel peame poni kandami omavahel ära jagama, eriti toidu ja veelähkrid."

"Aga sa ei saa vaest vana Villut siia kolkasse maha jätta, isand Gandalf!" hüüdis Juss, vihane ja solvunud. "Mina nisukest asja ei luba, ja kõik. Pärast seda, kui ta on nii kaugele tuld ja puha!"

"Anna andeks, Juss," ütles võlur. "Aga kui Uks avaneb, siis ei saa sa minu arvates küll Villut sinna Moria pikka pimedusse sisse veetud. Sa pead valima Villu ja oma peremehe vahel."

"Ta läheks isand Frodo järel ka lohemao koopasse, kui ma teda juhataks," vaidles Juss. "See on sama hea kui mõrtsukatöö, kui ta nüüd ihuüksi nende ringikondavate huntide kätte jäetakse!"

"Loodetavasti pole see mõrtsukatöö," sõnas Gandalf Ta pani käe poni pea peale ja ütles vaikselt: "Mine nüüd heade sõnade valve ja juhatuse all," lausus ta. "Sa oled tark loom ja õppisid Kaljulõhes paljutki. Mine sinna, kust sa rohtu leiad, ja jõua kenasti Elrondi majja, või kuhu sa iganes minna tahad.

Kuule nüüd, Juss! Tal on sama suured võimalused huntide käest pääseda ja koju jõuda kui meilgi."

Juss seisis mornilt poni kõrval ega vastanud. Villu paistis toimuvat hästi mõistvat ja surus end õrnalt tema vastu, pistes oma nina Jussi kõrva. Juss puhkes nutma ning kiskunud rihmad lahti, võttis ära kõik poni kandamid ja viskas need maha. Teised pakkisid need lahti ja panid hunnikusse kõik, mida võis maha jätta, ning jagasid ülejäänud ära.

See tehtud, pöördusid nad Gandalfi vaatama. Tema ei paistnud midagi tegevat. Ta seisis kahe puu vahel ja vaatas siledat kaljuseina, nagu kavatseks ta sellesse oma pilguga augu puurida. Gimli uitas ringi, koputades oma kirvega siinseal vastu kivi. Legolas surus end justkui kuulatades kalju vastu.

"Noh, meie oleme nüüd valmis," ütles Ilo, "aga kus Uksed on? Ma ei näe neist mingit märki."

"Päkapikuuksi ei peagi suletuina nägema," sõnas Gimli. "Nad on nähtamatud ja nende oma isandadki ei suuda neid leida ega avada, kui saladus on unustatud."

"Aga seda Ust ei valmistatud ainult päkapikele teada olevaks saladuseks," ütles Gandalf korraga elavnedes ja ümber pöördudes. "Kui asjad pole just päris teistmoodi läinud, siis võivad otsida oskavad silmad õiged märgid üles leida."

Ta kõndis seina juurde. Täpselt puude varju keskel oli sile koht ning võlur libistas käega üle selle edasi-tagasi, pomisedes endale midagi habemesse. Siis astus ta tagasi.

"Vaadake!" ütles ta. "Kas näete midagi?"

Kuu paistis kalju hallile näole, kuid peale selle ei näinud nad mõnda aega midagi. Siis ilmusid pinnale, millest võluri käed olid üle käinud, aegamisi nõrgad triibud, nagu jookseksid kivis peened hõbedasooned. Algul polnud need enamat kui kahvatud härmalõngad, nii peened, et ainult välgatasid ajuti, kui kuuvalgus neid tabas, ent nad kasvasid üha laiemaks ja selgemaks, kuni nende mustrist võis aru saada.

Kõige kohale, nii kõrgele, kui Gandalf ulatas, ilmus ühtepõimunud haldjatähtedest kaar. Kuigi jooned olid paiguti määrdunud ja murtud, võis all näha haamri ja alasi piire, mille kohal seisis kroon seitsme tähega. Nende all oli kaks puud, mille oksad kandsid kuusirpe. Selgemini kui miski muu säras ukse keskel paljude kiirtega üksik täht.

"Siin on Durini sümbolid!" hüüdis Gimli.

"Ja kõrghaldjate Puu!" ütles Legolas.

"Ja Fëanori koja Täht," sõnas Gandalf "Nad on sepistatud *ithildinist,* mis peegeldab ainult kuu- ja tähevalgust ning magab seni, kuni teda puudutab keegi, kes räägib nüüdseks Keskmaal ammu unustatud sõnu. Kuulsin neid väga kaua aega tagasi ning mõtlesin sügavalt järele, enne kui suutsin neid meenutada."

"Mida see kiri ütleb?" küsis Frodo, kes püüdis kaarel kirjutatust aru saada. "Ma arvasin, et tunnen haldjatähti, aga neid ma lugeda ei oska."

"Need sõnad on Lääne-Keskmaa Vanade Aegade haldjakeeles," vastas Gandalf "Meile ei ütle nad midagi tähtsat. Nad ütlevad ainult: *Durini, Moria isanda Uksed Lausu, sõber, ja astu sisse.* Ja all on väiksemalt ja nõrgemini kirjutatud: *Mina, Narvitegin need Celebrimbor Astelmalt joonistas need märgid."*

pilt lk 318

"Mida see *lausu, sõber, ja astu sisse* tähendab?" küsis Ilo.

"See on väga lihtne," ütles Gimli. "Kui sa oled sõber, lausu salasõna, uks avaneb ning sa saad sisse minna."

"Jah," sõnas Gandalf, "seda ust valvavad tõenäoliselt sõnad. Mõned päkapikuväravad avanevad ainult erilisel ajal või teatavatele isikutele; ning mõnedel on lukud ja võtmed, mida läheb siis ikkagi vaja, kui kõiki aegu ja sõnu tuntakse. Sel uksel pole võtit. Durini päevil polnud see salajane. Harilikult seisis uks lahti ja vahid istusid siin. Aga kui nad olid suletud, võis igaüks, kes avamise sõna teadis, selle lausuda ja sisse astuda. Vähemalt nii seisab kirjas, eks ole, Gimli?"

"Nii see on," kostis päkapikk. "Aga mis sõna see oli, pole teada. Narvi ja tema kunst ja kogu ta sugu on maa pealt kadunud."

"Aga *sina* ju ometi tead seda sõna, Gandalf?" küsis Boromir üllatunult.

"Ei!" ütles võlur.
Kõik näisid pettunud; ainult Aragorn, kes Gandalfi hästi tundis, ei lasknud end sellest häirida.
"Mis kasu sest siis oli, et me siia neetud paika ronisime?" hüüdis Boromir, vaadates värinaga tagasi tumeda vee poole. "Sa ütlesid, et oled kord kaevandustest läbi läinud. Kuidas see juhtuda võis, kui sa ei teadnud, kuidas sisse saada? "
"Vastus sinu esimesele küsimusele, Boromir," lausus võlur, "on see, et ma ei tea seda sõna - veel. Aga varsti saab näha." Tema silmad välgatasid puhmaskulmude alt. "Sa võid küsida, mis on kasu mu tegudest, kui need osutuvad kasutuks. Aga teise küsimuse kohta: kas sa kahtled mu jutus? Või pole sul enam nutti järel? Ma ei sisenenud sedakaudu. Ma tulin Idast.
Kui teada tahad, siis võin ma sulle öelda, et see uks avaneb väljapoole. Seestpoolt võid sa selle käega lahti lükata. Väljast ei liiguta seda miski peale käsuloitsu. Sissepoole neid murda ei saa."
"Mida sa siis teha kavatsed?" küsis Punapõsk võluri puhmaskulme pelgamata.
"Koputada uksele sinu peaga, Peregrin Tukk," kostis Gandalf "Aga kui see neid lahti ei põruta ja kui mulle antakse lollidest küsimustest veidi rahu, hakkan ma avamissõnu otsima.
Kunagi teadsin ma iga loitsu haldjate, inimeste või orkide keeles, mida iganes selliseks otstarbeks kasutati. Mäletan praegugi kümmekonda, mida ei pea meelde tuletama. Arvatavasti läheb tarvis ainult mõnda katset, ning ma ei pea küsima Gimlilt sõnu salajases päkapikukeeles, mida nad kellelegi ei avalda. Avamissõnad olid haldjakeelsed, nagu kirigi kaarel: see on kindel."
Ta astus jälle kaljule, puudutas kepiga kergelt hõbedast tähte ukse keskel alasi kujutise all.

Annon edhellen, edro hi ammen!
Fennas nogothrim, lasto beth lammen!

lausus ta käskiva häälega. Hõbedased jooned kahvatasid, kuid hall kivi ei liikunud paigast.
Palju kordi kordas ta neid sõnu teises järjestuses või muutis neid. Siis proovis ta teisi loitse, üht teise järel, rääkides kord kiiremini ja valjemini, siis tasemini ja aeglasemalt. Seejärel lausus ta palju üksikuid sõnu haldjakeelest. Midagi ei juhtunud. Kalju kõrgus öösse, lugematud tähed süttisid, tuul puhus külmalt ja uksed seisid kinni.
Gandalf läks jälle seina juurde ning tõstes käed üles, kõneles ta käskiva ja üha raevukama tooniga. Edro, edro! hüüdis ta ning lõi oma kepiga kivi pihta. *Avane, avane!* karjus ta ning kordas sama käsku kõigis keeltes, mida Lääne Keskmaal iial oli kõneldud. Siis viskas ta kepi maha ja võttis vaikides istet.

Samas kandis tuul kaugusest nende kõrvu hundiulu. Poni Villu võpatas ehmudes ja Juss kargas tema juurde ning rahustas teda vaiksel sosinal.
"Ära lase tal minema joosta!" hüüdis Boromir. "Näib, et meil läheb teda veel tarvis, kui hundid meid ei leia. Oi, kuidas ma seda ilget tiiki vihkan!" Ta kummardus ja korjas üles suure kivi, mille ta seejärel kaugele mustavasse vette viskas.
Kivi kadus pehme laksatusega; samal hetkel kostis vihin ja mulin. Suured ringid ujusid laiali kohast, kuhu kivi oli kukkunud ning liikusid tasapisi kaljujalami poole. .
"Miks sa seda tegid, Boromir?" küsis Frodo. "Ka mina vihkan ja kardan seda paika. Ma ei tea isegi, mida: ei hunte ega pimedust ukse taga, vaid midagi muud. Ma kardan seda tiiki. Ära ärrita teda!"
"Saaks juba ükskord siit minema!" ütles Ilo.
"Miks Gandalf nüüd kähku midagi ette ei võta?" küsis Punapõsk.
Gandalf ei pannud neid tähele. Ta istus langetatud päi, kas meeleheites või murelikes mõtteis. Taas kostis huntide kurblik ulgumine. Veevirved kasvasid ja tulid lähemale; mõned laksusid juba vastu kallast.
Korraga kargas Gandalf nii järsu rapsakuga jalule, et see kõiki ehmatas. Ta naeris. "Käes!" hüüdis ta. "Muidugi, muidugi! Naeruväärselt lihtne, nagu kõik mõistatused, kui sa neile vastuse leiad."
Saua üles tõstes seisis ta kalju ette ja lausus kõlaval häälel: *Mellon!*
Täht välgatas eredalt ja tuhmus. Siis joonistus vaikselt välja suur ukse ava, kuigi enne polnud märgata ühtki pragu ega liigendit. Aeglaselt jagunes see keskel kaheks ning nihkus tollhaaval väljapoole, kuni mõlemad uksepooled seina vastas seisid. Läbi ava võis näha varjulist treppi järsult üles tõusmas; aga alumistest astmetest edasi oli pimedus sügavam kui öö. Vennaskond vahtis seda kummastuses.
"Nagu näha, ma eksisin," ütles Gandalf "ja Gimli samuti. Ilo oli meist ainsana õigel teel. Avasõna seisis kogu aeg kaare peal! Oleksin pidanud tõlkima: *Lausu "Sõber"* ja astu sisse. Pidin ainult lausuma haldjakeelse sõna *sõber* ja uksed avanesid. Üsna lihtne. Liiga lihtne ühe õppinud teadusemeistri jaoks neil keerulistel aegadel. Nood olid õnnelikumad ajad. Aga lähme nüüd!"

Ta sammus edasi ja pani jala esimesele astmele. Samal silmapilgul juhtus mitu asja korraga. Frodo tundis, kuidas miski tal pahkluu ümbert kinni haarab, ning kukkus karjatades. Poni Villu hirnatas ehmunult, keeras otsa ringi ja sööstis mööda järvekallast pimedusse. Juss hüppas talle järele, kuulis siis Frodo karjet ja jooksis tagasi, nuttes ja vandudes. Teised pöördusid ringi ja nägid järvevett pulbitsemas, nagu ujuks terve madude parv tiigi lõunatippu.
Veest oli välja roomanud pikk väänlev kombits; see oli kahvaturoheline ja helendav ja märg. Selle

haruline ots hoidis Frodo jalast kinni ning tiris teda vette. Juss oli tema kõrval põlvili ning tagus kombitsat oma noaga.

Käpp lasi Frodo vabaks ja Juss tõmbas peremehe eemale, ise appi karjudes. Veel kakskümmend kombitsat tõusis veest välja. Must vesi kees ning oli tunda jälki lehka.

"Uksest sisse! Trepile! Ruttu!" karjus Gandalf tagasi viskudes. Ta äratas nad õudusest, mis paistis kõiki peale Jussi maa külge juurivat, ning ajas neid edasi.

Nad jõudsid sisse viimasel hetkel. Juss ja Frodo olid ainult paar astet ülalpool ja Gandalf astus parajasti trepile, kui kobavad haarmed vingerdasid üle kitsa rannariba ning käperdasid kaljuseina ja uksi. Üks väänles üle läve, hiilates tähevalgel. Gandalf peatus ja pöördus ringi. Kui ta mõtles, milline sõna sulgeks värava seespoolt, siis polnud selleks tarvidust. Paljud keerduvad käsivarred haarasid kummastki uksepoolest ning pöörasid need kohutava jõuga ümber. Uks kõmatas vappudes kinni ning kogu valgus kadus. Läbi raske kivi kostis tuhmi kriipimist ja mürtsatusi.

Frodo käe otsas rippuv Juss kukkus tontmustas pimeduses astmele kokku. "Vaene vana Villu!" ütles ta lämbuval häälel. "Vaene vana Villu! Hundid ja ussid! Aga ussid olid tema jaoks liig. Ma pidin valima, isand Frodo. Ma pidin sinuga kaasa tulema."

Nad kuulsid, kuidas Gandalfi treppi mööda tagasi läks ja sauaga vastu ust lõi. Värin käis läbi kivi ja astmed võpatasid, kuid uks ei avanenud.

"Hüva!" ütles võlur. "Värav on meie taga sulgunud ja nüüd on meil ainult üks väljapääs - teisel pool mägesid. Kardan, et nende häälte järgi otsustades on rahnud hunnikusse kuhjatud ja puud üles juuritud ning üle värava heidetud. Sellest on kahju, sest puud olid ilusad ja nõnda kaua seisnud."

"Ma tundsin, et midagi õudsat on läheduses, niipea, kui mu jalg vette puutus," ütles Frodo. "Mis asi see oli, või oli neid palju?"

"Ma ei tea," kostis Gandalf "aga kõigil haarmetel oli üks siht. Midagi on mäealustest pimedatest vetest välja roninud või aetud. Maailma sügavates paikades leidub vanemaid ja võikamaid asju kui orkid." Ta ei öelnud välja oma mõtet, et mis iganes seal järves ka elas, haaras too esimesena kogu Vennaskonnast just Frodo järele.

Boromir porises midagi enda ette, kuid kajav kivi võimendas hääle rämedaks sosinaks, mida kõik võisid kuulda: "Maailma sügavates paikades! Ja sinna me läheme vastu minu tahtmist. Kes meid nüüd siin pilkases pimeduses juhib?"

"Mina," ütles Gandalf, "ja Gimli kõnnib minu kõrval. Järgnege mu sauale!"

Kõige ees trepist üles minnes hoidis võlur oma keppi kõrgel ning selle ots kiirgas nõrgalt. Lai trepp oli sile ja rikkumata. Nad lugesid kakssada laia ja madalat astet ning leidsid kõige tipus tasase põrandaga võlvkäigu, mis viis pimedusse.

"Istume ja puhkame ja sööme midagi siin mademel, kuna söögituba me nagunii ei leia!" ütles Frodo. Tema hirm krabava haarme ees hakkas üle minema ning korraga tundis ta end hirmus näljasena.

Ettepanek võeti hästi vastu ning nad võtsid ülemistel astmetel istet - tuhmid kujud hämaruses. pärast sööki andis Gandalf igaühele kolmanda sõõmu Kaljulõhe *miruvori*.

"Kardan, et palju kauemaks seda ei jätku," sõnas ta, "aga ma arvan, et pärast neid jubedusi väraval kulub see ära.Ja kui meil just koledal kombel ei vea, siis kulub see kõik ära, enne kui me teisele poole jõuame! Veega käige samuti ettevaatlikult ümber! Kaevandustes on palju jõgesid ja allikaid, aga me ei peaks neid puutuma. Võib juhtuda, et meil ei tule enne võimalust oma lähkreid ja pudeleid täita, kui all Tumenire orus."

"Millal me sinna jõuame?" küsis Frodo.

"Ei oska öelda," kostis Gandalf. "See oleneb paljudest asjaoludest. Aga otse minnes, ilma apsude või eksimisteta, arvatavasti pärast kolme-nelja päevateed. Vahemaa Lääneuksest Idaväravani ei saa olla väiksem kui kuus kümmend versta ja teel võib olla palju käänakuid."

Pärast väikest puhkust hakkasid nad jälle liikuma. Kõigil oli himu reisiga nii ruttu kui võimalik lõpule jõuda ning nad olid valmis ka väsinuna veel mitu tundi kõndima. Gandalf sammus endiselt kõige ees. Vasakus käes hoidis ta hiilgavat keppi, mis valgustas maapinda ainult tema jalgade ees, ning paremas oma mõõka Glamdringi. Tema järel tuli Gimli, silmad helkimas tuhmis valguses, kui ta pead ühele ja teisele poole pööras. Päkapiku taga kõndis Frodo, kes oli välja tõmmanud oma lühikese mõõga, Astla. Ei Astla ega Glamdringi teradelt kumanud vähimatki valgust ning see oli teatav lohutus, sest olles Vanade Aegade haldjaseppade töö, lõid need mõõgad külma valgusega särama, kui läheduses viibis orke. Frodo taga tuli Juss ja tema järel Legolas ning noored kääbikud ja Boromir. Rivi lõpus pime duses sammus sünge ja vaikiv Aragorn.

Käik tegi paar käänakut ja hakkas siis laskuma. Tükk aega kulges see kindlalt allapoole, enne kui uuesti rõhtseks sai. Õhk muutus kuumaks ja lämbeks, kuid see polnud halva lõhnaga, ning mõnikord tundsid nad külmema õhu hoovusi oma näol, mis tulid poolaimatavaist avaustest seintes. Neid oli palju. Võluri saua kahvatutes kiirtes silmas Frodo kummalgi küljel treppe ja kaari ning teisi käike ja tunneleid, mis tõusid kõrgemale või laskusid alla või avanesid tühja pimedusse. See tekitas segadust, ilma vähimagi lootuseta meelde jääda.

Gimli aitas Gandalfi väga vähe, või siis ainult oma kindlameelse söakusega. Vähemalt ei ajanud pimedus ise teda teiste kombel ärevile. Võlur pidas temaga tihti nõu kohtades, kus tee valik oli kahtlane; kuid viimane sõna jäi alati Gandalfile. Moria kaevandused olid Gimli, Glóini poja jaoks kujuteldamatult suured ja keerulised, kuigi temagi oli mägilaste soost päkapikk. Gandalfil oli vähe abi oma eelmise reisi kaugetest mälestustest, ent isegi hämaras ja hoolimata kõigist teekäänakutest teadis ta, kuhu tahab minna, ega eksinud senikaua, kuni oli olemas rada, mis tema eesmärgi poole viis.

"Ärge kartke!" ütles Aragorn. Oli tavalisest pikem seisak ning Gandalf ja Gimli sosistasid omavahel; teised kogunesid nende selja taha ja ootasid murelikult. "Ärge kartke! Ma olen koos temaga palju ringi rännanud, kuigi mitte nii pilkases pimeduses; ning Kaljulõhes räägitakse lugusid Gandalfi veel vägevamatest tegudest, kui mina iial olen näinud. Tema ei eksi - kui siin on üldse rada, mida leida. Ta juhtis meid siia vastu meie kartusi, aga ta juhib meid siit ka välja, maksku see talle endale, mida tahes. Ta leiab pilkases öös kodutee kindlamini kui kuninganna Berúthieli kassid."

Oli Vennaskonna õnn omada nii head teejuhti. Neil polnud kütet ega mingeid vahendeid tõrvikute valmistamiseks; meeleheitlikus rüseluses ukse all jäid paljud asjad maha. Aga ilma mingi valguseta oleksid nad varsti hätta sattunud. Seal ei tulnud üksnes paljude teede vahel valida, lisaks leidus raja kõrval palju auke ja lõkse ning tumedaid allikaid, milles nende mööduvad sammud vastu kajasid. Seintes ja põrandas oli lõhesid ja kuristikke ning aegajalt avanes mõni murdekoht just nende jalge ees. Kõige suurem oli rohkem kui seitse jalga lai ning Punapõsel läks palju aega julguse kogumiseks, et sellest kohutavast tühimikust üle hüpata. Kaugelt altpoolt kostis loksuva vee hääl, nagu pöörleks sügavikus mõni hiiglaslik veskiratas.

"Köis!" pomises Juss. "Ma teadsin, et seda läheb tarvis, kui mul seda käepärast pole! "

Sedamööda, kuidas ohud sagenesid, muutus nende matk aeglasemaks. Nagunii paistsid nad lõputult muudkui edasi ja edasi vantsivat mägede juurte poole. Nad olid enam kui väsinud, ent sellegipoolest ei pakkunud mõte peatumisest neile lohutust. Frodo tuju oli tõusnud veidi aega pärast põgenemist ning sööki ja joogisõõmu; aga nüüd hiilis tema peale taas ebakindlus, mis kasvas hirmuks. Kuigi ta Kaljulõhel noahoobist terveks raviti, ei olnud see armutu haav ilma tagajärgedeta jäänud. Tema meeled olid teravamad ning nähtamatutele asjadele rohkem avali. Üks märk muutusest, mida ta peagi tähele pani, oli see, et ta nägi pimedas paremini kui ükski ta kaaslastest, Gandalf võib-olla välja arvatud. Ja igal juhul oli ta Sõrmusekandja: see rippus keti otsas tema rinnal ning muutus teinekord väga raskeks. Ta tundis eksimatult kurja eespool ja kurja seljataga, kuid ei öelnud midagi. Frodo surus kõvemini oma mõõgapidet ja läks jonnakalt edasi.

Vennaskond tema selja taga kõneles harva ning siis ka ainult kiirel sosinal. Polnud kuulda mingit heli peale nende oma jalgade sahina: Gimli päkapikusaabaste tuhmi kõmpimise, Boromiri raske sammu, Legolase kerge jalaaste, kääbikujalgade pehme vaevukuuldava padina ja Aragorni pika kindla rühkimise kõige taga. Kui nad korraks peatusid, ei kuulnud nad üldse mitte midagi, või mõne nähtamatu veevoolu lähedale sattudes ainult selle nõrka nirinat ja tilkumist. Ometi hakkas Frodo kuulma, või kujutlema, et ta kuuleb ka midagi muud: otsekui pehmete paljaste jalgade nõrka tatsumist. See polnud kunagi küllalt vali või küllalt lähedal, et teda selle olemasolus veenda; aga kui see kord algas, ei peatunud ta kunagi seni, kuni Vennaskond liikus. Ent see polnud kaja, sest kui nad peatusid, vudis see veel mõnda aega edasi, enne kui vait jäi.

Nad olid sisenenud kaevandusse pärast öö saabumist. Mitu tundi kõndisid nad ainult pisikeste puhkustega, kuni Gandalf viimaks esimese tõsise tõkke ees peatus. Tema ees seisis lai pime kaar, mis avanes kolme käiku: kõik viisid enamvähem samasse suunda, ida poole, ent vasem käik sukeldus alla, kuna parem ronis üles ning keskmine näis otse edasi minevat, siledalt ja ühetasaselt, aga väga kitsana.

"Sellest kohast pole mul mingit mälestust!" ütles Gandalf, seistes kõhklevalt kaare all. Ta tõstis saua kõrgemale, lootes leida mõnd märki või kirja, mis võiks teda valiku juures aidata, kuid midagi taolist polnud näha. "Olen otsustamiseks liiga väsinud," lausus ta pead raputades. "Ja küllap olete teie sama väsinud kui mina, või veelgi väsinumad. On parem, kui me ülejäänud ööks siia peatuma jääme. Te teate küll, mida ma mõtlen! Siin sees valitseb igavene pimedus, aga väljas veereb hiline kuu lääne poole ja kesköö on möödas."

"Vaene vana Villu!" ohkas Juss. "Ei tea, kus ta võiks olla? Ehk pole hundid teda veel kätte saand."

Suurest kaarest vasakul leidsid nad kiviukse: see oli pooleldi suletud, kuid vajus juba kerge tõuke peale avali. Selle taga näis asuvat lai kivisse raiutud kamber.

"Seis!" hüüdis Gandalf kui Ilo ja Punapõsk edasi tungisid, olles rõõmsad säärase paiga leidmise üle, kus nad võisid puhata pisut kaitstuma tundega kui avatud käigus. "Seis! Te ei tea veel, mis seal sees on. Mina lähen esimesena!"

Ta astus ettevaatlikult sisse ning teised järgnesid talle ridamisi. "Näete!" ütles ta, osutades sauaga põranda keskele. Tema jalge ees haigutas suur ümmargune avaus nagu kaevu suue. Katkised ja roostes ketid lebasid selle serval ning jooksid alla musta auku. Samas kõrval vedeles kivitükke.

"Üks teist võinuks sisse kukkuda ja praegugi veel imeks panna, millal ükskord põhi kätte jõuab,"

ütles Aragorn Ilole. "Lase teejuhil ees minna, kui ta sul olemas on!"

"See paistab olema vahiruum, mis ehitati kolme käigu valvamiseks," lausus Gimli. "Auk oli ilmselt vahimeeste kaev ja seda kattis kivikaas. Aga kaas on katki ja me peame kõik pimedas ette vaatama."

Punapõsele pakkus kaev miskipärast erilist huvi. Kui teised tekke lahti rullisid ja kambri seinte äärde asemeid tegid, võimalikult kaugele põrandas asuvast august, hiilis tema selle servale ja piilus alla. Talle lõi näkku külm õhk, mis tõusis nähtamatutest sügavikest. Äkilise uiu ajel haaras ta lahtise kivi ja lasi sel alla kukkuda. Ta tundis oma südant mitu korda löövat, enne kui mingit heli kuulis. Siis kostis kaugelt alt *plumps*, nagu oleks kivi mõnes õõnsas kohas sügavasse vette kukkunud. See tuli väga kaugelt, kuid või mendus ja kordus tühjas šahtis.

"Mis see oli?" hüüatas Gandalf. Ta rahunes, kui Punapõsk oma teo üles tunnistas, kuid oli vihane ja Punapõsk nägi ta silmi välkumas. "Sa igavene juhmakas Tukk!" urises ta. "See on tõsine rännak, mitte kääbikute jalutuskäik. Järgmine kord viska ennast sisse, siis pole sa kauem nuhtluseks. Aga nüüd jää vagusi!"

Mitu minutit ei olnud enam midagi kuulda, aga korraga hakkas sügavusest kostma nõrku koputusi: kõmm-kop, kop-kõmm. Siis nad vaikisid ning kui kaja oli kustunud, jätkusid uuesti: kop-kõmm, kõmm-kop, kop-kop, kõmm. Helid kõlasid ärevileajavalt märguande moodi, ent mõne aja pärast koputamine vaibus ja midagi polnud enam kuulda.

"See oli haamri hääl, või ma pole seda kunagi kuulnud," ütles Gimli.

"Jah," lausus Gandalf "ja see ei meeldi mulle. Sel ei tarvitse Peregrini tobeda kiviga midagi pistmist olla, aga võimalik, et see häiris midagi, mida olnuks targem rahule jätta. Palun ärge enam midagi sellesarnast tehke! Loodame, et saame nüüd veidi aega ilma edasiste sekeldusteta puhata. Sina, Punapõsk, oled autasuks esimeses vahis," urises ta end teki sisse mässides.

Punapõsk istus kurvalt ukse juures pigimustas pimeduses, kuid pöördus ikka aeg-ajalt ringi, kartes, et mõni tundmatu asi võiks kaevust üles ronida. Ta soovis, et saaks augu kinni katta, kasvõi ainult tekiga, ent ei julgenud liigutada ega selle lähedale minna, kuigi Gandalf paistis magavat.

Tegelikult oli Gandalf ärkvel, lamades vaikselt ja liikumatult. Ta oli sügavalt mõttes, püüdes meenutada iga mälestust oma eelmisest reisist kaevandustes ning kaaludes ärevalt, millist rada valida, kuna vale pööre võis tuua kaasa kohutavaid tagajärgi. Tunni aja pärast tõusis ta ja tuli Punapõse juurde.

"Mine nurka ja maga, mu poiss," Utles ta lahkel toonil. "Küllap sa tahad puhata. Mina ei saa und, seepärast võin ma ka sama hästi vahis olla."

"Ma tean, mis minuga lahti on," pomises ta ukse kõrvale maha istudes. "Ma vajan suitsu! Ma pole seda maitsnud pärast toda hommikut enne lumetormi."

Viimane asi, mida Punapõsk enne uinumist nägi, oli ähmane pilt põrandal kössitavast vanast võlurist, kes varjas oma pahklike kätega põlvede vahel põlevat peergu. Hetkeks valgustas säde tema teravat nina ning suitsupilve.

See oli Gandalf, kes neid kõiki äratas. Ta istus kurvalt ja valvas ihuüksi umbes kuus tundi ning lasi teistel puhata. "Ja valvates olen ma otsusele jõudnud," ütles ta. "Mulle ei meeldi keskmise tee tunne ja mulle ei meeldi vasakpoolse tee lõhn: seal all on halb õhk, või ma pole mingi teejuht. Valin parempoolse käigu. Meil on aeg jälle üles ronima hakata."

Väikesi puhkusi arvestamata, kõndisid nad kaheksa pimedat tundi edasi, kohtamata mingit ohtu, kuulmata midagi ja nägemata midagi peale võluri saua nõrga valguskuma, mis hüples nende ees nagu virvatuluke. Nende valitud käik läks kindlalt ülespoole. Niipalju kui nemad aru said, kulges see suurtes tõusvates keerdudes ning muutus ülal üha laiemaks ja avaramaks. Nüüd ei avanenud selle külgedelt enam uusi galeriisid ega tunneleid ning põrand oli ühetasane, ilma aukude ja pragudeta. Ilmselt olid nad jõudnud endisaegsele tähtsale teele ning läksid nüüd edasi kiiremini kui esimesel päeval.

Sel teel jõudsid nad umbes kakskümmend versta otsejoones ida poole, kuigi pidid tegelikult kõndima kolmkümmend või rohkemgi. Tee tõustes tõusis veidi ka Frodo tuju, kuid ta tundis end siiski rusutult ning kuulis mõnikord, või arvas kuulvat, kaugel Vennaskonna taga ja nende endi jalaastete kõrval järgnevaid samme, mis ei olnud kaja.

Nad olid kõndinud ilma puhkuseta nii kaugele, kui kääbikud suutsid, ning mõtlesid nüüd kõik magamiskohast, kui korraga seinad vasakul ja paremal kadusid. Paistis, et nad on astunud läbi uksekaare musta ja tühja ruumi. Nende tagant tuli sooja tõmbetuult ja nende nägude vastas oli külm pimedus. Nad peatusid ning kogunesid ärevalt kokku.

Gandalf näis rahul olevat. "Valisin õige tee," ütles ta. "Viimaks jõuame elamiskõlbulikesse kohtadesse ning ma arvan, et me pole idaküljest enam kaugel. Aga me oleme kõrgel üleval, palju kõrgemal kui Tumenire Värav, kui ma just ei eksi. Õhu järgi otsustades peame olema suures kojas. Proovin nuüd natuke tõelist valgust."

Ta tõstis oma saua ning hetkeks paiskus sellest ere leek nagu välgusähvatus. Suured varjud kargasid üles ja põgenesid ning silmapilgu jooksul nägid nad tohutut lage kõrgel pea kohal, mida hoidsid üleval paljud kivist tahutud võimsad sambad. Nende ees ja kummalgi küljel laius hiigelsuur tühi koda; selle mustad seinad, lihvitud siledaks kui klaas, välkusid ja sätendasid. Nad nägid veel kolme

sissekäigu tumedaid kaari: üks otse nende ees idasuunas ning kaks kummalgi küljel. Siis valgus kustus.

"See on kõik, mida ma praegu söandan teha," ütles Gandalf "Siin olid mäeküljes suured aknad ning šahtid, mis juhtisid kaevanduste ülemistest käikudest välja valguse kätte. Ma arvan, et oleme nüüd nendesse jõudnud, kuid väljas on jälle öö ja me ei saa enne hommikut kindlalt öelda. Kui ma õigesti arvan, siis peaksime me homme nägema hommikut sisse piilumas. Aga vahepeal ei tasuks meil kaugemale minna. Puhakem, kuni saame. Asjad on siiani hästi läinud ja suurem osa pimedast teest on seljataga. Aga me ei ole veel koobastest läbi ning maailma avanevate Väravateni on pikk maa minna."

Vennaskond veetis öö suures koopataolises kojas, kössitades nurgas koos, et pääseda tõmbetuulest: idapoolsest võlvkäigust tundus pidevalt külma õhku juurde voolavat. Kõikjal nende lesimispaiga ümber laius pimedus, tühi ja ääretu, ning neid masendas kivisse kaevatud saalide ning lõputult hargnevate treppide ja käikude üksildus ja tohutus. Ka kõige pöörasemad kujutlused, mida tumedad kuuldused olid kääbikute vaimusilmas iial tekitanud, polnud võrreldavad Moria tegeliku õuduse ja imelisusega.

"Ükskord pidi siin ikka kole palju päkapikke olema," ütles Juss, "ja igaüks neist käbedam kui kõik maailma mägrad viiesaja aasta jooksul kokku, et nisukest asja valmis teha, ja veel kõva kivi sisse kah! Millepärast nad seda õige tegid? Ega nad ju niisukses pimedas urkas ei eland?"

"Need ei ole urkad," kostis Gimli. "See on päkapikukaevandi suur linn ja kuningriik. Ja vanasti ei olnud see pime, vaid täis valgust ja küllust, nagu meie lauludes ikka veel mäletatakse."

Ta tõusis ja hakkas pimeduses seistes sügaval häälel laulma, kuna kajad üles katuse alla jooksid.

Mäed olid haljad ilmgi noor,
kuul üll veel plekkideta loor,
ei nime kandnud kink, ei häil,
kui Durin ärkas, üksi käis.
Ta paikadele nimed lõi,
ta puhtast lättest janu jõi,
ta Peegeljärve silmitses
ja nägi tähti tüünes vees
kui pärle hõbelõngal reas,
mis kroonisid ta varju pead.

Mäed olid kõrged, ilmgi hell
noil ammuläinud aegadel,
kui püsis Nargothrondi võim
ja Gondolini valdjahõim
ei olnud Läände lahkund veel:
päev oli kaunis loode eel.

Siis Durin rahvast valitses
kuukivist sammaskodades,
kus kuldset katust kandsid puud
ja uksi hoidis võimuruun.
Ta saale täitis päiksepaist,
mis mäekristallist laternaist
ju tulvas pilkaseski öös
ja taanduma lõi varjuvöö.

Seal haamer alasile lõi,
seal kaevur kulda välja tõi,
seal toksis peitel, kiunus puur
ja taoti tera tulikuum.
Seal kalliskivid, pärl, berüll
ja särk kui kalasoomus üll,
seal kirves, mõõk ja odapead
koos kilpidega seisid reas.

Ei Durin teadnud mis on roid,
ta rahvas polnud tantsuks loid;
seal mängis harf ja kõlas laul
ning sarved hüüdsid valdja auks.

Nüüd mäed on vanad, ilmgi hall

ning tuli kustund tuha all;
ei mängi harf ei haamer löö:
neis paigus elab nüüdvaid öö;
seal maailm igavesti tumm,
kus Moria, kus Khazad-dûm.
Kuid Peegeljärve tüünes vees
võib tähti näha paistmas veel;
seal sügavikus ootab kroon,
mil Durin taas ta välja toob.

"See meeldib mulle!" ütles Juss. "Ma tahaks seda ära õppida. *Kus Moria, kus Khazad-dûm!* Aga see teeb pimeduse veel raskemaks, kui kõigi nende lampide peale mõelda. Kas siin vedeleb ikka veel hunnikute viisi kulda ja kalliskive?"

Gimli vaikis. Olles oma laulu laulnud, ei olnud tal rohkem öelda.

"Hunnikute viisi kalliskive?" sõnas Gandalf. "Ei. Orkid on Moriat tihti rüüstanud; ülemistes kodades pole enam midagi järel. Ja päkapike pagemisest saadik ei söanda keegi sügavaid šahte ega aardekambreid läbi otsida: need on vette uppunud - või hirmu varju all."

"Miks siis päkapikud tahavad tagasi tulla?" küsis Juss.

"*Mithrili* pärast," vastas Gandalf "Moria rikkus ei olnud kullas ja kalliskivides, mis olid päkapikkudele mänguasjad, ega rauas, nende teenris. On tõsi, et neid asju siin leidus, eriti rauda, aga neil polnud tarvis seda kaevata: kõike, mida nad vajasid, võisid nad saada kaubeldes. Sest ainsana kogu maailmas leidus siin Moria hõbedat või ehthõbedat, nagu mõned seda hüüdsid: *mithril* on selle haldjakeelne nimi. Päkapikel on oma nimi, mida nad kellelegi ei avalda. Selle väärtus oli kullast kümme korda suurem ning nüüd on see hindamatu, sest maa peal on seda vähe järel ja siin ei julge isegi orkid seda kaevandada. Sooned jooksevad põhja Caradhrase suunas ja alla pimedusse. päkapikud sellest ei räägi, aga nii nagu mithriloli nende jõukuse algus, nii oli see ka nende häving: nad kaevasid liiga ahnelt ja liiga sügavale ning häirisid seda, mille eest nad põgenesid - Durini Hukku. Sellest, mis nad välja tõid, on orkid peaaegu kõik enda kätte haaranud ja viinud anda mina Sauronile, kes seda ihaldab.

Mithril! Kõik rahvad ihaldasid seda. Seda võis taguda nagu vaske ja lihvida nagu klaasi ning päkapikud võisid sellest teha metalli, mis on kergem ja ometi tugevam kui karastatud teras. Selle ilu oli sarnane tavalise hõbedaga, kuid *mithrili* ilu ei tuhmunud ega tumenenud. Haldjad armastasid seda väga ning paljude muude asjade hulgas valmistasid nad sellest *ithildini*, kuukiirt, mida te ukse peal nägite. Bilbol oli mithrilirõngastest turvis, mille Thorin talle andis. Huvitav, mis sellest saanud on? Küllap korjab ikka veel Suurkaeve Krimplimajas tolmu."

"Kuidas?" karjatas Gimli oma vaikimisest välja jahmudes. "Moria hõbedast turvis? See oli kuninglik kink!"

"Jah," ütles Gandalf "Ma ei öelnud talle kunagi, aga see oli rohkem väärt kui terve Maakond ja kõik, mis selle sees kokku."

Frodo ei öelnud midagi, vaid pani käe kuue alla ja puudutas oma turvise rõngaid. Teda vapustas mõte, et ta kõnnib ringi, terve Maakonna väärtus hõlma all. Kas Bilbo teadis seda? Ta ei kahelnud, et Bilbo teadis seda üsna hästi. See oli tõesti kuninglik kink. Aga nüüd kandusid ta mõtted eemale pimedatest kaevandustest, Kaljulõhele, Bilbo juurde ja Paunaotsale neil päevil, mil Bilbo veel seal oli. Ta soovis kogu südamest, et ta oleks tagasi seal, neis päevis, pügamas muru või toimetamas lillede seas, ja et ta poleks kunagi kuulnud Moriast või *mithrilist* - või Sõrmusest.

Saabus sügav vaikus. Kõik uinusid üksteise järel. Frodo oli vahis. Otsekui hingus, mis läbi nähtamatute uste sügavatest paikadest siia sisse tuli, langes tema peale hirm. Ta käed olid külmad ja laup niiske. Ta kuulas. Kogu tema meel oli kahe aeglase tunni jooksul pühendatud kuulamisele ja ei millelegi muule; kuid ta ei kuulnud ühtki heli, isegi mitte kujuteldavat sammukaja.

Tema vaht oli peaaegu läbi, kui ta arvas kaugel eemal, umbes läänepoolse võlvkäigu kandis nägevat kaht kahvatut valgustäppi, justkui helendavaid silmi. Ta võpatas. Tema pea oli madalamale jõnksatanud. "Oleksin äärepealt vahis magama jäänud," mõtles ta. "Olin täitsa une piiril." Ta tõusis püsti ja hõõrus silmi ning jäigi pimedusse vahtides seisma, kuni Legolas ta vabastas.

Maha heites jäi Frodo kiiresti magama, kuid talle näis, et uni läheb edasi: ta kuulis sosinaid ja nägi kaht kahvatut valgustäppi aegamisi lähenemas. Ta ärkas ja leidis, et teised tema ümber räägivad vaikselt ja tuhm valgus langeb ta näole. Kõrgel idapoolse käigusuu kohal langes läbi katuselähedase šahti alla pikk kahkjas kiir ning koja teises servas põhjakaare all kumas samuti nõrk ja kauge valgus.

Frodo tõusis istuli. "Tere hommikust!" ütles Gandalf "Sest hommik see viimaks ometi on. Näed, mul oli õigus. Me oleme kõrgel Moria idaküljel. Enne tänase päeva lõppu peaksime leidma Suured Väravad ja nägema Peegel järve vett Tumenire orus meie ees laiumas."

"See rõõmustab mind," sõnas Gimli. "Ma olen Moriat vaadanud ja see on tõesti. võimas, aga ta on muutunud pimedaks ja kohutavaks; ning me pole leidnud ühtki märki minu hõimlastest. Nüüd kahtlen ma, kas Balin üldse kunagi siia tuli."

Pärast hommikusööki otsustas Gandalf kohe edasi minna. "Me oleme väsinud, aga saame paremini puhata, kui välja jõuame," ütles ta. "Arvan, et keegi meist ei taha veel üht ööd Morias veeta."

"Seda küll!" sõnas Boromir. "Millise tee me valime? Kas tolle idapoolse kaare?"

"Võib-olla," kostis Gandalf "Aga ma ei tea veel täpselt, kus me asume. Kui ma just päris eksinud pole, siis peaksime me olema Suurtest Väravatest kõrgemal ja põhja pool, ning võib juhtuda, et meil pole just kerge leida õiget teed nende juurde. Idakaar on tõenäoliselt see tee, mida mööda peame minema, aga enne otsustamist oleks hea siin natuke ringi vaadata. Lähme selle valguse juurde põhjauksel. Kui leiaksime akna, siis see aitaks meid, aga ma kardan, et valgus tuleb ainult läbi sügava šahti."

Tema juhtimisel suundus Vennaskond põhjakaare alla. Nad leidsid end laias koridoris. Seda mööda edasi minnes muutus kuma tugevamaks ja nad nägid, et see tuleb läbi ukseava nende paremal käel. Ava oli kõrge ja lameda laega ning kiviuks seisis pooleldi avatuna ikka veel hingedel. Selle taga asus suur kandiline kamber. See oli hämaralt valgustatud, kuid nende pimedusega harjunud silmadele tundus see pimestavalt ere ning nad pidid sisenedes tükk aega pilgutama.

Nende jalad keerutasid üles sügava tolmukorra põrandal ning koperdasid ukse all lebavate kogude vahel, mida nad esialgu ei märganud. Kambrit valgustas lai šaht eemal idaseinas; too kaldus ülespoole ja kõrgel pea kohal võis näha tillukest kandilist lappi sinist taevast. Sahti valgus langes otse lauale ruumi keskel: see koosnes ühest pikergusest tahukast, mis oli umbes kaks jalga kõrge, ning selle peale asetatud suurest valgest kiviplaadist.

"See näeb välja nagu haud," pomises Frodo ja kummardus kummalise eelaimdusega ettepoole, et seda lähemalt vaadata. Gandalf tuli kiiresti tema kõrvale. Plaadile olid kraabitud sügavad ruunid:

joonis nr3lk332

"Need on Daeroni ruunid, nagu neid vanasti Morias kasutati," sõnas Gandalf "Siia on kirjutatud inimeste ja päkapike keeles:

BALIN FUNDINI POEG
MORIA ISAND."

"Ta on siis surnud," ütles Frodo. "Kartsin, et nõnda see on." Gimli tõmbas oma kapuutsi üle näo.

5. PEATÜKK
Khazad-Dûmi Sild

Sõrmuse Vennaskond seisis vaikides Balini haua kõrval. Frodo mõtles Bilbole ja tema kauaaegsele sõprusele tolle päkapikuga ning Balini kunagisele külaskäigule Maakonda. Siin tolmuses kambris mägede keskel tundus, nagu oleks see toimunud tuhat aastat tagasi ja maailma teises otsas.

Viimaks toibusid nad tardumusest ja vaatasid ringi, otsides midagi, mis võiks neile Balini saatusest teada anda või näidata, mis on saanud tema rahvast. Kambri teises küljes šahti all asus teine, väiksem uks. Nüüd nägid nad, et mõlema ukse all vedelevad luud ning nende seas katkised mõõgad ja kirved ning lõhutud kilbid ja kiivrid. Mõned mõõkadest olid kõverad: mustunud teradega orki-skimitarid.

Kiviseintesse oli raiutud palju tühimikke ning nende sees seisid suured raudvitstega üle löödud puukirstud. Kõik olid purustatud ja rüüstatud, ent ühe katkise kaane kõrval lebasid raamatu jäänused. Seda oli mõõgaga raiutud ja noaga hakitud ja osaliselt põletatud ning lehed olid nii tihedalt mustade ja verekarva tumedate plekkidega kaetud, et vaid väike osa raamatust oli loetav. Gandalf tõstis selle ettevaatlikult üles, aga lehed murdusid ja rebenesid siiski, kui ta selle kiviplaadile asetas. Ta uuris seda mõnda aega sõna lausumata. Frodo ja Gimli nägid õrnalt lehti pöörava võluri kõrval seistes, et neile olid kirjutanud paljud erinevad käed, nii Moria kui Oru ruunides ja kohati ka haldjakirjas.

Viimaks tõstis Gandalf pilgu. "See näib olevat ülestähendus Balini rahva saatusest," sõnas ta. "Arvan, et see algas nende tulekuga Tumenire orgu ligi kolmkümmend aastat tagasi: lehekülgedel olevad numbrid osutavad ilmselt nende saabumisele järgnenud aastatele. Esimesel leheküljel seisab *üks-kolm*, nii et algusest on vähemalt kaks puudu. Kuulake!

Me lõime orkid minema suurelt väravalt ja vahi - järgmine sõna on ähmane ja põlenud: tõenäoliselt *ruumist - me tapsime paljud ereda* - vist - *päeva käes orus. Flói heitis hinge ühe noole läbi. Ta tappis suure.* Siin on plekk, ja selle järel *Flói rohu all Peegeljärve ääres*. Järgmist paari rida pole võimalik lugeda. *Oleme võtnud enesele elupaigaks kahekümne esimese koja Põhja poolt. Seal on* pole näha, misasi. Mainitakse *šahti*. Seejärel *Balin on seadnud oma istme Mazarbuli Kambrisse."*

"Ürikute kamber," ütles Gimli. "Küllap seesama, milles me praegu seisame."

"Noh, nüüd ei saa siit tükk aega midagi välja lugeda," sõnas Gandalf "välja arvatud sõna *kuld* ja *Durini Kirves* ja mingi *kiiver*. Siis *Balin on nüüd Moria isand.* See on vist peatüki lõpp. Pärast paari tähte algab uus osa, ma näen *me leidsime ehthõbedat*, ja hiljem sõna *hästisepistatud* ja siis midagi, käes! *mithril*; ja kaks viimast rida *Óin otsima Kolmanda Süviku ülemisi relvakambreid* midagi *minna lääne poole,* plekk, *Astelma väravale*."

Gandalf peatus ja pani paar lehte kõrvale. "Siin on veel hulk samasuguseid lehekülgi, suure kiiruga kirjutatud ja üsna rikutud," ütles ta, "aga selles valguses ei saa ma neist eriti aru. Siin peab palju lehti puudu olema, sest järgmised kannavad numbrit *viis*, ilmselt asunduse viienda aasta järgi. Las ma vaatan! Ei, need on liiga lõigutud ja määrdunud, ma ei saa neid lugeda. Päevavalgel läheks see paremini. Oot! Siin on midagi: suur tugev käekiri, mis kasutab haldjakirja."

"See võib olla Ori käekiri," ütles Gimli üle võluri käsivarre vaadates. "Ta oskas kirjutada hästi ja kiiresti ning kasutas tihti haldjate tähti."

"Kardan, et tal oli selle kena käekirjaga üles märkida halbu teateid," lausus Gandalf "Esimene selge sõna on *mure*, aga ülejäänud rida on kadunud, välja arvatud viimane lõpp *ile*. Jah, see peab olema *eile*, mille järel tuleb *kümnendamal novembri kuul päeval Balin Moria isand langes Tumenire orus. Ta läks üksi vaatama Peegel järve. Ork lasi teda kivi tagant me tapsime orki, aga palju teisi... üles idapoolt Hõbesoont.* Ülejäänud lehekülg on nii rikutud, et ma ei saa siit peaaegu midagi aru, võib-olla ainult *me oleme sulgenud väravad* ja siis *saa neid kaua hoida kui,* ja siis vist *kohutav* ja *kannatus* Vaene Balin! Ta suutis oma võetud tiitlit hoida vähem kui viis aastat. Huvitav oleks teada, mis edasi juhtus, aga meil pole aega viimaseid lehekülgi uurida. See on kõige viimane lehekülg." Ta peatus ja ohkas.

"Siin on kibedad sõnumid," ütles ta. "Kardan, et nende lõpp oli julm. Kuulake! *Me ei saa välja. Me ei saa välja. Nad on võtnud Silla ja tehe koja. Frár ja Lóni ja Náli langesid seal.* Siis on neli rida nii määrdunud, et ma näen ainult *läks 5 päeva tagasi*. Viimased read on *tiik on Läänevärava seinani tõusnud. Järve Valvaja võttis Óini. Me ei saa välja. Lõpp tuleb*, ja siis *trummid trummid sügavas*. Huvitav, mida see tähendab? Viimased kirjutatud sõnad on lohisev kritseldus haldjatähtedes: *nad tulevad*. Rohkem pole enam midagi." Gandalf peatus ja jäi vaikselt mõttesse.

Korraga vajus Vennaskonna peale hirm ja õudus selle kambri ees. "*Me ei saa välja*," pomises Gimli. "Meie õnn, et vesi oli veidi alanenud ja Valvaja magas tiigi lõunatipus."

Gandalf tõstis pea ja vaatas ringi. "Paistab, et nad on mõlema ukse juures viimast vastupanu osutanud," ütles ta, "aga selleks ajaks polnud neist enam palju alles. Nii lõppes katse Moriat tagasi võita! See oli vapper, kuid rumal. Aeg pole veel tulnud. Aga nüüd peame me küll Balinile Fundini pojale hüvasti ütlema. Ta jääb puhkama oma isade kojas. Me võtame kaasa selle raamatu, Mazarbuli Raamatu, ja vaatame seda hiljem lähemalt. Võta see enda kätte, Gimli, ja vii tagasi Dáinile, kui saad. See huvitab teda, kuigi kurvastab sügavalt. Aga nüüd mingem! Hommik ei seisa paigal."

"Kuhu me läheme?" küsis Boromir

"Tagasi kotta," vastas Gandalf "Aga meie käik siia ruumi polnud asjatu. Nüüd ma tean, kus me oleme. See peab olema, nagu Gimli ütleb, Mazarbuli Kamber ja koda peab olema Põhja poolt kahekümne esimene. Seepärast jätame idakaare vahele ja hoiame paremale ja lõunasse ning läheme allapoole. Kahekümne Esimene Koda peaks asuma Seitsmendal Tasandil, see on kuus tasandit Väravatest kõrgemal. Tulge nüüd! Tagasi kotta!"

Vaevalt oli Gandalf need sõnad lausunud, kui kostis suur mürin: rulluv *bumm*, mis paistis tulevat sügavikest kaugelt altpoolt ning värisevat kivis nende jalge all. Nad sööstsid ärevalt ukse poole. *Dumm, dumm* rullus jälle, nagu muudaksid tohutud käed Moria enese koopad hiiglaslikuks trummiks. Siis huilahtas kojas suur sarv ning kaugemalt oli kuulda teiste sarvede vastamist ja rämedaid hõikeid. Kostis paljude ruttavate jalgade tümin.

"Nad tulevad!" hüüdis Legolas.

"Me ei saa välja," ütles Gimli.

"Lõksus!" hüüdis Gandalf "Miks ma küll viivitasin? Siin me oleme, kotis, nagu nemadki omal ajal. Aga siis polnud mind siin. Vaatame, mida..."

Dumm, dumm kõlasid lähenevad trummilöögid ja seinad vappusid.

"Kiiluge uksed kinni!" karjus Aragorn. "Ja hoidke oma paunad seljas nii kaua, kui saate: meil võib veel tulla võimalus end välja lõigata."

"Ei!" ütles Gandalf "Me ei tohi sisse kinni jääda. Hoidke idauks lahti! Me läheme seda teed, kui saame."

Kostis veel üks käre sarvehüüd ja teravad kriisked. Jalgade müdin lähenes mööda koridori. Vennaskond tõmbas mõõgad helinal ja tärinal tupest. Glamdring helendas kahvatu valgusega ja Astla servad sädelesid. Boromir surus õla vastu lääneust.

"Oota hetk! Ära sule seda veel!" ütles Gandalf. Ta hüppas ette Boromiri kõrvale ja ajas end täies pikkuses sirgu.

"Kes tuleb siia Balini, Moria isanda rahu häirima?" hüüdis ta valjul häälel.

Kostis rämeda naeru torm, nagu veerev kivivaring; keset lärmi tõusis käsku andes sügav hääl. *Dumm, dumm, dumm* mürisesid sügavikus trummid.

Kiire liigutusega astus Gandalf kitsast ukseavast välja ja sirutas oma saua ette. Sädemeid pilduv välk valgustas kambrit ja vahekäiku. Hetkeks vaatas võlur välja. Nooled tuiskasid vilinal mööda koridori, kui ta tagasi viskus.

"Seal on orkid, ja neid on palju," ütles ta. "Ja mõned on suured ja kurjad: mustad urukid Mordorist. Hetkeks tõmbusid nad tagasi, aga seal on veel midagi muud. Küllap üks suur koopatroll või koguni mitu. Meil pole lootust sedakaudu põgeneda."

"Ega üldse mingit lootust, kui nad ka teise ukse juurde jõuavad," sõnas Boromir.

"Siin pole veel mingeid hääli kuulda," ütles Aragorn, kes seisis kuulatades idaukse juures. "Käik jookseb siinpool otse trepist alla: ilmselt ei vii see kotta tagasi. Aga pole hea pimesi seda teed põgeneda, kui jälitajad on otse kannul. Me ei saa ust sulgeda. Selle võti on kadunud ja lukk murtud ning see avaneb sissepoole. Peame kõigepealt vaenlase kinni pidama. Me paneme nad Mazarbuli Kambri ees hirmu tundma!" lausus ta karmilt, puudutades oma mõõga Andúrili tera.

Koridorist kostis raskeid samme. Boromir heitis end ukse vastu ja tõstis selle paika ning kiilus selle siis katkiste mõõgaterade ja puukildudega kinni. Vennaskond taandus kambri teise otsa. Kuid neil polnud veel võimalust põgeneda. Ust tabanud hoop pani selle värisema ning siis hakkas see aeglaselt lahti painduma, litsudes kiilud tagasi. Laienevast august tungisid sisse tumeda roheka nahaga käsivars ja õlg. Siis suruti all läbi suur, lame varvasteta jalalaba. Väljas valitses surmavaikus.

Boromir hüppas ettepoole ja raius kätt kogu oma jõuga, kuid tema mõõk põrkus tinisedes tagasi ja kukkus käest. Teral oli täke.

Äkki tundis Frodo eneselegi üllatuseks kuuma raevu südames lõkkele löövat. "Maakond!" hüüdis ta, kargas Boromiri kõrvale, kummardus ja suskas Astlaga ilget jalga. Kostis möire ja jalg jõnksatas tagasi, Astelt peaaegu Frodo käest välja väänates. Mustad piisad tilkusid teralt alla ja suitsesid põrandal. Boromir viskus taas ukse vastu ja virutas selle kinni.

"Üks Maakonna eest!" hüüdis Aragorn. "Kääbiku hammustus on sügav! Sul on hea tera, Frodo Drogo poeg!"

Ukselt kõlas raksatus, millele järgnes üks raks teise järel. Rammid ja haamrid tagusid selle vastu. Uks ragises ja vankus tagasi ning avaus kasvas korraga laiaks. Nooled vihisesid sisse, kuid tabasid põhjaseina ja kukkusid kahjutult põrandale. Kostis sarvehüüd ja jalgade madin ning orkid hüppasid üksteise kannul kambrisse.

Kui palju neid oli, ei suutnud Vennaskond lugeda. Rünnak oli terav, aga orke jahmatas kaitse metsikus. Legolas lasi kahel kõrid läbi. Gimli lõi jalad alt ühel, kes oli Balini hauale hüpanud. Boromir ja Aragorn tapsid terve hulga. Kui kolmteist oli langenud, põgenesid ülejäänud kriisates ja kaitsjad jäid haavamata, välja arvatud Juss, kelle pea oli kriimustada saanud. Teda päästis kiire sukeldumine ning ta sai oma orkist jagu: tugev torge Kääpamõõgaga. Tema pruunides silmades hõõgus tuli, mida nähes Punapää Eedi oleks tagasi kohkunud.

"Nüüd on aeg!" hüüdis Gandalf "Lähme, enne kui troll tagasi tuleb!"

Aga nende taganemise ajal, veel enne kui Punapõsk ja Ilo olid välja trepile jõudnud, hüppas kambrisse tohutu orkipealik, peaaegu inimesekõrgune, pealaest jalatallani musta soomusega kaetud, ning tema järel kogunesid ukseavasse teised orkid. Pealiku lai lame nägu oli tõmmu, silmad kui söed ja keel punane; ta hoidis käes pikka oda. Oma tohutu kilbi löögiga pööras ta Boromiri mõõga kõrvale ja surus teda tagasi, kuni mees kukkus. Salvava mao kiirusega Aragorni hoobi eest kõrvale põigates tormas ta Vennaskonna keskele ja heitis oma oda otse Frodo poole. Hoop tabas kääbikut paremasse külge, Frodo paiskus vastu seina ja naelutati selle külge kinni. Juss raius karjatades odavart ja see murdus. Ent samal ajal, kui ork oma nuia maha viskas ja skimitari välja tõmbas, rabas Andúril tema kiivrit. Välgatas leek ja kiiver purunes kildudeks. Ork varises lõhestatud peaga kokku. Tema kaaslased põgenesid ulgudes, kui Boromir ja Aragorn nende poole sööstsid.

Dumm, dumm kõmasid sügavuses trummid. Taas mürises väljas madal hääl.

"Nüüd!" karjus Gandalf "Nüüd on viimane võimalus. Jookske!"

Aragorn korjas seina äärest üles Frodo ja sööstis Ilot ja Punapõske enda ees lükates trepi poole. Teised järgnesid, kuid Gimlit pidi Legolas ära tirima: ohust hoolimata seisis päkapikk langetatud päi Balini haua kõrval. Boromir hoidis idaust kinni, surudes selle hingedele: sel olid kummaski küljes raudrõngad, kuid neid ei saanud kinnitada.

"Minuga on kõik korras," ütles Frodo. "Ma saan käia. Pane mind maha!"

Aragorn oleks ta hämmastusest peaaegu astmeile pillanud. "Ma arvasin, et sa oled surnud!" hüüdis ta.

"Veel mitte!" lausus Gandalf. "Aga praegu pole aega imestamiseks. Trepist alla, teie kõik - ja otsekohe! Oodake mind natuke aega all mademel, aga kui ma natukese aja pärast ei tule, siis liikuge edasi! Minge kiiresti ja valige radu, mis viivad alla ja paremale."

"Me ei saa sind üksi ust hoidma jätta!" ütles Aragorn.

"Tehke, nagu ma käsin!" müristas Gandalf raevukalt. "Mõõkadest pole siin enam kasu. Minge!"

Käiku ei valgustanud ükski šaht ja siin oli täiesti pime. Nad kobasid teed mööda pikka astmestikku allapoole ja vaatasid siis tagasi, kuid ei näinud midagi peale võluri saua nõrga helenduse kõrgel nende kohal. Ta valvas nähtavasti ikka veel suletud ukse juures. Frodo hingas raskelt ja toetus Jussile, kes oli oma käed peremehe ümber pannud. Nad seisid ja vahtisid pimedusse trepi ülaosas. Frodo arvas kuulvat ülevalt Gandalfi häält, pomisemas sõnu, mis mööda laskuvat katust alla kajasid. Ta ei kuulnud, mida öeldi. Seinad näisid vabisevat. Iga natukese aja tagant rullusid ja tuikasid trummilöögid: *dumm, dumm.*

Äkki sähvatas trepi tipus ere valgus. Siis kostis sealt tuhmi mürinat ja rasket mütsatust. Trummilöögid paisusid metsikuks: *dumm-bumm, dumm-bumm*, ning lakkasid siis. Gandalf tuli tormates trepist alla ja paiskus Vennaskonna keskele pikali.

"Noh, nüüd on see siis läbi!" ütles võlur end jalule ajades. "Tegin kõik, mis suutsin. Aga ma kohtasin väärilist vastast ja oleksin peaaegu otsa saanud. Aga ärge seiske siin! Minge edasi! Peate natuke aega ilma valguseta läbi ajama: ma olen omadega üsna läbi. Minge! Minge! Kus sa oled, Gimli? Tule minuga ees! Ja teie hoidke tihedasti sappa, teie kõik!"

Nad koperdasid tema järel, mõistatades, mis oli juhtunud. *Dumm, dumm* kõlasid jälle trummilöögid: nüüd olid nad summutatud ja kauged, ent järgnesid neile. Muid märke tagaajamisest polnud kuulda, ei jalgade müdinat ega mingeid hääli. Gandalf ei teinud pöördeid vasemale ega paremale, sest käik paistis kulgevat otse selles suunas, kuhu ta minna tahtis. Vahel laskus see jälle umbes viiekümne astme võrra madalamale. Hetkel oli see ka nende suurim oht, sest pimedas ei näinud nad treppi enne, kui nad selleni jõudsid ja tühjusse astusid. Gandalf kobas maapinda kepiga nagu pime.

Tunni ajaga olid nad ära käinud versta või veidi rohkem ning laskunud alla paljudest treppidest. Jälitamisest polnud ikka veel märki Nad hakkasid peaaegu lootma, et on pääsenud. Seitsmenda trepi lõpus Gandalf peatus.

"Läheb palavaks!" ähkis ta. "Me peaksime olema nüüd Väravate tasandil. Arvan, et varsti pöörame vasakule, et ida poole saada. Loodetavasti pole see kaugel. Ma olen väga väsinud. Pean siin pisut puhkama, isegi kui kõik orkid, kes iial siia ilma on siginud, meil kannul oleksid."

Gimli võttis ta käe ja aitas tal trepile istuda. "Mis seal ukse juures juhtus?" küsis ta. "Kas sa kohtasid trummilööjat?"

"Ma ei tea," kostis Gandalf "Aga ma leidsin end äkki seismas silmitsi millegagi, mida ma enne ei olnud kohanud. Mul ei tulnud muud pähe, kui panna uksele sulgemisloits. Ma tean paljusid, kuid sääraste asjade õigesti tegemine nõuab aega ja isegi siis võib ukse jõuga lahti kangutada.

Seal seistes kuulsin teisel pool orkihääli: mõtlesin, et nad võivad iga hetk ukse maha murda. Ma ei kuulnud, mida nad ütlesid, sest nad paistsid rääkivat omaenese võikas keeles. Kõik, mida nende jutust kinni püüdsin, oli ghâsh: see on "tuli". Siis tuli miski kambrisse - tundsin seda läbi ukse ning ka orkid ise lõid kartma ja jäid vait. Tundmatu võttis raudrõngast kinni ja siis tajus ta mind ja minu loitsu.

Mis see oli, ma ei tea, aga niisugust väljakutset pole ma veel kohanud. Vastuloits oli kohutav. See peaaegu murdis mu. Hetkeks väljus uks minu võimu alt ja hakkas avanema! Pidin talle Käsusõna andma. See osutus liiga suureks pingeks. Uks purunes tükkideks. Midagi tumedat nagu pilv varjas

kogu ruumis paistva valguse ja mind tõugati trepist alla. Kogu sein andis järele ja mulle tundus, et kambri lagi samuti.

Kardan, et Balin on nüüd sügavalt maetud, ja võib-olla ka midagi muud tema kõrval. Ei oska öelda. Aga vähemalt käik meie taga sai täielikult suletud. Huh! Ma ei ole end kunagi nii kulununa tundnud, aga see hakkab juba mööda minema. Ja kuidas sinuga on, Frodo? Seal polnud aega sulle öelda, aga ma pole iial veel nii rõõmus olnud kui siis, kui sa rääkima hakkasid. Kartsin, et see on vapper, aga surnud kääbik, keda Aragorn kannab."

"Kuidas minuga on?" ütles Frodo. "Arvatavasti olen elus ja terve. Ma sain muljuda ja see on valus, aga mitte liiga hull."

"Noh," sõnas Aragorn, "selle peale ei oskan ma muud kosta, kui et kääbikud on tehtud nõnda kõvast puust, millesarnast ma veel kunagi ei ole kohanud. Kui ma seda oleksin teadnud, oleksin Voore kõrtsis hoopis leebemal toonil kõnelnud! See odahoop võinuks metskuldi vardasse pista!"

"Noh, mind see õnneks vardasse ei pistnud," lausus Frodo, "kuigi mul on tunne, nagu oleksin sattunud haamri ja alasi vahele." Rohkem ta ei öelnud. Tal oli valus hingata.

"Sa lähed Bilbo jälgedes," sõnas Gandalf "Sinus on rohkem, kui pealtnäha paistab, nagu ma talle kunagi ammu ütlesin." Frodo mõtles, kas see märkus pidi tähendama enamat, kui välja sai öeldud.

Nüüd läksid nad jälle edasi. Varsti hakkas Gimli rääkima. Ta nägi pimedas hästi. "Ma arvan," ütles ta, "et eest kumab valgust. Aga see pole päevapaiste. See on punane. Mis see võiks olla?"

"Ghâsh!" pomises Gandalf "Huvitav, kas nad seda mõtlesidki: et alumised tasandid on tules? Aga me saame ainult edasi minna."

Peagi muutus valgus ilmselgeks ja kõik võisid seda näha. See läikles ja lõkendas nende ees käiguseintel. Nüüd nägid nad ka teed: ees langes see kiiresti allapoole ja pisut kaugemal seisis madal võlvkäik; läbi selle valgus tuligi. Õhk muutus väga kuumaks.

Kui nad käiguni jõudsid, läks Gandalf sisse, andes neile märku oodata. Kui ta seal käigusuu ees seisis, nägid nad punast kuma tema nägu valgustamas. Ta tõmbus kiiresti tagasi.

"Seal ees on üks uus nõiatemp," sõnas ta, "kahtlemata just meie tervitamiseks leiutatud. Aga ma tean nüüd, kus me asume: oleme jõudnud Esimesse Süvikusse, kohe Väravate ees asuvale tasandile. See on Vana Moria Teine Koda ning Väravad on lähedal: eemal idatipus, vasakut kätt, mitte kaugemal kui kolmandik versta. Üle Silla, avarast trepist üles, mööda laia teed Esimesse Kotta ja välja! Aga tulge ja vaadake!"

Nad piilusid välja. Nende ees kõrgus veel üks koobassaal. See oli avaram ja palju pikem kui see, milles nad olid maganud. Nad seisid selle idatipu lähedal; lääne pool kadus ruum pimedusse. Koja keskel jooksis kaks rida kõrguvaid sambaid. Need olid nikerdatud nagu võimsate puude tüved, mille oksad hoidsid üleval katust kandvat kiviraamistikku. Tüved olid siledad ja mustad ning punane lõõm peegeldus tuhmilt nende külgedel. Otse üle põranda, kahe hiiglasliku samba jalamil oli avanenud suur lõhe. Sellest paistis välja äge punane valgus ning aeg-ajalt limpsasid leegid üle serva ja keerlesid sammaste ümber. Tumedad suitsutupsud hõljusid kuumas õhus.

"Kui me oleksime peateed mööda ülemistest kodadest siia tulnud, oleksime lõksu jäänud," ütles Gandalf. "Loodame, et tuli jääb nüüd meie ja jälitajate vahele. Tulge! Me ei tohi aega kaotada."

Tema sõnade ajal kuulsid nad jälitavaid trummilööke: *dumm, dumm, dumm.* Koja läänetipu varjudest kostis hüüdeid ja sarvehääli. *Dumm, dumm:* sambad paistsid värisevat ja leegid võbelevat.

"Nüüd tuleb viimane võidujooks!" ütles Gandalf. "Kui väljas päike paistab, siis võime veel pääseda. Minu järel!"

Ta pöördus vasakule ja kiirustas üle koja sileda põranda. Vahemaa oli suurem, kui algul paistis. Joostes kuulsid nad taga trummilööke ja paljude ruttavate jalgade müdinat. Õhku paiskus terav karje: neid oli nähtud. Kostis terase helinat. Nool vihises üle Frodo pea.

Boromir naeris. "Seda nad ei oodanud," ütles ta. "Tuli on nad ära lõiganud. Me oleme valel poolel!"

"Vaata ette!" hüüdis Gandalf "Sild on lähedal. See on kitsas ja ohtlik."

Äkki nägi Frodo enda ees musta kuristikku. Koja lõpus põrand kadus ja langes alla tundmatusse sügavikku. Välisukseni võis nüüd jõuda vaid üle kitsukese kivisilla, millel polnud äärist ega käsipuid ja mis viskus üle lõhe üheainsa viiekümnejalase kaarena. See oli päkapike vana kaitse igasuguste vaenlaste vastu, kes võisid vallutada Esimese Koja ja välimised käigud. Nad said sellest üle minna ainult hanereas. Serval Gandalf peatus ja teised kogunesid tema juurde.

"Juhi teed, Gimli!" ütles ta. "Järgmisena Punapõsk ja Ilo. Otse edasi ja ukse taga trepist üles!"

Nende sekka langesid nooled. Üks tabas Frodot ja põrkus tagasi. Teine läbistas Gandalfi mütsi ja jäi sinna tolknema nagu must sulg. Frodo vaatas seljataha. Tule taga nägi ta trobikonda musti kogusid: seal paistis olevat sadu orke. Nad vehkisid odade ja skimitaridega, mis läikisid tulepaistel veripunaselt. *Dumm, dumm* rullusid trummilöögid, paisudes aina valjemaks ja valjemaks, *dumm, dumm.*

Legolas pöördus ja pani noole nöörile, kuigi tema väikese vibu jaoks oli lask liiga pikk. Ta tõmbas vibu pingule, kuid ta käsi langes ja nool kukkus maha. Ta karjatas jahmatusest ja hirmust. Nähtavale ilmusid kaks suurt trolli, kes kandsid vägevaid kiviplaate ja lennutasid need lõhe kohale, et nende abil üle tule pääseda. Kuid need polnud trollid, kes haldja õudusega täitsid. Orkide read olid lõhenenud ning nad tõmbusid rüsinal kõrvale, nagu oleks neil endal hirm nahas. Midagi tuli nende tagant

lähemale. Mis see oli, polnud näha: see oli justkui suur vari, mille keskel seisis tume kogu, inimese kujuga, aga suurem, ning võim ja õud paistsid olevat tema sees ja käivat tema ees.

Ta astus tule servale ja valgus kahvatas, nagu oleks pilv selle kohale vajunud. Siis hüppas ta üle lõhe. Leegid tõusid üles teda tervitama ning keerlesid tema ümber ning must suits tiirles õhus. Tema voogav lakk süttis ja leegitses ta taga. Tema paremas käes oli mõõk nagu terav tulekeel; vasakus hoidis ta paljude piugudega piitsa.

"Oi! Oi!" halas Legolas. "Balrog! Balrog on tulnud!"

Gimli vahtis pärani silmi. "Durini Hukk!" hüüdis ta ning kattis oma näo, lastes kirvel kukkuda.

"Balrog," pomises Gandalf "Nüüd ma mõistan." Ta vankus ja toetus raskelt oma kepile. "Milline halb õnn! Ja mina olen juba praegu väsinud."

Tules lehviv kuju tormas nende poole. Orkid huilgasid ja voogasid üle kiviplaatide. Boromir tõstis sarve ja puhus. Väljakutse kajas valjusti ja möiratas nagu paljude kõride karje õõnsa katuse all. Hetkeks lõid orkid värisema ja lõõmav kogu peatus. Siis kustus kaja nagu leek, mille tume tuul on ära puhunud, ning vaenlane tungis jälle edasi.

"Üle silla!" hüüdis Gandalf jõudu kogudes. "Põgenege! See vaenlane on teist kõigist üle. Ma pean seda kitsast teed kaitsma. Põgenege!" Aragorn ja Boromir ei kuulanud käsku, vaid jäid külg külje kõrval oma kohale Gandalfi selja taha silla kaugemas otsas. Teised peatusid ukseavas koja lõpus ja pöördusid ringi, tahtmata oma juhti vaenlasega üksi silmitsi jätta.

Balrog jõudis sillale. Gandalf seisis kaare keskel, toetudes sauale oma vasakus käes, kuna teises käes lõõmas külma ja valgena Glamdring. Vaenlane peatus taas võluri vastas ning vari tema ümber sirutus välja nagu kaks ääretut tiiba. Ta tõstis piitsa ning piud vingusid ja plaksusid. Tuli purskus ta sõõrmetest. Aga Gandalf seisis kindlalt.

"Sa ei saa läbi," ütles ta. Orkid seisid paigal ja maad võttis surmavaikus. "Ma olen Salajase Tule teener, Anori leegi käskija. Sa ei saa läbi. Must tuli ei aita sind, Udûni leek. Mine tagasi Varju juurde! Sa ei saa läbi."

Balrog ei vastanud. Tuli tema sees näis kustuvat, ent pimedus kasvas. Ta astus aeglaselt sillal edasi ning sirutas end äkki kõrgele välja ja tema tiivad laiusid seinast seina, kuid Gandalfi võis ikka veel näha hämaruses kumamas; ta näis väike ja väga üksik: hall ja kumaras, nagu närtsinud puu enne tormi puhkemist.

Varjust hüppas välja punase mõõga leek.

Glamdring säratas vastuseks valgena.

Kõlas hele raksatus ja sähvatas pimestav tuli. Balrog paiskus tagasi ja tema mõõga sulanud tükid lendasid laiali. Võlur vaarus sillal, astus sammu tagasi ning seisis siis jälle kindlalt.

"Sa ei saa läbi!" ütles ta.

Balrog võttis hoogu ja hüppas sillale. Tema piits keerles ja sisises.

"Ta ei pea üksi vastu!" hüüdis Aragorn äkki ja jooksis sillale tagasi. "*Elendil!*" karjus ta. "Ma olen sinuga, Gandalf!"

"Gondor!" röögatas Boromir ja sööstis talle järele.

Sel hetkel tõstis Gandalf oma saua ja rabas valju karjega silda enda ees. Sau murdus tükkideks ja kukkus tal käest. Pimestavvalge leegivahk vuhvatas üles. Sild pragunes. See murdus just Balrogi jalgade all ja kivi, millel too seisis, kukkus kuristikku, kuna teised jäid tasakaalus võbelema nagu tühjusse sirutuv kaljukeel.

Balrog vajus hirmsa karjatusega ettepoole ning tema vari sööstis alla ja kadus. Ent langedes vibutas ta oma piitsa ja selle piud põimusid ümber võluri põlvede, tõmmates tolle silla servale. Gandalf vaarus ja kukkus, haaras asjatult kivi järele ning libises kuristikku. "Jookske, te lollid!" karjus ta ja oli kadunud.

Tuli kustus ja ruumi sigines pilkane pimedus. Vennaskond seisis paigale tardununa ning vahtis õudusega avausse. Samal ajal kui Aragorn ja Boromir tagasi tormasid, pragunes ka ülejäänud sild ning varises alla. Aragorni karje äratas nad.

"Tulge! Nüüd juhin teid mina!" hüüdis ta. "Me peame tema viimast käsku täitma. Minu järel!"

Nad trügisid korratult suurtest astmetest üles ukse poole, Aragorn ees ja Boromir sabas. Trepi tipus algas lai kajav käik. Mööda seda nad põgenesid. Frodo kuulis Jussi oma kõrval nutmas ning leidis siis, et ka tema jooksu pealt nutab. *Dumm, dumm, dumm* rullus trummimürin nende selja taga, nüüd kaeblik ja aeglane; *dumm!*

Nad jooksid edasi. Valgus kasvas nende ees; suured šahtid lõhestasid katust. Nad jooksid kiiremini. Neile tuli vastu koda, mille täitsid ereda päevavalgusega kõrged itta avanevad aknad. Nad tormasid üle ruumi. Nad läksid läbi hiigelsuurte katkiste uste ning korraga avanes nende ees Suurte Väravate pimestavvalge kaar.

Orkide vahtkond kössitas varjus suurte uksepostide taga, mis kõrgusid kummalgi pool väljapääsu, kuid väravad olid purustatud ja maha varisenud. Aragorn lõi maha pealiku, kes tema teel seisis, ning ülejäänud pagesid hirmuga mehe raevu ees. Vennaskond pühkis neist mööda ega pannud neid tähelegi. Nad jooksid Väravatest välja ning tormasid alla ajahambast puretud suurtest astmetest, mis olid Moria lävepakuks.

Nõnda jõudsid nad viimaks peaaegu lootuse kaotanuina lageda taeva alla ja tundsid tuult oma nägudel puhuvat.

Nad ei peatunud enne, kui jõudsid müüridest vibulasu kaugusele. Nende ümber laius Tumenire org. Udumägede vari lasus selle peal, kuid ida pool laotus üle maa kuldne valgus. Oli vaid tund pärast keskpäeva. Päike paistis, pilved olid valged ja kõrged.

Nad vaatasid tagasi. Mustana haigutas Väravate kaar mägede varju all. Nõrga ja kaugena rullusid maa all aeglased trummilöögid: *dumm-dumm.* Hõre must suits roomas välja. Midagi muud polnud näha; org ümberringi oli tühi. *Dumm*. Viimaks võttis ahastav lein täielikult nende üle võimust ja nad nutsid kaua: mõned seistes ja vaikides, mõned maha viskudes. *Dumm, dumm*. Trummilöögid vaibusid.

6. PEATÜKK
Lothlórien

"Paraku ei tohi me siia kauemaks jääda," ütles Aragorn. Ta vaatas mägede poole ja tõstis oma mõõga. "Jää hüvasti, Gandalf!" hüüdis ta. "Kas ei öelnud ma sulle: "Hoia end, kui sa Moria väravast sisse astud!" Õnnetuseks rääkisin ma tõtt! Mis lootust on meil veel ilma sinuta?"

Ta pöördus Vennaskonna poole. "Me peame ilma lootuseta läbi ajama," ütles ta. "Pealegi võidakse meile veel kätte maksta. Tõmmakem vööd pingule ja ärgem nutkem enam! Tulge! Meil on pikk tee minna ja palju teha."

Nad tõusid ja vaatasid ringi. Põhja pool jooksis org varjulisse kurusse kahe mäeharu vahel, mille kohal särasid kolm valget tippu: Celebdil, Fanuidhol, Caradhras, Moria mäed. Kuru serval voolas mägioja nagu valge pael üle väikeste koskede lõputu trepi ning mägede jalamil hõljus õhus vahupilv.

"Seal on Tumenire Trepp," ütles Aragorn kärestikule osutades. Oleksime alla tulnud mööda rada oja kõrval, kui õnn oleks meile lahkem olnud."

"Või Caradhras vähem julm," sõnas Gimli. "Seal ta seisab ja naeratab päikese käes!" Ta raputas rusikat kõige kaugema lumemütsiga tipu poole ja pöördus minekule.

Ida pool lõppes väljakaarduv mäeharu järsku ära ja nende ees avanesid kauged maad, laiad ja ähmased. Lõuna pool taandus Udumägede lõputu ahel nii kaugele, kuni silm seletas. Vähem kui versta kaugusel ning neist natuke allpool, sest nad seisid ikka veel kõrgel oru läänenõlval, laius järv. See oli pikk ja ovaalne, nagu oleks hiiglaslik odapea sügavale põhjakurusse heidetud; aga selle lõunatipp peitus varjudesse päikeselise taeva all. Ometi olid järve veed tumedad: sügavsinised nagu lambivalgest toast paistev selge õhtutaevas. Selle pind oli tüün ja rahulik. Vee ümber laius sile muru, laskudes igast küljest alla järve lageda rikkumata servani.

"Seal seisab Peegeljärv, sügav Kheled-zâram!" sõnas Gimli kurvalt. "Ma mäletan, kuidas ta ütles: "Tehku selle nägemine sulle rõõmu! Aga meie ei saa sinna jääda." Nüüd rändan ma kaua ilma rõõmu tundmata. See olen mina, kes peab minema ruttama, ja tema peab siia jääma."

Vennaskond astus mööda Väravate teed allapoole. See oli konarlik ja pragunenud, taandudes käänuliseks rajaks kanarbiku ja astelherne puhmaste vahel, mis tungisid välja purunenud kivide vahelt. Kuid ikka veel võis näha, et kunagi oli päkapikuriigi madalamatelt maadelt siia üles tulnud suur sillutatud tee. Kohati leidus raja kõrval katkisi kiviehitisi ja rohelisi kääpaid, millel kasvasid kleenukesed kased või tuules ohkavad kuused. Käänak ida suunas juhtis neid Peegeljärve rohumaast mööda ning seal tee lähedal seisis üksik murtud tipuga sammas.

"See on Durini Kivi!" hüüdis Gimli. "Ma ei saa siit mööda minna, ilma et peatuksin hetkeks orgu imetlema!"

"Tee siis ruttu!" sõnas Aragorn tagasi Väravate poole vaadates. "Päike loojub varakult. Orkid tulevad võib-olla välja alles pärast ehakuma kustumist, aga meie peame enne ööhakku juba kaugel olema. Varsti on kuu loomine ja tänane öö tuleb pime."

"Tule minuga, Frodo!" hüüdis päkapikk, teelt kõrvale tormates. "Ma ei lase sul minna ilma Kheled-zâramit nägemata." Ta jooksis pikka rohelist nõlvakut mööda alla. Frodo järgnes aegamisi, kuna vaikne sinine vesi teda valu ja väsimuse kiuste enda poole tõmbas; Juss tuli tema järel.

Püstise kivi kõrval Gimli peatus ja vaatas üles. Kivi oli pragunenud ja ilmast kulunud ning kustunud ruune selle küljel polnud võimalik lugeda. "See sammas märgib kohta, kus Durin esmakordselt Peegeljärve vaatas," ütles päkapikk. "Vaatame meie ka, enne kui edasi läheme!"

Nad kummardusid tumeda vee kohale. Esialgu ei näinud nad midagi. Siis eristasid nad peegelpildis ümbritsevate mägede sügavsiniseid kogusid ning tippe nagu valge leegi suletutte nende kohal; kõige taga kummus taevas. Seal särasid sügavikku uppunud kalliskividena vilkuvad tähed, kuigi üleval taevas paistis päike. Nende endi kummarduvaist kujudest polnud vees varjugi.

"Oo kaunis ja imeline Kheled-zâram!" lausus Gimli. "Seal lebab Durini Kroon, kuni ta ärkab. Hüvasti!" Ta kummardus ja pöördus kõrvale ning kiirustas üle rohelise murumaa tee peale tagasi.

"Mida sa nägid?" küsis Punapõsk Jussilt, kuid Juss oli liiga sügavalt mõttes, et vastata.

Tee keeras nüüd lõunasse ja kulges kiiresti allapoole, tulles orunõlvade vahelt välja. Veidi maad järvest madalamal jõudsid nad sügava kristallselge allikani, millest väike nire üle kiviserva välja voolas ning sädeledes ja vulisedes sügavat kivist nõva mööda alla jooksis.

"See on allikas, millest Hõbesoon alguse saab," ütles Gimli. "Ärge siit jooge! See on jääkülm."

"Varsti saab sellest kiire jõgi ning see kogub vett ka paljudest teistest mägiojadest," sõnas Aragorn. "Meie tee kulgeb palju versti sellega kõrvuti. Ma viin teid mööda seda rada, mille Gandalf valis, ning loodan esialgu jõuda metsa, kus Hõbesoon Suurde Jõkke voolab - näete, seal." Nad vaatasid osutatud suunas ning nägid enda ees niret mööda orupõhja allapoole hüplemas ja siis madalamatel maadel aina kaugemale jooksmas, kuni ta viimaks kuldsesse vinesse kadus.

"Seal asub Lothlórieni mets!" ütles Legolas. "See on kauneim kõigist minu rahva elupaikadest. Selle maa puudele pole võrdseid. Sest sügisel ei lange nende lehed mitte maha, vaid muutuvad kuldseiks. Nad ei varise enne, kui kevad uue roheluse kaasa toob, ning siis täituvad oksad kollaste õitega; ja metsa põrand on kuldne, ja kuldne on ka lagi, ja sambad on hõbedast, sest puude koor on

sile ja hall. Nõnda räägivad meie laulud Sünklaanes seniajani. Mu süda rõõmustaks, kui oleksin selle metsa katuse all ja käes oleks kevad!"

"Minu süda rõõmustaks selle üle isegi talvel," ütles Aragorn. "Aga see asub mitme versta kaugusel. Lähme rutem!"

Mõnda aega püsisid Frodo ja Juss veel teistel kannul, aga Aragorn käis nende ees väga pika sammuga ning varsti jäid nad maha. Nad polnud vara hommikust saadik midagi söönud. Jussi kriim põles nagu tuli ning ta peatundus kerge. Säravast päikesest hoolimata näis tuul pärast Moria sooja pimedust jahe. Ta vabises. Frodo jaoks oli iga samm järjest valusam ning ta ahmis õhku.

Viimaks pöördus Legolas ringi ja neid kaugel tagapool nähes rääkis midagi Aragorniga. Teised peatusid ja Aragorn jooksis tagasi, kutsudes Boromiri endaga kaasa.

"Anna andeks, Frodo!" hüüdis ta murelikult. "Täna on nii palju juhtunud ja meil on säärane rutt, et ma unustasin sinu vigastuse, ja Jussi oma ka. Sa oleksid pidanud ütlema. Me pole teinud midagi sinu vaevade kergendamiseks, nagu olnuks vaja, kuigi kõik Moria orkid meil kannul olid.

Tulge nüüd! Natuke eemal on üks paik, kus me saame pisut puhata. Siis ma teen teie heaks, mida saan. Tule, Boromir! Me kanname neid."

Varsti pärast seda jõudsid nad teise oja äärde, mis lääne poolt alla voolas ning ühendas oma vulava vee kiire Hõbesoonega. Koos sööstsid nood üle rohekatoonilise kivipanga ning langesid vahutades alla orgu. Joa ümber seisid kidurad ja väändunud kuusepuud ning selle järsud nõlvad olid kaetud sõnajalgade ja mustikapuhmastega. Nõva põhjas oli sile pind, kus oja mulinal üle läikivate kivide veeres. Seal nad puhkasid. Nüüd oli lõunast mööda ligi kolm tundi ning nad olid Väravatest alles mõne versta kaugusel. Päike kaldus juba läände.

Sellal kui Gimli ja kaks nooremat kääbikut hagudest ja kuuseokstest tule tegid ning vett tõid, hoolitses Aragorn Jussi ja Frodo eest. Jussi haav polnud sügav, kuid nägi kole välja ning Aragorni nägu oli tõsine, kui ta seda uuris. Mõne hetke pärast tõstis ta kergendatult pilgu.

"Sul oli õnne, Juss!" ütles ta. "Paljud on oma esimese orki tapmise eest hullemat palka saanud kui see. Lõige pole mürgitatud, nagu orkimõõkade löödud haavad sageli on. See peaks hästi paranema, kui ma olen seda ravitsenud. Loputa seda, kui Gimli on vett soojendanud."

Ta avas oma kauka ja võttis sealt paar närtsinud lehte. "Need on kuivad ja osa nende omadustest on kadunud," lausus ta, "aga mul on siin veel natuke *athelase*-lehti, mida ma Ilmarünka juures korjasin. Purusta üks vette ja pese haav puhtaks ning siis seon ma selle kinni. Nüüd on sinu kord, Frodo!"

"Mul pole midagi häda," ütles Frodo, tahtmata teisi oma riiete kallale lasta. "Ma vajasin lihtsalt natuke toitu ja puhkust."

"Ei!" ütles Aragorn. "Me peame vaatama, mida haamer ja alasi sinuga on teinud. Ma panen ikka veel imeks, et sa üldse elus oled." Ta võttis õrnalt ära Frodo vana vammuse ja kulunud pihtkuue ning ahmis siis jahmunult õhku. Siis puhkes ta naerma. Hõbedane turvis sädeles ta silme ees nagu merepind päikesepaistel. Ta võttis sellegi ettevaatlikult seljast ja tõstis üles, ning kalliskivid vilkusid nagu tähed ja rõngaste tilin kõlas nagu vihmasabin tiigiveel.

"Vaadake, mu sõbrad!" hüüdis ta. "Siin on üks kena kääbikunahk, mille sisse haldjaprintsikest mähkida! Kui teataks, et kääbikud selliseid asju peidavad, kappaksid kõik Keskmaa jahimehed Maakonda."

"Ja kogu maailma jahimeeste nooled läheksid tühja," sõnas Gimli rõngassärki imetledes. "See on mithrilist turvis. Mithril! Ma pole kunagi nii kaunist näinud ega kuulnud. Kas see on särk, millest Gandalf rääkis? Siis ta alahindas seda. Aga see oli hästi pakutud!"

"Ma olen tihtilugu mõelnud, mida te Bilboga kahekesi seal väikses toas õige tegite," ütles Ilo. "Õnnistatud olgu too vana kääbik! Ma armastan teda rohkem kui kunagi varem. Ehk tuleb meil ükskord võimalus talle sellest jutustada!"

Frodo paremal küljel ja rinnal oli tume muljumisjälg. Rõngasrüü all oli pehmest nahast särk, kuid ühes kohas olid rõngad läbi selle lihasse tunginud. Ka Frodo vasak külg sai vastu seina prantsatades kriimustada ja muljuda. Kuni teised süüa tegid, loputas Aragorn haavu *athelase* leotisega. Nõgu täitis kirbe lõhn ning need, kes aurava vee kohale kummardusid, said sellest värskust ja jõudu juurde. Varsti tundis Frodo, kuidas valu temast kaob, ja ta hingamine muutus kergeks; kuigi ta oli veel mitu päeva tagant järele kange ja puudutusele hell. Aragorn sidus tema küljele paar pehmet riidenutsu.

"Sinu rõngassärk on imeliselt kerge," sõnas ta. "Pane see jälle selga, kui sa seda kanda jõuad. Mu süda on rahulik, kui ma tean, et sul on säärane turvis. Ära võta seda seljast isegi magades, kuni saatus sind mõneks ajaks ohutusse paika viib; ning seda juhtub harva, kuni sinu otsing kestab."

Kui nad söönuks said, asus Vennaskond taas teele. Nad kustutasid lõkke ja peitsid kõik jäljed. Siis ronisid nad lohust välja tee peale. Nad polnud kuigi kaugele jõudnud, kui päike juba läände kõrgustike taha vajus ja mustad varjud mäenõlvadelt alla hiilisid. Hämarus looritas küngaste jalamit ning nõgudest tõusis udu. Idas, kaugete lagendike ja metsade ähmastel maadel laius kahvatu õhtuvalgus. Juss ja Frodo tundsid end kergemini ja hoopis värskemalt ning võisid taas tublit sammu astuda ning nüüd juhtis Aragorn Vennaskonda ühe väikese vahepeatusega veel kolm tundi edasi.

Oli pime. Maale oli laskunud sügav öö. Taevas säras palju selgeid tähti, kuid kiiresti kahanevat

kuud ei olnud veel niipea näha. Gimli ja Frodo kõndisid kõige lõpus vaiksel sammul ja teineteisega rääkimata, kuulates iga selja tagant maanteelt kostvat heli. Viimaks katkestas Gimli vaikuse.

"Ei mingit häält peale tuule," ütles ta. "Läheduses pole ühtki paharetti, või on mu kõrvad puust tehtud. Jääb loota, et orkid jäävad rahule meie Moriast väljaajamisega. Ja võib-olla oligi see nende eesmärk ja neil polnudki meiega muud pistmist - ega Sõrmusega. Kuigi orkid jälitavad vaenlasi sageli ka lauskmaal mitme penikoorma kaugusele, kui tahavad langenud pealiku eest kätte maksta."

Frodo ei vastanud. Ta vaatas Astelt, mille tera oli tuhm. Ometi oli ta midagi kuulnud, või arvanud kuulvat. Niipea kui varjud nende ümber laskusid ja tee tagapool hämarusse kadus, kuulis ta taas kiiret jalapadinat. Ta kuulis seda isegi praegu. Frodo pöördus ringi. Eemal kumasid kaks tillukest valgustäppi, või ta arvas neid nägevat, kuid need lipsasid silmapilk kõrvale ja kadusid.

"Mis on?" küsis päkapikk.

"Ma ei tea," kostis Frodo. "Mulle tundus, et kuulsin samme ja nägin valgust - justkui silmi. Mulle on tihti nii tundunud, sestsaadik kui me Moriasse sisenesime."

Gimli peatus ja küürutas maha. "Ma ei kuule midagi peale taimede ja kivide öise jutu," ütles ta. "Tule! Lähme ruttu! Teised on tükk maad ette jõudnud."

Öötuul puhus jahedana neile orust vastu. Nende ees paistis ähmaselt lai hall vari ning nad kuulsid lõputut lehesahinat, nagu papleid tuule käes.

"Lothlórien!" hüüdis Legolas. "Lothlórien! Me oleme jõudnud Kuldse Metsa servale. Kui kahju, et praegu on talv!"

Öö varjus kõrgusid nende ees puud, kaardudes üle tee ja oja, mis korraga nende laiade okste alla voolas. Hämaras tähevalguses olid nende tüved hallid ja värelevad lehed pisut kahkjaskuldset tooni.

"Lothlórien!" ütles Aragorn. "Olen rõõmus taas neis puudes tuult kuuldes! Oleme Väravatest vaid kolme penikoorma kaugusel, kuid me ei saa kaugemale minna. Loodame, et haldjate tublidus hoiab meid täna selle ohu eest, mis meie taga tuleb."

"Kui haldjad selles pimenevas maailmas enam elavad," kahtles Gimli.

"Sellest on palju aega möödas, kui keegi minu rahvast tuli tagasi paika, kust me muiste välja rändasime," ütles Legolas, "aga kuuldavasti pole Lórien veel maha jäetud, sest siin on salajane jõud, mis vaenlased maalt eemal hoiab. Sellegipoolest on siinset rahvast harva näha ning võib-olla elavad nad nüüd sügaval metsas ja põhjapiirist kaugel."

"Nad elavad tõepoolest sügaval metsas," lausus Aragorn ning ohkas, nagu ärganuks temas mõni mälestus. "Peame täna ise enda eest hoolt kandma. Läheme natuke maad edasi, kuni puud on kõikjal meie ümber, ning keerame siis rajalt kõrvale ja otsime paiga, kus puhata."

Ta astus edasi, kuid Boromir seisis kõheldes paigal. "Kas teist teed ei ole?" küsis ta.

"Mis paremat teed sa veel sooviksid?" küsis Aragorn.

"Kõige lihtsamat teed, kasvõi läbi mõõgaheki," ütles Boromir. "Seda Vennaskonda on juhitud mööda kummalisi radu ning siiani on see meile häda toonud. Läksime vastu minu tahtmist Moria varjude alla ja meid tabas õnnetus. Ja nüüd peame minema Kuldsesse Metsa, ütled sa. Aga sellest ohtlikust maast oleme me Gondoris mõndagi kuulnud ning kõneldakse, et vähesed neist tulevad välja, kes on kord sisse läinud; ning neist vähestest pole keegi vigastamata pääsenud."

"Ära ütle vigastamata, aga kui sa ütled muutumatu, siis räägid sa võib-olla õigust," sõnas Aragorn. "Kui kunagises tarkade linnas kõneldakse nüüd halvasti Lothlórienist, on teadus Gondoris kustumas, Boromir. Usu, mida tahad, aga meie jaoks pole teist teed - kui sa just ei taha Moria väravatele tagasi minna või ronida radadeta mägedes või ujuda ihuüksi üle Suure Jõe."

"Siis mine ees!" ütles Boromir. "Aga see on ohtlik."

"Ohtlik tõesti," kostis Aragorn, "kaunis ja ohtlik; kuid ainult kurjad peavad seda kartma, või need, kes kurja endaga kaasa toovad. Minu järel!"

Nad olid veidi rohkem kui versta maad metsa sisse läinud, kui jõudsid teise oja äärde, mis voolas kiiresti alla puudega kaetud nõlvadelt, mis läände mägede suunas tagasi tõusid. Nad kuulsid seda eemal paremat kätt varjudes kõrgendikult alla pladisemas. Virra tumedad ruttavad veed jooksid nende ees üle raja ning ühinesid hämarate tiikide keerises puujuurte vahel Hõbesoonega.

"Seal on Nimrodel!" ütles Legolas. "Sellest ojast tegid silvani haldjad kunagi palju laule ning me laulame neid Põhjas ikka veel, meenutades kose vikerkaart ja kuldseid lilli, mis selle vahus ujusid. Nüüd on kõik pime ja Nimrodeli sild on katki. Kastan oma jalgu, sest öeldakse, et siinne vesi on väsinule turgutav." Ta läks edasi, ronis üle kaldajärsaku alla ja astus ojja.

"Tulge siia!" hüüdis ta. "Vesi pole sügav. Kahlame siit läbi! Teisel kaldal võime puhata ning langeva vee hääl toob und ja unustust meie leinas."

Üksteise järel ronisid nad alla ja järgnesid Legolasele. Frodo seisatas hetkeks kalda lähedal ja laskis veel üle väsinud jalgade voolata. See oli külm, kuid selle puudutus oli karge ning kui vesi põlvini tõusis, tundis kääbik, kuidas reisimustus ja kogu väsimus ta liikmetest minema pesti.

Kui kogu Vennaskond oli üle läinud, istusid nad maha, puhkasid ning sõid veidi; ja Legolas rääkis neile lugusid Lothlórienist, mida Sünklaane haldjad ikka veel südames kandsid, päiksesärast ja tähevalgusest aasadel Suure Jõe ääres, enne kui maailm halliks muutus.

Viimaks saabus vaikus ning nad kuulsid kose muusikat õrnalt varjudes rullumas. Frodole tundus peaaegu, et ta kuuleb kellegi laulu, mis seguneb veevulinaga.

"Kas te kuulete Nimrodeli häält?" küsis Legolas. "Laulan teile laulu neidis Nimrodelist, kes kandis sama nime kui see oja, mille kaldal ta kunagi elas. See on kaunis laul meie metsamaa keeles; aga läänekeeles kõlab see nõnda, nagu mõned Kaljulõhel seda nüüdsel ajal laulavad." Vaiksel häälel, mida lehesahinas vaevalt kuulda oli, alustas ta:

Üks haldjaneid siin elas kord,
täht sinitaeva all:
ta valget mantlit ehtis kard,
king jalas hõbehall.

Ta kaunil laubal säras täht
ja valgust helkis juus
kui päiksepaistel kuldne leht
Lothlórieni puus.

Ta käed nii valged hele palg,
mis igavesti noor;
nii kergelt kandis teda jalg
kui õilmeid tuulehoog.

Kus kohab karge Nimrodel,
nii külm ja klaar kui jää,
seal hõbehelmeid helinal
kord puistas tema hääl.

Ei keegi tea, kus radadel
nüüd haldjaneidis käib,
sest ammu eksis Nimrodel
ja kurul kaotsi jäi.

Küll ootas teda haldjalaev
niipalju päevi, öid;
siis kallast peksis lainteraev
ning katkes ankruköis.

Tol öösel ärkas põhjatuul
ja ruttas lõunasse;
ta tõukas laeva lahesuult
ja kandis merele.

Kui kerkis koit, siis kadus maa
ja laintevahtu mäed
koos vajusid külmhallina,
et keegi neid ei näeks.

Siis Amroth taevaranda kaes
ja tundi sajatas,
mil lahutas too reetlik laev
ta neiust armsamast.

Ta haldjatele kuningaks
ju oli muistsest a'ast,
kui kevad kuldas säravaks
Lothórieni maa.

Ta sööstis merre tüüripuult
kui vibult lastud nool
ja kajakana vastutuult
viis teda valuhoog.

Tuul puhus mere vahule,
veel välkus päikseläik
ning lainte turjal kaugele

mees liugles nagu luik.

Ei Läänest tule sõnumeid,
ei Siinsel Rannal tea
Amrothi saatust keegi meist:
kas on see halb või hea.

Legolase hääl takerdus ja laul lakkas. "Ma ei saa rohkem laulda," ütles ta. "See on ainult osa, sest-ma olen palju unustanud. Lugu on pikk ja kurb ja kõneleb sellest, kuidas mure tuli Lothlórieni, Õite Lórieni, kui päkapikud äratasid mägedes kurja."

"Päkapikud ju kurja ei teinud," ütles Gimli.

"Seda ma ei öelnudki; aga ometi kuri tuli," vastas Legolas kurvalt. "Siis jätsid Nimrodeli hõimu haldjad oma elupaigad maha ja lahkusid ning tema jäi kaduma kaugel Lõunas, Valgete mägede kurudes, ega tulnud laevale, kus tema armsam Amroth teda ootas. Kevadel, kui tuul puhub noortes lehtedes, võib tema häälekaja ikka veel kuulda selle kose juures, mis kannab tema nime. Ja kui tuul pöördub lõunasse, siis tõuseb merest Amrothi hääl, sest Nimrodel voolab Hõbesoonde, mida haldjad Celebrantiks kutsuvad, ning Celebrant Suurde Anduini ja Anduin Belfalase lahte, kus Lórieni haldjad purjed heiskasid. Kuid ei Nimrodel ega Amroth tulnud eales tagasi.

Räägitakse, et neidisel oli maja kose lähedal kasvava puu okstes, sest Lórieni haldjatel oli kombeks puude otsas elada, ning võib-olla teevad nad seda tänapäevani. Seepärast hüüti neid galadhrimideks ehk puurahvaks. Sügaval metsas on puud väga suured. Laanerahvas ei kaevanud maa sisse koopaid nagu päkapikud ega ehitanud kivist kindlusi enne Varju tulekut."

"Ja isegi neil päevil on puude otsas elamine ilmselt ohutum kui maa peal istumine," sõnas Gimli. Ta vaatas üle oja teed, mis viis tagasi Tumenire orgu, ning siis mustavat katust üleval.

"Su sõnad annavad head nõu, Gimli," ütles Aragorn. "Me ei saa maja ehitada, vaid teeme täna nii nagu galadhrimid ja otsime varju puuladvust. Olemegi siin tee kõrval istunud kauem, kui olnuks mõistlik."

Nüüd pöördus Vennaskond rajalt kõrvale ja läks sügavama metsa varju, piki mägioja läände Hõbesoonest kaugemale. Veidi maad Nimrodeli kosest eemal leidsid nad puudesalu, millest mõned üle oja kummardusid. Suured hallid tüved olid võimsa ümbermõõduga, kõrgust aga polnud võimalik aimata.

"Ma ronin üles," ütles Legolas. "Tunnen end puude seas juurtest oksteni koduselt, kuigi need puud on mulle tuntud ainult laulus kuuldud nimedena. Neid hüütakse *mellyrniteks*, ja need on noodsamad, mis kannavad kollaseid õisi, kuid ma pole kunagi ühegi otsa roninud. Vaatan nüüd, milline on nende kuju ja kasvusuund."

"Olgu see missugune tahes," kostis Punapõsk, "igatahes peavad nad ikka tõesti oivalised puud olema, kui nad öösel peale lindude veel kellelegi korralikku aset pakuvad. Mina õrre peal magada ei saa!"

"Siis kaeva auk maasse," lausus Legolas, "kui see rohkem sinu rahva kommetega sobib. Aga sa pead kaevama kiiresti ja sügavale, kui tahad orkide eest peitu pugeda." Ta hüppas kergelt üles ja haaras kinni harust, mis kasvas tüvest välja kõrgel tema pea kohal. Samal hetkel, kui ta sinna korraks kiikuma jäi, kostis äkki tema kohalt lehestikust hääl.

"*Daro!*" ütles hääl käskival toonil ning Legolas kukkus üllatuse ja ehmatusega maapinnale tagasi. Ta tõmbus puutüve ligi.

"Seiske paigal!" sosistas ta teistele. "Ärge liigutage ega rääkige!"

Nende peade kohalt kostis vaikne naer ning siis kõneles teine hääl haldjakeeli. Frodo ei saanud öeldust eriti aru, sest silvani rahva kõne mägedest ida pool oli teistsugune kui Läänes. Legolas vaatas üles ja vastas samas keeles.

"Kes nad on ja mida nad tahavad?" küsis Ilo.

"Need on haldjad," kostis Juss. "Kas sa nende hääli ei kuule?"

"Jah, need on haldjad," sõnas Legolas, "ja nad ütlevad, et sa hingad nii valjusti, et nad võiksid su pimedas maha lasta." Juss pani kähku käe suu ette. "Aga nad ütlevad ka, et sa ei pea kartma. Nad on meid juba kaua jälginud. Nad kuulsid mu häält üle Nimrodeli ning said teada, et ma olen üks nende põhjapoolseist hõimlastest, ega takistanud meil seepärast üle oja tulekut; ning hiljem kuulsid nad minu laulu. Nüüd paluvad nad mul koos Frodoga üles tulla, sest paistab et nad on kuulnud temast ja meie reisist üht-teist. Teistel paluvad nad oodata ja puu all vahti pidada, kuni nad on otsustanud, mida meiega teha."

Pimedusest lasti alla redel: see oli tehtud hõbehallist hämaruses helkivast köiest, mis nägi küll habras välja, aga võis kanda paljusid mehi. Legolas ronis käbedalt üles ning Frodo järgnes talle aegamisi; kõige taga tuli Juss, kes üritas mitte valjusti hingata. Mallornipuu oksad kasvasid peaaegu risti tüvest välja ning pöördusid siis ülespoole, ent ladva lähedal jagunes juhtharu paljudest okstest krooniks ning nad leidsid, et nende keskele on ehitatud puust lava või põrand nagu taolisi asju tollal

hüüti: haldjad nimetasid seda talaniks. Sinna pääses läbi ümmarguse ava lava keskel, kust redel alla lasti.

Kui Frodo viimaks üles parandale jõudis, nägi ta Legolast istumas koos kolme teise haldjaga. Nood olid rõivastatud varjuhalli ega olnud puutüvede taustal üldse nähtavad, kui nad just ei liigutanud. Haldjad tõusid püsti ning üks võttis katte väikeselt lambilt, millest kumas välja peen hõbedane kiir.

Ta tõstis selle üles ning uuris Frodo ja Jussi nägusid. Siis peitis ta tule jälle ära ning lausus oma haldjakeeles tervitussõnad. Frodo vastas talle kobamisi.

"Tere tulemast!" ütles haldjas seepeale tavakeeles, kõneldes aeglaselt. "Me kasutame harva mõnd teist keelt peale enda oma, sest elame nüüd metsa südames ega tee võõra rahvaga heal meelel tegemist. Isegi meie oma hõimlased Põhjas on meist lahku läinud. Aga mõned meist käivad ikka veel võõrsil uudiseid kogumas ja meie vaenlasi valvamas, ning nemad räägivad ka võõraid keeli. Mina olen üks neist. Minu nimi on Haldir. Mu vennad, Rúmil ja Orophin, kõnelevad teie keelt vähe.

Kuid me kuulsime kumu teie tulekust, sest Elrondi käskjalad läksid koduteel enne Tumenire Trepist ülesminekut läbi Lórieni. Me polnud kuulnud kääbikutest või väikemeestest pikki aastaid ega teadnud, kas mõni neist veel Keskmaal elab. Te ei näe kurjad välja! Ja kuna te tulite koos meie hõimu haldjaga, tahame teid sõbralikult vastu võtta, nagu Elrond palus; kuigi meil pole kombeks võõraid läbi meie maa viia. Aga täna öösel peate siia jääma. Kui palju teid on?"

"Kaheksa," ütles Legolas. "Mina ise, neli kääbikut ning kaks inimest, kellest üks, Aragorn, on Läänesaare rahva haldjasõber."

"Aragorni Arathorni poja nimi on Lórienis tuntud," ütles Haldir, "ning tal on Emanda soosing. Siis on kõik hästi. Aga sa oled nimetanud ainult seitset."

"Kaheksas on päkapikk," kostis Legolas.

"Päkapikk!" pahvatas Haldir. "See pole hea. Me ei ole Tumedaist päevist saadik päkapikkudega tegemist teinud. Neid ei lubata meie maale. Ma ei saa teda läbi lasta."

"Aga ta on pärit Üksildaselt Mäelt, üks Dáini usaldusväärse rahva seast ning ta on Elrondi sõber," ütles Frodo. "Elrond ise valis ta meie kaaslaseks ning ta on olnud vapper ja ustav."

Haldjad pidasid isekeskis vaiksel häälel aru ning küsitlesid Legolast nende omas keeles. "Olgu," ütles Haldir viimaks. "Teeme seda, kuigi see on meile vastumeelt. Kui Aragorn ja Legolas teda valvavad ja tema eest vastutavad, siis võib ta tulla; kuid ta peab läbi Lothlórieni minema kinni silmi.

Aga nüüd ei või me kauem vaielda. Teie rahvas ei tohi maapinnale jääda. Oleme jõgedel vahti pidanud sestsaadik, kui nägime suurt orkide salka palju päevi tagasi mööda mägede servi põhja Moria poole minemas. Hundid uluvad metsa piiridel. Kui te tõepoolest Moriast tulete, siis ei saa oht kaugel olla. Homme varahommikul peate edasi minema.

Neli kääbikut ronigu siia üles ja jäägu meiega - me ei karda neid! Järgmise puu otsas on teine *talan*. Seal võivad teised varju leida. Sina, Legolas, vastutad nende eest. Hüüa meid, kui midagi valesti on! Ja hoia päkapikul silm peal!"

Legolas laskus kohe redelit mööda alla, et Haldiri sõnu edasi anda, ning üsna pea ronisid Ilo ja Punapõsk üles kõrgele parandale. Neil oli hing kinni ja nad paistsid üsna hirmunud.

"Näed!" ütles Ilo ähkides. "Me tarisime teie tekid koos endi omadega üles. Ülejäänud kraami peitis Rühkija sügavale lehekuhja alla."

"Teil poleks tarvis olnud oma kandamit üles tuua," ütles Haldir. "Puu ladvus on talvel külm, kuigi tuul on täna lõunast, aga me pakume teile toitu ja jooki, mis peletab öõjaheduse minema, ning meil jagub küllaga nahku ja mantleid."

Kääbikud võtsid teise (ja hulga parema) pakkumise rõõmuga vastu. Nad pakkisid end soojalt sisse, mitte ainult haldjate kasukatesse, vaid ka oma tekkidesse, ning üritasid magama jääda. Väsimusest hoolimata käis see ainult Jussi käes kergesti. Kääbikud ei armasta kõrgust ega maga teisel korrusel, isegi kui see neil olemas on. Parand ei paistnud nende silmis üldse magamistoa moodi. Sel polnud seinu ega isegi käsipuud; ainult ühes küljes seisis kerge põimitud sirm, mida võis vastavalt tuule suunale teise kohta tõsta.

Punapõsk vadistas veel veidi aega edasi. "Ma loodan, et kui ma selles pööningusängis magama jään, et ma siis üle ääre alla ei veere," ütles ta.

"Kui mina juba korra magama jään," kostis Juss, "siis ma magan, ükstapuha, kas ma veeren alla või mitte. Ja mida vähem loba, seda rutem ma ära vajun, kui sa mõistad, mis ma sellega öelda tahan."

Frodo lebas mõnda aega ärkvel ja vaatas tähti, mis vilkusid läbi kahkja kuivanud lehtedest katuse. Juss norskas tema kõrval ammu enne seda, kui ta ise silmad kinni pani. Ta nägi ähmaselt kahe haldja halle kujusid, kes istusid liikumatult, käed ümber põlvede, ja rääkisid sosinal. Kolmas oli alla läinud, et ühel madalamal oksal vahti pidada. Viimaks uinutasid ladvas kohisev tuul ja Nimrodeli kose vulin Frodo magama, kuna Legolase laul tal ikka veel meeles kajas.

Hilisööl ärkas ta üles. Teised kääbikud magasid. Haldjad olid läinud. Kuusirp kumas ähmaselt läbi lehtede. Tuul oli vaikinud. Veidi kaugemal kuulis ta rämedat naeru ja paljude jalgade sammumist maapinnal. Kostis metalli kõlinat. Aegamisi hääled vaibusid ning näisid kanduvat lõuna poole, edasi metsa sisse.

Äkki ilmus augu st paranda keskel nähtavale peanupp. Frodo tõusis ehmunult istukile ja nägi, et see

on hallis kapuutsis haldjas. Ta vaatas kääbikute poole.

"Mis on? " küsis Frodo.

"Yrch!" sõnas haldjas kähedal sosinal ja viskas parandale kokkurullitud köisredeli.

"Orkid!" jahmus Frodo. "Mida need siin teevad?" Kuid haldjas oli läinud.

Rohkem ei kostnud ühtki heli. Isegi lehed olid tasa ja kosk näis vaikivat. Frodo istus ja värises oma tekkides. Ta oli tänulik, et neid polnud maapinnal tabatud, kuid tundis, et puud pakuvad peale peidupaiga vähe kaitset. Räägiti, et orkid olid jälgi ajades sama terased kui koerad, kuid võisid ka puu otsa ronida. Ta tõmbas Astla välja: see välkus ja sädeles nagu sinine leek, kahvatus siis tasapisi ja tuhmus. Mõõga kustumisest hoolimata ei jätnud aimdus ligiolevast ohust Frodot maha, vaid pigem tugevnes. Ta tõusis üles, roomas avause juurde ja piilus alla. Ta oli peaaegu kindel, et kaugel all puu jalamil vargset liikumist.

Need polnud haldjad, sest metsarahvas liikus täiesti hääletult. Siis kuulis ta nõrka heli, mis sarnanes nuhutamisele, ning miski paistis puukoort kribivat. Frodo vahtis hinge kinni pidades pimedusse.

Miski ronis aeglaselt ülespoole, hingates tasasel sisinal läbi hammaste. Siis nägi Frodo tüve lähedal liikumas kahte kahvatut silma. Need peatusid ja vaatasid pilkumata üles. Äkki pöördusid nad ära, varjutaoline kogu lipsas ümber puutüve ja kadus.

Kohe selle järel ronis Haldir kärmesti läbi okste üles. "Siin puu otsas oli miski, mida ma pole kunagi varem näinud," ütles ta. "Ork see ei olnud. See põgenes niipea, kui ma tüve puutusin. Ta paistis olevat valvas ja oskavat puudel ronida, või muidu oleksin ma pidanud teda üheks teist, kääbikuist.

Ma ei lasknud, sest ei tahtnud kära teha: me ei saa endale lahingut lubada. Äsja möödus meist tugev orkide vägi. Nad läksid üle Nimrodeli - olgu neetud nende räpased jalad selle puhtas vees! - ja kõndisid edasi mööda vana teed jõe kõrval. Nad paistsid mingi jälje üles võtvat ning nuuskisid tükk aega selles kohas maad, kus te peatusite. Me ei saanud kolmekesi sadat välja kutsuda, seepärast läksime ees ja rääkisime võõraste häältega, juhtides neid sügavamale metsa.

Orophin ruttas meie elupaika teisi hoiatama. Ükski neist orkidest ei välju enam kunagi Lórienist. Ning enne järgmise öö hakku valvab põhjapiiril palju haldjaid. Aga teie peate kohe lõuna poole minema, niipea kui valgeneb."

Idast tõusis kahvatu päev. Valguse kasvades imbus see läbi mallorni kollaste lehtede ning kääbikuile näis, nagu paistaks varajane päike jahedal suvehommikul. Läbi liikuvate okste piilus kaame sinine taevas. Vaadates läbi paranda avatud lõunakülje, nägi Frodo kogu Hõbesoone orgu nagu kahkjaskollast merd kergelt tuulehoos lainetamas.

Hommik oli ikka veel noor ja külm, kui Vennaskond taas teele asus, juhtideks nüüd Haldir ja tema vend Rúmil. "Hüvasti, armas Nimrodel!" hüüdis Legolas. Frodo vaatas tagasi ja silmas valget vahtu välkumas hallide puutüvede vahel. "Hüvasti," ütles ta. Talle näis, et ta ei kuule enam kunagi nii kaunist veevulinat, mis igavesti segab oma lugematuid noote lõputult vahelduvaks muusikaks.

Nad läksid tagasi rajale, mis kulges ikka edasi piki Hõbesoone läänekallast, ning kõndisid mööda seda natuke maad lõuna poole. Maapinnal oli näha orkijälgi. Ent varsti pöördus Haldir puude vahele ja peatus nende varjus jõekaldal.

"Üks minu kaaslastest on teisel pool jõge," ütles ta, "kuigi te võib-olla ei märka teda." Ta hüüdis õhku vaikse linnuvile ning noorte puude tihnikust astus välja hallis rõivas haldjas, kelle kapuuts oli seljale heidetud; tema juuksed sätendasid hommikupäikese paistes nagu kuld. Haldir heitis osavalt üle vee halli köie, teine püüdis selle kinni ning sidus otsa kaldal kasvava puu ümber.

"Nagu näete, on Celebranti jõgi siin juba üsna lai," ütles Haldir, "ta voolab kiiresti ja sügaval ning on väga külm. Me ei kasta jalga selle sisse nii kaugel põhjas, kui meil just suur häda käes ei ole. Aga neil ärevatel aegadel ei ehita me ka sildu. Meie läheme üle jõe nõndamoodi! Tulge järele!" Ta kinnitas omapoolse nööriotsa teise puu ümber ning jooksis seda mööda kergelt üle vee ja tagasi, nagu oleks ta maanteel.

"Mina saan seda rada mööda minna," ütles Legolas, "aga teised seda kunsti ei oska. Kas nad peavad ujuma?"

"Ei!" lausus Haldir. "Meil on veel kaks nööri. Me kinnitame nad üksteise kohale, ühe õlakõrgusele, teise vahepeale, ning neist kinni hoides peaksid võõrad saama ettevaatlikult üle minna."

Kui napp sild oli valmis, läks Vennaskond üle jõe, mõned kobamisi ja aeglaselt, teised kergemini. Kääbikutest osutus kõige osavamaks Punapõsk, sest ta oli kindlajalgne ning kõndis kiiresti üle, hoides kinni ainult ühe käega; kuid ta pidas silmad teisel kaldal ega vaadanud alla. Juss tuias tema järel, pigistades peod ümber nööri ja vaadates alla kalbesse veekeerisesse, nagu oleks see kuristik mägedes.

Ta hingas kergendatult, kui viimaks teisele kaldale jõudis. "Kääbik õpib, kuni elab, ütles minu vanatoi. Tema mõtles selle all küll aiapidamist, mitte linnu moodi õrre peal tukkumist ega ämbliku moodi niiti mööda ronimist. Isegi minu onu Jass pole kunagi säärast kunsttükki teinud!"

Kui kogu Vennaskond viimaks Hõbesoone idakaldal seisis, sidusid haldjad köied lahti ja kerisid kaks neist rõngasse. Rúmil, kes oli teisele kaldale jäänud, tõmbas viimase tagasi, viskas õlale, lehvitas ja lahkus oma vahipostile Nimrodeli ääres.

"Nüüd, sõbrad," sõnas Haldir, "olete te tulnud Lórieni Naithi ehk Keelele, nagu teie ütlete, sest see

on maa, mis kiilub nagu odapea Hõbesoone ja Suure Anduini voogude vahele. Me ei lase ühelgi võõral Naithi saladustesse tungida. Vähestel on iial lubatud siia jalga tõsta.

Nagu sai kokku lepitud, seon ma siin päkapikk Gimli silmad kinni. Teised võivad senikaua vabalt kõndida, kuni me jõuame oma elupaikade lähedusse Egladilis ehk Nurgas vete vahel."

See polnud Gimlile põrmugi meeltmööda. "Niisugune kokkulepe sõlmiti ilma minu nõusolekuta," ütles ta. "Mina ei kõnni seotud silmi, nagu mõni kerjus või vang. Ja ma ei ole salakuulaja. Minu rahval pole Vaenlase teenritega kunagi mingit pistmist olnud. Samuti pole me haldjatele kurja teinud. Ma pole rohkem valmis teid reetma kui Legolas või keegi teine mu kaaslastest."

"Ma ei kahtle sinus," sõnas Haldir. "Aga selline on meie seadus. Mina ei ole seadusemeister ega saa seda kõrvale heita. Olen isegi palju teinud, lastes teil üle Celebranti tulla."

Gimli ei jätnud jonni. Ta seisis kindlalt harkisjalu oma paigal ja asetas käe kirvevarrele. "Ma lähen edasi vabana," ütles ta, "või pöördun tagasi oma maale, kus teatakse, et minu sõna on tõde, kui ma peaksin ka üksinda kõnnumaal hukka saama."

"Sa ei saa tagasi minna," ütles Haldir karmilt. "Nüüd, kus sa niikaugele oled tulnud, peame sind Isanda ja Emanda ette viima. Nemad otsustavad sinu üle, kas hoida sind kinni või lasta sul minna, nagu nad soovivad. Sa ei saa veel kord üle jõe minna ning sinu selja taga seisavad nüüd salajased vahimehed, kellest sa mööda ei pääse. Sind tapetakse enne, kui sa neid nähagi jõuad."

Gimli tõmbas kirve vöö vahelt. Haldir ja ta kaaslased tõmbasid vibud vinna. "Katk võtku päkapikke ja nende kangeid kaelu!" siunas Legolas.

"Jätke!" ütles Aragorn. "Kuni ma selle Vennaskonna juht olen, siis peate te minu käsku täitma. Päkapikk ei talu, et teda niiviisi teistest eraldatakse. Seepärast seotagu meil kõigil silmad kinni, ka Legolasel. Nõnda on kõige parem, kuigi see teeb rännaku aeglaseks ja igavaks."

Gimli pahvatas äkki naerma. "Meist saab kena narrikamp! Kas Haldir võtab meid nööri otsa nagu hulga pimedaid kerjuseid ühe koera järel? Ma oleksin ka sellega rahul, kui ainult Legolas mu pimedust jagab."

"Ma olen haldjas ja siinse rahva hõimlane!" hüüdis Legolas omakorda vihastades.

"Ütleme siis nüüd: "Katk võtku haldjate kangeid kaelu!"" lausus Aragorn. "Aga Vennaskond rändab kõik ühtemoodi. Tule, seo meie silmad, Haldir!"

"Ma nõuan täielikku hüvitust kõigi kukkumiste ja äralöödud varvaste eest, kui sa meid hästi ei juhi," ütles Gimli, kui riie tema silmade ette seoti.

"Sul pole põhjust kaevata, " sõnas Haldir. "Ma juhin teid hästi ning siinsed rajad on sirged ja siledad."

"Oh, nende päevade narrust küll!" ohkas Legolas. "Oleme kõik Vaenlase vaenlased ja ometi pean ma käima pimesi, kui päike metsas kuldsete lehtede all nii rõõmsalt paistab!"

"Narr näib see tõesti," sõnas Haldir. "Aga miski ei näita selgemini Musta Isanda võimu, kui too vaenutsemine, mis lahutab neid, kes veel tema vastu seisavad. Ometi leiame maailmas Lothlórienist väljaspool nõnda vähe usaldust ja ustavust, kui ehk Kaljulõhe maha arvata, et me ei saa omaenda usalduse läbi oma maad ohtu seada. Elame praegu saarel keset ohtude merd ning meie käed pingutavad sagedamini vibunööre kui kandlekeeli. Jõed kaitsesid meid kaua, kuid nüüd pole nad enam kindlad valvurid, sest Vari on hiilinud kõikjale meist põhja poole. Mõned räägivad lahkumisest, kuid selleks on nüüd juba liiga hilja. Mäed läänes muutuvad kurjaks, idas on tühermaad Sauroni elukaid täis ning kõneldakse, et me ei saa enam rahulikult läbi Rohani lõunasse rännata ja Suure Jõe suudmeid valvab Vaenlane. Isegi kui me Mere kaldale jõuaksime, ei leiaks me sealt enam kaitset. Räägitakse, et on veel olemas kõrghaldjate sadamaid, kuid need jäävad kaugele põhja ja läände, väikemeeste maa taha. Aga kus see asub, teavad ehk ainult Isand ja Emand, mina küll mitte."

"Sa oleks võinud vähemalt arvata, nüüd, kus sa meid näinud oled," ütles Ilo. "Haldjasadamad jäävad lääne poole Maakonnast, kus elavad kääbikud."

"Kääbikud on õnnelik rahvas, kui nad merele nii lähedal elavad!" ütles Haldir. "Sellest on kaua aega möödas, kui keegi meie hulgast viimati merd nägi, kuigi lauludes mäletame seda ikka veel. Räägi mulle sadamaist, kuni me käime."

"Ma ei saa," kostis Ilo. "Ma pole neid kunagi näinud. Ma pole kunagi varem oma maalt väljas käinud. Ja kui ma oleks teadnud, milline see maailm väljaspool on, siis poleks mul tahtmist olnud sealt ära tullagi."

"Isegi mitte selleks, et näha kaunist Lothlórieni?" küsis Haldir. "Maailm on tõesti ohtusid täis ja seal leidub palju pimedaid paiku, kuid ka palju kaunist, ning kuigi kõigil mail on armastus nüüd segunenud kurbusega, kasvab ta ehk seeläbi suuremaks.

Meie hulgas leidub neidki, kes laulavad, et Vari tõmbub tagasi ja rahu tuleb taas maa peale. Ometi ei usu ma, et maailm meie ümber saab kunagi olema samasugune, nagu ta oli vanasti, või päikesepaiste säärane, nagu muiste. Kardan, et haldjate jaoks saab see olema ainult vaherahu, mille jooksul nad saavad viivitamata merele minna ja Keskmaa igaveseks maha jätta. Oo õnnetu Lothlórien, mida ma armastan! Elu oleks vilets maal, kus ei kasva ühtki mallornit. Aga kui Suure Mere taga ongi mallornipuid, siis pole keegi sellest teatanud."

Nõnda kõneldes sammus Vennaskond aeglases rivis mööda metsaradu, juhiks Haldir, ja teine haldjas tuli nende taga. Nad tundsid, et pind on jalge all sile ja pehme, ning kõndisid mõne aja pärast märksa vabamalt, kartmata haiget saada või kukkuda. Nägemisest ilma jäetuna, leidis Frodo, et ta

kuulmine ja teisedki meeled on teravnenud. Ta tundis puude ja tallatud rohu lõhna. Ta kuulis palju erinevaid toone lehtede sahinas pea kohal, jõe vulinat paremal ja õrnu selgeid linnuhääli taevas. Ta tundis päikest oma näol ja kätel, kui nad üle lagendiku läksid.

Niipea, kui ta jala Hõbesoone teisel kaldal maha oli pannud, haaras teda kummaline tunne, mis Naithi poole minnes aina süvenes: talle näis, et ta on tulnud üle silla nurgakesse Vanadest Aegadest ning jalutab nüüd maailmas, mida ei ole enam olemas. Kaljulõhel oli rohkesti mälestusi muistsetest asjadest - Lórienis elasid muistsed asjad praegugi edasi. Kurja oli siin nähtud ja kuuldud, kurbust tuntud; haldjad kartsid ja umbusaldasid välisilma, kus hundid ulgusid metsa piiridel, aga Lórieni kohal ei lasunud ühtki varju.

Kogu selle päeva sammus Vennaskond edasi, kuni nad tundsid õhtujaheduse saabumist ja kuulsid varajast öötuult lehtedes sosistamas. Siis puhkasid ja magasid nad midagi kartmata maapinnal, sest teejuhid ei lubanud neil silmi lahti siduda ning seetõttu ei saanud nad puu otsa ronida. Hommikul läksid nad jälle edasi, kõndides kiirustamata. Lõuna ajal tehti peatus ja Frodo tundis, et nad on välja sooja päikese kätte jõudnud. Korraga kuulis ta enda ümber paljusid hääli.

Neile oli vastu tulnud haldjavägi, kes kiirustas põhjapiirile, et Moria võimalikke rünnakuid tagasi lüüa; nad tõid uudiseid, millest Haldir mõne edasi rääkis. Röövorke oli varitsetud ja peaaegu kõik neist hävitatud; ülejäänud pagesid läände mägede poole ning neid kihutati tagant. Samuti oli nähtud veidrat olevust, kes jooksis kumaras ja käed maadligi nagu loom, kuid kes ometi polnud looma kujuga. Ta oli püüdjate käest ära lipsanud ja nad polnud teda lasknud, teadmata, on ta hea või kuri, ning ta oli mööda Hõbesoont lõuna poole kadunud.

"Samuti," sõnas Haldir, "toovad nad meile sõnumeid galadhrimi Isandalt ja Emandalt. Te kõik võite vabalt käia, isegi päkapikk Gimli. Emand näib teadvat, kes ja mis on iga liige teie Vennaskonnas. Võibolla on Kaljulõhelt uusi sõnumeid tulnud."

Ta võttis sideme Gimli silmadelt. "Palun vabandust!" ütles ta sügavalt kummardades. "Vaata meid nüüd sõbralike silmadega! Vaata ja ole rõõmus, sest sa oled esimene päkapikk, kes Durini päevast saadik Lórieni Naithi puid näeb!"

Kui Frodo silmad olid lahti päästetud, vaatas ta üles ning jäi jahmatusest hingetuks. Nad seisid lagedas paigas. Nende vasakul käel kõrgus küngas, mida kattis nõnda roheline muru, nagu Vanade Aegade kevadel. Selle peal kasvas kroonina kaks ringi puid: välimiste koor oli lumivalge ning nad olid lehtedeta, kuid kaunid oma nägusas alastuses, sisemised aga olid väga kõrged mallornid, ikka veel rõivastatud kahkjasse kulda. Ringide keskel seisva hiigelpuu ladvaokste keskel säras valge parand. Puude jalamil ja kõikjal rohelistel nõlvadel oli rohi täis tipitud tillukesi kuldseid õietähti. Nende seas kasvasid teised lilled, mis noogutasid oma peente heleroheliste varte otsas valgeid päid: need kumasid nagu udu erksavärvilises rohus. Kõige üle kummus sinine taevas ning pärastlõunane päike paistis kingule ja heitis puude hulka pikki rohelisi varje.

"Vaadake! Te olete tulnud Cerin Amrothi," ütles Haldir. "See on muistse kuningriigi süda, nagu see vanal ajal oli, ning siin on Amrothi kink, kus seisis õnnelikumail päevil tema kõrge maja. Siin koltumatus rohus õitsevad alati talvelilled: kollane elanor ja valkjas niphredil. Siia jääme veidiks peatuma ning jõuame galadhrimi linna videvikus."

Teised heitsid lõhnavale rohule pikali, Frodo aga seisis veel tükk aega imetledes püsti. Talle näis, et ta on läbi astunud kõrgest aknast, mis avanes kadunud maailma. Selles säras valgus, millele tema keeles polnud nime. Kõik, mida ta nägi, oli kaunikujuline, ning nood puhtalõikelised kujud paistsid olevat välja mõeldud ja joonistatud samal hetkel, kui ta silmad avas, ning ometi iidsed, nagu oleksid nad siin igavesti seisnud. Ta ei näinud muid värve, kui neid, mida ta tundis, kuldset ja valget ja rohelist ja sinist, kuid need olid värsked ja teravad, otsekui oleks ta neid sel silmapilgul esimest korda märganud ning andnud neile uued ja imelised nimed. Talvel ei saanud siin ükski süda suve ega kevade järele leinata. Ei ühtki viga ega haigust ega moonutust olnud näha millelgi, mis maapinnal kasvas. Lórieni maal polnud ainsatki plekki.

Frodo pöördus ja nägi, et Juss seisab tema kõrval, vaadates segasel ilmel ringi ja hõõrudes silmi, nagu poleks ta oma ärkvelolekus kindel. "päike paistab täitsa ausasti," ütles ta. "Ma arvasin, et haldjad käivad ainult kuu ja tähtedega kokku, aga see siin on rohkem haldjamoodi, kui miski muu, millest ma kuuld olen. Mul on nisuke tunne, nagu oleks ma laulu sees, kui sa aru saad, mis ma mõtlen."

Haldir vaatas neid ning näis tõepoolest aru saavat nii sõnast kui mõttest. Ta naeratas. "Te tunnete galadhrimi Emanda jõudu," sõnas ta. "Kuidas teile meeldiks koos minuga üles Cerin Amrothile ronida?"

Nad järgnesid talle, kui ta kergel sammul üle rohuga kaetud nõlvade astus. Kuigi ta kõndis ja rääkis ning tema ümber liikusid lehed ja lilled sellessamas jahedas tuules, mis tema näkku puhus, tundis Frodo, et ta viibib ajatul maal, mis ei kahvatu ega muutu ega lange unustusse. Kui ta oli läinud ja taas välisilma naasnud, jalutas rändur Frodo Maakonnast ikka siin, rohul *elanori* ja *niphredili* keskel kaunis Lothlórienis.

Nad sisenesid valgete puude ringi. Sel ajal puhus lõunatuul Cerin Amrothile ja ohkas puuokstes. Frodo seisis paigal, kuuldes kauguses meremühinat randadel, mis olid ammuilma minema uhutud, ning merelindude karjeid, kelle sugu oli maa pealt kadunud.

Haldir oli edasi läinud ja ronis nüüd kõrge paranda poole. Talle järgnema asudes surus Frodo käe vastu puud redeli kõrval: ta polnud iial varem nii selgesti tajunud puukoore pinda ja kudet ning elu selle sees. Ta tundis rõõmu puust ja selle puudutusest, kuid mitte nii nagu metsamees ega puuraidur. see oli rõõm elavast puust enesest.

Kui ta viimaks kõrgele lavale astus, võttis Haldir tema käe ja pööras ta näoga lõunasse. "Vaata kõigepealt sinnapoole!" ütles ta.

Frodo vaatas ja nägi veidi maad kaugemal paljude võimsate puudega kaetud küngast või rohelistest tornidest linna: kumb see oli, ei osanud ta öelda. Talle näis, et sellest väljuv jõud ja valgus hoiavad kogu maad oma valduses. Ta tundis korraga tahtmist lennata nagu lind tollesse rohelisse linna puhkama. Siis vaatas ta ida poole ning nägi kogu Lórieni maad kulgemas alla Suure Jõe Anduini kahvatu läike suunas. Ta heitis pilgu üle jõe ning kogu valgus oli läinud ja ta oli tagasi selles maailmas, mida ta tundis. Jõe taga laius tühi lauskmaa, vormitu ja ähmane, kuni see kaugel taamal jälle tumeda ja sünge seinana tõusis. Lothlórieni kohal paistval päikesel polnud küllalt jõudu valgustada selle kauge kõrgustiku varju.

"Seal asub Lõuna-Sünklaane kindlus," sõnas Haldir. "See on kaetud tumeda kuusemetsaga, kus puud üksteise vastu võitlevad ning nende oksad mädanevad ja kuivavad. Kõige keskel kivikingul seisab Dol Guldur, kus Vaenlane end kaua aega varjas. Me kardame, et see on nüüd jälle asustatud, pealegi seitsmekordse võimuga. Viimasel ajal püsib selle kohal tihti must pilv. Selles kõrges paigas võid sa näha kaht jõudu, mis on teineteise vastu seatud ja peavad aina mõtteis võitlust, kuna aga valgus tajub pimeduse südant, siis pole tema enese saladus veel avastatud. Veel mitte." Ta pöördus ringi ja ronis kiiresti alla ning teised järgnesid talle.

Künka jalamil leidis Frodo Aragorni seismas vaikselt ja liikumatult nagu puu; kuid ta käes oli väike kuldne *elanori* õis ja ta silmis sära. Ta viibis mingi kauge mälestuse kütkeis ja kui Frodo teda vaatas, mõistis ta, et mees näeb asju, mis on kunagi sellessamas paigas toimunud. Karmid aastad olid Aragorni näolt kadunud ning ta paistis olevat riietatud valgesse, noor isand, pikk ja kaunis; ning ta lausus sõnu haldjakeeles kellelegi, keda Frodo ei näinud. *Arwen vanimelda, namarie!* ütles ta ja tõmbas siis hinge ning oma mõtetest tagasi pöördudes vaatas Frodot ja naeratas.

"Siin on haldjariigi süda maa peal," sõnas ta, "ja siin elab minu süda igavesti, kui me ei leia just valgust nende tumedate teede tagant, mida me peame tallama, sina ja mina. Tule kaasa!" Ja Frodo kätt oma pihku võttes jättis ta Cerin Amrothi künka, et siia mitte kunagi enam elava inimesena tagasi pöörduda.

7. PEATÜKK
Galadrieli Peegel

Päike vajus mägede taha ja varjud süvenesid metsa all, kui nad jälle edasi läksid. Nüüd kulges nende rada tihnikuis, kus oli juba hämar. Teekonna edenedes laskus puude alla öö ning haldjad võtsid katted oma hõbedastelt lampidelt.

Äkki jõudsid nad taas lagendikule ning leidsid end kahvatu õhtutaeva alt, millesse olid pikitud üksikud varased tähed. Nende ees laius puudeta välu, mis oli suure ringi kujuline ja kaardus mõlemal käel eemale. Välu taga asus sügav kraav, mis kadus pehmesse varju, aga rohi selle pervel oli roheline, nagu kumaks ta ikka veel loojunud päikese mälestuses. Vastaskaldal tõusis kõrgele roheline müür, mis piiras ennenägematult kõrgete mallornipuudega kaetud rohelist küngast. Nende kõrgust ei saanud mõõta, kuid nad seisid ehavalgel nagu elavad tornid. Nende paljukorruselistel okstel ja igiliikuvate lehtede keskel põlesid arvutud tuled, rohelised ja kuldsed ja hõbedased. Haldir pöördus Vennaskonna poole.

"Tere tulemast Caras Galadhoni!" ütles ta. "Siin on galadhrimi linn, kus elavad Isand Celeborn ja Lórieni Emand Galadriel. Aga me ei saa siinsamas sisse minna, sest väravad ei vaata põhja poole. Me peame minema tiiruga ümber linna lõunaküljele, ja meie tee pole lühike, sest linn on suur."

Kraavi välimisel pervel jooksis valgete kividega sillutatud tee. Nad läksid mööda seda lääne poole, linn aina rohelise pilvena nende vasakul käel kõrgumas; ning süvenevas öös süttis aina rohkem tulesid, kuni kogu küngas näis tähti täis olevat. Viimaks jõudsid nad valge sillani ning sellest üle minnes leidsid eest suured linnaväravad: need vaatasid edelasse ringmüüri otste vahelt, mis siin kokku said, ning olid kõrged ja tugevad ja üleni lampe täis riputatud.

Haldir koputas ja lausus midagi ning väravad avanesid hääletult, ehkki valvureist ei näinud Frodo mingit märki. Rändurid astusid sisse ning väravad nende taga sulgusid. Nüüd olid nad sügavas käigus müüri otste vahel ning kiiresti sellest läbi minnes sisenesid Puude Linna. Nad ei näinud kedagi ega kuulnud samme jalgradadel, kuid nende ümber ja kohal kajas palju hääli. Kaugelt künkatipust kostis laul, mis langes lehtedele nagu pehme vihm.

Nad sammusid mööda paljusid radu ja ronisid üles paljudest treppidest, kuni jõudsid kõrgetesse paikadesse ja nägid enda ees laia lagendiku keskel helkivat purskkaevu. Seda valgustasid okstel õõtsuvad hõbedased lambid ning vesi langes hõbedasse tiiki, millest voolas välja valge oja. Välu lõunaküljel seisis võimsaim kõigist puudest; selle jäme sile tüvi läikis nagu hall siid ning sirutus aina ülespoole, kuni esimesed oksad kõrgel pea kohal tumedate lehepilvede all oma hiiglaslikud kämblad välja sirutasid. Puu kõrval oli lai valge redel ja tüve jalamil istusid kolm haldjat. Rändurite lähenedes hüppasid nad püsti ning Frodo nägi, et nad olid rõivastatud halli soomusrüüsse ja nende õlgadel rippusid pikad valged mantlid.

"Siin elavad Celeborn ja Galadriel," ütles Haldir. "Nende soov on, et te üles roniksite ja nendega kõneleksite."

Seepeale puhus üks haldjavardjaist väikesest sarvest selge noodi ning sellele vastati kõrgelt ülevalt kolm korda. "Mina lähen esimesena," sõnas Haldir. "Las Frodo tuleb järel ja temaga koos Legolas. Teised võivad järgneda, nagu soovivad. See on pikk tõus nendele, kes pole sääraste astmetega harjunud, kuid te võite tee peal puhata."

Aeglaselt ülespoole ronides möödus Frodo paljudest parandatest: mõned ühel küljel, mõned teisel ja mõned paigutatud ümber puutüve, nii et redel pidi neist läbi minema. Väga kõrgel maapinna kohal jõudis ta laia *talanini*, mis oli otsekui suure laeva tekk. Selle peale oli ehitatud nii vägev maja, mis oleks maa peal inimeste koja eest käinud. Ta astus Haldiri kannul sisse ning leidis end ovaalsest kambrist, mille keskel kasvas võimsa mallorni tüvi, andes ladvaosas kahanedes ometi jämeda samba mõõdu välja.

Kambrit täitis mahe valgus; seinad olid rohelised ja hõbedased ning lagi kuldne. Sees istus palju haldjaid. Kahel toolil puutüve all, pea kohal katuseks elav oks, istusid kõrvuti Celeborn ja Galadriel. Nad tõusid külaliste tervitamiseks püsti, nagu ka kõige võimsamail haldjakuningail kombeks oli. Nad olid väga pikka kasvu ning Emand polnud Isandast lühem; ja nad olid tõsised ja ilusad. Nende rõivad olid üleni valged ning Emanda juuksed olid sügavkuldsed ja Isand Celeborni juuksed pikast ja kirkast hõbedast; ent nende juures polnud näha mingeid märke east, kui ehk ainult nende silmade sügavuses, sest nood olid terased kui piigid tähevalgel ja ometi sügavamõttelised kui kaugete mälestuste kaevud.

Haldir juhtis Frodo nende ette ning Isand tervitas teda omas keeles. Emand Galadriel ei lausunud sõnagi, kuid silmitses kääbikut kaua.

"Võta nüüd mu tooli kõrval istet, Maakonoa Frodo!" ütles Celeborn. "Kui kõik on kohal, vestleme koos."

Ta tervitas iga vennaskondlast viisakalt nimepidi, kui nad sisenesid. "Tere tulemast, Aragorn Arathorni poeg!" sõnas ta. "On möödunud kaheksa neljatkümmend maailma aastat sellest ajast, kui sa viimati meie maale tulid, ning need aastad lasuvad raskelt sinu turjal. Aga lõpp on ligidal, olgu see hea või halb. Siin võid oma koorma mõneks ajaks kõrvale panna!"

"Tere tulemast, Thranduili poeg! Liiga harva rändavad mu hõimlased Põhjast siiamaile."

"Tere tulemast, Gimli Glóini poeg! Sellest on tõesti palju aega möödas, mil me viimati kedagi Durini rahva hulgast Caras Galadhonis nägime. Aga täna oleme oma kauast seadust murdnud. Las olla see märgiks, et kuigi pimedus praegu maailma valdab, on paremad päevad tulemas ning sõprus saab taas sõlmitud meie rahvaste vahel." Gimli kummardus sügavalt.

Kui kõik külalised tema tooli ees istusid, vaatas Isand neile jälle otsa. "Siin on kaheksa," sõnas ta. "Teele pidi asuma üheksa: nii ütlesid käskjalad. Aga võib-olla on otsuses tehtud mingi muudatus, millest meie pole kuulnud. Elrond on kaugel ning pimedus tiheneb meie vahel ning kogu selle aasta on varjud pikemaks kasvanud."

"Ei, otsuses ei tehtud muudatust," lausus Emand Galadriel oma esimesed sõnad. Tema hääl oli selge ja kõlav, ent sügavam kui naistel tavaks. "Gandalf Hall asus teele koos Vennaskonnaga, kuid ei astunud selle maa piiridesse. Rääkige meile nüüd, kus ta on, sest kõige rohkem igatsesin ma taas kõnelda temaga. Aga ma ei saa teda kaugele näha, kui ta ei tule Lothlórieni pinnale: hall udu on tema ümber ning tema jalgade ja mõtete rajad on minu eest varjatud."

"Oh häda!" sõnas Aragorn. "Gandalf Hall langes pimedusse. Ta jäi Moriasse ega pääsenud põgenema."

Nende sõnade peale hüüatasid kojas viibivad haldjad murest ja jahmatusest. "Need on halvad uudised," ütles Celeborn, "halvimad, mida on siin teada antud nende pikkade aastate jooksul täis ränki tegusid." Ta pöördus Haldiri poole. "Miks sellest mulle midagi räägitud ei ole?" küsis ta haldjakeeles.

"Me pole Haldirile oma tegudest ega eesmärgist jutustanud," kostis Legolas. "Algul olime me väsinud ja oht liiga tihedalt meie kannul, ning hiljem unustasime peaaegu oma valu, kõndides Lórieni kaunite radade rõõmus."

"Ometi on meie valu suur ja meie kaotus korvamatu," lausus Frodo. "Gandalf oli meie teejuht ning viis meid läbi Moria; ja kui meie põgenemine juba lootusetu näis, päästis ta meid ja ise langes."

"Räägi meile nüüd kogu lugu!" ütles Celeborn.

Siis jutustas Aragorn kõigest, mis oli juhtunud Caradhrase kurul, ning järgnevaist päevadest; ta rääkis Balinist ja tema raamatust ja võitlusest Mazarbuli Kambris ning tulest ja kitsast sillast ja Õuduse tulekust. "See paistis olevat kurjus Muistsest Maailmast, millist ma ei ole iial varem näinud," ütles Aragorn. "See oli nii vari kui tuli, tugev ja kohutav."

"See oli Morgothi Balrog," lausus Legolas, "surmavaim kõigist haldja hukkudest, peale Ühe, kes istub Mustas Kantsis."

"Nägin tõesti sillal seda, mis viirastub meie tumedaimais unedes - nägin Durini Hukku," sõnas Gimli madalal häälel ning hirm helkis tema silmis.

"Oh häda!" hüüdis Celeborn. "Oleme kaua peljanud, et Caradhrase all magab õud. Aga kui ma oleksin teadnud, et päkapikud on selle kurja Morias taas üles äratanud, oleksin keelanud sul üle põhjapiiri tulla, sinul ja kõigil, kes sinuga ühes käivad. Ja kui see oleks võimalik, võiks koguni öelda, et Gandalf langes viimaks tarkusest rumalusse, kui ilmaasjata Moria võrkudesse läks."

"Mõtlematu on see, kes nõnda ütleb," lausus Galadriel tõsiselt. "Gandalfi teod pole eales ilmaasjata olnud. Need, kes talle järgnesid, ei teadnud tema mõtteid ega oska kõnelda kõigist ta kavatsustest. Aga kuidas juhiga ka ei ole, tema järgijad on süütud. Ära kahetse, et tervitasid päkapikku. Kui meie rahvas oleks rännanud kaua ja kaugele Lothlórienist, kes siis galadhrimidest, isegi Celeborn Tark, läheks siit mööda ega sooviks vaadata oma muistset kodu, kuigi sellest on saanud lohede elupaik?

Tume on Kheled-zârami vesi ja külmad on Kibil-nâla allikad ning kaunid olid Khazad-dúmi sammaskojad Vanadel Aegadel enne võimsate kuningate kivi alla langemist." Naine vaatas Gimlit, kes istus kurvalt põrnitsedes, ning naeratas. Ja päkapikk, kuuldes nimesid omaenda iidses keeles, vaatas üles ja kohtas ta silmi; ning talle näis, et ta on korraga heitnud pilgu vaenlase südamesse ja näinud seal armastust ja mõistmist. Imetlus laskus ta näole ning ta naeratas vastuseks.

Ta tõusis kohmakalt ja kummardas päkapikkude kombel, lausudes: "Ometi on kaunim Lórieni elav maa ning Emand Galadriel on üle kõigist kalliskividest, mida maapõu peidab!"

Saabus vaikus. Viimaks hakkas Celeborn taas rääkima. "Ma ei teadnud, et teie olukord oli nii halb," sõnas ta. "Unustagu Gimli mu karmid sõnad: ma rääkisin oma südame vaevas. Teen kõik, mida saan, et teid aidata, iga ühte tema soovi ja vajadust mööda, aga eriti toda väikese rahva seast, kes kannab koormat."

"Teie otsing on meile teada," ütles Galadriel Frodo poole vaadates. "Aga rohkem me sellest praegu ei räägi. Ent võib-olla polnudki teil asjatu siia maale abi otsima tulla, nagu Gandalf ise ilmselt kavatses. Sest galadhrimi Isandat peetakse targimaks Keskmaa haldjatest ning selliste kinkide andjaks, mis ka kuningatele üle jõu käivad. Ta on elanud Läänes koidupäevadest saadik ning mina olen lugematuid aastaid temaga koos elanud, sest enne Nargothrondi ja Gondolini langust tulin ma üle mägede ja me oleme koos pidanud pikka võitlust läbi maailma aegade.

See olin mina, kes kutsus esimest korda kokku Valge Nõukogu. Ja kui minu nõu poleks luhta läinud, oleks seda juhatanud Gandalf Hall, ning siis oleksid asjad ehk teist rada kulgenud. Ent isegi nüüd on veel lootust. Ma ei anna teile nõu, ei käsi teil teha seda ega teist. Sest mitte tegemises või kavandamises ega ühe või teise raja vahel valimises ei saa ma teile abiks olla, vaid ainult teadmises

sellest, mis oli ja mis on, ja pisut sellest, mis tuleb. Aga seda ma teile ütlen: teie Otsing seisab noateral. Eksige ainult veidi, ja see nurjub meie kõikide hävinguks. Ometi jääb lootus, kuni kogu Vennaskond on ustav."

Ja seda lausudes hoidis ta neid kõiki oma silmis ning vaatas vaikuses igaühele järgemööda uurivalt otsa. Keegi peale Legolase ja Aragorni ei suutnud tema pilku kaua taluda. Juss punastas kähku ja lõi pea maha.

Viimaks lasi Emand Galadriel nad oma silmist vabaks ja naeratas. "Ärge laske muret oma südamesse," ütles ta. "Täna öösel magate te rahus." Nad ohkasid ja tundsid end korraga väsinuina, nagu oleks neid kaua ja sügavalt küsitletud, kuigi välja ei öeldud ühtegi sõna.

"Minge nüüd!" lausus Celeborn. "Te olete kurbusest ja vaevast räsitud. Isegi kui teie Otsing meid lähedalt ei puutuks, saaksite selles linnas varjupaika, kuni olete taas terved ja värsked. Puhake nüüd, ja teie edasisest tee konnast praegu rohkem me ei räägi."

Sel ööl magas Vennaskond maapinnal, mis kääbikutele väga meeldis. Haldjad andsid nende käsutusse majakese purskkaevu lähedal puudesalus ning tegid sinna pehmed asemed; siis soovisid nad oma kauneil haldjahäältel rahulikku und ning lahkusid. Veidi aega vestlesid rändurid isekeskis eelmisest ööst puuladvus ja päevasest teekonnast ning Isandast ja Emandast, sest kaugemale tagasi ei söandanud nad veel vaadata.

"Miks sa punastasid, Juss?" küsis Punapõsk. "Sa andsid üsna kähku alla. Igaüks oleks arvanud, et sul on must südametunnistus. Ma loodan, et see polnud midagi hullemat kui õel plaan üks minu tekkidest pihta panna."

"Sellisest asjast pole ma kunagi mõeld," kostis Juss, kes polnud naljatujus. "Kui teada tahad, siis mul oli säärane tunne, et mul pole üldse miskit seljas, ja see ei meeldind mulle mitte üks põrm. Ta vaatas nagu otse minu sisse ja küsis, mis ma siis teeks, kui ta laseks mul koju Maakonda tagasi minna, säherdusse väiksesse urgu koos - koos minu oma väikse aialapiga."

"Naljakas," ütles Ilo. "Mina tundsin peaaegu sedasama; ainult et, nojah, ma ei tahaks sellest praegu rohkem rääkida," lõpetas ta hädiselt.

Paistis, et neil kõigil oli samamoodi läinud: igaüks tundis, kuidas talle pakutakse valikut eeloleva ohte täis pimeduse ja millegi väga ihaldusväärse vahel, mis tuli neile imeselgelt silme ette ning selle saavutamiseks tarvitses neil ainult teelt kõrvale pöörduda ning Otsing ja sõda Sauroni vastu teiste hooleks jätta.

"Samuti näis mulle," ütles Gimli, "et mu valik jääb saladusse ja ainult minu enda teada."

"Mulle paistis see äärmiselt veider," sõnas Boromir. "Võibolla oli see lihtsalt katse ja ta tahtis meie mõtteid lugeda ainult mõnel heal eesmärgil; aga ma pidin peaaegu ütlema, et ta seadis meid kiusatuse ette ja pakkus meile seda, mida tal polnud tegelikult võimu anda. Muidugi keeldusin ma teda kuulamast. Minas Tirithi mehed peavad oma sõna." Aga mida Emand talle mõttes oli pakkunud, sellest Boromir vaikis.

Ja Frodo ei rääkinud üldse midagi, kuigi Boromir teda küsimustega pinnis. "Ta vaatas sulle kaua silma, Sõrmusekandja," ütles mees.

"Jah," vastas Frodo, "aga kõik, mis mulle siis mõttesse tuli, jääb sinnapaika."

"Noh, vaata ette!" ütles Boromir. "Ma pole selles haldjaemandas ja tema kavatsustes eriti kindel."

"Ära räägi halba Emand Galadrielist! " lausus Aragorn karmilt. "Sa ei tea, mida ütled. Tema sees ja tema maal pole kurja, kui inimene seda ise endaga kaasa ei too. Siis hoidku ta ennast! Aga täna öösel magan ma esimest korda rahulikult sest ajast saadik, kui me Kaljulõhest lahkusime. Ja olgu mu uni sügav ja ununegu veidiks mu valu! Ma olen väsinud kehas ja südames." Ta heitis asemele ja vajus silmapilk pikka unne.

Teised tegid peagi sedasama ning ükski heli ega unenägu ei seganud nende suigatust. Ärgates leidsid nad, et välule majakese ees paistab kõrgelt päevavalgus ning purskkaev tõuseb ja langeb päikese käes sädeldes.

Nad jäid Lothlórieni paariks päevaks, niipalju kui nad teadsid või mäletasid. Kogu aeg, mil nad seal elasid, paistis selge päike, peale nende õrnade vihmahoogude, mis aeg-ajalt kõik asjad puhtaks ja värskeks pesid. Õhk oli jahe ja pehme nagu varakevadel, kuigi nad tundsid eneste ümber talve sügavat mõtlikku vaikust. Neile näis, et nad ei teinud suurt midagi peale söömise, joomise ja magamise ning puude keskel jalutamise; ja sellest oli küllalt.

Nad polnud Isandat ja Emandat enam näinud ega rääkinud suurt haldja rahvaga, sest vähesed neist teadsid või kasutasid läänekeelt. Haldir oli nendega hüvasti jätnud ja läinud tagasi põhjapiirile, kus peeti hoolsat valvet pärast neid uudiseid Moria kohta, mida Vennaskond oli toonud. Legolas veetis enamuse ajast galadhrimide hulgas ega maganud pärast esimest ööd koos oma kaaslastega, kuigi tuli tagasi nendega sööma ja juttu puhuma. Välja minnes võttis ta sageli Gimli kaasa ning teised panid seda muutust imeks.

Nüüd rääkisid kaaslased üheskoos istudes või jalutades Gandalfist, ning kõik, mida keegi temast kuulnud või näinud oli, tuli selgelt nende silme ette. Kui nende ihud valust ja väsimusest paranesid, muutus mure kaotuse üle veel teravamaks. Nad kuulsid tihti läheduses haldjahääli laulmas ning teadsid, et nad itkevad võluri langemise üle, sest tabasid tema nime õrnade kurbade sõnade hulgast, mida nad ei mõistnud.

Mithrandir, Mithrandir, laulsid haldjad, *Oo Rändur Hall!* Sest nii armastasid nad teda hüüda. Aga kui ka Legolas Vennaskonnaga koos viibis, ei pannud ta laule nende jaoks ümber, öeldes, et tal pole selle jaoks annet ja lein on talle ikka veel liiga lähedal, põhjus pisarateks, aga mitte veel lauluks.

See oli Frodo, kes pani osa oma kurbusest kohmakaisse sõnadesse. Harva liigutas teda miski laulu või riime tegema; isegi Kaljulõhes oli ta kuulanud, aga mitte ise laulnud, kuigi tema mälu oli täis paljusid lugusid, mida teised olid enne teda teinud. Aga nüüd, kus ta istus Lórienis purskkaevu kõrval ja kuulis enda ümber haldjate hääli, võttis tema mõte kuju laulus, mis talle kena paistis; ent kui ta sedaJussile esitada püüdis, jäid sellest ainult nopped järele, tuhmid nagu peotäis kuivanud lehti.

Kui maale laskus hämarik,
ta samme Künkal kuulda võis;
ning ootas teda rännak pikk,
kui taevas puhkes koiduõis.

Tee Ürgmaa rajalt Läände viis,
käis läbi lohekoobaste;
kord seisis tume metsaviir,
kord salauks ta silme ees.

Kas olgu haldjas, päkapikk,
ehk inimene, väikemees,
või surematu, surelik -
ta kõigi keeli kõneles.

Mõõk surmav, käsi tervendav,
selg küürus raske koorma all;
karm piksehääl oks lõkendav,
üks väsind rändur taeva all.

Ta meister iidses tarkuses,
tal viha kähk ja väle naer;
hall saua toetav vanamees,
kel rõivaid räsind tuul ja aeg.

Ta sillal üksi seisma jäi,
et murda Tulivarju lumm,
kuid murdus sau ja nõnda sai
ta surmapaigaks Khazad-dûm.

"Noo, sa lööd varsti isand Bilbogi üle!" ütles Juss.

"Ega ei löö küll," lausus Frodo. "Aga see on parim, mida ma seni teha oskan."

"Noh, isand Frodo, kui sa järgmine kord selle töö ette võtad, siis võiks sa kosta paar sõna tema tulevärgi kohta," ütles Juss. "Näiteks midagi nisukest:

Ta tulevärgist uhkemat
ei ole nähtud puhkevat:
kord sähvh pikker, kõmas kõu,
siis lilli puhtas pilvepõu.

Kuigi see ei anna neist kaugeltki õiget pilti."

"Ei, selle jätan ma sulle, Juss. Või hoopis Bilbole. Aga - tead, ma ei taha sellest rohkem rääkida. Ma ei taha selle peale mõeldagi, et pean talle niisuguseid uudiseid tooma."

Ühel õhtul jalutasid Frodo jaJuss koos karges videvikus. Mõlemad olid taas rahutud. Frodole oli järsku langenud lahkumise vari: ta tundis kuidagi, et aeg on ligi, mil neil tuleb Lothlórien maha jätta.

"Mida sa nüüd haldjatest arvad, Juss?" küsis ta. "Olen seda sinu käest ükskord enne ka küsinud - see oli küll väga kaua aega tagasi - aga sa oled neid sestsaadik rohkem näinud."

"Olen küll!" sõnas Juss. "Ja minu meelest on haldjal ja haldjal vahe sees. Nad on küll kõik haldjamoodi, aga mitte päris ühesugused. See rahvas siin ei ole rändajad ega kodutud ja paistavad natuke meie sarnased olema: nad kuuluvad siia, isegi rohkem kui kääbikud Maakonda. Raske öelda, kas nemad tegid maa või maa tegi neid, kui sa mõistad, mis ma öelda tahan. Siin on nii imeliselt vaikne. Midagi ei sünni ja keegi ei tahagi, et midagi sünniks. Kui siin ongi mingit nõidust, siis on see nii sügaval, kuhu minu käsi ei ulata, nagu öeldakse."

"Seda on igal pool näha ja tunda," lausus Frodo.

"Nojah," ütles Juss, "aga sa ei näe, et keegi seda teeks. Siin pole tulevärki, nagu vaene Gandalf

ikka näitas.Ja Isandat ja Emandat pole ka tükk aega näha old. Tead, ma arvan, et see naine võiks küll imesid teha, kui tal tuju tuleks. Ma tahaks hirmsasti natuke haldjanõidust näha, isand Frodo!"

"Mina ei tahaks," kostis Frodo. "Mina olen rahul. Ja mina ei tunne puudust mitte Gandalfi tulevärgist, vaid tema puhmaskulmudest ja ägedast iseloomust ja häälest."

"Sul on õigus," ütles Juss. "Ja ära arva, et ma vigu otsin. Ma olen tihti taht näha natuke nisukest nõidust, nagu vanades lugudes räägitakse, aga ma pole kunagi kuuld paremast maast, kui see siin. See on nii, nagu sa oleks kodus ja pidus ühekorraga, kui sa mu mõttest aru saad. Ma ei taha ära minna. Aga kui me peame edasi minema, siis on parem sellega sirge ots teha.

Kõige pikemaks venib see töö millega sa kunagi pihta ei hakka, ütles minu vanatoi. Ja minu arust ei saa see rahvas meid eriti millegagi aidata, olgu nende nõidusega, kuidas on. Ma mõtlen, et kui me siit maalt ära lähme, siis tunneme Gandalfist veel hullemini puudust."

"Kardan, et see on liigagi tõsi, Juss," ütles Frodo. "Ometi ma loodan, et me saame enne äraminekut veel kord haldjaemandat näha."

Niipea, kui ta seda ütles, nägid nad Emand Galadrieli lähenemas, nagu oleks ta nende sõnade peale välja ilmunud. Pika ja valge ja kaunina kõndis ta puude all. Ta ei lausunud sõnagi, vaid viipas neile.

Kõrvale pöördudes juhtis ta nad alla Caras Galadhoni künka lõunanõlvadest ning läbi kõrge rohelise heki astudes jõudsid nad suletud aeda. Seal ei kasvanud puid ja aed asus lageda taeva all. Õhtutäht oli tõusnud ja säras valge tulena läänepoolsete metsade kohal. Emand laskus mööda pikka treppi sügavasse rohelisse nõkku, läbi mille jooksis vulinal hõbedane oja, mis sai alguse purskkaevust künkal. Lohu põhjas seisis puukujulisel nikerdatud jalamil lai ja madal hõbeanum ning selle kõrval hõbedast kann.

Galadriel täitis anuma ääreni ojaveega ja hingas selle peale ning kui vesi taas vaikseks jäi, hakkas ta kõnelema. "See siin on Galadrieli Peegel," lausus ta. "Tõin teid siia, et te saaksite sellesse vaadata, kui soovite."

Õhk oli väga vaikne ja org pime ning haldjaemand tema kõrval oli pikk ja kahvatu. "Mida me vaatame ja mida me näeme?" küsis Frodo aukartlikult.

"Võin lasta Peeglil palju asju ilmutada," vastas naine, "ja mõnele võin näidata seda, mida nad soovivad. Aga Peegel näitab ka asju, mida pole palutud, ning nood on tihti kummalisemad ja kasulikumad, kui asjad, mida me vaadata tahame. Mida sina näed, kui sa Peeglile vabad käed annad, seda ma ei tea. Sest see näitab asju, mis on olnud, mis on ja mis võivad tulla. Aga millist neist ta parasjagu näitab, ei oska isegi kõige targemad alati öelda. Kas tahad vaadata?"

Frodo ei vastanud.

"Ja sina?" küsis naine Jussi poole pöördudes. "See on asi, mida sinu rahvas küllap nõiduseks nimetaks, kuigi ma ei mõista päris selgelt, mida nad selle all mõtlevad, sest nad kasutavad sama sõna ka Vaenlase pettepiltide kohta. Aga see, kui soovid, on Galadrieli nõidus. Kas sa ei öelnud mitte, et tahad haldjanõidust näha?"

"Ütsin küll," möönis Juss, hirmu ja uudishimu vahel pisut värisedes. "Ma piilun natuke, kui Emand lubab."

"Ja poleks paha ka kodule pilku peale visata," ütles ta kõrvalseisvale Frodole. "Mulle tundub, et ma olen kole kaua aega ära old. Aga sealt paistavad küll ain't tähed, või midagi, millest ma aru ei saa."

"Paistavad," sõnas Emand leebelt naerdes. "Aga tule siia ja vaata, mida sa näed. Ära vett puuduta!"

Juss ronis üles aluse jalamile ning kummardus nõu kohale. Vesi näis kalk ja tume. Selles peegeldusid tähed.

"Siin ongi ain't tähed, nagu ma mõtsin," sõnas ta. Siis ohkas ta jahmunult, sest tähed kustusid. Nagu oleks tume loor kõrvale tõmmatud, muutus Peegel halliks ja siis selgeks. päike paistis ning puude oksad õõtsusid ja visklesid tuules. Aga enne, kui Juss otsusele jõudis, mida ta õieti näeb, tuhmus valgus ning nüüd arvas ta nägevat Frodot kaame näoga suure musta kalju all magamas. Siis nägi ta iseennast minemas mööda hämarat käiku ning tõusmas üles mööda lõputut keerdtreppi. Äkki taipas ta, et otsib midagi meeleheitlikult, aga mis see oli, ta ei teadnud. Pilt muutus, nagu unenägu, ning läks tagasi puude juurde. Aga seekord ei olnud need nii lähedal ja ta nägi, mis toimub: puud ei õõtsunud tuules, vaid langesid ja prantsatasid maapinnale.

"Hei!" hüüdis Juss raevukalt. "Seal võtab too Punapää Eedi puid maha, mida ta ei tohiks! Neid ei pidand ju langetama: see on too puiestik veski taga, mis Veeäärse teele varju annab. Oi, kui ma selle Eedi kätte saaks, ma võtaks õige *tema* maha!"

Aga nüüd märkas Juss, et vana veski oli kadunud ja selle asemel seisis suur punastest tellistest ehitis. Palju rahvast tegi kibedasti tööd. Samas kõrval kõrgus punane korsten. Must suits paistis Peegli pinda varjutavat.

"Maakonnas on midagi kurja lahti," ütles ta. "Elrond teadis, mis ta teeb, kui tahtis isand Ilot tagasi saata." Äkki Juss karjatas ja hüppas tagasi. "Ma ei saa siia jääda," ütles ta pööraselt. "Ma pean koju minema. Nad on Paunaveere tänava üles sonkind ja seal läheb vanatoi Künkast alla, kõik oma seitse asja käru peal. Ma pean koju minema!"

"Sa ei saa üksi koju minna," ütles Emand. "Sa ei tahtnud ilma peremeheta koju minna enne, kui Peeglisse vaatasid, ja ometi teadsid, et Maakonnas võib samuti halbu asju toimuda. Pea meeles, et

Peegel näitab igasuguseid asju ja kõik ei tarvitse veel möödunud olla. Mõnda ei tulegi kunagi, kui just need, kes pilte näevad, oma rajalt kõrvale ei pööra, et seda ära hoida. Peegel on ohtlik tegude juht."

Juss istus maha ja peitis pea käte vahele. "Ma soovin, et ma poleks kunagi siia tuld, ja ma ei taha enam rohkem seda nõidust näha," ütles ta ja jäi vait. Hetke pärast lausus ta taas tuhmilt, nagu pisaratega võideldes: "Ei, ma lähen koju mööda pikka teed koos isand Frodoga, või ei lähe üldse. Aga ühel päeval pean ma ikka tagasi jõudma. Kui see, mis ma nägin, tõeks läheb, siis saab keegi selle eest kõva nahatäie!"

"Kas sa tahad nüüd vaadata, Frodo?" küsis Emand Galadriel. "Sina ei tahtnud haldjanõidust näha ja olid rahul."

"Kas sa soovitad mul vaadata?" küsis Frodo.

"Ei," ütles naine. "Ma ei soovita sulle üht ega teist. Ma ei ole nõuandja. Sa võid midagi teada saada, ning olgu see hea või halb, võib see sulle kasu tuua, aga võib ka mitte. Nägemine on ühtaegu hea ja ohtlik. Ometi arvan ma, Frodo, et sul on küllalt julgust ja tarkust seda proovida, muidu ma ei oleks sind siia toonud. Tee, nagu soovid!"

"Ma vaatan," ütles Frodo, ronis jalamile ja kummardus tumeda vee kohale. Peegel selgines kohe ning kääbik nägi hämarat maad. Taamal kumasid kahkja taeva all mäed. Pikk hall tee kaardus vaateväljalt kõrvale. Kaugusest lähenes aegamisi mööda teed üks kuju, mis oli algul tuhm ja väike, ent kasvas liginedes suuremaks ja selgemaks. Akki taipas Frodo, et see meenutab talle Gandalfi. Ta oleks peaaegu võluri nime hüüdnud, kuid nägi siis, et kuju polnud rõivastatud mitte halli, vaid valgesse, mis videvikus nõrgalt helendas; ja tema käes oli valge sau. Ta pea oli nii kumaras, et kääbik ei näinud ta nägu, ning samal ajal pöördus mees mööda teekäänakut kõrvale ja läks Peegli pilgu alt välja. Frodo meelde sigines kahtlus: kas oli see pilt Gandalfist mõnel tema üksildasel rännakul palju aega tagasi, või oli see Saruman?

Pilt muutus. Lühidalt ja väikselt, kuid väga elavalt nägi ta Bilbot toas rahutult ringi kõndimas. Laual oli segamini paberikuhi ja vihm peksis vastu aknaid.

Siis tuli paus ning pärast seda järgnes mitu kiiret lõiku, mida Frodo teadis olevat osa suurest ajaloost, millesse ka tema oli segatud. Udu selgines ja ta nägi vaadet, mida ta polnud kunagi varem näinud, ent kohe ära tundis: Merd. Pimedus laskus. Meri tõusis ja märatses suures tormis. Siis nägi ta veripunasena pilveräbalate taha vajuva päikese ees rebitud purjedega kõrge laeva musti piirjooni, mis Läänest üles sõitis. Siis tuli lai jõgi, mis voolas läbi rahvarikka linna. Siis seitsme torniga valge kindlus.Ja siis jälle mustade purjedega laev, aga nüüd oli taas hommik ja veepinnal virvendas valgus ning valge puu kujutisega lipp säras päikese käes. Tõusis suitsu, nagu tule kahjust või lahingust, ning päike loojus jälle tulipunasesse, mis tuhmus halliks uduks; ja uttu suundus väike tuledes välkuv laev. See kadus, ning Frodo ohkas ja valmistus eemale tõmbuma.

Aga äkki läks Peegel täiesti tumedaks, nii tumedaks, nagu oleks nähtavasse maailma tekkinud auk, ning Frodo vaatas tühjusse. Musta sügavikku ilmus Silm, mis kasvas aeglaselt, kuni täitis peaaegu kogu Peegli. See oli nii kohutav, et Frodo seisis paigale juurdununa, võimetu karjuma või end tema pilgust lahti kiskuma. Silma raamis tuli, ent ta ise oli klaasjas, kollane nagu kassil, valvas ja pinev, ning selle keskel asuv must pilu avanes eimillessegi.

Siis hakkas Silm ekslema, kiigates sinna ja tänna; ja Frodo teadis õudsa selgusega, et paljude teiste asjade hulgas otsis see ka teda. Aga ta teadis samuti, et see teda ei näinud - veel mitte, kuni ta ise seda ei tahtnud. Sõrmus, mis ketiga ta kaelas rippus, muutus raskeks, raskemaks kui suur kivi, ning tiris ta pead madalamale. Peegel paistis kuumenevat ja veepinnalt tõusis auruvine. Ta libises ettepoole.

"Ära vett puuduta!" ütles Emand Galadriel vaikselt. Pilt kadus ja Frodo leidis end silmitsemas hõbeanumas vilkuvaid külmi tähti. Ta astus üleni värisedes tagasi ja vaatas Emandale otsa.

"Ma tean, mis see oli, mida sa viimasena nägid," lausus naine, "sest see on ka minu mõtteis. Ära karda! Aga ära arva ka, et ainult puude keskel laulmise või haldjavibude peente noolte abil on see maa Lothlórien alles jäänud ja Vaenlase eest kaitstud. Ütlen sulle, Frodo, et nüüdsama, kus ma sinuga räägin, jälgin ma Musta Isandat ja tunnen tema meelt, või seda osa tema meelest, mis haldjaid puudutab. Ja tema püüab alati näha mind ja minu mõtteid. Aga uks on ikka suletud!"

Ta tõstis üles oma valged käsivarred ja sirutas oma käed välja Ida suunas otsekui põlguse ja keeldumise märgiks. Earendil, Õhtutäht, mida haldjad enim armastasid, säras selgena üleval. See oli nii ere, et haldjaemanda keha heitis maapinnale tuhmi varju. Tähe kiired peegeldusid sõrmusel naise sõrmes; see sädeles kui lihvitud kuld, mis on hõbevalgusega kaetud, ning valge kivi selles helkis, nagu oleks Ehatäht tema käele puhkama laskunud. Frodo vaatas sõrmust hardusega, sest korraga paistis ta mõistvat.

"Jah," ütles naine tema mõtteid aimates, "sellest pole lubatud rääkida ja Elrond ei teekski seda. Aga Sõrmusekandja eest ei saa seda varjata, ja selle eest, kes on näinud Silma. Tõepoolest on see paik Lórieni maal Galadrieli sõrmes, kus üks Kolmest asub. See on Nenya, Teemantsõrmus, ja mina olen selle hoidja.

Ta kahtlustab, aga ei tea - veel mitte. Kas sa näed nüüd, miks on sinu tulek meie jaoks nagu Turma jalaast? Sest kui sina kaotad, siis oleme me Vaenlasele paljastatud. Ent kui sa võidad, siis meie võim kahaneb ja Lothlórien kuhtub ning Aja hoovus viib selle minema. Me peame Läände

minema või känguma orgude ja urgude tahumatuks rahvaks, kes pikapeale unustavad ja unustatakse."

Frodo langetas pea. "Ja mida sa soovid?" küsis ta viimaks.

"Et tuleks see, mis tulema peab," vastas naine. "Haldjate armastus oma maa ja töö vastu on sügavam kui meresügavused, ning nende kahetsus surematu ega saa kunagi täielikku lepitust. Ometi heidavad nad pigem minema kõik, kui alistuvad Sauronile: sest nüüd nad tunnevad teda. Sa ei kanna vastutust mitte Lothlórieni saatuse, vaid ainult oma ülesande täitmise eest. Mina saan ainult soovida, kui sellest mingit abi oleks, et Üht Sõrmust poleks iial sepistatud või oleks ta alatiseks kaduma jäänud."

"Sa oled tark ja kartmatu ja kaunis, Emand Galadriel," ütles Frodo. "Ma annan sulle Ühe Sõrmuse, kui sa seda küsid. See on minu jaoks liiga suur asi."

Galadriel naeris korraga selgel häälel. "Tark võib Emand Galadriel olla," lausus ta, "aga viisakuses on ta siin endale väärilise vastase leidnud. Leebelt tasud sa mulle kätte oma südame proovilepaneku eest meie esimesel kohtumisel! Sa hakkad nägema terava silmaga. Ma ei salga, et mu süda on väga igatsenud küsida seda, mida sa pakud. Palju pikki aastaid olen ma mõtisklenud, mida võiksin teha, kui Suur Sõrmus minu kätte satuks, ja vaata, see toodi minu käeulatusse. Kuri, mis kunagi ammu loodud sai, tegutseb edasi mitmel moel, hoolimata sellest, kas Sauron ise seisab või langeb. Kas see poleks olnud üllas tegu tolle Sõrmuse arvele panna, kui ma oleksin selle jõu või hirmu abil oma külaliselt ära võtnud?

Ja nüüd see viimaks tuleb. Sa annad mulle Sõrmuse vabal tahtel! Musta Isanda kohale sead sa Kuninganna. Ja mina ei saa olema Must, vaid kaunis ja kohutav kui Hommik ja Õhtu! Kaunis kui Meri ja Päike ja Lumi Mäetipul! Hirmus kui Torm ja Välk! Tugevam kui maa alustalad. Kõik saavad mind armastama ja meelt heitma!"

Ta tõstis käe ja sõrmusest, mida ta kandis, tungis välja suur valgus, mis valgustas teda üksi ja jättis kõik ülejäänu pimedusse. Ta seisis Frodo ees mõõtmatult kõrgena ja talumatult kaunina, õudsa ja jumalikuna. Siis laskis ta oma käel langeda ning valgus kustus, ja äkki naeris ta jälle ning ennäe! ta oli kahanenud: sale haldjanaine lihtsas valges rõivas, kelle mahe hääl oli vaikne ja kurb.

"Tegin katse läbi," ütles ta. "Ma kahanen ja lähen Läände ja jään Galadrieliks."

Nad seisid pikka aega vaikides. Viimaks hakkas Emand taas rääkima. "Mingem tagasi!" ütles ta. "Hommikul peate te lahkuma, sest nüüd oleme me valinud, ja saatuse lained tõusevad."

"Küsiksin veel üht asja, enne kui me läheme," sõnas Frodo, "asja, mida tahtsin sageli küsida Gandalfi käest Kaljulõhes. Mul on lubatud kanda Üht Sõrmust: miks ei saa mina näha kõiki teisi ja teada nende mõtteid, kes neid kannavad?"

"Sa pole proovinud," kostis naine. "Ainult kolm korda oled sa Sõrmuse sõrme pannud pärast seda, kui teada said, mida sa kannad. Ära proovi! See hävitab su. Kas Gandalf ei öelnud sulle, et sõrmused annavad võimu iga kandja mõõdu järgi? Enne kui sa seda võimu kasutada saaksid, peaksid sa saama palju tugevamaks ja harjutama oma tahet teiste üle valitsemiseks. Ent isegi nüüd, Sõrmusekandjana ja ühena, kes on seda sõrme pannud ja näinud seda, mis varjul, on su nägemine muutunud teravamaks. Sa oled tajunud mu mõtteid selgemini kui paljud, keda peetakse targaks. Sa nägid tema Silma, kes hoiab Seitset ja Üheksat. Ja kas sa ei näinud ega tundnud ära sõrmust minu sõrmes? Kas sina nägid mu sõrmust?" küsis taJussi poole pöördudes.

"Ei, Emand," vastas too. "Ausalt öeldes ma imestasin, misasja te siin omavahel räägite. Ma nägin tähte läbi sinu sõrmede. Ära pane mu juttu pahaks, aga minu arust oli peremehel õigus. Sina peaks selle Sõrmuse võtma. Sina paneks asjad paika. Sina ei laseks neil vanatoid välja kangutada ja lageda taeva alla saata. Sina paneks mõnda meest oma pahategude eest maksma."

"Seda ma teeksin," sõnas naine. "Niimoodi see algaks. Aga paraku ei lõpeks asi mitte sellega! Ärgem rääkigem sellest rohkem. Tulge!"

8. PEATÜKK
Hüvastijätt Lórieniga

Sel õhtul kutsuti Vennaskond taas Celeborni kambrisse ning seal tervitasid Isand ja Emand neid ilusate sõnadega. Viimaks kõneles Celeborn nende lahkumisest.

"On tulnud aeg," lausus ta, "mil need, kes soovivad Otsingut jätkata, peavad oma südame kõvaks tegema, et sellelt maalt lahkuda. Need, kes ei soovi enam edasi minna, võivad mõneks ajaks siia jääda. Kuid ei minnes ega jäädes ei saa keegi rahus kindel olla. Sest nüüd jõuame me turma äärele. Siin võivad soovijad oodata selle tunni tulekut, mil kas maailma teed jälle lahti lähevad või me neid Lórieni viimsesse võitlusse kutsume. Selle järel võivad nad oma maale naasta või minna lahingus langenute igavesse koju."

Saabus vaikus. "Nad kõik otsustasid edasi minna," ütles Galadriel neile silma vaadates.

"Mis minusse puutub," ütles Boromir, "siis minu kodutee jääb ette, mitte taha."

"See on tõsi," lausus Celeborn, "aga kas kogu see Vennaskond läheb koos sinuga Minas Tirithisse?"

"Me ei ole oma suunda kindlaks määranud," kostis Aragorn. "Ma ei tea, mida Gandalf pärast Lothlórieni teha kavatses. Tõtt öelda ma ei arva, et tal endalgi mingeid selgeid plaane oli."

"Võib-olla mitte," sõnas Celeborn, "aga kui te sellelt maalt lahkute, ei saa te kauem Suurt Jõge unustada. Nagu mõned teist hästi teavad, ei saa koormaga rändurid seda Lórieni ja Gondori vahel muudmoodi ületada, kui paadiga. Ja kas pole mitte Osgiliathi sillad murtud ja kõik maabumiskohad Vaenlase valduses?

Kummal kaldal te rändaksite? Tee Minas Tirithisse asub sellel küljel, läänes; kuid Otsingu otsetee asub Jõest ida pool, tumedamal kaldal. Kumma kalda te valite?"

"Kui minu nõu küsitaks, siis olgu see läänekallas ja tee Minas Tirithisse," vastas Boromir. "Aga mina ei ole Vennaskonna juht." Teised ei öelnud midagi ning Aragorn nägi kahtlev ja murelik välja.

"Näen, et te ei tea veel, mida teha," ütles Celeborn. "Pole minu osa teie eest valida, aga ma aitan teid, kuidas saan. Teie hulgas on mõned, kes oskavad paadiga ümber käia: Legolas, kelle rahvas tunneb kiiret Laanejõge, ja Boromir Gondorist ning rändur Aragorn."

"Ja üks kääbik!" hüüdis Ilo. "Mitte kõik meist ei pea paate metsikute hobuste sarnaseks. Minu hõim elab Kangevirde jõe kaldal."

"See on hea," lausus Celeborn. "Siis varustan ma teie Vennaskonna paatidega. Need peavad olema väikesed ja kerged, sest kui te vett mööda kaugele lähete, tuleb ette paiku, kus peate neid kandma. Te jõuate Sarn Gebiri kärestikuni ning võib-olla lõpuks Raurose suure koseni, kus Jõgi Nen Hithoeli järvelt alla tormab; ja on veel teisigi ohte. Paadid teevad teie reisi mõneks ajaks vähem vaevarikkaks. Ometi ei anna nad teile nõu: lõpuks peate nemad ja Jõe maha jätma ja pöörduma läände - või itta."

Aragorn tänas Celeborni mitu korda. Paatide kinkimine trööstis teda tublisti, ja tõsiasi, et nad ei pea nüüd mitme päeva jooksul oma sihti kindlaks määrama, polnud tema tänumeeles mitte viimasel kohal. Teised paistsid samuti lootusrikkamad. Olgu ohud millised tahes, näis neile hulga mõnusam Anduini laia voogu mööda allapoole liuelda kui küürus selgadega edasi rühkida. Ainult Juss oli kahevahel: tema pidas paate ikka veel sama hulludeks nagu metsikuid hobuseid, või veelgi hullemaiks, ning läbielatud ohud ei pannud teda neist paremini arvama.

"Kõik saab teile valmis pandud ja ootab teid homme ennelõunal sadamas," ütles Celeborn. "Ma saadan oma teenrid hommikul teie juurde, et nad aitaksid teil reisiks valmistuda. Nüüd soovime me kõik teile kaunist ööd ja segamatut und."

"Head ööd, mu sõbrad!" lausus Galadriel. "Uinuge rahus! Ärge vaevake täna õhtul oma südant liigse reisi peale mõtlemisega. Võib-olla on rajad, mida igaüks teist tallama peab, juba teie jalge ette seatud, kuigi te neid ei näe. Head ööd!"

Vennaskond lahkus ja siirdus tagasi oma majakesse. Legolas läks koos nendega, sest see oli nende viimane õhtu Lothlórienis ning Galadrieli sõnadest hoolimata tahtsid nad nõu pidada.

Nad vaidlesid kaua selle üle, mida peaksid tegema ja kuidas oleks kõige parem proovida täita seda plaani, mis neil Sõrmusega oli; kuid otsusele nad ei jõudnud. Oli selge, et enamus neist tahtis kõigepealt Minas Tirithisse minna ning vähemalt mõneks ajaks Vaenlase õuduse eest põgeneda. Nad oleksid nõustunud järgnema oma juhile üle Jõe ja Mordori varju alla, aga Frodo ei lausunud sõnagi ning Aragorn oli oma mõttes ikka veel kahevahel. Kuni Gandalf veel nende juures oli, kavatses Aragorn minna koos Boromiriga ning aidata oma mõõga abil Gondorit vabastada. Sest ta uskus, et unenäo sõnum oli kutse ning viimaks oli tulnud tund, mil Elendili pärija peab esile astuma ja Sauroni võimult tõukama. Aga Morias oli Gandalfi koorem tema peale pandud ning ta teadis, et ei saa Sõrmust hüljata, kui Frodo keeldub lõpuks koos Boromiriga minemast. Aga millist abi saaks tema või ükski teine Vennaskonna liige Frodole anda, peale ummisjalu koos temaga pimedusse tormamise?

"Mina lähen Minas Tirithisse, kasvõi üksinda, kui tarvis, sest see on minu kohus," ütles Boromir; ning pärast seda oli ta mõnda aega vait ja vaatas Frodole ainiti otsa, nagu tahaks väikemehe mõtteid lugeda. Viimaks hakkas ta uuesti rääkima, vaikselt, nagu enesega aru pidades : "Kui sa tahad ainult Sõrmust hävitada, siis on sõjast ja relvadest selle juures vähe abi ja Minas Tirithi inimesed ei saa sind

aidata. Aga kui sa tahad Musta Isanda sõjaväge purustada, siis on rumal ilma abijõuta tema valdustesse minna; ja rumal seda hävitada." Ta vakatas äkki, nagu saanuks aru, et on oma mõtted valjusti välja öelnud. "Tahtsin öelda, et oleks rumal elusid hävitada," lõpetas ta. "Sul on valida kindla linna kaitsmise ja avalikult surma embusse kõndimise vahel. Vähemalt mina näen seda niimoodi."

Frodo tabas midagi uut ja kummalist Boromiri pilgus ning vaatas talle karmilt otsa. Boromiri mõte oli tema viimastest sõnadest muidugi erinev. Oleks rumal hävitada: mida? Võimusõrmust? Ta oli midagi taolist ka Nõukogul öelnud, ent siis Elrondi parandusega rahule jäänud. Frodo vaatas Aragorni poole, aga too paistis olevat sügaval omis mõtteis ega pannud ilmselt Boromiri sõnu tähele. Nii nende arutelu lõppeski. Ilo ja Punapõsk juba magasid ning Jussi pea vajus rinnale. Öö hakkas vanaks saama.

Hommikul, kui nad asusid oma väheseid asju pakkima, tulid nende juurde haldjad, kes oskasid nende keelt rääkida, ning tõid neile kingiks palju toitu ja reisiriideid. Põhilise osa toidust moodustasid väga õhukesed, jämedast jahust tehtud koogid, mis oli väljast helepruuniks küpsetatud ja seest koorekarva. Gimli võttis ühe koogi kätte ja vaatas seda kaheldes.

"Kramm," pomises ta oma nina alla, murdis krõbeda nurga ja näksis seda. Tema ilme muutus kähku ja ta sõi kogu ülejäänud koogi suure isuga ära.

"Rohkem ei saa!" hüüdsid haldjad naerdes. "Sa oled nagunii juba pika päevatee jagu ära söönud."

"Ma mõtlesin, et see on ainult teatavat sorti kramm, mida Orurahvas kõnnumaal rändamiseks küpsetab," ütles päkapikk.

"Nõnda see on," kostsid haldjad. "Aga meie hüüame seda *lembaseks* ehk teeleivaks ning see annab palju rohkem jõudu kui mistahes inimeste tehtud toit ja on igal juhul krammist palju maitsvam."

"See on tõsi," sõnas Gimli. "Need on veel paremad kui beornlaste meekoogid, ja see tähendab palju, sest beornlased on parimad pagarid, keda ma tunnen; aga nad ei armasta oma kooke nüüdsel ajal enam eriti reisimeestele jagada. Te olete lahke pererahvas!"

"Sellegipoolest palume teil toiduga kasinasti ümber käia," ütlesid haldjad. "Sööge korraga vähe ning ainult siis, kui hädasti tarvis. Sest need asjad peavad teid aitama siis, kui kõik muu alt veab. Koogid seisavad palju päevi maitsvad, kui neid katki ei murta ja sellessamas lehekattes hoitakse, milles me need tõime. Üks kook hoiab ränduri jalul terve raske tööpäeva jooksul, isegi kui ta on üks Minas Tirithi suurtest inimestest."

Järgmiseks harutasid haldjad lahti ja andsid igale Vennaskonna liikmele rõivad, mida olid kaasa toonud. Nad jagasid igaühele kapuutsi ja mantli, mis oli tehtud kandja mõõdu järgi kergest, aga soojast siidisest kangast, mida galadhrimid kudusid. Nende värvi oli raske määrata: puude all hämaras näisid nad hallid, aga kui neid liigutati või teise valgusesse pandi, olid nad rohelised nagu lehed varjus või pruunid nagu kesapõllud öösel või tuhmhõbejad nagu vesi tähtede all. Iga mantel käis kaela ümber kinni sõlega, mis oli nagu hõberootsudega roheline leht.

"Kas need on võlumantlid?" küsis Punapõsk neid imetledes.

"Ma ei tea, mida sa selle all mõtled," vastas haldjate juht. "Rõivad on kenad ja nende kude hea, sest nad tehti sellel maal. Need on kindlasti haldjarüüd, kui sa seda silmas pead. Leht ja oks, vesi ja kivi: neil on kõigi nende asjade toon ja ilu Lórieni videvikus, mida me armastame; sest me paneme mõtte kõigest, mida me armastame, kõigesse, mida me teeme. Ometi on need rõivad, aga mitte relvastus, ning ei muutu odaks ega mõõgaks. Kuid nad teenivad teid hästi: nad on kerged kanda ja vajadust mööda küllalt soojad või küllalt jahedad. Ja te leiate, et neist on suur abi vaenulike silmade eest varjule hoidmisel, ükskõik, kas käite kivide või puude keskel. Te olete tõesti Emanda suures soosingus! Sest tema ise ja ta neitsid kudusid selle kanga; ning kunagi varem ei ole me võõraid oma rahva rõivastesse riietanud."

Pärast hommikusööki jättis Vennaskond hüvasti väluga purskkaevu ääres. Nende südamed olid rasked, sest see oli kaunis paik ja oli neile koduseks muutunud, kuigi nad ei osanud lugeda päevi ega öid, mida seal veetsid. Kui nad seal hetkeks seisatasid, et päevapaistes valendavasse vette vaadata, tuli Haldir üle lagendiku rohelise muru nende poole. Frodo tervitas teda rõõmuga.

"Tulin põhjapiirilt tagasi," sõnas haldjas, "ja olen teile taas teejuhiks saadetud. Tumenire org on täis auru ja suitsupilvi ning mäed on rahutud. Maa sügavustest kostab mürinat. Kui kellelgi teist oli mõttes põhja poole koju tagasi minna, siis seda teed mööda te sinna enam ei pääse. Aga tulge! Teie rada viib nüüd lõunasse."

Kui nad läbi Caras Galadhoni kõndisid, olid selle rohelised teed tühjad, aga kõrgelt puude otsast kostis paljuhäälset jutukõma ja laulu. Rändurid ise läksid vaikides. Viimaks juhtis Haldir nad alla künka lõunanõlvast ning nad jõudsid taas suure väravani, mis oli lampe täis riputatud, ja valgele sillale; ning nõnda läksid nad välja ja lahkusid haldjate linnast. Siis pöördusid nad ära sillutatud teelt ja astusid rajale, mis kulges läbi sügavamal lornipuude tihniku ning käänles läbi lauskjate metsamaade hõbedaste varjude, juhtides neid aina madalamale, lõuna ja ida suunas, Jõe kallaste poole.

Käidud oli oma viisteist versta ja lõuna oli lähedal, kui nad jõudsid kõrge rohelise seinani. Avausest läbi minnes astusid nad äkki puude vahelt välja. Nende ees laius pikk hele muru, mis oli täis tipitud kuldseid päikeses vilku vaid elanore. Muru jooksis kokku kitsaks keeleks kahe erksa serva vahel: paremal ja läänes voolas sätendav Hõbesoon, vasakul rullusid Suure Jõe laiad veed, sügavad ja tumedad. Kaugemal kaldal läks mets aina lõuna poole, kuni silm seletas, aga kõik perved olid lagedad

ja paljad. Ükski mallorn ei sirutanud oma kuldseid oksi Lórieni maalt välja.

Hõbesoone rannal, jõgede ühinemiskohast veidi ülalpool oli valgetest kividest ja valgest puust paadisild. Selle kõrval seisis ankrus palju venesid ja lotje. Mõned olid eredalt värvitud ning särasid hõbedaselt ja kuldselt ja roheliselt, aga enamik olid kas valged või hallid. Kolm väikest halli paati oli ränduritele valmis seatud ning sinna laadisid haldjad oma kandami. Samuti lisasid nad sinna köiekerad, kolm iga paadi kohta. Need nägid välja peened, kuid tugevad, käe all siidised ja halli tooni nagu haldjamantlid.

"Mis need on?" küsis Juss üht murul lamavat pundart katsudes.

"Täitsa ehtsad köied!" vastas haldjas paatide juurest. "Ära asu kunagi ilma köieta pikale teele! Ja ilma selliseta, mis oleks pikk ja tugev ja kerge. Need just niisugused on. Võivad nii mõnestki hädast välja aidata."

"Mulle pole vaja seda öelda!" sõnas Juss. "Mina tulin ilma köieta välja ja olen sestsaadik mures old. Aga ma vaatsin, millest need tehtud on, kuna ma ise ka köiepunumisest natuke taipan: see on meil perekonnas, nagu öeldakse."

"Need on tehtud *hithlainist*," ütles haldjas, "aga praegu pole meil aega nende valmistamise kunsti sulle tutvustada. Kui me oleksime teadnud, et see töö sind huvitab, oleksime võinud sulle palju õpetada. Aga nüüd pead sa paraku meie kingiga rahule jääma, kui sa just teinekord siia tagasi ei tule. Teenigu see sind hästi!"

"Tulge!" sõnas Haldir. "Nüüd on kõik valmis. Asuge paatidesse! Aga vaadake algul ette!"

"Pange ta sõnu tähele!" laususid teised haldjad. "Need paadid on kerged ja nutikad ega sarnane teiste rahvaste paatidele. Nad ei upu, laduge sinna sisse mida tahate, kuidas tahate; aga nad on üleannetud, kui neid halvasti käsitseda. Oleks hea, kui te siin sildumispaigas natuke sisse ja välja astumist harjutaksite, enne kui te allavoolu teele asute."

Vennaskond jagati nõnda: Aragorn, Frodo ja Juss olid ühes paadis, Boromir, Ilo ja Punapõsk teises ning kolmandas Legolas ja Gimli, kellest olid nüüd suured sõbrad saanud. Viimasesse paati pandi ka enamus pakke ja tee moona. Paate sai liigutada ja tüürida lühikeste mõladega, millel olid laiad lehekujulised labad. Kui kõik oli valmis, juhtis Aragorn neid prooviks Hõbesoont mööda üles. Vool oli kiire ja nad liikusid edasi aeglaselt. Juss istus paadi ninas, hoidis parrastest kõvasti kinni ja vaatas igatsevalt kalda poole tagasi. Veepinnal sätendav päike pimestas ta silmi. Kui nad Keele rohelisest väljast kaugemale jõudsid, tõmbusid puud päris kalda äärde. Siinseal ujusid ja hulpisid virvendaval veepinnal kuldsed lehed. Õhk oli väga selge ja tasane ning peale kauge lõolaulu ei kostnud kusagil ainsatki häält.

Nad sõudsid ümber terava jõekääru ja nägid seal hiigelsuurt luike uhkelt allavoolu neile vastu ujumas. Vesi vahutas kummalgi pool ta valget rinda kumera kaela all. Nokk säras nagu häilitud kuld ning ta silmad välkusid otsekui söed kollaste kivide keskel; tema võimsad valged tiivad olid pooleldi tõstetud. Temaga kandus kaasa muusika ning korraga mõistsid nad, et see oli laev, haldjakunstiga linnusarnaseks töödeldud ja voolitud. Kaks valgesse rõivastatud haldjat tüürisid seda mustade mõladega. Paadi keskel istus Celeborn ja tema taga seisis Galadriel, pikk ja valge; tema juustel oli kuldsetest lilledest pärg ning käes hoidis ta kannelt ja laulis. Kurb ja sulnis oli ta häälekõla külmas selges õhus:

Ma laulsin kuldseht lehtedest - need okstel puhkesid;
ma tuulest laulsin - tuli tuul ja lehed lendu viis.
Tuul tuiskas, meri vahutas ja taevas kumas kuu
ning Ilmarini kalda peal kord kasvas kuldne Puu.
Ta Eldamaris sädeles kui tähtede kristall
seal Tirioni haldjalinna kõrge müüri all.
Kuldlehed kaua ehtinud on oksi käharaid,
ent Siinsel Rannal haldjarahvas valab pisaraid.
Oo Lórien! Pea tuleb Talv, jääb kurvalt raagu laas
ning lehed vette langevad vool kannab merre nad.
Oo Lórien! Liig kaua ma siin metsas elanud
ja krooniks närvaks saand mu peas on kuldne elanor.
Kui laulaksin ma laevadest, kas tuleks laevgisiis?
Kas tuleks laev mul järele ja üle Mere viiks?

Aragorn peatas oma paadi, kui Luigelaev temaga kohakuti jõudis. Emand lõpetas laulu ja tervitas neid. "Oleme tulnud teiega viimast korda hüvasti jätma," ütles ta, "ja teid õnnistusega meie maalt ära saatma."

"Kuigi te olete meie külalised olnud," sõnas Celeborn, "ei ole te veel meiega söönud ning seepärast palume teid lahkumissöömaajale, siinsamas voolavate vete vahel, mis teid Lórienist kaugele kannavad."

Luik laugles aeglaselt silla poole ning teised keerasid oma paadid ringi ja järgnesid talle. Seal Egladili viimases lõpus rohelise muru peal peetigi lahkumispidu; kuid Frodo sõi ja jõi vähe, märgates

ainult Emanda ilu ja tema häält. Ta ei paistnud enam ohtlik ega kohutav ega täis varjatud jõudu. Selle asemel tundus ta Frodole, nagu hiljem teistelegi inimestele, kes haldjaid nägema juhtusid, olevat siinsamas ja ometi kaugel, otsekui elav nägemus sellest, mis on ammu Aja voolavate jõgede taha jäetud.

Pärast seda, kui nad olid rohul istudes söönud ja joonud, kõneles Celeborn neile veel kord reisist ning osutas käega lõuna poole, metsadele Keele taga.

"Allavoolu minnes te leiate," sõnas ta, "et puud kaovad, ja siis jõuate lagedale maale. Jõgi voolab seal kivises sängis kõrgete nõmmede vahel, kuni jõuab paljude penikoormate järel viimaks pika Tulekivi saare juurde, mida meie Tol Brandiriks kutsume. Seal heidab ta oma harud ümber saare kõrgete kallaste ja langeb siis suure mürina ja veepilvega üle Raurose kärestiku alla Nindalfi, mida teie keeles Ligedikuks nimetatakse. See on suur loid soomaa, kus jõgi muutub looklevaks ja hargneb. Sinna voolab mitme suudme kaudu sisse Endiuhtme jõgi, mis tuleb Fangorni metsast lääne pool. Selle jõe lähedal, Suure Jõe siinsel kaldal, asub Rohan. Kaugemal kaldal laiuvad Emyn Muili lagedad kingud. Tuul puhub seal idast, sest nad vaatavad üle Surnusoode ja Nomanimaade Cirith Gorgorile ja Mordori mustadele väravatele.

Boromir ja kõik teised, kes koos temaga Minas Tirithisse lähevad, teevad hästi, kui lahkuvad Suurelt Jõelt Raurosest ülalpool ja Uletavad Endiuhtme, enne kui see soodesse jõuab. Ometi ei peaks nad seda jõge mööda liiga kaugele üles minema, et mitte Fangorni metsas raskustesse sattuda. See on kummaline maa ja nüüdsel ajal vähe tuntud. Aga Boromir ja Aragorn ei vaja muidugi seda hoiatust."

"Oleme tõesti Minas Tirithis Fangornist kuulnud," sõnas Boromir. "Aga see, mida mina olen kuulnud, näib mulle rohkem vananaiste jutuna, nagu me oma lastele räägime. Kõik, mis Rohanist põhja poole jääb, on meie jaoks nüüd nii kaugel, et mõte võib seal vabalt rännata. Vanasti asus Fangorn meie kuningriigi piiril, aga nüüd on sellest palju inimpõlvi möödas, kui keegi meist viimati seda külastas, et tõestada või ümber lükata legende, mis on kaugete aastate tagant meieni jõudnud.

Olen ise mõnikord Rohanis käinud, kuid pole kunagi sellest põhja poole sattunud. Kui mind käskjalana teele saadeti, sõitsin läbi Rohani Lõhe Valgete Mägede äärt mööda, ning tulin üle Rauajõe ja Hallvoo Põhjamaale. See oli pikk ja väsitav reis. Arvasin selle pikkuseks kakssada viiskümmend penikoormat ning see võttis mul mitu kuud aega, sest Tharbadis, Hallvoo koolmel kaotasin oma hobuse. Pärast seda reisi ja teed, mida olen koos Vennaskonnaga käinud, ei kahtle ma, et leian raja läbi Rohani ja tarviduse korral ka läbi Fangorni."

"Siis ei pea ma rohkem ütlema," sõnas Celeborn. "Kuid ära halvusta teadust, mis on kaugete aastate tagant tulnud, sest vanad naised peavad tihti meeles asju, mida tarkadel oli kunagi tarvilik teada."

Nüüd tõusis Galadriel rohult ja võttis peekri ühelt oma neitsitest, täitis selle valge mõduga ja andis Celebornile.

"Nüüd on aeg tõsta peeker lahkumise terviseks," ütles ta. "Joo, galadhrimi Isand! Ja ära lase oma südamel kurvastada, kuigi öö jõuab varsti kätte ja meie loojang on peagi ligi."

Siis tõi ta peekri igale Vennaskonna liikmele ning pakkus neile hüvastijätuks sõõmu. Aga kui nad olid joonud, käskis ta neil taas murule istuda, ning tema ja Celeborni jaoks toodi toolid. Neitsid seisid vaikides emanda ümber ning veidi aega vaatas ta oma külalisi. Vlimaks hakkas ta jälle rääkima.

"Oleme joonud lahkumise terviseks," lausus Galadriel, "ja varjud langevad meie vahele. Aga enne kui te lähete, tahan ma teile mälestuseks Lothlórienist üle anda galadhrimi Isanda ja Emanda kingitused, mida ma oma laevaga kaasa tõin." Siis kutsus ta igaühe kordamööda välja.

"Siin on Celeborni ja Galadrieli kink teie Vennaskonna juhile," sõnas ta Aragornile ning andis talle tupe, mis oli tema mõõga jaoks valmistatud. Tuppe kattis kulla ja hõbedaga tikitud lille- ja lehemuster ning selle peale oli paljudest pärlitest haldjaruunidega kirjutatud Andúrili nimi ja mõõga päritolu.

"Tera, mis sellest tupest tõmmatakse, ei tuhmu ega murdu isegi kaotuse korral," utles naine. "Ent kas on veel midagi, mida sa minult meie lahkumise puhul sooviksid? Sest pimedus saab voogama meie vahel ning võib juhtuda, et me ei kohtu enam, kui ehk ainult sellel kaugel teel, millelt ei ole tagasipöördumist."

Ja Aragorn vastas: "Emand, sa tead minu soovi ja oled kaua hoidnud varandust, mida otsin. Ometi pole sinu osaks seda mulle anda, kui sa ka tahaksid; ja ainult läbi pimeduse saan ma selleni jõuda."

"Ometi saan ma su südant kergendada," ütles Galadriel, "sest see jäeti minu hoolde sinule andmiseks, kui sa peaksid sellelt maalt läbi minema." Siis võttis ta oma rüpest suure rohelise kiviga hõbedas sõle, millele oli antud väljasirutatud tiibadega kotka kuju; ja kui ta selle üles tõstis, siis välgatas kivi nagu päike läbi kevadiste lehtede. "Selle kivi andsin ma oma tütrele Celebríanile, ja tema oma tütrele; ja nüüd tuleb see sinu juurde kui lootuse märk. Sel tunnil võta kanda see nimi, mis oli sulle määratud, Elessar, Elendili koja Haldjakivi!"

Siis võttis Aragorn kivi ja kinnitas sõle oma rinnale, ning need, kes teda nägid, imestasid; sest nad ei olnud kunagi tähele pannud, kui kõrge ja kuninglik oli ta rüht, ning neile näis, et tema õlgadelt on langenud paljude aastate raskus. "Tänan sind nende kinkide eest, mida mulle andsid," lausus mees, "oo Lórieni Emand, kellest on sündinud Celebrían ja Arwen Ehatäht. Mis kiitust võiksin sulle enam

lausuda?"

Emand kummardas kergelt ja pöördus siis Boromiri poole ning andis talle kuldse vöö; Ilole ja Punapõsele kinkis ta väikesed hõbevööd, mõlemad kuldse lille kujulise pandlaga. Legolasele andis ta sellise vibu, nagu galadhrimid kasutasid, pikema ja toekama kui Sünklaane vibud ning nööriks peal haldjajuus. Sellega koos käis tupetäis nooli.

"Sinule, väike aednik ja puude sõber," lausus ta Jussile, "annan ma ainult ühe pisikese kingi." Ta pani kääbiku pihku tillukese lihtsast hallist puust karbi, mida kaunistas üksainus hõbedane ruun kaane peal. "Siia on kirjutatud G nagu Galadriel," sõnas naine. "Siin karbis on muld minu aiast, ja selle peale on pandud niisugune õnnistus, nagu Galadrielil on veel voli anda. See ei hoia sind teel ega kaitse mingite ohtude eest, aga kui sa selle alles hoiad ja viimaks taas oma kodu näed, siis võib see ehk sulle tasu anda. Kui sa peaksid ka leidma kõik laastatud ja söötijäetuna, siis saab Keskmaal olema vähe aedu, mis õitsevad sinu aia sarnaselt, kui sa selle mulla sinna laiali puistad. Siis võid sa meenutada Galadrieli ja silmata killukest kaugest Lórienist, mida sa kUll ainult talvel näinud oled. Sest meie kevad ja suvi on mööda läinud ja neid ei nähta maa peal enam mujal, kui ainult mälestustes."

Juss läks näost punaseks ja pomises midagi segast, pigistades karpi pihku ja nii hästi kummardades, kui ta oskas.

"Ja millist kingitust võiks haldjatelt küsida päkpikk?" päris Galadriel Gimli poole pöördudes.

"Ei mingit, Emand," kostis Gimli. "Mulle piisab vaid galadhrimi Emanda nägemisest ja tema mahedate sõnade kuulmisest."

"Kuulake, kõik haldjad!" hüüdis Emand. "Ärgu keegi enam öelgu, et päkapikud on ahned ja lahkusetud! Sina, Gimli Glóini poeg, soovid ju ometi midagi, mis on minu võimuses anda? Ütle ainult, ma palun sind! Sa ei pea olema ainus külaline, kes lahkub kingita."

"Ma ei soovi midagi, Emand Galadriel," ütles Gimli sügavasti kummardades ja kogeldes. "Ei midagi, kui ehk - kui ehk on lubatud küsida, ei, nimetada ühtainust lõime sinu juustest, mis on üle maapealsest kullast samavõrra, kui taevatähed on üle maa-alustest kalliskividest. Ma ei küsi sellist kingitust. Aga sa palusid mul oma soovi öelda."

Haldjad võpatasid ja pomisesid hämmastunult ning Celeborn silmitses päkapikku imestusega, ent Emand naeratas. "Öeldakse, et päkapikkude osavus on pigem nende kätes kui nende keeles," lausus ta, "ometi ei pea see paika Gimli suhtes. Sest keegi pole mulle veel nii julget ja ometi nii viisakat palvet esitanud. Ja kuidas saaksin ma keelduda, kui ma käskisin tal rääkida? Aga ütle mulle, mida sa sellise kingiga teeksid?"

"Hoiaksin alles, Emand," vastas päkapikk, "nende sõnade mälestuseks, mida sa mulle meie esimesel kohtumisel laususid. Ja kui ma iganes peaksin oma kodustesse sepikodadesse tagasi pöörduma, siis saab see pandud purunematu kristalli sisse ja hoitud minu maja aardena ning hea tahte tagatisena Mäe ja Metsa vahel kuni aegade otsani."

Siis põimis Emand lahti ühe oma pika palmiku, lõikas ära kolm kuldset juust ja ulatas need Gimli kätte. "Need sõnad annan ma kingiga kaasa," ütles ta. "Ma ei kuuluta ette, sest kogu ennustamine on nüüd kasutu: ühel käel lasub pimedus ja teisel vaid lootus. Aga kui lootus ei nurju, siis ütlen ma sulle Gimli Glóini poeg, et sinu käte alt voolab kulda ja ometi ei saa kuld sinu üle võimust.

Ja sina, Sõrmusekandja," lausus naine Frodo poole pöördudes. "Jõuan viimasena sinu juurde, kes sa pole mitte viimane minu mõtteis. Sinu jaoks olen valmistanud selle." Ta tõstis üles väikese kirstallastja: see sädeles, kui naine seda liigutas, ja heledad valguskiired lahvatasid tema peost. "Sellesse astjasse," sõnas ta, "on püütud Earendili tähe valgus, mis langes minu purskkaevu vette. See särab veel erksamalt, kui sinu ümber on öö. Las olla see tuleks sinu teel pimedais paikades, kuikõik teised tuled kustuvad. Pea meeles Galadrieli ja tema Peeglit!"

Frodo võttis astja ning kui see hetkeks nende vahel särama lõi, nägi ta naist taas suure ja kauni kuningaemandana, kuid mitte enam hirmsana. Ta kummardus, ent ei leidnud vastamiseks sõnu.

Nüüd tõusis Emand püsti ja Celeborn juhatas nad sillale tagasi. Kuldne keskpäev paistis Keele rohumaale ja vesi helkis hõbedaselt. Viimaks oli kõik valmis. Vennaskond võttis paatides kohad sisse, nagu ennegi. Hüvasti hüüdes tõukasid Lórieni haldjad nad pikkade hallide teivastega jõevoolu ning virdavad veed kandsid neid aegamisi minema. Rändurid istusid liikumata ja rääkimata paigal. Rohelisel kaldal päris Keele tipus seisis Emand Galadriel üksi ja vaikselt. Möödudes pöördusid nad vaatama, kuidas naine neist aeglaselt eemale vaob. Sest nii see neile näis: Lórien libises tahapoole nagu kirgas laev, mil mastideks võlupuud, purjetamas edasi unustatud randade poole, kuna nemad istusid abitult halli ja lehtedeta maailma veerel.

Sellal kui nad tagasi vahtisid, suubus Hõbesoon Suure Jõe voogudesse ning nende paadid pöördusid ja hakkasid kiiremini lõuna poole ujuma. Peagi oli Emanda valge kuju väike ja kauge. Ta säras nagu klaasaken eemal künkal läände veerevas päikeses, või nagu kauge järv mägedest vaadatuna: maa rüppe kukkunud kristall. Siis näis Frodole, et ta tõstab viimseks hüvastijätuks käed, ning kaugelt, kuid lõikavselgelt kandus tuulega nendeni tema lauluhääl. Ent nüüd laulis ta meretaguste haldjate iidses keeles ning Frodo ei mõistnud sõnu: viis oli kaunis, aga see ei lohutanud teda.

Kuid nagu haldjasõnadel kombeks, juurdusid ka need tema mällu ning kaua aega hiljem seletas ta neid nii hästi, kui suutis: keel oli pärit haldjalaulust ja rääkis asjust, millest Keskmaal vähe teati.

Ai! laurie lantar lassi súrinen,
yéni únótime ve rámar aldaron!
Yéni ve linte yuldar avánier
mi oromardi lisse miruvóreva
Andúne pella, Vardo tellumar
nu luini yassen tintilar i eleni
ómaryo airetár-lírinen.

Sí man i yulma nin enquantuva?

An sí Tintalle Varda Oiolossëo
ve fanyar máryat Elentári ortane
ar ilye tier unduláve lumbule;
ar sindanóriello caita mornie
i falmalinnar imbe met, ar hísie
untúpa Calaciryo míri oiale.
Sívanwa ná, Rómello vanwa, Valimar!

Namárie! Nai hiruvalye Valimar.
Nai elye hiruva. Namárie!

"Ah! kuldselt langevad lehed tuules, pikad aastad arvutud kui puude tiivad! Pikad aastad on möödunud kui kiired sõõmud magusat mõdu kõrgetes kodades teisel pool Läänt, Varda siniste võlvide all, kus tähed värelevad tema häälekajas pühas ja kuninglikus. Kes täidab karika minu jaoks? Sest nüüd Süütaja, Varda, Tähtede kuninganna on Igivalgelt Mäelt tõstnud oma käed kui pilved ja kõik rajad on sügavale varjudesse uppunud; ja väljaspool halli maad laiub pimedus vahustel vetel meie vahel, ja udu katab Calacirya kalliskive igavesti. Nüüd kadunud, kadunud on Idalastele Valimar! Jää hüvasti! Ehk leiad sina Valimari. Või saad sina ta leidma. Jää hüvasti!" Varda on tolle Emanda nimi, keda haldjad neil võõrail mail Elberethiks kutsuvad.

Äkki tegi Jõgi käänaku ja kaldad tõusid kummalgi pool kõrgele ning varjasid Lórieni sära. Sellele kaunile maale ei sattunud Frodo enam kunagi.

Nüüd keerasid rändurid näod reisisihi suunas; päike paistis nende ees ning nende silmad olid pisaratest pimestatud. Gimli nuttis lahinal.

"Vaatasin viimast korda seda, mis oli kauneim," ütles ta oma kaaslasele Legolasele. "Siit alates ei nimeta ma enam midagi kauniks, peale tema anni." Ta pani käe oma rinnale.

"Ütle mulle, Legolas, miks tulin ma sellele Otsingule? Vähe teadsin ma sellest, kus peitub tõeline oht! Tõtt kõneles Elrond, kui ütles, et me ei näe ette, mida võime tee peal kohata. Piinad pimeduses oli see oht, mida ma pelgasin, ja see ei hoidnud mind tagasi. Aga ma ei oleks tulnud, kui oleksin teadnud rõõmu ja valguse ohtlikkust. Nüüd olen saanud oma kõige raskema haava sellel lahkumisel, isegi kui peaksin täna öösel otse Musta Isanda juurde minema. Häda Gimlile, Glóini pojale!"

"Ei!" ütles Legolas. "Häda meile kõigile! Ja kõigile, kes käivad maailma teil neil järelpäevil. Sest nõnda on seatud: leida ja kaotada, nagu näib neile, kes istuvad paadis voolaval veel. Aga mina pean sind õnnistatuks, Gimli Glóini poeg: sest oma kaotuse pärast kannatad sa omal vabal tahtel ja sa oleksid võinud ka teisiti valida. Aga sa pole oma kaaslasi hüljanud ning sinu vähim tasu selle eest on mälestus Lothlórienist, mis jääb alati sinu südames selgeks ja määrimatuks ning ei saa kunagi närbuma ega kolkuma."

"Võib-olla," sõnas Gimli, "ja ma tänan sind nende sõnade eest. Su sõnad on kahtlemata õiged, aga ometi on säärane lohutus külm. Mälestus pole see, mida süda ihkab. See on ainult peegel, olgugi ta selge kui Kheled-zâram. Nõnda ütleb vähemalt päkapikk Gimli süda. Haldjad näevad asju teisiti. Olen kuulnud, et nende jaoks sarnaneb mälestus rohkem ärkvelolekule kui unenäole. Päkapikkudel see nii ei ole.

Aga ärgem rääkigem sellest rohkem. Vaata paati! See istub oma lastiga liiga sügavalt vees ja SuurJõgi on kiire. Ma ei taha oma muret külma vette uputada." Ta võttis mõla ja tüüris läänekalda poole, järgides ees ujuvat Aragorni paati, mis oli juba keskvoolust välja liikunud.

Nii jätkas Vennaskond edasi oma pikka teed, mööda laia kiiret vett, mis neid aina lõuna poole kandis. Raagus metsad hiilisid mõlemal pool kallast nendega kaasa ning nad ei silmanud maid nende taga. Tuul vaibus ja Jõgi voolas ainsagi helita. Ükski linnuhääl ei lõhkunud vaikust. Päeva edenedes muutus päike häguseks, kuni kumas kahvatus taevas nagu kõrge valge pärl. Siis vajus see läände ja saabus varane videvik, millele järgnes hall ja tähitu öö. Nad ujusid mitu tumedat vaikset tundi edasi, juhtides oma paate läänekalda metsade üleulatuva varju all. Suured puud möödusid nagu tondid, pistes oma väändunud januseid juuri läbi udu vette. See oli hirmus ja külm. Frodo istus ja kuulas Jõe vaikset laksumist ja vula, kui see kalda lähedal puujuurte ja roigaste vahel virdas, kuni ta pea rinnale vajus ning rahutu tukk tema peale laskus.

9. PEATÜKK
Suur Jõgi

Frodo ärkas Jussi raputamise peale. Ta leidis, et lamas hästi sissepakituna kõrgete hallikooreliste puude all vaikses metsanurgas Suure Jõe Anduini läänekaldal. Ta oli öö ära maganud ja okste vahel valitses hall hommikuhämu. Gimli tegi sealsamas väikest lõket.

Nad läksid teele enne, kui päike kõrgele tõusis. Mitte et enamus Vennaskonnast oleks hirmsasti lõuna poole kiirustanud: nad olid rahul, et otsus, mille nad pidid langetama kõige hiljem Raurose kose ja Tulekivi saare juurde jõudes, oli veel mõne päeva kaugusel; ja nad lasid Jõel kanda end omal sammul, soovimata rutata eelolevate ohtude poole, mis suuna nad ka lõpuks võtnud ei oleks. Aragorn lubas neil vooluga kaasa triivida, nagu nad soovisid, säästes nende jõudu tulevaste vintsutuste tarvis. Aga ta nõudis, et nad peavad igal hommikul vara teele asuma ja sõitma hilise õhtuni; sest ta tundis oma südames, et aeg sunnib takka, ning kartis, et Must Isand pole laiselnud sellal, kui nemad Lórienis viibisid.

Igal juhul ei näinud nad sel päeval vaenlasest mingit märki, ja järgmiselgi mitte. Igavad hallid tunnid möödusid, ilma et midagi oleks juhtunud. Reisi kolmanda päeva jooksul hakkas maa nende ümber tasapisi muutuma: puud hõrenesid ja lõppesid viimaks hoopis. Vasakul idakaldal nägid nad pikki vormituid nõlvu üles taeva poole sirutumas; need olid pruunid ja kuivad, nagu oleks tuli neist üle käinud, jätmata järele ühtki elavat rohelist lehte: see oli ebasõbralik kõrb ilma ainsagi murdunud puu või toeka kivita, mis tühjust leevendaks. Nad olid jõudnud Pruunidele Maadele, mis laiusid ääretu ja laastatuna Lõuna-Sünklaane ja Emyn Muili küngaste vahel. Milline taud või sõda või Vaenlase kuritöö oli kogu selle ala niimoodi hävitanud, ei osanud isegi Aragorn öelda.

Paremal läänekaldal oli maa samuti puudeta, kuid tasane ja paljudes kohtades kaetud haljaste rohuväljadega. Jõe sellel kaldal möödusid nad pilliroopadrikuist, mis olid nii kõrged, et varjasid kogu vaate läände, kui väikesed paadid sahinal nende õõtsuvaist servadest mööda libisesid. Pehmelt ja kurvalt kahisedes painduisid ja visklesid rookõrte kuivanud tutid kerge külma tuule käes. Siinseal silmas Frodo läbi avauste laugeid nõmmesid ja nende taga künkaid ehavalgel ning kaugel silmapiiril tumedat joont, kus jooksid Udumägede lõunapoolseimad ahelikud.

Polnud märki ühestki elavast liikuvast olendist peale lindude. Neid oli siin palju: väikesed tiivulised vilistasid ja piiksusid roostikus, aga neid sai harva näha. Paaril korral kuulsid rändurid luigetiibade vihinat ning nägid üles vaadates suurt rivi üle taeva lendamas.

"Luiged!" hüüdis Juss. "On alles suured!"

"Jah," kostis Aragorn, "ja mustad veel pealegi."

"Kui lai ja tühi ja morn kogu see maa välja näeb!" ütles Frodo. "Ma kujutasin ette, et kui lõuna poole rännata, siis läheb aina soojemaks ja rõõmsamaks, kuni talv jääb igaveseks selja taha."

"Me pole veel küllalt kaugel lõunas," vastas Aragorn. "On ikka veel talv ja mereni väga pikk maa. Siin on maailm külm kuni ootamatu kevadeni, ja ka siis võib veel lund tulla. All Belfalase lahes, kuhu Anduin suubub, on ehk soe ja rõõmus, või oleks, kui poleks Vaenlast. Aga siin oleme ainult oma nelikümmend penikoormat lõuna pool teie Maakonna Lõunakihelkonnast seal kusagil sadade verstade kaugusel. Te vaatate nüüd edelasse üle Ratsurimargipõhjatasandike, Hobuseisandate maa Rohani. Varsti jõuame Lubivalge jõe suudmesse, mis jookseb Fangornist alla Suurde Jõkke. See on Rohani põhjapiir ning juba vanast ajast kuulub kõik, mis jääb Lubivalge ja Valgete Mägede vahele, rohirrimitele. See on rikas ja meeldiv maa ning selle rohule ei leidu võrdset; aga neil kurjadel aegadel ei ela rahvas Jõe ääres ega ratsuta tihti ta kallastele. Anduin on lai, ent ometi suudavad orkid oma nooli kaugele üle vee lasta; ning viimasel ajal kuulukse, et nad söandavad koguni üle vee tulla ja Rohani hobusekarju röövida."

Juss vaatas rahutult ühelt kaldalt teisele. Puud olid enne tundunud vaenulikud, nagu peidaksid nad endas salasilmi ja luurivaid ohte; nüüd soovis ta, et puud oleksid ikka veel siin. Ta tundis, et Vennaskond on liiga nähtaval, ujudes väikestes lahtistes paatides keset lagedaid maid jõel, mis oli sõja rindejooneks.

Järgmise paari päeva jooksul lõuna poole kandudes, kasvas see kindlusetusetunne kogu Vennaskonnas. Kogu päeva klammerdusid nad oma mõlade külge ja kiirustasid edasi. Kaldad libisesid mööda. Varsti muutus Jõgi laiemaks ja madalamaks; idas saatsid neid pikad kivised rannad ning vette ilmusid kruusalaiud, millest tuli hoolikalt mööda tüürida. Pruunid Maad tõusid lagedaks künklikuks kõnnuks ja üle nende voogas Idast külma õhku. Teisel pool muutusid aasad lainjaiks kulurohuga kaetud seljandikeks mätlike soode vahel. Frodo värises, mõeldes Loth1órieni murudest ja allikatest, selgest päikesest ja mahedaist vihmahoogudest. Ühestki paadist ei kostnud palju juttu ega naeru. Iga Vennaskonna liige oli oma mõtetega kimpus.

Legolase süda jooksis suveöö tähtede all mõnel põhjamaa lagendikul keset pöögimetsa; Gimli sõrmitses mõttes kulda ning arutles endamisi, kas oleks sobiv seda Emanda kingituse ümbriseks sepistada. Ilo ja Punapõsk keskmises paadis tundsid end ebamugavalt, sest Boromir istus ja pomises midagi enese ette, närides mõnikord kUüsi, nagu vaevaks teda mingi rahutus või kahtlus, teinekord aga haaras ta mõla ja juhtis paadi kohe Aragorni kannule. Siis märkas paadi ninas istuv Punapõsk tema silmis kummalist läiget, kui mees eessõitvat Frodot piidles. Juss oli juba tükk aega tagasi

otsusele jõudnud, et kuigi paadid polnud ehk päris nii ohtlikud, kui talle lapsest saadik õpetati, olid nad see-eest hoopis ebamugavamad, kui ta endale ette oli kujutanud. Ta oli krampis ja õnnetu, kuna tal polnud muud targemat teha, kui jõllitada mööda roomavat talvist maastikku ja halli vett kummalgi küljel. Isegi siis, kui mõlad kasutusele võeti, ei usaldatud neid Jussi kätte.

Kui videvik neljandal õhtul maale laskus, vaatas ta tagasi Ule Frodo ja Aragorni langetatud peade ja järgnevate paatide; ta oli unine ja igatses laagrissejäämist ning kindlat maad varvaste alla. Äkki püüdis miski ta pilku: algul vaatas ta seda tuimalt, siis tõusis istukile ja hõõrus silmi, aga kui ta veel kord vaatas, ei näinud ta enam midagi.

Sel ööl peatusid nad läänekalda lähedal väikesel laiul. Juss lamas teki sisse rullituna Frodo kõrval. "Nägin tund-paar tagasi naljakat und, isand Frodo," sõnas ta. "Võib-olla see poldki uni. Aga naljakas oli see ikkagi."

"Mis asi see siis oli?" küsis Frodo, teades, et Juss ei jää enne rahule, kui on oma loo ära rääkinud, olgu see missugune tahes. "Mina pole pärast Lothlórienist lahkumist näinud ega mõelnud midagi, mis oleks mind naerma ajanud."

"See ei oldki naljakas, isand Frodo. See oli imelik. Puha valesti, kui see pold uni. Ja sul oleks parem seda kuulda. See oli niimoodi: ma nägin silmadega ronti!"

"Ronti võisid sa näha küll," kostis Frodo. "Neid on siin Jões rohkesti. Aga jäta silmad mängust välja!"

"Seda ma ei tee," ütles Juss. "Need silmad mind õigupoolest üles ajasidki. Arvasin, et nägin ühte ronti viduses Gimli paadi taga ujumas, aga ma'i pand seda eriti tähele. Siis paistis, nagu oleks ront meile hiljukesi järgi jõund. Ja see oli imelik, seepärast, et me kõik ujusime ühes voolus. Ja siis ma silmi nägingi: kaks valget täppi, jusku veel läikisid väheke, ühe mügariku peal siinpool rondi otsas. Ja tead, see ei oldki üldse ront, tal olid laiad jalalatakad, peaaegu nagu luigel, ain't suuremad, ja muudkui käisid aga vees üles-alla.

Siis ma tõusin istuli ja nühkisin silmi, ise mõtsin hõigata, kui see asi selle aja peale ära pole läind, kui ma olen tukastuse silmast minema nühkind. Seepärast, et see asjandus tuli muudkui suure kiiruga lähemale ja pidi juba Gimlil sabast kinni saama. Aga kas need kaks silma siis nägid mind liigutamas ja vahtimas või ärkasin ma ülesse, ma' i tea. Kui ma veel korra vaatasin, siis seda enam ei old. Aga ma nägin oma arust päris silmanurgast, nagu öeldakse, kuidas miski tume asi kalda varju suskas. Silmi ma küll rohkem ei näind.

Siis ma ütsin endale: "Jälle sa tukud, Mängla Juss," niimoodi ütsin; ja siis ma ei öeld rohkem enam midagi. Aga ma olen sestsaadik mõeld ja nüüd ma enam nii kindel ei ole. Mis sina sest asjast pead, isand Frodo?"

"Ma peaks seda lihtsalt üheks rondiks ja videvikuks ja uneks sinu silmades, Juss," ütles Frodo, "kui see oleks esimene kord neid silmi näha. Aga ei ole. Ma nägin neid kaugel põhjas, enne kui me Lórieni jõudsime.Ja nägin imelikku silmadega olevust tol ööl parandale ronimas. Haldir nägi teda samuti. Ja kas sa mäletad nende haldjate sõnu, kes orkikamba jälgedes läksid?"

"Mhmh," ütles Juss, "mäletan küll, ja muud ka veel. Tead, mulle ei meeldi nisuksed mõtted, aga kui nii natuke üht ja teist asja kaaluda, ja need isand Bilbo jutud ka juurde võtta, siis ma arvan, et ma võiks sellele elukale nime panna. Ühe vastiku nime. Guglunk, või kuidas?"

"Jah, seda olen mina ka juba mõnda aega kartnud," sõnas Frodo. "Tollest ööst saadik seal parandal. Arvan, et ta luuras Morias ja võttis seal meie jälje üles; aga ma lootsin, et meie viibimine Lórienis peletab ta meie jälgedelt minema. See armetu olevus pidi Hõbesoone ääres metsas peidus olema ja valvama, kunas me teele läheme!"

"Justament," ütles Juss. "Ja me peaks ise ka natuke rohkem valvama, või muidu tunneme ühel öösel oma kaela ümber ühtesid vastikuid sõrmi, kui me siis üldse enam midagi tunneme.Ja sinnapoole ma tüürisingi. Täna õhtu pole tarvis Rühkijat ega teisi selle jutuga hirmutada. Mina pean vahti. Mul on homme aega magada küll, kui ma nigunii paadis ainult kraami eest olen, nagu võiks ütelda."

"Võiks jah," sõnas Frodo, "ja ma võiksin ütelda "silmadega kraam". Sina pead vahti, aga ainult siis, kui sa lubad mind poole öö ajal üles äratada, kui enne seda midagi ei juhtu."

Kõige pimedamal öötunnil ärkas Frodo Jussi raputamise peale sügavast unest. "Kole on sind üles ajada," sosistas Juss, "aga niimoodi sa käsksid. Uudist pole kedagi, või mitte eriti palju. Arvasin, et kuulsin natuke aega tagasi väikest pladinat ja nuuskimist, aga öösel jõe ääres kuuleb igasugu asju."

Ta heitis maha ja Frodo tõusis istuli, keris end tekkidesse ja üritas und eemale peletada. Minutid või tunnid möödusid aeglaselt ja midagi ei juhtunud. Frodo pidi just järele andma kiusatusele uuesti pikali visata, kui üks vaevunähtav tume kogu ankrus seisva paadi juurde ujus. Ähmaselt oli näha pikka valkjat kätt välja sirutumas ja servalauast kinni krabamas; kaks kahvatut lambitaolist silma hiilgasid sisse piiludes külmalt, tõusid siis kõrgemale ning vaatasid laiul kükitavat Frodot. Silmad polnud kaugemal kui süld või paar ning Frodo kuulis sissehingatava õhu vaikset sihinat. Ta tõusis Astelt tupest tõmmates üles, ning vaatas silmadele otsa. Nende valgus kustus otsekohe. Kostis teine sihin ja plartsatus ning tume rondikogu sööstis allavoolu õhe. Aragorn võpatas unes, keeras ringi ja tõusis istukile.

"Mis lahti?" küsis ta sosinal, hüppas püsti ja tuli Frodo juurde. "Ma tundsin midagi unes. Miks sa oma mõõga oled välja tõmmanud?"

"Guglunk," kostis Frodo. "Või nii ma vähemalt arvan."

"Ah nii!" ütles Aragorn. "Sa siis tead meie väikesest teeröövlist? Ta kodistas meie kannul läbi kogu Moria Nimrodeli äärde välja. Sestsaadik, kui me paatidesse asusime, on ta rondi otsas lesinud ja käte-jalgadega aerutanud.

Olen proovinud teda paar korda öösel kätte saada, aga ta on kavalam kui rebane ja libedam kui kala. Lootsin, et jõereis raputab ta maha, aga ta on liiga osav vee-elanik.

Homme peame katsuma kiiremini edasi liikuda. Heida nüüd magama ja las mina valvan ülejäänud öö. Tahaksin selle armetu eluka ükskord kätte saada. Ta võib meile kasulik olla. Aga kui ma teda kätte ei saa, siis peame temast lahti saama. Ta on väga ohtlik. Peale isikliku öise mõrtsukatöö võib ta iga ligioleva vaenlase meie jälgedele juhatada."

Öö möödus, ilma et Guglunkist oleks enam varjugi nähtud. pärast seda pidas Vennaskond hoolikalt vahti, kuid ei silmanud Guglunki reisi jooksul enam kordagi. Kui ta ikka veel järgnes, siis oli ta väga ettevaatlik ja kaval. Aragorni käsul sõudsid nad nüüd pikkade vahetustega ning kaldad libisesid kiiresti mööda. Maad nägid nad väga vähe, sest liikusid peamiselt õhtul ja öösel, puhates päeval nii varjulises kohas, kui maastik võimaldas. Sel kombel möödus aeg vahejuhtumiteta kuni seitsmenda päevani.

Ilm oli ikka veel hall ja pilves, tuul idast, ent kui päev hakkas õhtusse veerema, läks taevas lääne pool selgemaks ning nõrga valguse tiigid avanesid kollaste ja kahkjasrohelistena halli pilveranna all. Kaugetes järvedes kumas noor valge kuusirp. Juss vaatas seda ja kortsutas kulmu.

Järgmisel päeval hakkas maastik kummalgi küljel kiiresti muutuma. Kaldad tõusid kõrgemale ja muutusid kiviseks. Varsti kulgesid nad läbi künkliku kaljuse maa ning mõlemal pool olid järsud perved kaetud murakaväätidest läbipõimunud viir- ja laukapuupadrikutega. Nende taga seisid madalad pudedad kaljud ning hallid murenenud kivisambad, mille ümber mähkus tume luuderohi; ja nende taga tõusid jälle kõrged ahelikud, mida kroonisid tuulest räsitud kuused. Nad jõudsid Emyn Muili halli mägismaa lähistele, mis oli Ürgmaa lõunapiiriks.

Kaljudel ja kivitornidel oli palju linde ning kogu päeva keerlesid kõrgel õhus kahvatu taeva taustal mustavad linnuparved. Kui nad sel õhtul laagrisse jäid, vaatas Aragorn parvi kahtlevalt, pidades endamisi aru, kas Guglunk on mõne pahateoga hakkama saanud ning lasknud liikvele sõnumi nende rännakust kõnnumaal. Kui päike looja vajus ning Vennaskond taas end liigutama ja teele seadma hakkas, märkas ta kaduvas valguses tumedat täppi: see oli suur lind kõrgel ja kaugel, kord lauglemas, kord aeglaselt lõuna poole lendamas.

"Mis see on, Legolas?" küsis ta põhjataevasse osutades. "Kas ma arvan õigesti, et see on kotkas?"

"Jah," vastas Legolas. "See on kotkas, jahti pidav kotkas. Huvitav, mida see tähendab? Ta on mägedest kaugel."

"Me ei asu teele enne, kui on täiesti pime," otsustas Aragorn.

Saabus nende reisi kaheksas öö. See oli vaikne ja tuuletu; hall idatuul oli vaibunud. Õhuke kuusirp vajus varakult kalbesse loojangusse, aga taevas peakohal oli selge ja kuigi lõuna pool püsisid veel nõrgalt kumavad pilverünkad, särasid läänes eredad tähed.

"Tulge!" ütles Aragorn. "Teeme veel ühe öise sõidu. Jõuame nüüd Jõe sellesse ossa, mida mina hästi ei tunne, sest ma pole kunagi varem siin kandis vett mööda rännanud, mitte selle paiga ja Sarn Gebiri kärestiku vahel. Aga kui mu arvepidamine peab paika, siis on see veel mitme versta kaugusel. Kuid ka enne seda tuleb ette ohtlikke kohti: kaljusid ja kivilaide jõevoolus. Me peame hoolega ette vaatama ja mitte kiiresti sõudma."

Jussile esimeses paadis usaldati vahimehe töö. Ta viskas ennast paadi ninas siruli ja silmitses hämarust. Öö läks pimedaks, kuid tähed üleval olid kummaliselt erksad ning jõepind sätendas. Oli peaaegu südaöö ning nad olid mõnda aega mõlasid kasutamata triivinud, kui Juss korraga hüüatas.

Ainult paar sülda eespool kumasid voolus tumedad kogud ja ta kuulis veekeerise mürinat. Kiire hoovus pöördus vasakule idakalda suunas, kus säng oli vaba. Kõrvale sõudes nägid rändurid väga lähedalt Jõe valget vahtu teravaid kaljusid piitsutamas, mis olid otsekui hammaste rivi kaugele jõkke torgatud. Paadid kogunesid kobarasse.

"Hei, Aragorn!" karjus Boromir, kui tema paat juhi vastu põrkus. "See on sõgedus! Me ei saa öösel üle Kärestiku sõita! Ükski paat ei jää Sarn Gebiris ellu, olgu ööl või päeval."

"Tagasi, tagasi!" hüüdis Aragorn. "pöörake ringi! Pöörake ringi, kui saate!" Ta pistis mõla vette, püüdes paati kinni hoida ja ümber keerata.

"Ma olen oma arvepidamisega sassi läinud," ütles ta Frodole. "Ma ei teadnud, et oleme tulnud nii kaugele: Anduin voolab kiiremini, kui arvasin. Sarn Gebir peab juba käeulatuses olema."

Suure vaevaga pidasid nad paadid kinni ja pöörasid neil kuidagi moodi teise otsa, aga algul said nad voolu ees ainult väikese edumaa ning kandusid üha enam ja enam idakalda poole. See kumas musta ja kurjaendelisena läbi öö.

"Sõudke, korraga!" karjus Boromir. "Sõudke! Või me jookseme madalikule!" Samas tundis Frodo, kuidas kiil tema all vastu kivi kraapab. Korraga kostis vibunööride tinin: palju nooli vihises üle peade ja

mõned kukkusid nende sekka. Üks tabas Frodot õlgade vahele ja ta vaarus karjatades ettepoole, lastes mõlal käest libiseda: aga nool põrkus ta peidetud rõngassärgilt tagasi. Teine läbistas Aragorni kapuutsi ja kolmas seisis kinni teise paadi servalauas, Ilo käe lähedal. Juss arvas nägevat musti kujusid idakalda all pikkadel klibulaidudel edasi-tagasi jooksmas. Nad paistsid olevat väga lähedal.

"Yrch!" ütles Legolas emakeelele üle minnes.

"Orkid!" hüüdis Gimli.

"Vean kihla, et see on Guglunki töö!" ütles Juss Frodole. "Ja koht on ka kenasti valitud. Jõgi viib meid otse nende käppade vahele!"

Nad kõik kummardusid mõladele rõhudes ettepoole: isegi Juss võttis ühe kätte. Iga hetk võisid neid hammustada mustasulised nooled. Paljud vihisesid üle pea või tabasid läheduses vette; aga rohkem ei saanud keegi pihta. Oli pime, aga mitte liiga pime orkide öösilmade jaoks, ning tähesäras pidi vennaskond oma vaenlastele heaks märklauaks olema, kui mitte Lórieni hallid kuued ja haldjapaatide hall puit Mordori vibuküttide õelust ei kammitsenud.

Tõmme tõmbe haaval rügasid nad edasi. Pimeduses polnud kerge kindlaks teha, kas nad üldse liiguvad, aga varsti muutus veekeeris nõrgemaks ja idakalda must vari taandus öösse. Viimaks jõudsid nad enda arvates taas voolu keskele, eenduvaist rahnudest enam-vähem ohutusse kaugusse. Siis keerasid nad veidi ning sõudsid kõigest jõust läänekalda poole. Vee kohale kummarduvate põõsaste all pidasid nad kinni ja tõmbasid hinge.

Legolas pani mõla käest ja võttis vibu, mille oli Lórienist kaasa toonud. Siis hüppas ta maale ja ronis paar sammu kaldanõlvast üles. Vibu vinna tõmmanud ja noole nöörile seadnud, pöördus ta ringi ja vaatas üle Jõe tagasi pimedusse. Üle vee kostis räiget kriiskamist, aga näha polnud midagi.

Frodo vaatas, kuidas haldjas tema kohal kõrgub ning öhe vaatab, otsides märki, mida lasta. Ta pea oli tume, kroonitud eredate valgete tähtedega, mis taga mustades taevatiikides vilkusid. Aga nüüd lähenesid lõuna poolt suured pilved ja saatsid tumedaid maakuulajaid tähistele väljadele. Vennaskonna peale langes korraga hirm.

"Elbereth Gilthoniel!" ohkas Legolas üles vaadates. Samal ajal liikus mustast lõunataevast Vennaskonna poole tume kuju, mis oli nagu pilv ja ei olnud ka, sest see liikus palju kiiremini; ning lähenedes kustutas see kogu valguse. Peagi võttis ta hiiglasliku tiivulise olendi kuju, mis oli veel mustem kui öö. Vee tagant tõusis seda tervitama metsik kisa. Frodo tundis, kuidas äkiline jahedus temast läbi jookseb ja ta südant pitsitab; ta õlga tungis kohutav külm, otsekui mälestus vanast haavast. Ta kössitas maha, nagu tahaks end ära peita.

Korraga lõi Legolase pikk vibu helisema. Kimedalt pääses nool haldjanöörilt lendu. Frodo vaatas üles. Peaaegu tema kohal kaldus tiivuline kogu kõrvale. Kostis käre kraaksuv karje, kui see õhust idakalda hämusse langes. Taevas oli jälle puhas. Eemalt pimedusest kandus nendeni paljuhäälset lärmi, needmist ja ulgumist, ning siis saabus vaikus. Idast ei tulnud sel ööl enam ühtegi noolt ega karjet.

Veidi aja pärast juhtis Aragorn paadid ülesvoolu tagasi. Nad kobasid natuke mööda veepiiri teed, kuni leidsid väikese madala sopi. Seal kasvas vee ääres paar lüheldast puud ning nende taga tõusis kivine kaldajärsak. Sinna otsustas Vennaskond peatuma jääda ja koitu oodata: oli kasutu proovida öösel edasi liikuda. Nad ei teinud laagrit ega süüdanud tuld, vaid kössitasid paatides, mis seisid tihedasti üksteise vastas.

"Olgu õnnistatud Galadrieli vibu ning Legolase käsi ja silm! " ütles Gimli *lembase*-kooki mugides. "See oli pimedas vägev lask, mu sõber!"

"Aga kes ütleb, mida see tabas?" küsis Legolas.

"Mina ei ütle," kostis Gimli. "Ma olen lihtsalt rõõmus, et see vari lähemale ei tulnud. See ei meeldinud mulle põrmugi. See meenutas mulle liiga palju toda varju Morias - Balrogi varju," lõpetas ta sosinal.

"See ei olnud Balrog," sõnas Frodo, ikka veel jahedusest vabisedes. "See oli midagi külmemat. Ma arvan, et see oli..." Ta peatus ja jäi vait.

"Mida sa arvad?" küsis Boromir innukalt, kummardudes oma paadist välja, nagu tahaks Frodo nägu lähemalt silmitseda.

"Arvan, et... Ei, ma ei ütle," vastas Frodo. "Ükskõik, mis see oli, aga selle langemine ehmatas meie vaenlasi."

"Näib nii," lausus Aragorn. "Aga kus nad on, kui palju neid on ja mida nad järgmiseks ette võtavad, seda me ei tea. Tänasel ööl ei tohi keegi meist magada! Praegu varjab meid pimedus. Aga mida päev toob, ei oska keegi öelda. Hoidke oma relvad käepärast!"

Juss istus oma mõõgapidet patsutades, nagu loeks oma sõrmi üle, ja vaatas üles taevasse. "See on imelik," pomises ta. "Kuu on sama nii Maakonnas kui Ürgmaal, või vähemasti peaks olema. Aga kas see käib valesti või olen mina oma arvepidamisega sassi läind. Mäletad, isand Frodo, et kui me seal puu otsas parandal magasime, siis oli kuu vana: no nii umbes nädal pärast täiskuud. Ja eila õhtal saab meil nädal aega teel oldud, kui noorkuu välja kargab, õhuke nigu sõrmeküüs, jusku poleks me üldse haldjamaal kinni pidand.

Noh, kolme ööd ma mäletan kindla peale, ja minu meelest oli neid rohkem ka, aga tervet kuud seal

nüüd küll ei läind! Igaüks hakkaks arvama, et aeg sealkandis üldse ei loe!"

"Võib-olla see just nõnda oligi," sõnas Frodo. "Sellel maal võisime sattuda aega, mis on mujal ammu mööda läinud. Arvan, et me ei pöördunud läbi surelike maade Suure Mereni voolavasse aega tagasi enne, kui Hõbesoon meid Anduini kandis. Ja ma ei mäleta ühtki kuud, ei noort ega vana, Caras Galadhonis: ainult tähti öösel ja päikest päeval."

Legolas liigahtas oma paadis. "Ei, aeg ei seisa igavesti paigal," ütles ta, "aga muutused ja kasv ei ole kõigis asjus ja paikades ühesugused. Haldjate jaoks maailm liigub, ja see liigub niihästi väga kiiresti kui väga aeglaselt. Kiiresti seepärast, et nemad ise muutuvad vähe, ning kõik muu kandub neist mööda: see kurvastab neid. Aeglaselt seepärast, et nad ei loenda jooksvaid aastaid, mitte eneste jaoks. Mööduvad aastaajad on vaid igavesti korduvad lained pikas-pikas voolus. Ent päikese all peavad kõik asjad viimaks lõpule jõudma."

"Aga Lórienis on jõudmine aeglane," ütles Frodo. "Selle üle valitseb Emanda võim. Caras Galadhonis, kus Galadriel kannab haldjasõrmust, on tunnid rikkad, kuigi näivad lühidad."

"Seda ei oleks tohtinud väljaspool Lórieni öelda, isegi mulle mitte," lausus Aragorn. "Ära sellest rohkem räägi! Aga nõnda see on, Juss: sellel maal läks sinu arvestus segi. Seal voolas aeg meist kiiresti mööda, nagu haldjatestki. Vana kuu lõppes ning uus kasvas ja kahanes välisilmas sellal, kui meie seal viibisime. Ja eile õhtul loodi uus kuu. Talv on peaaegu läbi. Aeg voolab väikese lootusega kevadesse."

Öö möödus vaikselt. Üle vee ei kostnud enam ühtki häält ega hüüet. Paatides kössitavad rändurid tajusid ilmamuutust. Õhk läks soojemaks ja seisis paigal suurte niiskete pilvede all, mis Lõunast ja kaugetelt meredelt üles ajasid. Jõe tormamine üle kärestiku kivide näis valjenevat ja lähenevat. Oksaraod nende kohal hakkasid tilkuma.

Päeva tõustes oli ilma tuju nende ümber muutunud leebeks ja nukraks. Aegamisi kasvas koit hajusaks varjudeta valguseks. Jõe kohal hõljus vine ning valge udu mähkis ranna endasse; kaugemat kallast ei olnud näha.

"Ma'i kannata udu," ütles Juss, "aga see näikse meile õnneks tulevat. Võib-olla saame nüüd minema lipsata, nii et need kurjamu paharetid meid ei näe."

"Võib-olla," kostis Aragorn. "Aga meil on raske teed leida, kui udu hiljem natuke ei haju. Ja me peame tee leidma, kui tahame Sarn Gebirist mööduda ja Emyn Muilini jõuda."

"Ma ei mõista, miks me peaksime Kärestikust mööduma või Jõge mööda kaugemale minema," ütles Boromir. "Kui Emyn Muil asub meie ees, siis võime need paadikipakad maha jätta ning edela poole minna, kuni jõuame Endiuhtmeni ja üle selle minu oma maale."

"Seda me võime, kui läheme Minas Tirithisse," sõnas Aragorn, "aga selles pole me veel kokku leppinud. Ja see siht võib osutuda ohtlikumaks, kui esialgu paistab. Endiuhtme org on madal ja soine ning seal on udu koor maga jalakäijate jaoks surmaoht. Ma ei jätaks meie paate enne maha, kui just peame. Jõgi on vähemalt rada, millelt ei saa eksida."

"Aga Vaenlane hoiab idakallast," vaidles Boromir. "Ja isegi kui sa Argonathi väravatest läbi pääsed ja segamatult Tulekivini jõuad, mida sa siis teed? Hüppad kosest alla ja maandud sohu?"

"Ei!" kostis Aragorn. "Pigem kanname oma paate mööda vana teed Raurose jalamile ning asume siis jälle veele. Kas sa ei tunne, Boromir, või tahad sa unustada Põhjatreppi ja kõrget istet Amon Heni tipus, mis valmistati suurte kuningate päevil? Mina tahan igal juhul jälle sellel kõrgel paigal seista, enne kui meie sihi üle otsustan. Seal võime me näha mõnd märki, mis meid juhatab."

Boromir tõrkus kaua tema valiku vastu, aga kui sai selgeks, et Frodo järgneb Aragornile, kuhu see ka ei läheks, andis ta järele. "Minas Tirithi meestel pole kombeks oma sõpru hädas maha jätta," ütles ta, "ja teil on minu rammu tarvis, kui te kavatsete kunagi Tulekivini jõuda. Selle kõrge saareni ma lähen, aga mitte kaugemale. Seal keeran ma otsa kodu poole, kasvõi üksinda, kui mu abi pole mulle ära teeninud ühtki kaaslast."

Päeva edenedes tõusis udu kõrgemale. Otsustati, et Aragorn ja Legolas lähevad kohe kallast mööda edasi, kuna teised jäävad paatide juurde. Aragorn lootis leida teed, mida mööda nad võiksid kanda oma paate ja pakke vaiksemale veele Kärestiku taga.

"Haldjate paadid ei tarvitse uppuda," ütles ta, "aga see ei tähenda, et meie Sarn Gebirist elusana välja tuleksime. Keegi pole siiani sellega hakkama saanud. Sellesse paika ei ehitanud Gondori inimesed ühtki maanteed, sest isegi nende parimail päevil ei ulatunud nende kuningriik piki Anduini kaugemale Emyn Muilist; aga kusagil läänekaldal peab olema üks veotee, kui ma selle leian. See ei saa veel kadunud olla, sest kerged paadid reisisid sageli Ürgmaalt Osgiliathi ning tegid seda veel mõni aasta tagasi, kuni orkid Mordoris sigima hakkasid."

"Minu elu jooksul on Põhjast harva mõni paat tulnud, ning orkid luusivad idakaldal," lausus Boromir. "Kui sa edasi lähed, kasvab oht iga verstaga, isegi kui sa peaksid raja leidma."

"Oht ootab meid igal lõunasse viival teel," vastas Aragorn. "Oodake meid üks päev. Kui me selle aja jooksul tagasi ei tule, siis teate, et meiega on halvasti läinud. Siis peate uue juhi valima ja teda nii hästi järgima, kui saate."

Frodo vaatas raske südamega, kuidas Aragorn ja Legolas kaldajärsakust üles ronivad ja uttu kaovad, ent tema hirm osutus asjatuks. Möödus vaid paar-kolm tundi ning käes oli vaevalt keskpäev,

kui otsijate hägused kogud jälle nähtavale ilmusid.

"Kõik on kombes," ütles Aragorn kaldast alla ronides. "Rada on olemas ja see viib heasse maabumispaika, mis on siiani kasutuskõlbulik. Vahemaa pole pikk: Kärestiku tipp on meist ainult kolmveerand versta allpool ja see on ise vaid versta jagu pikk. Natuke maad nende taga muutub vool jälle selgeks ja tasaseks, kuigi jookseb kiiresti. Meie raskeim töö on paadid ja kandam vanale veoteele saada. Leidsime selle, aga tee asub veepiirist tükk maad eemal ja kulgeb kaljuseina varju all, rannast umbes saja sülla kaugusel. Põhjapoolset maabumispaika me ei leidnud. Kui see veel alles on, siis pidime sellest eile õhtul mööda tulema. Võime kaugele ülesvoolu rühkida ja udus sellest ikkagi mööda minna. Kardan, et peame nüüd Jõelt lahkuma ja siitsamast veoteele välja ronima, nii hästi-halvasti, kui saame."

"See pole kerge, kui me ka kõik inimesed oleksime," sõnas Boromir.

"Aga me peame proovima, säärastena nagu me oleme," vastas Aragorn.

"Küll me proovime," ütles Gimli. "Inimeste jalad jäävad konaral teel maha, kui päkapikk ikka edasi läheb, olgu tal ka oma raskusest kaks korda suurem koorem seljas, isand Boromir!"

Ülesanne osutus tõesti raskeks, ent lõpuks said nad sellega hakkama. Last võeti paatidest välja ja viidi jääraku harjale, kus pind oli tasane. Siis tõmmati paadid veest ja veeti üles. Need olid palju kergemad, kui arvata võis. Millisest haldjamaal kasvavast puust need tehtud olid, ei teadnud isegi Legolas, aga puit oli tugev ja ometi imeliselt kerge. Ilo ja Punapõsk suutsid lauskmaal üksigi oma paati kanda. Sellegipoolest oli tarvis kahe inimese jaksu, et paate üle selle maa tõsta ja tirida, mida mööda Vennaskond minema pidi. Maa tõusis Jõest kõrgemale üle halli lubjakivirüsi, milles leidus umbrohu ja põõsaste alla peitunud auke, murakatihnikuid ja järske lõhesid ning siin-seal soiseid loike, mida toitsid sisemaa nõlvadelt nõrguvad veed.

Ükshaaval kandsid Boromir ja Aragorn paate, kuna teised koormaga nende kannul komberdasid. Viimaks oli kõik ära toodud ja veoteele asetatud. Siis liikusid nad kõik edasi, hoolimata sellistest väikestest takistustest, nagu roomav kibuvitsavõsa ja lahtised kivid. Mureneva kaljuseina kohal rippusid ikka veel uduloorid ning neist vasakule jäävat Jõge kattis paks valge laam: nad kuulsid vett üle Sarn Gebiri kivihammaste ja teravate karide tormamas ja vahutamas, kuid ei näinud midagi. Nad käisid seda teed kaks korda, enne kui kõik asjad said ohutult lõunapoolsesse maabumispaika kantud.

Seal pöördus veotee tagasi vee äärde ja jooksis laugelt alla väikese tiigi madalale rannale. See näis olevat jõekaldasse õõnestatud, kuid mitte inimkäte poolt, vaid veest, mis keerles Sarn Gebirist alla vastu madalat kivimuuli, mis veidi maad jõkke ulatus. Tagapool tõusis kallas püstloodis halliks kaljuks ning jalgsi enam kaugemale ei pääsenud.

Lühike pärastlõuna oli juba möödas ning maad võttis tuhm pilvine videvik. Nad istusid vee kõrval, kuulates uttu peitunud Kärestiku rutakat kohinat ja mürinat; nad olid väsinud ja unised ning nende südamed sama sünged kui lõppev päev.

"Noh, siin me oleme ja siin peame ka järgmise öö mööda saatma," ütles Boromir. "Me vajame und ja isegi kui Aragornil on mõttes Argonathi väravatest öösel läbi minna, oleme me kõik selleks liiga väsinud - meie kange päkapikk muidugi välja arvatud."

Gimli ei vastanud: ta tukkus istukil.

"Puhakem siis niipalju kui saame," ütles Aragorn. "Homme peame jälle päeval edasi liikuma. Kui ilm just veel kord ei muutu ja meid alt ei vea, siis saame ehk hea võimaluse läbi lipsata, ilma et meid idakaldalt nähtaks. Aga täna öösel peame kordamööda vahti: kolm tundi vaba ja üks vahis."

Sel ööl ei juhtunud midagi hullemat kui väike vihmapihu tund enne koitu. Niipea kui täiesti valgeks läks, asusid nad teele. Udu hakkas hõrenema. Nad hoidsid läänekaldale nii lähedale kui said ning nägid madalate kaljude ähmaseid kogusid aina kõrgemale tõusmas, otsekui tumedaid seinu jalgupidi kiires jõevoolus. Keskhommikul vajusid pilved madalamale ja hakkas sadama jämedat vihma. Nad tõmbasid nahkkatted üle paatide, et need vett täis ei läheks, ning triivisid edasi; nende ees või ümber polnud läbi hallide langevate eesriiete suurt midagi näha.

Vihm ei kestnud siiski kaua. Taevas tõmbus aegamisi heledamaks ning korraga pilved rebenesid ja nende sabad roomasid lohinal ülesjõge põhja poole. Udu oli läinud. Rändurite ees avanes lai kuristik võimsate kaljuservadega, mille eendite ja kitsaste pragude külge klammerdusid mõned väändunud puud. Säng muutus kitsamaks ja Jõgi kiiremaks. Nüüd ruttasid nad edasi vähese lootusega peatuda või kõrvale pöörata, mis neid ka ees ei ootaks. Nende kohal oli helesinine taevariba, nende kõrval tume varjuline Jõgi ja nende ees mustasid päikest varjavad Emyn Muili künkad, milles ei paistnud mingit läbipääsu.

Frodo nägi ettepoole vaadates kaugel kaht lähenevat hiigelkaljut: need nägid välja nagu tohutud kivist tornid või sambad. Kaljud seisid kõrgete, järskude ja halvaendelistena kummalgi pool jõge. Nende vahel avanes kitsas lõhe ja vool kandis paate selle poole.

"Vaadake Argonathi, Kuningate Sambaid!" hüüdis Aragorn. "Me möödume neist varsti. Pidage paadid rivis ja üksteisest nii kaugel, kui saate! Hoidke voolu keskele!"

Kui Frodo nende poole kandus, kerkisid sambad nagu kantsid teda tervitama. Nad paistsid talle hiiglastena, üüratute hallide kujudena, kes olid vaiksed, kuid ähvardavad. Siis nägi ta, et neid on tõepoolest tahutud ja kujundatud: vana aja oskus ja võim oli neid vorminud ning nad säilitasid läbi

unustatud aastate päikese ja vihma sellesama võimsa välimuse, milliseks neid raiuti. Sügaval vees seisvatel alustel kõrgusid kaks suurt kivikuningat: nad põrnitsesid ikka veel ähmaste silmadega pragunenud kulmude alt Põhja poole. Mõlema vasak käsi, pihk väljapoole, oli hoiatuse märgiks üles tõstetud; mõlema paremas käes oli kirves; mõlema peas oli murenev kiiver ja kroon. Nood ammukadunud kuningriigi vaiksed valvurid ilmutasid ikka veel suurt jõudu ja ülevust. Aukartus ja hirm langesid Frodo peale ning ta tõmbus küüru, sulges silmad ega söandanud üles vaadata, kui paat neile lähenes. Isegi Boromir langetas pea, kui paadid mööda ujusid, haprad ja põgusad kui väikesed lehed Númenori valvurite varju all. Nii suundusid nad Väravate pimedasse kuristikku.

Teravaina tõusid kohutavad kaljud kummalgi pool aimamatusse kõrgusse. Kaugel eemal oli hämune taevas. Must vesi möirgas ja kajas ning tuul huilgas üle nende. Kägarasse tõmbunud Frodo kuulis Jussi ees porisemas ja soigumas : "Misuke koht! Misuke hirmus koht! Kui ma ainult siit paadist välja pääseks, siis ma ei pistaks enam ilmaski oma varbaid lompi, jõest rääkimata! "

"Ärge kartke!" kostis võõras hääl nende selja tagant. Frodo keeras ringi ja nägi Rühkijat, ent ometi mitte Rühkijat, sest tuultest räsitud rajaleidjat polnud enam. Päras istus Aragorn Arathorni poeg, uhke ja sirge, juhtides paati oskuslike tõmmetega; tema kapuuts oli tagasi heidetud ja ta tume juus voogas tuules ning valgus oli ta silmis kui kuningal, kes pagulusest kodumaale tagasi pöördub.

"Ärge kartke!" ütles ta. "Kaua olen ma igatsenud näha oma esiisade Isilduri ja Anárioni kujusid. Nende varju all pole Elessaril, Haldjakivil Arathorni pojal Valandili Isilduri poja majast, Elendili pärijal midagi karta!"

Siis kustus valgus ta silmis ja ta pomises: "Oleks Gandalf nüüd siin! Kuidas mu süda igatseb Minas Anori ja mu oma linna müüride järele! Aga kuhu ma pean nüüd minema?"

Kuristik oli pikk ja pime ning täis tuule, mäsleva vee ja kajava kivi hääli. See kaardus pisut lääne poole, nii et esialgu oli eespool kõik pime, ent varsti nägi Frodo enda ees kõrget valguspilu, mis aina kasvas. See tuli kiiresti lähemale ning äkki sööstsid paadid välja laia selge valguse kätte.

Ammu lõunast alla veerenud päike säras tuulises taevas. Kokkusurutud veed paiskusid pikka ovaalsesse järve, kahvatusse Nen Hithoeli, mida piirasid järsud hallid, puudega kaetud nõlvadega künkad, aga nende pead olid paljad, kumades külmalt päikesevalgel. Kaugel lõunakaldal tõusid kolm tippu. Keskmine seisis teistest veidi eespool ja eraldus neist saarena vee keskele, mille ümber Jõgi sirutas oma läiklevad käsivarred. Kaugelt, kuid sügavalt kandus tuulega nendeni mürisev hääl nagu taamal kõmisev kõu.

"Vaadake Tol Brandiri!" hüüdis Aragorn, lõunasse kõrge tipu poole osutades. "Vasakul seisab Amon Lhaw ja paremal Amon Hen, Kuulmise ja Nägemise Mäed. Suurte kuningate päevil olid seal üleval kõrged istmed ning neilt peeti vahti. Aga kõneldakse, et ei ühegi inimese ega looma jalg ole iialgi Tol Brandirile astunud.Jõuame nendeni enne öö saabumist. Kuulen Raurose lõputu hääle hüüdu."

Vennaskond puhkas veidi, triivides järve keskel kulgeval hoovusel lõunasse. Nad sõid natuke, võtsid siis mõlad ja sõudsid kiiremini edasi. Lääne poolsed mäenõlvad kattusid varjudega ning päike muutus ümaraks ja punaseks. Siin-seal süttis uduseid tähti. Kolm tippu mustasid ehavalgel nende ees. Rauros möirgas vägeval häälel. Öö laskus juba voolavale veele, kui rändurid viimaks mägede varju alla jõudsid.

Nende reisi kümnes päev oli läbi. Ürgmaa jäi selja taha. Nad ei saanud edasi minna, valimata teed itta või läände. Nende ees seisis otsingu viimane aste.

10. PEATÜKK
Vennaskonna lagunemine

Aragorn juhtis nad Jõe paremale harule. Selle läänekaldal Tol Brandiri varju all jooksis Amon Heni jalamilt veepiirini roheline välu. Lagendiku taga tõusid mäe esimesed lauged metsased nõlvad ning puud läksid edasi lääne poole piki käärulist järveranda. Väike allikas langes kukerpallitades alla ja toitis murupinda.

"Siia jääme me täna õhtul puhkama," ütles Aragorn. "See on Parth Galeni välu: vanasti oli see suvepäevil kena paik. Loodame, et kuri ei ole veel siia jõudnud."

Nad tõmbasid oma paadid rohelistele kallastele ning lõid nende kõrvale laagri üles. Nad panid vahid välja, kuid ei kuulnud ega näinud vaenlasest mingit märki. Kui Guglunkil oli õnnestunud neile järgneda, jäi ta nende kõrva ja silma eest varjule. Siiski muutus Aragorn öö edenedes rahutuks, tihti unes viseldes ja ärgates. Koidu eel tõusis ta üles ja tuli Frodo juurde, kelle kord oli valvata.

"Miks sa üles tõusid?" kUsis Frodo. "Praegu pole sinu vaht."

"Ma ei tea," vastas Aragorn, "aga vari ja ähvardus on mu unes kasvanud. Oleks hea, kui sa oma mõõga välja tõmbaksid."

"Miks?" küsis Frodo. "Kas vaenlane on lähedal?"

"Vaatame, mida Astel näitab," kostis Aragorn.

Frodo tõmbas haldjatera tupest. Tema ehmatuseks helendasid servad öös tuhmilt. "Orkid!" sõnas ta. "Näib, et mitte väga ligidal, aga siiski liiga ligidal."

"Seda ma kartsin," ütles Aragorn. "Aga ehk pole nad Jõe meiepoolsel kaldal. Astla valgus on nõrk ja võib osutada ainult mõnele Mordori piilurile, kes Amon Lhaw' nõlvadel kondab. Keegi ju ei tea, mis neil ärevail päevil juhtuda võib, nüüd, mil Minas Tirith enam Anduini ülepääse kindlalt kinni ei hoia. Peame homme ettevaatlikult edasi minema."

Päev koitis nagu tuli suitsuvinest. Madalal Ida kohal lasusid mustad pilveribad, otsekui suure tulekahju suits. Tõusev päike valgustas neid alt tumepunaste leekidega, ent kerkis peagi nende kohale selgesse taevasse. Tol Brandiri tipp oli kullakarva. Frodo vaatas ida poole ning silmitses kõrget saart. Selle kaldad tõusid püstloodis voolavast veest välja. Kõrgel kalju seinte kohal olid järsud nõlvad, mille peal ronisid puud üksteise peade kohal; ning neist ülalpool tulid jälle ligipääsmatu kalju hallid palged, mida kroonis suur kivitorn. Selle kohal keerles palju linde, aga ühtki teist elus olendit polnud näha.

Kui nad söönuks said, kutsus Aragorn Vennaskonna kokku. "See päev on viimaks tulnud," sõnas ta, "mil me peame langetama otsuse, mida oleme kaua edasi lükanud. Mis peab nüüd meie Vennaskonnast saama, kes me nii kaua sõpruses oleme rännanud? Kas me pöördume koos Boromiriga läände ja läheme Gondori sõtta, või pöördume itta Hirmu ja Varju poole; või lõhume me oma Vennaskonna ja igaüks läheb seda rada, mida soovib? Ent mida me ka ei teeks, see peab sündima ruttu. Me ei saa siia kauaks pidama jääda. Teame, et vaenlane on idakaldal, aga ma kardan, et orkid võivad juba siinpool vett olla."

Saabus pikk vaikus, mille vältel keegi ei kõnelnud ega liigutanud.

"Noh, Frodo," lausus Aragorn viimaks. "Kardan, et see koorem on sinu peale pandud. Sina oled Nõukogu valitud Kandja. Oma teed saad ainult sina ise valida. Selles osas ei saa ma sulle nõu anda. Mina ei ole Gandalf ning kuigi olen proovinud tema osa täita, ei tea ma, mis plaane või lootusi tal selleks tunniks oli, kui tal neid üldse oli. Ent kui ta ka siin viibiks, siis jääks otsus tõenäoliselt ikka sinu teha. Säärane on sinu saatus."

Frodo ei vastanud kohe. Siis lausus ta aeglaselt: "Ma tean, et peame kiirustama, aga ometi ei oska ma valida. Mu koorem on raske. Anna mulle veel üks tund ja siis ma räägin. Lase mul üksi olla!"

Aragorn vaatas teda leebe kaastundega. "Väga hea, Frodo Drogo poeg," sõnas ta. "Sa saad oma tunni ja saad üksi olla. Meie jääme seniks siia. Aga ära kuuldekaugusest välja mine."

Frodo istus veel hetke langetatud päi. Juss, kes oli oma peremeest suure murega jälginud, raputas pead ja pomises: "Asi on selge nigu seebivesi, aga sellest pole miskit kasu, kui Mängla Juss nüüd oma nina vahele topib."

Nüüd tõusis Frodo püsti ja kõndis minema; ning Juss nägi, et sellal kui teised ennast talitsesid ja talle järele ei vaadanud, jälgisid Boromiri silmad Frodot suure himuga, kuni kääbik Amon Heni jalamil puude vahele kadus.

Algul sihitult metsas hulkudes leidis Frodo, et jalad kannavad teda künkanõlvast üles. Ta sattus rajale, mis oli kaduv jäänus vanaaegsest teest. Järskudes kohtades olid kivisse raiutud astmed, ent nüüd olid need pragunenud ja kulunud ning puujuurtest lõhestatud. Mõnda aega ronis ta kõrgemale, hoolimata oma mineku suunast, kuni jõudis rohtunud lagendikule. Selle ümber kasvasid pihlakad ning välu keskel seisis lai lame kivi. Väike mägiaas avanes itta ja oli nüüd täis varast päikesevalgust. Frodo peatus ja vaatas Jõge kaugel allpool, Tol Brandiri ning linnuparvi, mis tiirlesid õhuväinas tema ja puutumatu saare vahel. Raurose hääl kostis kui sügava tuikava kõminaga segatud võimas möirgamine.

Ta istus kivi peale maha, toetas lõua kätele ning jäi ida poole vahtima, kuid nägi vähe oma silmadega. Tema mõtteist käis läbi kõik, mis oli juhtunud sestsaadik, kui Bilbo Maakonnast lahkus,

ning ta tuletas meelde ja vaagis iga Gandalfi sõna, mida suutis meenutada. Aeg läks, aga ta ei jõudnud ikka valikule lähemale.

Korraga ärkas ta oma mõtteist: tal oli kummaline tunne, et miski on tema selja taga ja vaenulikud silmad piiluvad teda. Ta kargas püsti ja keeras ringi, aga kõik, mida ta oma üllatuseks nägi, oli Boromir, ning mehe nägu oli naerul ja lahke.

"Hakkasin sinu pärast kartma, Frodo," ütles ta lähemale tulles. "Kui Aragornil on õigus ja orkid on lähedal, siis ei peaks keegi meist üksinda uitama ja sina veel kõige vähem: sinust sõltub ju nii palju. Ja minu süda on ka raske. Kas ma võin natukeseks siia jääda ja juttu puhuda, nuüd kus ma su leidsin? See rahustaks mind. Kui meid on palju, siis läheb igast sõnast lahti lõputu vaidlus. Aga kahekesi võime ehk targa nõuni jõuda."

"See on sinust kena," vastas Frodo. "Kuigi ma ei arva, et ükski jutt mind aitaks. Sest ma tean, mida pean tegema, aga ma kardan seda teha, Boromir: kardan."

Boromir seisis vaikselt. Rauros mUhas lõputult. Tuul kohises puuokstes. Frodo vabises.

Äkki astus Boromir lähemale ja istus tema kõrvale. "Kas sa oled kindel, et sa mitte ilmaasjata ei kannata?" küsis ta. "Ma tahan sind aidata. Sul on oma raske valiku tegemise juures nõu vaja. Kas sa ei kuulaks minu oma?"

"Ma vist juba tean, mis nõu sa mulle annaksid, Boromir," sõnas Frodo. "Ja see näiks tark, kui mu süda mind ei hoiataks."

"Hoiataks? Mille eest?" küsis Boromir teravalt.

"Viivituse eest. Kergema väljapääsu eest. Selle koorma äraandmise eest, mis on minu peale pandud. Ja - noh, kui seda peab ütlema, siis inimeste jõu ja ustavuse peale lootmise eest."

"Ometi on see jõud sind kaua aega kaitsnud sinu väikesel kaugel maal, kuigi sa seda ei teadnud."

"Ma ei sea sinu rahva vaprust kahtluse alla. Aga maailm muutub. Minas Tirithi müürid võivad tugevad olla, aga mitte küllalt tugevad. Kui need vastu ei pea, mis siis?"

"Me langeme vapralt võitluses. Ometi on veel lootust, et nad peavad vastu."

"Kuni Sõrmus on olemas, pole mingit lootust," ütles Frodo.

"Sõrmus!" hüüatas Boromir ja ta silmad süttisid. "Sõrmus! Kas pole kummaline, et me peame kannatama nii palju hirmu ja kahtlusi nii väikese asja pärast? Nii väikese asja pärast! Ja mina olen seda ainult korraks Elrondi majas näinud. Kas ma ei võiks sellele veel kord pilku heita?"

Frodo vaatas üles. Ta süda läks korraga külmaks. Ta tabas imeliku läike Boromiri silmis, kuigi mehe nägu oli ikka veel lahke ja sõbralik. "On parem, kui see peitu jääb," vastas ta.

"Kuidas soovid. Mul ükskõik," lausus Boromir. "Kas temast siis rääkida ka enam ei tohi? Sina mõtled vist ainult sellele, milline võim tal Vaenlase kätes on: Sõrmuse kasutamisest kurja ja mitte hea jaoks. Sa ütled, et maailm muutub. Minas Tirith langeb, kui Sõrmus edasi kestab. Aga miks? Ta langeb, kui Sõrmus on Vaenlase käes. Aga mispärast peaks ta langema siis, kui see on meie käes?"

"Kas sind Nõukogul ei olnud?" küsis Frodo vastu. "Seepärast, et me ei saa seda kasutada, ja kõik, mida sellega tehakse, muutub kurjaks."

Boromir tõusis ja seeris kannatamatult ringi. "Nii et sa oled ikka selle küljes kinni," hüüdis ta. "Gandalf Elrond - kogu see kamp õpetas sind niimoodi rääkima. Nood haldjad ja poolhaldjad ja võlurid saaksid võib-olla õnnetuks. Aga ma olen tihti kahelnud, kas nad ikka on nii targad ja mitte lihtsalt arad. Aga igaüks talitab omamoodi. Ustava südamega inimesed ei saa sellest rikutud. Meie Minas Tirithist oleme seisnud kindlalt pikkade aastate katsumustes. Meie ei ihka võluriisandate võimu, vaid ainult jõudu, et end kaitsta, jõudu õigeks ürituseks.Ja vaata, meie suurimas hädas toob juhus päevavalgele Võimusõrmuse. See on kingitus, ütlen ma: kingitus Mordori vaenlastele. Oleks sõge seda mitte kasutada, mitte kasutada Vaenlase jõudu tema enese vastu. Kartmatud, halastamatud, ainult need saavutavad võidu. Mida ei saaks sel tunnil teha sõjamees, suur pealik? Mida ei saaks teha Aragorn? Või kui tema keeldub, miks mitte siis Boromir? Sõrmus annaks mulle võimu Käsu üle. Kihutaksin Mordori väed minema ja kõik mehed koguneksid minu lipu alla!"

Boromir sammus edasitagasi, kõneldes aina valjemini. Ta paistis olevat Frodo unustanud, kui ta jutt hõljus müüride ja relvade ja meeste kogumise juures; kavandas plaane suurtest liitudest ja hiilgavaist võitudest, mis pidid tulema; ja heitis alla Mordori ning sai ise võimsaks kuningaks, heasoovlikuks ja targaks. Korraga ta peatus ja laiutas käsi.

"Ja nemad käsivad meil selle ära visata!" hüüdis ta. "Ma ei ütle hävitada. See oleks hea, kui mõistus ilmutaks ühtki lootust selle teostamiseks. Aga ta ei ilmuta. Ainuke plaan, mis meile ette pandi, on saata väikemees pimesi Mordorisse ja pakkuda Vaenlasele iga võimalust see enda kätte saada. Lollus!

Sa ju mõistad, mu sõber?" küsis ta äkitselt jälle Frodo poole pöördudes. "Sa ütled, et kardad. Kui see on nii, siis peab ka kõige vapram sulle andestama. Aga kas see pole mitte sinu kaine mõistus, mis vastu tõrgub?"

"Ei, ma kardan," kostis Frodo. "Lihtsalt kardan. Aga ma olen rõõmus, et sa nii avameelselt rääkisid. Mu meel on nüüd selgem."

"Sa siis tuled Minas Tirithisse?" hüüdis Boromir. Ta silmad särasid ja nägu oli ahker.

"Sa said minust valesti aru," sõnas Frodo.

"Aga sa ju tuled, kasvõi natukeseks ajaks?" käis Boromir peale. "Minu linn pole enam kaugel ja Mordorini pole sealt rohkem maad kui siit. Oleme kaua kõnnumaal rännanud ning sa vajad Vaenlase

tegudest uudiseid, enne kui mõne sammu astud. Tule minuga, Frodo," ütles ta. "Sa vajad enne teeleminekut puhkust, kui sa just pead minema." Ta pani käe sõbralikul moel kääbiku õlale, kuid Frodo tundis, kuidas see allasurutud erutusest värises. Ta astus kiiresti tagasi ja silmitses ärevalt suurt inimest, kes oli kaks korda nii pikk kui tema ja palju kordi temast tugevam.

"Miks sa nii ebasõbralik oled?" küsis Boromir. "Ma olen aus mees, mitte varas ega jälitaja. Ma vajan sinu Sõrmust: seda sa nüüd tead; aga ma annan sulle sõna, et ei taha seda endale pidada. Kas sa ei lase mul isegi proovida oma nõu täide viia? Laena mulle Sõrmust!"

"Ei! Ei!" hüüdis Frodo. "Nõukogu pani minu kohuseks seda kanda."

"Vaenlane saab meist võitu meie eneste lolluse läbi!" karjus Boromir. "Kuidas see mind vihastab! Loll! Loll, aga visa! Sa jooksed vabatahtlikult surma ja hävitad meie ürituse. Kui ükski surelik tohib Sõrmust endale nõuda, siis on need Númenori inimesed, aga mitte väikemehed. See pole sinu oma muidu, kui ainult õnnetu juhuse läbi. See oleks võinud olla minu. See peaks minu oma olema. Anna see mulle!"

Frodo ei vastanud, vaid tõmbus eemale, kuni suur lame kivi nende vahel seisis. "Ole ometi mõistlik, mu sõber!" lausus Boromir pehmemal häälel. "Miks mitte sellest vabaneda? Miks mitte saada lahti oma kahtlusest ja hirmust? Sa võid süü minu kaela ajada, kui tahad. Sa võid öelda, et ma olin liiga tugev ja võtsin selle jõuga. Sest ma olen sinu jaoks liiga tugev, väike mees!" hüüdis ta; ning korraga viskus inimene üle kivi ja krahmas Frodo järele. Ta kena meeldiv nägu oli võikalt moondunud ning ta silmis lõõmas raevukas tuli.

Frodo põikas kõrvale ja taandus jälle teisele poole kivi. Oli ainult üks asi, mida ta teha sai: ta tõmbas käte värisedes keti otsas rippuva Sõrmuse välja ja libistas selle kähku sõrme, kuna Boromir samal hetkel tema poole hüppas. Mees ahmis õhku, jõllitas hetke hämmastunult enda ette ning pistis siis metsikult sinna-tänna jooksu, otsides kääbikut puude ja kivide vahelt.

"Armetu petis! " karjus ta. "Oota, kuni ma su kätte saan! Nüüd ma mõistan sind. Sa viid Sõrmuse Sauronile ja müüd meid kõiki talle maha. Sa ootasid ainult võimalust, kuidas meid hätta jätta. Võtku surm ja pimedus sind ja kõiki väikemehi!" Siis takerdus mehe jalg kivi taha, ta lendas kõhuli ning jäi lamama. Veidi aega oli ta täiesti liikumatu, nagu oleks omaenese needus teda tabanud; siis puhkes ta äkki nutma.

Ta tõusis ja pühkis käega pisaraid äiates üle silmade. "Mida ma nüüd ütlesin?" karjus ta. "Mida ma tegin? Frodo, Frodo!" hüüdis mees. "Tule tagasi! Sõgedus sai minust võitu, aga see on möödas. Tule tagasi!"

Vastust ei tulnud. Frodo isegi ei kuulnud tema hüüdeid. Ta oli juba kaugel, pagedes pimesi mööda rada künkatippu. Hirm ja mure panid ta vappuma, kui ta nägi mõttes Boromiri raevust hullunud nägu ja ta põlevaid silmi.

Peagi jõudis ta üksi Amon Heni tippu ja peatus hinge tõmmates. Ta nägi otsekui läbi udu laia lamedat ringi, mis oli võimsate kiviplaatidega sillutatud ja ümbritsetud praguneva sakkvalliga; ja kõige keskel nelja nikerdatud samba otsas seisis kõrge iste, mille juurde pääses mööda pikka treppi. Ta läks üles ja istus iidsele toolile, tundes end kui eksinud laps, kes mäe kuningate trooni külge klammerdub.

Algul ei näinud ta palju. Ta näis viibivat uduses maailmas, milles liikusid ainult varjud: Sõrmus oli tal ikka veel sõrmes. Siis andis udu siinseal järele ja ta nägi palju pilte: väikesi ja selgeid, nagu oleksid need tema silme ees laua peal ja ometi kaugel. Ei kostnud ühtki häält, olid ainult eredad elavad kujutised. Maailm näis kokku vajuvat ja vaikivat. Ta istus Nägemise Istmel, Amon Henil, N'umenori inimeste Silmamäel. Ta vaatas itta laiadele kaardistamata maadele, nimetuile tasandikele ja uurimata metsadele. Ta vaatas põhja, ning Suur Jõgi jooksis nagu lint tema all ja Udumäed seisid väikeste ja karmidena kui purunenud hambad. Ta vaatas läände ja nägi Rohani laiu karjamaid ning Orthanci, Raudlinna torni, otsekui musta ora. Ta vaatas lõunasse ning tema jalge all keerles SuurJõgi nagu langev laine ning sööstis üle Raurose kose vahusesse kuristikku; sädelev vikerkaar mängles veepihu kohal. Ja ta nägi Ethir Anduini, Jõe laia hargnevat suuet, ning lõpmata palju merelinde valge tolmuna päikeses keerlemas ja nende all hõberohelise mere lõputute lainete rivi.

Aga igal pool, kuhu ta vaatas, nägi ta sõja märke. Udumäed kihasid kui sipelgapesa: tuhandeist aukudest pugesid välja orkid. Sünklaane okste all käis haldjate ja inimeste ja metselajate võitlus elu ja surma peale. Beornlaste maa oli tules, pilv rippus Moria kohal, suits tõusis Lórieni piiridelt.

Ratsamehed kappasid Rohani väljadel, hundid voorisid välja Raudlinnast. Haradi sadamast asusid merele sõjalaevad ning Idast tuli lõputu vooluna inimesi: mõõgamehi, odamehi, vibumehi hobustel, pealike kaarikuid ja moonavankreid. Kogu Musta Isanda võim oli liikvel. Siis vaatas ta lõunasse pöördudes jälle Minas Tirithit. See näis asuvat kaugel ning oli imekaunis: valgete müüridega, paljude tornidega, uhke ja ilus oma mägiistmel; müürisakid sätendasid terasest ja nurgatorne ehtis hulk erksaid lippe. Lootus tärkas ta südames. Aga Minas Tirithi vastas oli veel üks kindlus, suurem ja tugevam. Sinna, ida poole, tõmbus ta silm tahtmatult. See möödus Osgiliathi purustatud sildadest, Minas Morguli irvitavaist väravaist ja lummavaist Mägedest ning vaatas Gorgorothi, hirmu orgu Mordorimaal. Seal päikese all lasus pimedus. Tuli kumas läbi suitsu. Turmamägi põles ja sealt tõusis paksu tossu. Siis jäi ta pilk viimaks pidama: müür müüri, serv serva kohal, must, mõõtmatult tugev, rauast mägi, terasest värav, teemandist torn - sel seisis Barad-dûr, Sauroni Kindlus. Kogu lootus jättis ta maha.

Ja äkki tundis ta Silma. Mustas Kantsis oli silm, mis ei maganud. Frodo tajus, et see on tema pilgust teadlikuks saanud. Silmas oli metsik innukas tahe. See viskus tema poole, peaaegu nagu sõrm, mis teda otsis. Üsna pea naelutaks see ta maha, teades täpselt, kus ta asub. See puudutas Amon Lhaw' d. See heitis pilgu Tol Brandirile - kääbik kukutas end istmelt maha, tõmbus kägarasse ja kattis pea oma halli kapuutsiga.

Ta kuulis end hüüdmas: *Ei iial, ei iial!* Või oli see: *Tõesti ma tulen, tulen sinu juurde?* Ta ei osanud öelda. Siis tuli ta meelde teine mõte, otsekui välk mõnest teisest jõupaigast: *Võta ära! Võta see ära! Loll võta see ära! Võta Sõrmus ära!*

Temas võitlesid kaks jõudu. Hetkeks piinles ta nende läbitungivate pilkude keskel. Siis tuli ta korraga mõistusele. Frodo, mitte Hääl ega Silm: vaba valima ning üks hetk veel järel, et seda teha. Frodo võttis Sõrmuse sõrmest. Ta põlvitas selges päevapaistes kõrge istme ees. Must vari näis libisevat üle tema nagu käsivars; see möödus Amon Henist, liikus kobamisi läände ja hajus. Siis oli taevas jälle puhas ja sinine ning linnud laulsid iga puu otsas.

Frodo tõusis jalule. Ta oli väga väsinud, kuid ta tahe oli kindel ja ta süda kergem. Ta ütles endale valjusti: "Teen nüüd seda, mida pean tegema. Üks on vähemalt selge: Sõrmuse kurjus tegutseb juba koguni Vennaskonna kallal ja Sõrmus peab lahkuma, enne kui ta rohkem kahju toob. Ma lähen üksi. Mõnda ei saa ma usaldada ja need, keda ma usaldada saan, on mulle liiga kallid: vana hea Juss ja Ilo ja Punapõsk. Rühkija ka: tema süda igatseb Minas Tirithi järele ja teda vajatakse seal, nüüd kus Boromir on kurjusse langenud. Ma lähen üksi. Nüüd kohe."

Ta tõttas rada mööda alla ning jõudis tagasi lagendikule, kus Boromir oli ta leidnud. Siis ta peatus ja kuulatas. Ta arvas, et kuulis alt kaldalähedasest metsast kisa ja hüüdeid.

"Nad otsivad mind," ütles ta. "Ei tea, kui kaua ma olen ära olnud? Küllap mitu tundi." Ta kõhkles. "Mida ma teha saan?" pomises ta. "Ma pean minema nüüd, või ei lähe ma kunagi. Teist võimalust enam ei tule. Mulle ei meeldi neid sedamoodi maha jätta, ilma mingi selgituseta. Aga nad saavad kindlasti aru. Juss saab. Ja mida muud ma teha võin?"

Frodo tõmbas Sõrmuse aeglaselt välja ja pani selle veel kord sõrme. Ta kadus, ja laskus siis mäest alla, märkamatuna kui tuulesahin.

Teised jäid kauaks jõe äärde. Natuke aega olid nad vait, liikudes rahutult sinna-tänna; nüüd aga istusid nad ringis ja rääkisid. Aegajalt üritasid nad kõnelda teistest asjadest, nagu oma pikast teest ja paljudest seiklustest; nad uurisid Aragorni käest Gondori kuningriigi ja tema muistse ajaloo ning selle suurte tööde kohta, mida võis siiani näha tol kummalisel piirialal Emyn Muilis: kivikuningad ja Lhaw' ja Heni istmed ning suur Trepp Raurose kose kõrval. Aga ikka ja jälle eksisid nende mõtted ja sõnad tagasi Frodo ja Sõrmuse juurde. Mida Frodo teha võtab? Miks ta kõhkleb?

"Arvan, et ta arutleb selle üle, milline siht on kõige meeletum," sõnas Aragorn. "Ja seda võib ta teha. Praegu on Vennaskonnal ida poole minnes vähem lootust kui kunagi varem, sest Guglunk on meil jälil ning karta on, et meie reisi saladus on juba avastatud. Aga Minas Tirith ei ole lähemal Tulele ja Kandami hävitamisele.

Võime veidiks ajaks sinna jääda ja vapralt vastu panna, aga Isand Denethor ja tema mehed ei saa loota teha seda, mida Elrondki oma sõnutsi ei suutvat: kas hoida Kandamit salajas või pidada kinni kogu Vaenlase võimsust, kui ta seda võtma tuleb. Millise tee valiks keegi meist Frodo asemel? Ma ei tea. Nüüd on meil Gandalfist tõesti suur puudus."

"Kurb on meie kaotus," ütles Legolas. "Ometi peame me ilma tema abita endas selgusele jõudma. Miks ei võiks me otsustada ja Frodot sel kombel aidata? Kutsume ta tagasi ja hääletame! Mina hääletaksin Minas Tirithi poolt."

"Mina ka," lausus Gimli. "Meid saadeti muidugi ainult Kandjat teel aitama ja me ei pidanud minema kaugemale, kui ise soovime; ning kedagi meist pole pandud käsu või vande alla otsida Turmamäge. Raske oli mu lahkumine Lothlórienist. Ometi olen ma siiamaale tulnud ja ütlen nüüd nõnda: nüüd, kus me oma viimase valikuni oleme jõudnud, on mulle selge, et ma ei saa Frodot maha jätta. Ma valiksin Minas Tirithi, aga kui tema seda ei tee, siis lähen ma tema järel."

"Ja mina lähen ka temaga kaasa," ütles Legolas. "Oleks reetlik nüüd hüvasti jätta."

"See oleks tõesti äraandmine, kui me kõik ta maha jätaksime," ütles Aragorn. "Aga kui ta itta läheb, siis pole tarvis kõigil temaga kaasa minna, ja ma ei arva, et kõik peaksidki minema. Too katse on meeleheitlik: sama palju kaheksale kui paarilekolmele või ainult ühele. Kui minul lastaks otsustada, siis nimetaksin ma kolme kaaslast: Juss, kes teistmoodi ei saaks, Gimli ja mina ise. Boromir naaseb oma linna, kus ta isa ja rahvas teda vajavad; ning ülejäänud peaksid temaga koos minema, või vähemalt Ilomac ja Peregrin, kui Legolas ei taha meid maha jätta."

"See nüüd küll ei lähe!" tõstis Ilo kisa. "Meie ei lahku Frodost! Punapõsk ja mina oleme alati tahtnud minna sinna, kuhu tema läheb, ja me tahame seda seniajani. Aga me ei saanud aru, mida see õieti tähendab. Eemalt Maakonnast või Kaljulõhelt paistis asi hoopis teistmoodi. Oleks sõge ja julm lasta Frodol Mordorisse minna. Miks me ei võiks teda takistada?"

"Me peame teda takistama," ütles Punapõsk. "Ja ma olen täitsa kindel, et selle pärast ta muretsebki. Ta teab, et me ei ole nõus laskma tal itta minna. Ja ta ei taha kedagi endaga kaasa paluda, vaene vanapoiss. Kujuta ette: minna ihuüksi Mordorisse!" Punapõsk judises. "Aga see vana armas rumal kääbik peaks teadma, et tal pole tarvis paluda. Ta peaks teadma, et kui me teda kinni

pidada ei saa, siis ei jäta me teda ka maha."

"Paluks väga vabandust," ütles Juss, "aga minu arust te' i saa mu peremehest üldse aru. Ega ta selles ei kahtle, kuspoole minna. Muidugi mitte! Mis head seal Minas Tirithis ikka leida on? Ma mõtlen, tema jaoks, andku isand Boromir mulle andeks," lisas ta ja pöördus ringi. Siis avastasid nad, et Boromiri, kes oli enne vaikides väljaspool ringi istunud, ei olnud enam seal.

"Kuhu tema nüüd kadus?" hüüdis Juss ärevalt. "Minu arust on ta viimasel ajal sutsu imelik old. Aga tema pole nigunii selles supis sees. Tema läheb oma koju, nagu ta on alati öeld, ja sellepärast ei saa tema peale pahasti vaadata. Aga isand Frodo, tema teab küll, et ta peab Turmalõhangud üles leidma, kui saab. Aga takardab. Selles see konks ongi - tal on lihtsalt kole suur hirm. Sellepärast ta muretseb. Muidugi on ta vahepeal niiütelda suti kooli saand - me kõik oleme - sestsaadik, kui me kodunt ära tulime, sest muidu oleks ta nii hirmu täis, et viskaks Sõrmuse siinsamas paigas Jõkke ja paneks plagama. Aga ta kardab ikkagi pihta hakata. Ja meie pärast ta ka ei muretse: kas me lähme temaga kaasa või mitte. Ta teab, et me tahame minna. See on teine asi, mis teda torgib. Kui ta ennast nii palju üles krutib, et saab minema hakatud, siis ta läheb üksi. Pange mu sõnu tähele! Me saame alles välku näha, kui ta tagasi tuleb. Sest üles ta ennast krutib, nii kindlasti kui tema nimi on Paunaste."

"Sa räägid targemini kui meie kõik, Juss," ütles Aragorn. "Ja mida me peame tegema, kui sul õigus on?"

"Pea ta kinni! Ära lase tal minna! " hüüdis Punapõsk.

"Kas tõesti?" ütles Aragorn. "Tema on Kandja ja Kandami saatus on tema peal. Ma arvan, et pole meie osa teda ühele või teisele teele ajada. Samuti arvan ma, et ega see meil korda lähekski, kui me ka prooviksime. Siin on palju tugevamad jõud mängus."

"Noh, ma tahan, et Frodo ennast ükskord "üles krutiks" ja tagasi tuleks, siis saaks see kõik lõpuks mööda," sõnas Punapõsk. "See ootamine on kohutav! Aeg on juba kindlasti ümber?"

"Jah," ütles Aragorn. "Tund on ammu möödas. Hommik aina kulub. Me peame teda hüüdma."

Sel hetkel ilmus välja Boromir. Ta tuli puude vahelt nähtavale ja kõndis sõna lausumata nende poole. Tema nägu oli sünge ja kurb. Ta peatus, nagu loeks kohalviibijaid üle, ning võttis siis neist veidi kaugemal istet, silmad maas.

"Kus sa olid, Boromir?" küsis Aragorn. "Oled sa Frodot näinud?"

Boromir kõhkles hetke. "Jah ja ei," kostis ta vastutahtsi. "Jah, ma leidsin ta veidi maad ülesmäge ja rääkisin temaga. Käisin talle peale, et ta tuleks Minas Tirithisse ega läheks itta. Sain vihaseks ja ta läks minema. Ta kadus. Ma pole kunagi säärast asja näinud, kuigi olen seda vanades lugudes kuulnud. Ta pani ilmselt Sõrmuse sõrme. Ma ei leidnud teda enam. Arvasin, et ta tuleb teie juurde tagasi."

"Kas see on kõik, mida sul on öelda?" küsis Aragorn, vaadates Boromiri karmilt ja mitte väga lahkelt.

"Jah," vastas mees. "Praegu ma rohkem ei ütle."

"Paha lugu!" hüüdis Juss üles hüpates. "Ei tea, mis see inimene temast tahtis? Miks pidi isand Frodo selle asja sõrme panema? Ta poleks pidand seda tegema; ja kui ta seda teind on, siis taevas teab, mis taga juhtuda võis!"

"Aga ta ei hoiaks seda sõrmes," ütles Ilo. "Mitte pärast seda, kui ta on ebameeldivast külalisest vabanenud, nagu Bilbol kombeks oli."

"Aga kuhu ta läks? Kus ta on?" kisas Punapõsk. "Ta on juba terve igaviku ära olnud!"

"Kui kaua sellest möödas on, kui sa Frodot viimati nägid, Boromir?" küsis Aragorn.

"Pool tundi," kostis too. "Aga võib-olla ka tund; ma olen pärast seda natuke ringi hulkunud. Ma ei tea! Ma ei tea! " Ta peitis pea kätesse ja istus otsekui mure all küürus.

"Tund aega sellest, kui ta kadus!" karjatas Juss. "Me peame ta kohe üles leidma. Tulge!"

"Oota!" hüüdis Aragorn. "Me peame paarideks võtma ja korraldama... Hei, oodake! Pidage kinni!"

Juba hilja. Nad ei pannud teda tähele. Juss pühkis esimesena minema. Ilo ja Punapõsk järgnesid talle ning kadusid juba läände rannaäärsete puude vahele, karjudes: Frodo! Frodo! oma selgete kõrgete kääbikuhäältega. Legolas ja Gimli jooksid eemale. Näis, et Vennaskonda on korraga vallanud kabuhirm või hullus.

"Kui me laiali läheme, siis kaotame üksteist!" oigas Aragorn. "Boromir! Ma ei tea, mis osa sina selles pahanduses mängisid, aga tule nüüd ja aita! Mine nende kahe noore kääbiku järele ja vähemasti valva neid, kui sa ka Frodot ei leia. Tule siia tagasi, kui sa leiad Frodo, või mingeid jälgi temast. Ma tulen kähku tagasi."

Aragorn sööstis paigast ja asus Jussi taga ajama. Ta sai kääbiku kätte just siis, kui too ronis üles väikesele lagendikule pihlakate vahel, ähkides ja kisades: Frodo!

"Tule minuga, Juss!" ütles mees. "Keegi meist ei peaks üksi olema. Siin on midagi kurja lahti. Ma tunnen seda. Ma lähen künka tippu, Amon Heni Istmele, et näha, mida näha annab. Ja vaata! Kui asi on nõnda, nagu mu süda ütleb, siis läks ka Frodo seda teed. Tule mulle järele ja hoia silmad lahti!" Ta ruttas rada mööda üles.

Juss tegi oma parima, kuid ei suutnud rajaleidja Rühkijaga sammu pidada ning jäi peagi maha. Ta ei jõudnud kuigi kaugele, kui Aragorn ta silmist kadus. Juss peatus lõõtsutades. Äkki lõi ta peoga

plaksu otsaette.

"Hoi, Mängla Juss!" ütles ta valjusti. "Su vändad on liiga nadid, nii et kasuta oma peanuppu! Vaatame õige seda asja. Boromir ei valeta, see pole tema viis; aga ta ei rääkind meile kõike ära. Miski tegi isand Frodole koledasti hirmu. Ta kruttis ennast üles. Ta otsustas lõpuks - minna. Kuhu? Itta. Ilma Jussita? Jah, isegi ilma oma Jussita. See on julm, hirmus julm."

Juss tõmbas käega üle silmade ja pühkis pisarad ära. "Tasa, Mängla!" ütles ta. "Mõtle, kui sa saad! Ta ei saa üle jõe lennata ja üle kose hüpata. Tal pole mingit reisikraami. Seepärast peab ta paatide juurde tagasi minema. Paatide juurde! Paatide juurde, Juss, nigu keravälk!"

Juss keeras ringi ja putkas rada mööda alla tagasi. Ta kukkus ja lõi põlved katki. Tõusis üles ja jooksis edasi. Ta jõudis Parth Galeni lagendiku servale ranna ääres, kus paadid olid veest välja tõmmatud. Seal polnud kedagi. Ta seisis hetke tardunult paigal nagu kivikuju ja ahmis õhku. Üks paat libises täitsa iseenesest kaldast alla. Hõigates tormas Juss üle rohu. Paat lipsas vette.

"Tulen, isand Frodo! Tulen!" hüüdis Juss ja viskus kaldalt vette, lahkuva paadi järele haarates. Pool sülda jäi puudu. Karje ja lartsuga kukkus ta nägu alaspidi kiiresse sügavasse voolu. Ta vajus mulinal vee alla ning Jõgi sulgus ta kräsupea kohal.

Tühjast paadist kostis kohkunud hüüe. Mõla keerles ja paat pööras otsa ringi. Frodo jõudis just õigel hetkel Jussil juustest haarata, kui too pulisedes ja räheldes pinnale jõudis. Hirm vahtis välja ta ümaraist pruunidest silmadest.

"Tule üles, Juss!" ütles Frodo. "Võta mul käest kinni!"

"Päästa mind, isand Frodo!" ahmis Juss. "Ma olen uppund. Ma ei näe su kätt."

"Siin see on. Ära näpista, poiss! Ma ei lase sind lahti. Sõtku vett ja ära rabele, muidu ajad paadi ümber. No nii, võta nuüd pardast kinni ja lase mul mõla tarvitada!"

Paari tõmbega tõi Frodo paadi kalda juurde tagasi ning Juss sai välja ronida, märg nagu vesirott. Frodo võttis Sõrmuse ära ja astus tagasi kaldale.

"Kõigist maailma nuhtlustest oled sina kõige hullem, Juss!" ütles ta. "Oi, isand Frodo, see on julm!" kurtis Juss vabisedes. "See on julm, nii moodi ilma minuta ära minna. Kui ma poleks õieti arvand, kus sa siis nüüd old oleks?"

"Kenasti oma teel."

"Kenasti!" turtsatas Juss. "Ihuüksi ja ilma minu abita? Seda ma poleks välja kannatand, ma oleks mure kätte ära surd!"

"Sa sureksid siis, kui minuga kaasa tuleksid, Juss," ütles Frodo, "ja seda ei kannataks mina välja."

"Mitte nii kindlasti kui maha jäädes," kostis Juss.

"Aga ma lähen Mordorisse."

"Ma tean seda väga hästi, isand Frodo. Muidugi sa lähed. Ja mina tulen sinuga kaasa."

"Kuule, Juss," sõnas Frodo, "ära pea mind kinni! Teised võivad iga hetk tagasi jõuda. Kui nad mind siin tabavad, siis pean ma vaidlema ja seletama ja ei saa enam kunagi pisematki võimalust ära minna. Aga ma pean minema ja otsekohe. See on ainus tee."

"Muidugi on, " vastas Juss. "Aga mitte üksi. Mina tulen kaasa, või me ei lähe kummaski. Ma taon enne kõigile paatidele augud põhja."

Frodo naeris. Ootamatu soojus ja rõõm puudutasid ta südant. "Jäta üks alles!" ütles ta. "Meil läheb seda tarvis. Aga sa ei saa tulla ilma varustuse ega toiduta."

"Oota üks silmapilk, ma lähen toon kohe oma kraami ära!" hüudis Juss innukalt. "See on kõik valmis. Ma arvasin, et küllap me täna teele lähme."

Ta tormas laagripaika, õngitses oma koti välja kuhjast, kuhu Frodo kaaslaste asjad paati tühjendades ladus, krabas kaasa vaba teki ja mõned lisapakid toitu ning jooksis tagasi.

"Nii et kogu mu plaan on rikutud!" ütles Frodo. "Sinu eest ei pääse kuhugi. Aga ma olen rõõmus, Juss. Ma ei oska öeldagi, kui rõõmus ma olen.

Tule kaasa! On ilmselge, et me oleme määratud koos käima. Meie läheme, ja leidku teised ohutu tee! Rühkija vaatab nende järele. Ega me neid vist enam ei näe."

"Võime näha, isand Frodo. Võime näha," ütles Juss.

Nii läksid Frodo ja Juss koos Otsingu viimasele astmele. Frodo sõudis kaldast eemale ning Jõgi kandis nad kiiresti minema piki lääneharu, mööda Tol Brandiri põrnitsevaist kaljudest. Suure kose kohin tuli lähemale. Isegi Jussi abiga oli raske saare lõunatipus üle voolu sõita ning paati itta kaugema kalda poole juhtida.

Viimaks jõudsid nad jälle maale Amon Lhaw' lõunanõlvade lähedal. Seal leidsid nad eenduva kalda, tõmbasid paadi veest välja ning peitsid selle võimalikult hästi suure kivirünga taha. Siis seadsid nad kandami turjale ning asusid teele, otsides rada, mis viiks neid üle Emyn Muili hallide küngaste Varjude Maale.